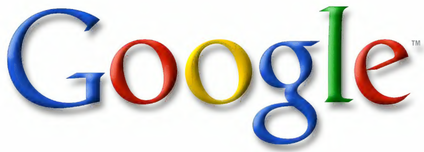
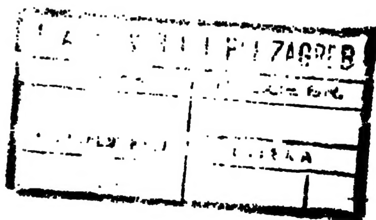

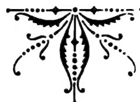

SLAVENI U DAVNINI.

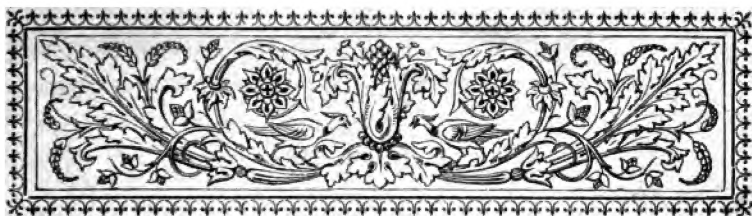
NAPISAO

DR. T. MARETIĆ.

ZAGREB 1889.
NAKLADA „MATICE HRVATSKE".
TISAK K. ALBRECHTA.

Ovoj je mojoj knjižici zadaća prikazati u krupnijem crtama, kako su slavenski narodi ulazili u istoriju, a kada su već ušli, kakva ih je sreća pratila u prvo vrijeme istoričkoga im života. Iz ovoga će lasno svaki čitatelj dokučiti, da je ovakova radnja temelj pravomu poznavanju slavenskoga svijeta, kakav je bio u davnini.

Većini će „Matičinijeh" čitatelja biti stvari, o kojima se govori u ovoj knjižici, posve nove, i njima će po svoj prilici biti dosta i ovoliko, koliko sam napisao. Ali znam, da će se naći i gdjekoji čitatelj, koji bi želio više znati o Slavenima u staro doba nego li može naći u ovoj knjižici. Takvijem čitateljima velim, da ova moja radnja nije namijenjena stručnjacima. Obilniju i potpuniju pouku o stvarima, što se raspravljaju u ovoj knjižici, daju specijalne radnje različnijeh pisaca i sveučilišni profesori, koji o tom predaju.

Vještaci će lako razabrati, što je u ovom poslu tudje, što li je moje; oni će dobro znati, da nigda ne bi ove knjižice na svijetu bilo, da se nije veliki broj naučnjaka trudio oko tamnijeh i mučnijeh pitanja

kojih je puna slavenska starodrevnost. Ovakvoj knjizi nije zadaća, da razlaganje šara udiljnijem citatima, nego treba da čitatelju u lakoj formi pruža, što je već postalo dostojanjem nauke, a od hipoteza samo one da uzima, koje su nužne, t. j. gdje do sad nema sigurne istine. Mogao bih ja ovdje izbrojiti veliku čitulu pisaca i njihovijeh knjiga, koje sam upotrebio pri ovom poslu, ali bojim se, da bi mogao tko reći, da je to razmetanje učenošću, kojemu nema pravoga mjesta u knjizi ovake ruke.

Čitatelji će opaziti, da je poglavlje o Rusima mnogo veće nego li o ikojoj drugoj slavenskoj grani. Tomu ne treba nikakvoga drugog uzroka tražiti nego taj, što je stara ruska istorija mnogo jasnija i potpunija nego li je ikojega drugog slavenskog naroda. Za to se može o starijem Rusima govoriti i drugo što, ne samo izbrajati ratove i imena knezova. Poglavlje je o Rusima i za to izišlo nješto dulje, jer sam hotio, da se čitatelji malo upoznadu s vele važnom Nestorovom kronikom.

Nastojao sam u razlaganju biti što objektivniji kloneći se krive i slijepe ljubavi prema slavenskomu svijetu, jer takva ljubav veoma smeta poznanju istine; prikazivao sam dogadjaje i činjenice, kakve jesu, makar mi je i teško bilo otkriti gdjegdje stvari, kojima se stari Slaveni ne mogu ponositi; u odredjivanju granica slavenskijeh naselja nijesam hotio biti podašniji nego su mi dopuštali očevidni ili vjerojatni razlozi. S druge sam opet strane gledao, da mi se objektivnost ne izrodi u drvenastu bešćutnost, koja ne

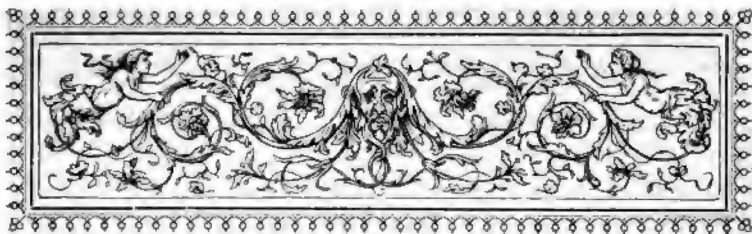
osjeća ni najmanje ljubavi ni simpatije prema predmetu svojega istraživanja. Ostavljam pravednomu čitatelju da presudi, koliko mi je za rukom pošlo dovesti u sklad pomenuto moje dvojako nastojanje.

Dobro znam, da će stručnjaci naći dosta pogrješaka u ovoj knjižici. Njima odgovaram s Daničićem: „Ne tajim, da se za ovaj posao hoće sile mnogo jače od mojih. Slabost sila svojih osjećao sam i do sad u svakom poslu, ali me ona nije mogla odvratiti od njih, jer sam svagda mislio, da će i ono što mogu uraditi kod svijeh nedostataka biti korisno narodnoj književnosti, o čemu sam se poslije dosta i uvjerio."

T. M.

Popis poglavljâ.

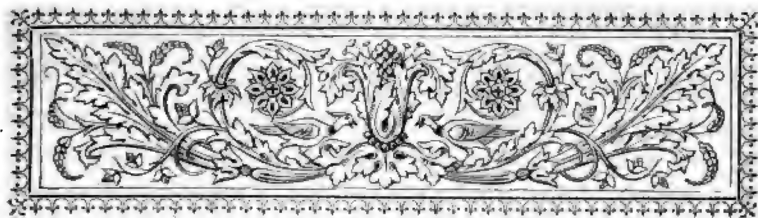
Strana.

Današnja istorička (povjesna) i filologička (jezikoslovna) [1.
nauka ima tvrdijeh dokaza, da je bilo njegda vrijeme, kada su svi Slaveni sačinjavali jedan narod, koji je govorio jednijem jezikom i živio u jednoj domovini. Tko dakle hoće što da zna o starijem Slavenima, njemu je potrebno znati najprije koliko je moguće o praslavenskom narodu i o praslavenskoj domovini, jer bi inače njegovo znanje bilo bez pravoga početka i osnove. Za to ćemo i mi svoje razlaganje o slavenskijem narodima u staro doba otvoriti ondje, gdje nam se Slaveni pomaljaju kao jedinstven narod, koji još nije prestupio one ograde, koja rastavlja doistoričko doba (t. j. doba do početka njegove povijesti) od istoričkoga. U pitanja o praslavenskom jeziku ne ćemo se ni malo upuštati, jer bismo se pri tom morali zavesti u teška i prostrana razlaganja gramatička (slovnička), koja bi lako mogla dotužiti mnogomu čitatelju ove knjižice. Pošto ispripovijedamo o praslavenskom narodu i praslavenskoj domovini, koliko je potrebno, onda ćemo ići od jednoga slavenskog naroda do drugoga i pratiti njegov život po sačuvanijem istoričkijem bilješkama sve do vremena, kada se koji narod preporodio, t. j. kada se krstio, jer kao u drugijeh evropskijeh naroda, tako i u Slavena s vremenom krštenja počinje se nov život. Svaki je evropski narod, koji više koji manje doživio različnijeh promjena, a gdjekoji i revolucijâ u svom kulturnom i političkom životu, ali nijedna se promjena i nijedna revolucija po svojoj važnosti i pošljedicama ne može

mjeriti s dogadjajem, kada se koji narod krstio, t. j. učinio djelo, koje je prekinulo sveze s prošlošću i uvelo narode u nov život i novo doba. Za to ćemo staro doba slavenskijeh naroda računati do početka kršćanskoga im života. Nitko ne treba da misli, da ćemo u ovoj knjižici sve razložiti, štogod se zna o praslavenskom narodu i o pojedinijem slavenskijem ograncima, jer bi za taj posao trebala mnogo veća knjiga, od koje bi imali korist samo oni, koji se naročito time bave. Ja ću gledati, da lakijem načinom priopćim čitateljima glavne stvari o Slavenima staroga doba, o tom, kako se koji narod dijelio u plemena, gdje je koje pleme sjedilo, kako se koji narod borio sa svojim susjedima i kako je osnovao državu. Spominjat ću dakako i glavne junake u tijem dogadjajima. O starijem Hrvatima ne bi istina baš nužno bilo govoriti u ovoj knjižici, jer o njima mogu čitatelji naći lijepe i dovoljne pouke u Smičiklasovoj hrvatskoj povijesti. Ali kad se ovdje ima govoriti o svijem Slavenima, čini mi se, da bi moja knjižica bila krnja, kad bi se ikoje slavensko pleme izostavilo.

I.

Slaveni u doistoričko doba.

Herodot. — Skiti. — Ostali narodi istočne Evrope u Herodotovo vrijeme. — Neuri. — Budini. — Ima li još Slavena u Herodotovo doba? — Završetak o Herodotu. — Vrijeme poslije Herodota. — Plinije, Tacit i Ptolemej. — Vendi ili Vindi. — Slaveni u Plinija. — Slaveni u Tacita. — Slaveni u Ptolemeja. — Vrijeme poslije Ptolemeja. — Slaveni u vrijeme hunskoga gospostva. — Rascijep praslavenskoga naroda. — Još nješto o slavenskoj pradomovini. — Drugo pričanje o slavenskoj pradomovini.

Malo koji pisac staroga grčkog naroda ima toliku važnost [2. za današnje naše znanje, koliku ima prvi grčki istorik (povjesnik) Herodot. Da je s kojom nesrećom propalo divno njegovo djelo, naše bi znanje o starijem kulturnijem i nekulturnijem narodima bilo vrlo jadno ili nikakvo. Koliko imamo biti zahvalni Herodotu za njegove bilješke o različnijem narodima, o tom ne treba nama ovdje govoriti, jer se nas ovdje drugi narodi ne tiču. Mi Herodota za to sada spominjemo, jer u njegovoj istoriji i to u četvrtoj knjizi ima njekoliko bilježaka, iz kojih doznajemo nješto malo o prastarijem Slavenima. Herodot je njegdje oko godine 450. prije Hrista boravio njekoliko vremena u gradu Olbiji, koji je bio grčka naseobina, a ležao je blizu današnjega ruskog grada Nikolajeva pri ušću rijeke Buga u Crno more. Herodot je vidio ušća rijèkâ Dnjestra, a možda i Dunava. U Olbiji, gradu trgovačkom, imao

je Herodot mnogo prilike doznati koješta o varvarskijem narodima, koji su življeli u današnjoj južnoj i sjevernoj Rusiji. Čitavo je djelo Herodotovo dokaz, kako je otac istorije bio u naučnom obziru vrlo radoznao i da je svuda nastojao, kako će što više doznati o različnijem narodima i zemljama. Za cijelo je on u Olbiji i u opće na crnomorskoj obali mnogo raspitivao za narode, do kojih mu nije bilo moguće doći, a valjada je i vidio gdjekojega čovjeka iz onijeh zemalja i s njim preko tumača štogod govorio. Na jednom mjestu svoje istorije opisuje Herodot spoljašnjost budinskoga naroda, i to bi moglo biti dokaz, da je bar njekoliko Budina svojim očima vidio. Da su narodi u današnjoj evropskoj Rusiji bili što kulturniji i pitomiji, valjada bi Herodot i njih bio posjetio, kako je posjetio Egipćane, Persijance, Feničane, Babilonce itd. Onda bi dakako i njegove bilješke o narodima današnje Rusije bile jasnije i potpunije; mi bismo o njima više znali nego li ovako znamo, gdje one narode jedva naziremo i to kao kroz maglu ili kroz rubac. Bilo bi veoma nepravedno, kada bi tko Herodota krivio, za što se nije potrudio što bolje i više doznati o onijem narodima, ier je Herodot jedini Grk klasičnoga doba, koji je u opće nješto i o onijem narodima zabilježio; drugi su grčki pisci njih tako prezirali, da nijesu nalazili za vrijedno samo im ime spomenuti. Stari su Grci u opće bili svojom prosvjetom vrlo ponosni i za to su varvarske narode gledali poprijeko kao mnogo nižu vrstu ljudi. Dakle je Herodot visoko stajao nad predsudama svoga naroda, dok je bar nješto zabilježio o rečenijem narodima, a mogao je šutjeti, i nijedan mu Grk ne bi toga zamjerio! Već poradi toga, što je u opće Herodot pošao u Olbiju, da tamo nješto čuje od svojih zemljaka i o sjevernijem varvarima, zaslužuje on naše potpuno priznanje i zahvalu.

Najznatniji narod, koji je u Herodotovo doba živio u [3.
današnjoj Rusiji, bili su Skiti. O ovom narodu treba da nješto malo progovorimo već s toga, što su gdjekoji pisci novijega vremena mislili, da su Skiti bili slavenski narod. (Za časak ćemo vidjeti, kako je to mnijenje krivo.) Herodot veli, da su

se Skiti zvali sami S k o l o t i (Σκολότοι), a ime Skiti da su im nadjeli Grci. On razlikuje prave Skite od nepravijeh; za prave opet veli, da su se dijelili u dvoje, jedno su bili p a s t i r i ili n o m a d i (Σκύθαι νομάδες), a drugo c a r s k i Skiti (Σκύθαι βασιλήϊοι). Po svoj prilici ovo razlikovanje ne znači drugo, nego da su jedni i drugi bili do duše isti narod, samo su se malo razlikovali govorom. Nepravi Skiti nijesu po svoj prilici ni bili Skiti, nego samo skitski podanici ili kmetovi, a Herodot ne znajući, kako su se upravo zvali, veli, da su i oni Skiti. Ove neprave Skite razlikuje Herodot dvojako, jedno su mu Skiti o r a č i (Σκύθαι ἀροτῆρες), a drugo su Skiti r a t a r i (Σκύθαι γεωργοί).

Skiti su bili hajdučki narod, koji su življeli od boja i koje su podjarmljeni narodi morali hraniti. Pored svega svoga velikog varvarstva ipak su imali njekakvu državu, i to im je svjedočanstvo, da nijesu baš bili posve divlji, jer divljaci ne znaju, što je država. Skitska je država u vrijeme Herodotovo obuzimala prostor, koji leži medju utokom Dona i utokom Dnjestra. Sjevernu je granicu njihovoj državi činila rječica Psol, za tijem gornji Bug i Dnjestar.

Dva su dogadjaja u skitskoj istoriji prije Herodota vrijedna, da ih ovdje spomenemo: na početku vlade medskoga cara Kijaksara, t. j. oko godine 630., provalili su Skiti u Asiju i uharačili medskoga i frigijskoga cara. Ovo je skitsko gospodovanje trajalo 28 godina, dok nijesu Medjani svoje krvopije protjerali iz zemlje. Drugi je znatan dogadjaj vojna persijskoga cara Darija protiv Skita oko god. 513. Obilno pripovijeda Herodot o toj vojni, a mi ćemo samo toliko zapamtiti, da se Skiti nijesu htjeli upustiti s Darijem u boj, nego su pred njegovom vojskom bježali i za sobom sve palili i pustošili. Njihova je namjera bila zamamiti Darija daleko u nutarnju zemlju i onda ga tamo sa svom njegovom vojskom smrviti. Opazivši Darije, što Skiti hoće, vrati se brže bolje natrag u Asiju.

Za Skite je mislio i dokazivao češki naučnjak Šafařík, da su bili narod mongolske krvi. Kada čovjek čita Šafaříkove dokaze,

koji su osnovani na vijestima starijeh pisaca o zvijerskom gotovo životu i gnjusnijem običajima skitskoga naroda, spreman je posve pristati uz Šafaříkov zaključak, da takav narod nije mogao pripadati drugomu kakvomu rodu do mongolskomu. Šafařík je u svom dokazivanju za to zastranio, jer nije uzeo u obzir druge činjenice, koje isto toliko, ako ne još više, mogu pomoći riješiti pitanje, što su bili Skiti? Iste godine (na ime 1837), kada je Šafařík u Pragu izdavao svoje »Starožitnosti«, u kojima se nalaze njegovi dokazi o mongolstvu skitskoga naroda, štampao je vrlo učeni Nijemac Zeuss svoje vele znamenito djelo o staroj etnografiji evropskijeh naroda (Die Deutschen und die Nachbarstämme), gdje je imao prilike govoriti i o narodnosti Skita. Zeuss se držao podataka, koji su nam sačuvani o jeziku i religiji skitskoga naroda, i uvjerio se, da su Skiti morali biti indoevropsko pleme i da su pripadali iranskoj grani, t. j. da su bili srodnici Persijanaca, Afganaca, Jermena i drugijeh njekijeh plemena, koja se ovamo broje. Trideset godina poslije Zeussa našao se opet učen Nijemac na ime Müllenhoff, koji je poredeći sačuvane ostatke skitskoga jezika sa starobaktričkijem jezikom još jače utvrdio misao svoga preteče o iranskoj narodnosti skitskoga naroda. U Zeussovu i Müllenhoffovu dokazivanju nije baš sve potpuno sigurno, ali mi ipak primamo njihovo mnijenje i držimo, da su Skiti doista bili iranske krvi, jer nas u tom utvrdjuje sam Herodot, koji pripovijeda u četvrtoj svojoj knjizi (pogl. 110 do 117) lijepu priču o postanju sauromatskoga ili sarmatskoga naroda. On veli, da su Sauromati ili Sarmati na pola skitske krvi, jer govore pokvarenijem skitskijem jezikom. To ne može ništa drugo značiti, nego da su Sarmati i Skiti bili dva srodna plemena i da su govorili nješto različnijem jezicima. Mnogomu se Hrvatu, kada čuje češki govoriti, čini, da je češki jezik pokvaren hrvatski, a tako su i stari Skiti mislili o sarmatskom jeziku, i tako je izmišljena priča, koja je imala dokazati, kako se to dogodilo, da su Sarmati tobože pokvarili skitski jezik. Kako Hrvati i Česi pripa-

daju slavenskomu plemenu, tako su Skiti i Sarmati pripadali iranskomu, jer za Sarmate znamo za cijelo, da su bili rodom Iranci; dakle drugo nijesu mogli biti ni Skiti.

Osim Skita i Sarmata bilo je i drugijeh naroda u zemljama [4.
iznad Crnoga mora. Herodot poimence nabraja ove: Agatirsi — življeli su njegdje u Erdelju i bili su po svoj prilici Tračani; — Melanhleni — sjedili su njegdje oko središta današnje evropske Rusije i pripadali su valjada finskomu plemenu; — Androfazi — prebivali su njegdje u černigovskoj i mohiljevskoj guberniji, a bili su po svoj prilici takodjer Fini, premda ih njeki naučnjaci novijega vremena računaju medju Slavene. Nije moguće, da se ovaj narod sam zvao »Androfazi,« jer je to grčka riječ i znači »ljudožderi,« nego su ih tako Grci prozvali; isto je tako i »Melanhleni« grčka riječ i znači ljude, koji nose crne haljine. — Geloni su bili povarvareni Grci i življeli su u zemlji budinskoga plemena, o kojem ćemo kasnije govoriti (br. 6). — Tauri su življeli u južno-istočnom dijelu krimskoga poluostrva. Oni su bili po svoj prilici okrnjak kimerskoga naroda, koji je prije Skita stajao u južnoj Rusiji, pak su se od Skita razbježali. — Kalipid takodjer je grčko ime i znači ljude, koji imaju lijepe konje; življeli su njegdje u hersonskoj guberniji, a ne može se ništa reći, koje su narodnosti bili. Oni su bili sitno pleme kao i Alazoni, koji su prebivali njima na sjeveru.

Budući da su Neuri bili narod slavenski (tako je bar veoma [5.
vjerojatno), za to ćemo o njima prozboriti malo više nego li o prije spomenutijem narodima (br. 4.). Neuri su življeli — koliko se može po dosta nejasnijem Herodotovijem oznakama odrediti — u južnom dijelu volinske gubernije i u istočnoj Galiciji. U 105. poglavlju četvrte knjige govori Herodot o Neurima ovo (vidi u prijevodu A. Musića): »Neuri se drže skitskijeh običaja. Jedan ih je vijek ljudski prije Darijeve vojne zadesilo, te su morali ostaviti cijelu zemlju svoju radi zmija, kojih je mnogo iz zemlje dolazilo, a još ih je više odozgo iz pustara navalilo, dok nijesu od nužde ostavili svoju domovinu i

k Budinima se preselili. Neuri čini se da su vračari, jer kažu Skiti i Heleni, koji u Skitiji nastavaju, da se kod njih svake godine jedan put svatko za njekoliko dana u vuka pretvori pa opet svoje obličje dobije. Ja im to ne vjerujem, ali oni to sa svijem tijem tvrde i zaklinju se.« — Čudna je vijest o zmijama, koje su prisilile Neure seliti se u drugu zemlju; za to je Šafařík mislio, da je u toj vijesti sakrita alegorija, i da se nemaju misliti zmije u pravom smislu, nego ljuti neprijatelji Neurâ, na ime Skiti! Ova je Šafařikova misao duhovita, ali sigurna nikako nije. Što Herodot veli, da se Neuri drže skitskijeh običaja, to ne može biti nikakav dokaz, da su oni bili i skitske krvi, jer je poznato, da narod slabiji i manji rado prima običaje većega i silnijega naroda. Da ne idemo daleko, dosta je spomenuti samo Srbe i Bugare, koji su u vrijeme turskoga gospostva koješta poprimali od Turaka, a bili bi još i više, da nije razlika u vjeri činila veliku prepreku. Dakle su i Neuri pored svojijeh skitskijeh običaja posve lijepo mogli biti Slaveni, samo ako se njihovo slavenstvo može kako drukčije potvrditi. Herodot piše, da se svaki Neuranin po pripovijedanju Skita i Grka pretvori svake godine na njekoliko dana u vuka. U toj Herodotovoj bilješci misli Šafařík da je sačuvano prastaro svjedočanstvo o vjeri u vukodlake, koja je vjera poznata još i danas svijem Slavenima. I drugi narodi istina pričaju o vukodlacima, ali Šafaříku se čini, da je to prodrlo k drugijem narodima od Slavena. Kako se vidi, ovaj Šafaříkov dokaz nije baš osobito jak, ali se može uz druge jače i taj upotrebiti. Sada pogledajmo te jače dokaze.

U ruskoj Poljskoj u guberniji plockoj nalazi se varošica N u r i blizu te varošice izlijeva se rječica N u r e c u sjeverni Bug. Ova imena N u r i N u r e c drži Šafařík za sigurne dokaze, da je njegda tamo za cijelo živio narod, što ga je Herodot zabilježio Νευροί. Teško je ne pristajati uz Šafařika, osobito kada se uzme na um, da se u praslavenskom jeziku, kako se govorio u Herodotovo doba, nalazio dvoglas *eu* baš kao i u grčkom jeziku; pače uporedna gramatika može dokazati, da

Herodotu nije trebalo ni slovca promijeniti, kada je zapisao ime rečenoga naroda, t. j. stari su Slaveni izgovarali kao i Grci Neuroi (u nominativu plurala.) Da se ovo ime bude sačuvalo do novijega vremena, glasilo bi Nuri, jer je praslavensko *eu* promijenjeno kasnije u glas *u*, a praslavensko *oi* na kraju riječî u glas *i*. Šafařík misli, da se zemlja pomenutoga naroda zvala Nur, genitiv Nuri (staroslovenski **Ноурь** — **Ноури**), kako još i danas Rusi svoju zemlju zovu Русь, gen. Руси. U staroruskom se jeziku nalazila riječ нурь (nur') i značila je »zemlja,« a prema tomu bi ime Neuroi ili Nuri značilo »zemljaci« ili u još starijem značenju »doljani,« jer je sva prilika, da se značenje »zemlja« u pomenutoj riječi нурь razvilo iz još starijega značenja »dolina« ili »nizina.« Ovo se misli poradi njekijeh riječi, koje su istoga korijena s riječju нурь; korijen je na ime (u praslavenskom obliku) neur i otud imamo riječi: staroslovenski **нъірѣти** ili **нъірати** (tonuti), ruski нырять (tonuti), poljski nurzyć (topiti), ruski нырецъ (ronac), нырище (dubljina, jama). Kako se dakle vidi, sva ova pomenuta značenja navode nas na misao, da je riječ нурь značila »dolina« ili »nizina.« — Dosta budi ovoliko filologičkoga razlaganja, jer je valjada već svaki čitatelj uvidio, da najjači dokaz za slavenstvo Herodotovijeh Neura daje sámo njihovo ime. Još ćemo samo reći, da u tom ne treba nazirati nikakvu nepriliku, što današnja varošica Nur leži dosta daleko od volinske gubernije, gdje smo rekli, da su stajali Neuri, jer su se iza Herodotova vremena oni mogli pomaći dalje na sjever i ostaviti sebi spomen u imenima rečene varošice i rječice; ta zna se, kako su se u stara vremena svaki čas narodi seljakali!

I Budini su bili narod slavenski, a da su to doista [**6.** bili, najtvrdji je dokaz opet u samom imenu. Herodot im piše ime Βουδῖνοι, a tako je glasilo i u praslavenskom jeziku, a otud bi se bilo razvilo Budi, da se još danas koji slavenski narod tako zove, jer se in u pluralu izostavlja, n. pr. singular gradjanin, plural gradjani. U ovom imenu imamo dvoje, čim nam se ono odaje kao slavensko, i to je 1) skrajnje — in (Bud*in* u nomina-

tivu singulara), koje je pravi slavenski nastavak; isporedi n. pr. Srb*in*, Rus*in*, Litv*in*, Bugar*in*, Turč*in* itd., — 2) korijen bud u imenu Budini veoma je običan u geografičkijem imenima, kojih se nalazi po svijem zemljama, gdjegod ima Slavena. Tako se u Rusiji nalazi rijeka Buda (u mohiljevskoj guberniji), potok Budka (blizu Poltave), za tijem veliko mnoštvo sela u zapadnoj Rusiji kao: Buda, Budajeva, Budina, Budišče, Budovka itd. U krajevima, gdje žive Hrvati i Srbi, takodjer ima mnogo ovakvijeh imena; evo ih samo nješkoliko iz akademičkoga rječnika: Budaci, Budak, Budakovac, Budanica, Budaševo, Budim, Budin itd. Još ćemo samo spomenuti lužički grad Budyšin. Ne zna se pravo, otkud su izvedena sva ova i slična geografička imena; možda stoje u svezi s riječju buda, koja znači »koliba«, a nalazi se u poljskom i u drugijem njekijem slavenskijem jezicima; Poljaci imaju i glagol budować (graditi), tako i Česi budovati (graditi). Mnogomu čitatelju pada ovdje na um njemačka riječ Bude, koja se u značenju i obliku lijepo slaže s poljskom riječju buda, ali treba znati, da su Nijemci riječ Bude uzeli od Slavena, premda drugi obratno misle. Ako u pomenutijem geogr. imenima imamo isti korijen, koji je u riječima, što smo ih sada naveli iz poljskoga i češkoga jezika, onda bi ona mjesta bila prozvana po kolibama ili u opće po ogradama, a po mjestima su se mogle nazvati i vode, koje pokraj njih teku. Prema tomu bi i Herodotovi Budini bili ljudi, koji žive u kolibama ili ogradama. — Ako sva navedena imena, pa i Budini ne stoje u svezi s riječima kao: buda, budovati, t. j. ako su Slaveni od Nijemaca uzeli riječ Bude, onda možda stoje s osobnijem imenima kao: Budimir, Budislav, Budivoj, Budilo itd., gdje je svuda isti korijen, koji je i u glagolu buditi. Ne treba se čuditi, ako je doista narodno ime Budini identično s ličnijem imenom Budin (skraćeno od Budimir ili Budislav), jer imamo dokaza, da se n. pr. riječ Hrvatin njegda upotrebljavala ne samo kao narodno, nego i kao lično ime.

Premda je dakle nesigurno postanje imena Budini, ali je mučno opirati se očevidnomu njegovu slavenstvu, a ako je slavensko ime, onda je za cijelo i narod bio slavenski. — O Budinima bismo imali još dosta govoriti tumačeći Herodotove bilješke o njima, ali pošto smo naveli najglavniji dokaz za njihovo slavenstvo, reći ćemo o njima samo još nješto malo. O spoljašnjosti budinskoga naroda veli Herodot, da je taj narod bio plavijeh očiju, a puti žućkaste. Ova se oznaka podudara sa spoljašnjošću današnjijeh Rusa i Poljaka. Ali ovo je slaba potpora za slavenstvo Budina, jer su njeki njemački naučnjaci upravo poradi toga računali Budine medju Nijemce, a drugi opet medju Fine!

Čudno su zamršene vijesti u Herodota o zavičaju budinskoga naroda. Vidi se iz onoga, što je prije rečeno (br. 5.), da su Budini morali biti susjedi Neurima, dakle da su življeli njegdje uz sjeverni dio Dnjepra. Ali iz drugijeh Hedotovijeh bilježaka o Budinima izlazi, da su prebivali iza Dona njegdje u saratovskoj guberniji! Kako je mogao Herodot tako zabrazditi te isti narod metati sad uz Dnjepar, sad u saratovsku guberniju! O tom su različni pisci različnoga mnijenja, a mi držimo, da Herodotova pometnja nije baš tolika, kolika se čini u prvi mah. Ima dosta primjera u staroj slavenskoj etnografiji, a i mi ćemo ih vidjeti u ovoj knjižici njekoliko, da ovo ili ono narodno ime pripada takvijem ograncima, koji su daleko jedan od drugoga i govore posve različnijem dijalektima. Za sada nam je dosta zapamtiti najpoznatiji primjer: Srbi se zovu naša jednokrvna braća ovdje na slavenskom jugu, ali isto ime pripada i sićušnomu slavenskomu plemenu Lužičanima, tamo daleko u Njemačkoj. Medju lužičkijem i medju južnoslavenskijem Srbima tolika je razlika, kolika samo može biti medju dva slavenska ogranka, oni se govorom tako razlikuju, da bi se mogli samo s velikom mukom i to posve malo razumjeti. Tako je moglo biti već i u Herodotovo vrijeme: mogla su biti dva slavenska plemena, jedno pri Dnjepru, a drugo iza Dona, pa su se i jedni i drugi zvali istijem imenom: Budini!

Vidjeli smo prije (br. 3), da je Herodot osim pravijeh [7.
Skita poznavao i neprave Skite, a to su bili Skiti orači i Skiti ratari. Oni su bili jedni drugima susjedi, a sjedili su njegdje od srednjega Dnjepra do gornjega Buga i Dnjestra. Premda ništa ne znamo o njihovoj narodnosti i jeziku, opet nije nevjerojatno, da su Skiti orači i Skiti ratari bili takodjer Slaveni, ali su bili robovi pravijeh Skita, koje su morali svojim žuljevima hraniti. S jedne se strane zna, da su Slaveni od pamtivijeka bili izvrsni težaci i kopači i da su upravo s ljubavlju obradjivali polja, — a s druge se strane ne zna, da bi u onijem krajevima, gdje su življeli Herodotovi Skiti orači i Skiti ratari, igda stajala za dulje vremena kakva neslavenska plemena, nego uvijek nalazimo tamo sve do danas Slavene. To su eto dva razloga, za što mi s drugijem piscima i pomenuta dva plemena takodjer brojimo medju Slavene.

Bez sumnje je bilo u Herodotovo doba još i više sla- [8.
venskijeh plemena nego li su do sad navedena; ali kako Herodot za druge nije ništa doznao, nama ne ostaje drugo nego se zadovoljiti pukijem nagadjanjem, koje je u toliko osnovano, što znamo, da su se u kasnije — istoričko — doba cijepali Slaveni na veliko mnoštvo plemena, dakle je već i u slavenskoj pradomovini moralo biti zametaka tomu cijepanju, samo je dakako vječna tajna, kakvi su bili ti zameci. Dosta je koješta nesigurno i tamno u Herodota, ali jedna je stvar prilično, ako ne posve sigurna, da pradomovina Slavena leži u srednjoj evropskoj Rusiji uz rijeke Bug, (donji, a možda i gornji) Dnjepar, Dnjestar i Don.

Još bismo kako tako pregorjeli, što onako malo doznaje- [9.
mo iz Herodota o praslavenskom narodu i domovini, kad bismo iz drugijeh pisaca poslije njegova vremena doznavali što obilnije i sigurnije o Slavenima. Ali vijesti drugijeh pisaca još su oskudnije od Herodotovijeh, tako da se vrlo malo može o Slavenima razabirati. Kada poslije Herodota prvi put doznajemo za Slavene, već je od onda mnogo koješta promijenjeno; svijet je čisto drugi, jer njim vladaju silni

rimski carevi. Promijenjena je i evropska Rusija: u njoj ne gospoduju više Skiti, već po njoj žare i pale Sarmati. Znamo već iz onoga, što je naprijed rečeno (br. 3.), da su Sarmati bili srodni sa Skitima, ali su Sarmati počeli oko god. 400 prije Hrista (dakle njekoliko godina iza Herodota) prelaziti preko Dona i sve više pritješnjavati Skite, dok ih nijesu napokon posve pritijesnili, tako da se u vrijeme oko poroda Hristova nalazilo samo nješto malo ostataka pravijeh Skita, a ostali se skitski narod izgubio ili bolje govoreći: posarmatio se. Sarmati su zavladali svom onom zemljom, koja je njegda bila skitska, pače Sarmati su još i dalje protegnuli svoje gospostvo na sjever i na zapad. (U današnjoj Rumuniji življeli su u vrijeme oko poroda Hristova Geti, koji su bili tračko pleme). Sarmati su bili razdijeljeni u njekoliko plemena, kakva su bili: Alani, Jaksamati, Roksolani, Jazigi (ovi su se u kasnije vrijeme po mnijenju njekijeh naučnjaka doskitali ća u Ugarsku, pa se po njima još i danas kraj blizu Debrecina oko Tise zove Jazigija — madžarski Jászág, ali je moguće, da je Jászág samo učeno ime bez realne podloge). Kako su Sarmati u vrijeme svoga gospostva bili najjači i najpoznatniji narod čitave istočne Evrope, za to su grčki i rimski pisci često pod imenom Sarmata mislili sve narode istočne Evrope, a da je to velika pogrješka, to uvidja svatko.

Plinije, Tacit i Ptolemej jesu jedina tri pisca, koji su u [**10.**
svojim djelima njekoliko mrvica ostavili o starijem Slavenima, svojim suvremenicima. Prije nego te mrvice pokupimo, reći ćemo njekoliko riječi o pomenutijem piscima. — U rimskoj su književnosti poznata dva pisca Plinija; jedan se zove C. Plinius Secundus ili Plinius Maior, a drugo je njegov posinak mladji Plinije. Mi imamo ovdje posla samo s onijem prvijem Plinijem. On se rodio god. 23. poslije Hrista, a umr-o je god. 79. pri erupciji Vesuva. On je napisao veliko djelo od 37 knjiga; djelo se zove Naturalis historia, a u njemu se govori kao u kakvoj enciklopediji o svijem strukama ljudskoga znanja onoga vremena. Mladji suvremenik Plinijev bio je Korne-

lije Tacit, koji je rodjen oko god. 54. poslije Hrista, a umr-o je oko god. 119. Tacit je napisao njekoliko djela, od kojih su najzreliji i najznatniji plod njegova uma: Annales. Za našu svrhu nema ovo znamenito djelo interesa kao ni druga Tacitova djela izuzevši djelo Germania, u kojem ima vele dragocjenijeh bilježaka za germansku zemlju i germanske narode onoga vremena, a s njekoliko se riječi sjetio pisac i starijeh Slavena. Treći je pisac grčki geograf Klaudije Ptolemej, koji je pisao svoju geografiju (γεωγραφικὴ ὑφήγησις) oko god. 160. poslije Hrista. Ovaj je pisac bio vrlo učen čovjek, jer se bavio ne samo geografijom, već takodjer matematikom, astronomijom i musikom. (To je isti onaj Ptolemej, koji je dokazivao, da je naša zemlja središte svemira i oko nje da se vrte druge planete, pa i sunce. Istom je Kopernik ovu Ptolemejevu nauku oborio, pošto je gospodovala 14 vijekova).

Još ne možemo priopćiti bilježaka navedenijeh triju [11. pisaca o starijem Slavenima, jer prije treba dokazati, da su Vendi ili Vindi isto što Slaveni. Njih trojica na ime ne znaju ništa za slavensko ime, nego govore samo o Vendima ili Vindima. Slaveni sami sebe nigda i nigdje nijesu zvali Vendi (Vindi), ali treba znati, da su ih njegda tijem imenom zvali Nijemci, a gdješto ih još i danas tako zovu, i to Slovence po Kranjskoj, Koruškoj i Štajerskoj, za tijem lužičke Srbe. Ima mnoštvo topografičkijeh imena kao: Windehausen, Windischthal, Windsberg, Windischgrätz, Wenddorf, Wendeburg itd. ne samo po onijem zemljama, gdje danas žive Nijemci razasuti medju Slavenima, nego i ondje, gdje su Slaveni već odavna iščeznuli, a Nijemci su im preuzeli zemlju. Danas Nijemci govore Winde ili Wende (plural: Winden, Wenden), a njegda su govorili (u starom njemačkom jeziku) Winid ili Wined. Otkle je Nijemcima ovo ime, to se ne može danas reći, ali je sigurno, da su njim zvali Slavene od pamtivijeka. Dakle je posve naravno, da su preko Nijemaca rečena tri pisca saznala za rečeno ime i upotrebljavala ga za Slavene. To je

isto onako, kako su Turci i Madžari Nijemce u svojim jezicima prozvali onijem imenom, koje služi Slavenima: turski Nemčely, madžarski Német, premda se Nijemci sami nigda i nigdje nijesu zvali onako, kako ih zovu Slaveni. Čudno je, što se ime Veneti (koje je isto što i Vendi) nalazi u staro doba ne samo za Slavene, nego i za druge njekoje narode, koji su bili od Slavena posve različni. Tako znamo za Venete u maloasijskoj pokrajini Paflagoniji, koje već Homer u Ilijadi spominje pod imenom Ἐνετοί; drugi su Veneti življeli u staroj Galiji pri rijeci, koja se danas zove Loire, a treći i najznatniji Veneti sjedili su u gornjoj Italiji, njima je trag još do danas sačuvan u imenu svemu svijetu poznatoga grada: Venezia (Mleci). Što su bili paflagonski Veneti, to jest: kojega plemena, o tom se ne može baš ništa reći; galski su Veneti bili keltički ogranak, a gornjoitalski Veneti ilirski ogranak. Bilo je pokusa, te se hotjelo dokazati, da su ovi pošljednji t. j. gornjoitalski Veneti bili Slaveni, pak da su istom poslije romanizirani, ali ti su dokazi veoma slabi i ne dokazuju ništa.

Plinije piše na jednom mjestu svojega pomenutoga [12. djela, da blizu rijeke Visle pored Sarmata i dvaju germanskijeh plemena Skira i Hira prebivaju takodjer Venedi t. j. Slaveni. Nije moguće, da bi Venedi ovdje značilo sav slavenski narod, koliko ga je onda bilo, jer je bez ikakve sumnje onda već bilo toliko Slavena, da se uz Vislu ne bi bili mogli smjestiti pa još življeti s drugijem narodima. Za to je posve sigurno, da Plinijevi Venedi znače samo jedan ogranak slavenskoga naroda, a drugi su slavenski ogranci bili rašireni dalje po današnjoj Rusiji. Uzaludan bi trud bio, tko bi kušao odrediti, kojemu su današnjemu slavenskomu plemenu praoci Plinijevi Venedi. Pored sve svoje kratkoće ipak je navedena Plinijeva bilješka velike cijene, jer je ona iza Herodotova vremena prva, koja spominje Slavene. Isto je tako dragocjena i druga jedna Plinijeva bilješka, gdje izbraja narode, koji sjede od kimerskoga Bospora dalje prema sjeveru. Tu ispisuje Plinije njekoliko imena više ili manje tamnijeh, ali na veliku našu radost

jedno je medju njima ne samo posve jasno, nego i očevidno slavensko, a to su Srbi, ili kako Plinije piše Serbi! Ovo je dakle prvi primjer, gdje istorija bilježi jedno pravo slavensko narodno ime, jer Venedi, kako znamo, nije ime, kojim bi se Slaveni sami zvali. Naše veselje nad ovako starijem svjedočanstvom nije dakako potpuno, jer osim gologa imena ništa nam drugo Plinije o Srbima ne veli, pače i vrlo je teško reći, gdje su upravo nastavali ti Plinijevi Srbi. Za to se moramo zadovoljiti s oznakom sasma općenom i kazati, da su živjeli njegdje blizu Dona, samo je Don na nesreću duga rijeka, pa je onda malo koristi od rečene oznake! Vrlo bismo dašto rado znali, jesu li Plinijevi Srbi praoci današnjih južnoslavenskih ili možda lužičkih Srba, a možda i drugijeh Srba, kojim je poslije ime iščeznulo? Na ta pitanja ne može nitko živ odgovoriti ni crne ni bijele. Ako su Plinijevi Srbi živjeli oko Dona, a Veneti ili Venedi uz Vislu, onda je valjada sigurno, da su izmedju Visle i Dona bez prekida živjela slavenska plemena. A to nije nikako preveliki prostor za Slavene, koji su od pamtivijeka poznati sa svoje velike mnogobrojnosti. Ovijem se ni malo ne dira u pitanje o gustoći slavenskoga pučanstva, koja nije morala biti bog zna kolika.

U zadnjem t. j. 46. poglavlju svoje Germanije piše Tacit, [13.
da iza germanskoga naroda Sueva t. j. njegdje iza Visle sjede Peukini, Veneti i Fini (»Peucinorum, Venetorumque et Fennorum nationes«). O ovijem narodima priznaje Tacit, da ne zna pravo, pripadaju li medju Germane ili medju Sarmate, ali za Venete mu se ipak čini, da bliže stoje Germanima nego li Sarmatima. To on zaključuje po načinu života venetskoga ili slavenskoga naroda, jer Veneti kao i Germani grade kuće, u ratu vojuju pješke i brane se štitovima, dok Sarmati nemaju kuća, već žive u kolima i na konjima. O Venetima javlja nješto Tacit, što im baš nije na čast, kaže na ime, da su to hajduci, koji žive o grabežu po svemu prostoru, koji rastavlja peukinsku zemlju od finske. Pita se samo, jesu li što bolji od Veneta (= Slavena) bili Sarmati i Peukini;

oni su jamačno dosta pakostili Slavenima, pa kako se u ono divlje doba može zamjeriti Slavenima, ako su i oni svojim susjedima vraćali milo za drago! — Na pitanje, gdje treba tražiti Tacitove Slavene ili Venete, odgovaramo: njegdje oko Visle, u današnjoj Galiciji i u istočnoj ruskoj Poljskoj. To zaključujemo iz Tacitovijeh riječi, gdje veli, da Veneti hajdukuju po planinama izmedju peukinske i finske zemlje; a za Peukine od drugud znamo, da su nastavali njegdje oko Karpata; iza njih su dakle dolazili Slaveni, a iza Slavena Fini, koji se još i danas nalaze razasuti po sjevernoj Rusiji. Po onome, što smo rekli pri Pliniju, koji takodjer svoje Venete (ili Venede) stavlja u blizinu Visle, samo se po sebi razumije, da ni pod Tacitovijem Venetima ne valja misliti sav slavenski narod onoga vremena, nego samo jedan dio.

U istom (46.) poglavlju Germanije piše Tacit njekoliko riječi o životu finskoga naroda, ali to možemo preskočiti, pak će bolje biti, da nješto rečemo o drugom jednom narodu, o kojem nješto doznajemo iz Tacita.

Od svijeh indoevropskijeh naroda Slaveni su najsrodniji s Litavcima i Letima. Ova su dva plemena još i danas u životu i govore jezicima, koji su dosta nalik jedan na drugi. Litavci žive uz obalu baltičkoga mora i dalje na istok na suhoj zemlji u kraljevstvu pruskom i u carstvu ruskom, a ima ih oko 1,800.000 duša. Leti su njihovi neposredni sjeverni susjedi i žive po Kurlandiji i po južnom dijelu Livlandije, a ima ih nješto preko milijuna. Njegda je bilo još i treće pleme, koje je stajalo u etničkoj zajednici s Litavcima i Letima, a to su bili stari Prusi, koji su do kraja ponijemčeni u XVII. vijeku; oni su življeli uz donju Vislu i Njemen. Današnji litavski jezik sa svojim glasovima i oblicima sačuvao je mnogo više starine od letskoga jezika, i tko uzme makar posve površno porediti litavski jezik sa staroslovenskijem, opaziće toliku srodnost, kolike ne pokazuje ni jedan drugi indoevropski jezik. Ova srodnost dopire tako daleko, da su današnji jezikoslovci tvrdo uvjereni, da je bilo njegda vrijeme, kada se govorilo

litavsko-slavenski, i istom poslije toga vremena rascijepljena je zajednica, te je nastao pralitavski i praslavenski jezik, a taj se rascijep dogodio svakakako njekoliko vijekova prije Herodota, možda oko god. 1000 prije Hrista. Ovoliko budi dosta o litavskoj grani, a sada ćemo reći, što o njoj piše Tacit. Iz Tacitovijeh riječi u 45. poglavlju Germanije razabiramo, da su Litavci (dakako s Letima i s Prusima) življeli ondje, gdje ih nalazimo i u istoričko doba. Dalje doznajemo iz Tacita, da se Litavci oblače kao i Germani, pa da imaju i germanske običaje, ali jezik da im je sličniji britanskomu, nego germanskomu. U ovoj se pošljednjoj stvari Tacit grdno prevario, ali to mu se može oprostiti, jer on nije ništa znao ni o litavskom ni o britanskom jeziku, dakle je mislio, da su ta dva njemu nepoznata jezika nalik jedan na drugi. Tako bi i danas kakvomu Francuzu usred Pariza, koji se nigda nije ni malo bavio ni hrvatskijem ni madžarskijem jezikom, mogao tko dokazati, da ova dva jezika blizu stoje jedan drugomu. Još veli Tacit, da su Litavci marljiv narod, da su vrsni ratari, a pored toga na morskoj obali da kupe dragocjeni jantar. Napokon dodajemo, da Tacit za Litavce ima naziv: Aestii.

Istočnu Evropu t. j. današnju Rusiju zove Ptolemej [**14.** Sarmatija (Σαρματία) i veli, da u toj zemlji ima i krupnijeh i sitnijeh naroda. U krupne narode osim njekijeh sarmatskijeh i germanskijeh plemena broji Ptolemej i Slavene, ili kako ih on zove: Vendi (Οὐενέδαι). O Vendima veli Ptolemej da žive uz čitav vendski zaliv (οὐενεδικὸς κόλπος). Taj vendski zaliv ne može biti drugo do sjeveroistočni dio baltičkoga mora, samo je neprilika, što su tu sjedili, kako znamo iz Tacita, ne Slaveni (Vendi), nego Litavci. Za to nam valja misliti, da je Ptolemej medju Slavene (Vende) brojio takodjer Litavce, a to je mogao s tijem lakše učiniti, jer su se u njegovo doba Slaveni i Litavci manje razlikovali govorom, nego se danas razlikuju, pak je mogao njetko obavijestiti Ptolemeja, da su i Litavci Vendi. Ako dakle Slaveni ili Vendi nijesu prebivali uz obalu baltičkoga mora, onda su za cijelo prebivali daleko u

nutarnjoj zemlji, ali kako daleko, toga Ptolemej ne veli. Lako se može dopustiti, da su gdjegdje Slaveni dopirali do baltičkoga mora. Ovo bi se moglo posvjedočiti, što se usred današnje ruske Litve nalazi varošica Windau i pokraj nje rječica istoga imena. Mi dobro znamo, da ime Windau sluti na Slavene, koje su Nijemci zvali i zovu Winden ili Wenden.

Sitnijih naroda u Sarmatiji nabraja Ptolemej oko 50. Šafařík se u svojim Starožitnostima mnogo namučio tumačeći veliki taj broj narodnijeh imena, ali kako Ptolemej osim golijeh imena slabo što drugo dodaje, nije čudo, da je to vrlo težak posao. K tomu treba još i ovo dodati: već je Ptolemej mnoga imena bez sumnje krivo zapisao, kako svatko može vrlo lako pogriješiti pišući riječi i imena iz posve nepoznatijeh jezika, a što je još gore, iz takvijeh jezika, kojih narodi još nemaju pisma, kakvi su onda bili istočnoevropski narodi. Što je Ptolemej još s kolikom tolikom vjernošću zabilježio, to su kasniji prepisivači njegove geografije dosta iskvarili, i tako su do danas došla imena istočnoevropskijeh naroda u takvu obliku, da će njih velika većina ostati do vijeka tajnom. Čovjek se doista mora diviti velikoj oštroumnosti i marljivosti Šafaříkovoj, ali opet uza to valja priznati, da je Šafařík u opće samo u rijetkijem slučajevima stvar tako rasvijetlio i dokazao, da je svaka sumnja raspršana. Mi ćemo ovdje samo kao za ogled navesti dva—tri imena sitnijih istočnoevropskih naroda iz Ptolemeja, koja pripadaju Slavenima.

Σούλανες ili Σούλωνες bit će = Suljani t. j. pleme, koje živi uz rijeku Sulu, a u današnjoj poltavskoj guberniji doista teče rječica Sula.

Σταυανοί veli Ptolemej da dopiru blizu Alana t. j. njegdje na sjeveroistočnoj strani Dnjepra. U poljskom jeziku ima riječ staw, koja znači »jezero«, dakle bi prema tomu Σταυανοί značilo »jezerani«. Moglo bi i to biti, da je Σταυανοί krivo zapisano mjesto Σλαυανοί t. j. Slaveni. Pristajali mi ili uz prvo ili uz drugo tumačenje, svakako je velika vjerojatnost, da se pod navedenijem imenom ima misliti jedno slavensko pleme. Na

drugom mjestu stavlja Ptolemej Alanima u blizinu narod, kojemu piše ime Σουοβηνοί, a to su takodjer Slaveni ili Sloveni.

Οὐέλται življeli su po Ptolemejevijem riječima uzduž vendskoga zaliva. To su za cijelo istorički Veleti, koji su se takodjer zvali Ljutići, a pripadali su medju polapske Slavene, kako ćemo poslije vidjeti (br. 89.).

Još moramo spomenuti dva plemena iz Ptolemeja, jedno su Βωδινοί, a drugo Ναύαροι. Ono su prvo bez sumnje nama poznati iz Herodota Budini, a Ναύαροι će biti identični s Herodotovijem Neurima. Svoje Bodine stavlja Ptolemej od prilike onamo, gdje smo mi rekli da su življeli zapadni Budini. Muka je s Ptolemejevijem Navarima, jer ih pisac meće nejekamo oko današnje Poltave uz Dnjepar, a Herodotovi Neuri sjedili su dosta daleko od Poltave na zapadu. Možda je moguće izravnati kako ovu teškoću.

Napokon imamo znati, da i Ptolemej spominje Srbe (Σέρβοι) i veli, da s drugijem njekijem narodima sjede u asijskoj Sarmatiji t. j. u zemlji iza Dona. Sva je prilika, da su Ptolemejevi i Plinijevi Srbi isti narod, jer ako su Ptolemejevi sjedili iza Dona, a Plinijevi oko Dona, to ne treba ni malo da nas smeta kod onakvijeh pisaca, koji sami nijesu nigda vidjeli istočne Evrope, već su pisali samo po čuvenju!

Ako su Plinijeve, Tacitove i Ptolemejeve bilješke o stari- [15.
jem Slavenima mnogo kraće nego bi nama drago bilo, a ono iza Ptolemeja prolaze ne samo godine, ne samo deceniji, nego i vijekovi, da o Slavenima doznajemo još manje, nego li iz rečenijeh triju pisaca. Kada su se već na početku III. vijeka poslije Hrista počela germanska plemena komešati i otvarati burno ono doba, koje je poznato pod imenom »seoba národâ,« a ono Slavena kao da i nema na svijetu, tako se malo o njima govori! Ne ćemo prije priopćiti, što nam je poznato iz toga vremena o Slavenima, dok ne rečemo, što se dogodilo s južnom Rusijom poslije Ptolemeja. Južnoj Rusiji kao da je u starini bilo sudjeno, da se iz nje zapovijeda ostaloj Rusiji. U Herodotovo vrijeme vidjeli smo da su gospodari

južne Rusije Skiti, a pod njima su stajala podjarmljena i uharačena obližnja plemena; u vrijeme navedenijeh triju pisaca (Plinija, Tacita i Ptolemeja) Skitima nema već gotovo ni traga, nego na njihovu mjestu vladaju Sarmati i pritješnjavaju izokolne narode. Ali ni sarmatska vlast nije imala biti vječna, i ona je satrta, a satrli su je novi gosti, a to su bili Goti. Ovaj germanski narod živio je još u Ptolemejevo doba pri Visli, ali oko god. 200. ostaviše Goti tu zemlju i odseliše se u južnu Rusiju na crnomorsko primorje i nastaniše se izmedju Dnjestra i Dnjepra, a po malo se raširiše na istok ća do Dona, a na zapad do Dakije i preko nje. Kada tako osiliše, onda se i razdijeliše u dvoje, te se počeše jedni zvati istočni, a drugi zapadni Goti. Sarmati su ispred novijeh i jačijeh siledžija morali bježati u zemlje iza Dona, jer onaki razbijači i skitalice, kakvi su bili Sarmati, nijesu navikli življeti pod jarmom drugoga naroda, za nj raditi i hraniti ga. Ova je sudbina snašla za rat neuvježbane i k tomu neujedinjene Slavene. Istočnogotski kralj Ermanarik obrnuo je pod svoju vlast osim drugijeh naroda takodjer Slavene, pače i daleke Litavce. Ovo nam izrijekom potvrdjuje pisac nesuvremenik Jordan ili Jornand, od kojega je ostala kratka istorija gotskoga naroda napisana u latinskom jeziku. Jordan je pisao tu istoriju oko god. 550. On je bio kršćanski sveštenik, a po svoj prilici i biskup u Krotonu, gradu južne Italije. Rodom je bio Alan (dakle Sarmat), ali se on volio držati Gotom. On Slavene zove Veneti, a Litavce Aesti.

Gotski je kralj Ermanarik pokorio Slavene oko god. 350. [**16.** poslije Hrista. Kada je njegova država bila najsilnija, te se činilo, da joj se ne treba bojati nikoga na svijetu, onda se na jednoć od njekud iza Dona stvore divlji Huni i odmah prisile gotskoga kralja, da s njima mejdan dijeli. Junački Ermanarik, koji je bio već u velikom mnoštvu bojeva, izidje i u ovaj boj kao starac od 110 godina, ali hunski poglavica Balamber smlati gotsku vojsku, a gotsku državu uharači. Starac se Ermanarik od žalosti probode, a njegov našljednik trebalo je da

pazi, kako će se s Hunima pogadjati. Tko je samo malo što čitao stare istorije, tomu je dobro poznato, da su Huni bili grozan narod, grozniji od svijeh varvara, što su ih prije njih ugledali uplašeni Grci i Rimljani. Taj eto narod postade iza pobjede nad Ermanarikom god. 376. gospodar južne Rusije i svih tamošnjih naroda. Koliko su god Huni bili divlji, opet se čini, da Slaveni od njih nijesu imali baš mnogo trpljeti. Slaveni su na ime kao marljivi i vrsni ratari hljebom hranili i gladne čopore hunske, kako su prije hranili Gote, Sarmate i Skite. Videći Huni veliku korist, što je imaju od Slavena, nijesu ih hotjeli držati u onako krutu jarmu, kako su držali druge narode, koji su se mogli svaki čas dignuti na oružje. Huni su Slavenima ostavili njihove knezove, neka vladaju njima, kako znaju, samo da im plaćaju danak u novcu i u hljebu i u vrijeme rata da im pomažu svojim četama. Nje-koji pisci, medju njima osobito Šafařík, mislili su i misle, ne samo da su Huni puštali Slavene u miru i u priličnoj slobodi, već da su Huni bili upravo prijatelji i branitelji Slavena. Koliko je to mnijenje opravdano, ne ćemo ovdje raspredati, nego ćemo navesti iz pomenutoga Jornanda jedan dogadjaj, ne toliko da potvrdimo nedokazano prijateljstvo izmedju Huna i Slavena, nego je dogadjaj vrijedan, da se upamti, poradi toga, što je iz onoga vremena, iz kojega vrlo malo doznajemo o Slavenima.

Ermanarikov našljednik Vinithar mučno je podnosio hunsku vlast nad sobom, za to je gledao, da se kako ispod nje izvije. Prije nego će pokušati bojnu sreću s Hunima, udari na Slavene. Uzrok toj navali nije poznat. U prvom boju ostane pobjeda na slavenskoj strani, a kad iza toga Vinithar i drugom udari na Slavene, posluži njemu sreća. Okrutnik se nije zadovoljio samom pobjedom, već je uhvaćenoga slavenskog kneza s njegovijem sinovima i sa sedamdeset druge velike gospode dao objesiti. Čuvši hunski poglavica Balamber to veliko grdilo, kojega ne bi ni Huni počinili, krene odmah na Vinithara, da ga kazni, pa ga svojom rukom posiječe. Ovo se dogodilo oko god. 384. Zahvalni smo Jornandu, što nam

nije zaboravio zapisati ime nesretnoga slavenskog kneza, koji je onako tužno zaglavio po zapovijedi okrutnoga Vinithara. Jornand piše njegovo ime B o o z (ili Boz — po drugijem rukopisima), gdje *oo* po svoj prilici znači duljinu vokala, a *z* se ima čitati kao *ž*, te tako bi slavenski ono ime glasilo B o ž (staroslovenski Божь), a to je skraćeno od B o ž i d a r ili B o ž e t j e h ili od drugoga sličnog imena, kako je n. pr. V u k skraćeno od: V u k o s a v ili V u k o v o j e itd. Kada bi kakav pjesnik hotio proslaviti znatnije mučenike slavenskoga naroda, koji su poginuli od bijesa dušmanskoga braneći svoj narod, trebalo bi da kao čelovodju svijem slavenskijem mučenicima proslavi rečenoga B o ž a! Upamtimo i mi ovo ime već s toga razloga, što je B o ž prvi Slavenin, kojega nam istorija poimence spominje.

Evo nas već pri koncu doistoričkoga doba! Što nam [17. poslije pomenutijeh Jordanovijeh bilježaka javlja istorija o Slavenima, tu su već oni rastavljeni u plemena, i svako pleme gradi svoju sudbinu. Ne možemo dakako reći, kada su se prastari Slaveni počeli cijepati u samostalna plemena, jer to nije nigdje zabilježeno, a se da je koji stari Grk ili Rimljanin hotio takvo što zabilježiti, ne bi mu bilo moguće, jer rascijep kojega naroda, ili što će isto reći: jezika, u manje dijelove, jest dogadjaj, koji se ne zbiva preko noći; tomu treba više godina nego li dopire i najdulji ljudski vijek; za to takvijeh dogadjaja ne mogu ljudi motriti, jer su za naše opažanje odviše spori, te mi možemo opaziti istom gotov resultat. Još kako tako mogu suvremenici motriti cijepanje naroda (ili jezika), ako su s njim u družbi vidljivi dogadjaji n. pr. seobe, bune, ratovi; ali ako se narod (ili jezik) mirno cijepa, onda je taj dogadjaj za nas, kao da se zbiva pod zemljom, kamo ljudsko oko ne doseže. A za prastare Slavene sva prilika, da su se mirno cijepali. Evo zašto mi tako mislimo. Iz dosadašnjega našega razlaganja svakomu je čitatelju posve jasno, da je slavenska pradomovina u srednjoj evropskoj Rusiji. Kad je kojemu dijelu naroda postao njegov zavičaj tijesan, onda je

mogao protegnuti se dalje na kojugod stranu svijeta, jer je prostora svuda bilo dosta. Ta znamo, da je Rusija još i danas slabo napučena prema drugijem evropskijem zemljama, a kamo li u ono doba! Velike siledžije: Skiti, Sarmati, Goti i Huni nijesu bili raspršani po svoj zemlji, kojom su vladali, jer bi ih onda moralo biti mnogo veće mnoštvo nego li ih je bilo, a što se tiče finskijeh naroda, oni su svuda pred Slavenima uzmicali, kako su uzmicali u istoričko doba (u srednjem vijeku) pred Rusima. Dakle Slavenima nije trebalo da se medju sobom kolju o zemljište, jer ga je bilo u pradomovini izobila. Zato su se oni mirno i polagano cijepali. Kazali smo već, da se ne može odrediti vrijeme tomu cijepanju; ali ako se čitatelj ove knjižice hoće i može zadovoljiti pukom hipotesom, mnijenjem, kojega ne možemo utvrditi dokazima, onda ćemo reći, da su u Herodotovo doba Slaveni još bili jedan narod nerascijepan, a u vrijeme Plinija i Tacita rekli bismo da su se već bili počeli cijepati, ali su se još svi medju sobom posve dobro razumijevali, jer su razlike medju pojedinijem govorima bile neznatne u razmjeru prema kasnijemu vremenu.

Na pitanje, kako ili u kojim su se smjerovima cijepali prastari Slaveni, ne može nijedan istorik ni etnograf ništa odgovoriti; ako oni o tom hoće što da znadu, treba da pitaju gramatika, koji će im uz pomoć svoje nauke moći dosta sigurno razbistriti rečeno pitanje. Motreći gramatik slavenske jezike, kakvi mu se prikazuju u istoriji i danas, opaža medju jednijem jezicima koješta zajedničko, čega drugi jezici nemaju. Tako se južnoslavenski jezici (hrvatskosrpski, slovenski, bugarski i izumrli staroslovenski) slažu medju sobom u mnogo stvari, a s druge se strane opet medju sobom u koječem slažu zapadnoslavenski jezici (češki, poljski, gornjolužički, donjolužički i jezik ponijemčenijeh polapskijeh Slavena.) Ove dvije grupe t. j. južnoslavenska i zapadnoslavenska stoje jedna prema drugoj svaka sa svojim karakterističnim osobinama kao dvije samostalne cjeline. Medju navedenijem jezicima nije spomenut ruski jezik, koji s maloruskijem i s bjeloruskijem

jezikom čini treću grupu. Ova treća grupa ima pojava, kojih ne nalazimo ni u prvoj ni u drugoj, i tijem se ruski jezici odaju kao samostalna grupa. Tako n. pr. ruski jezici i samo ruski jezici imaju glasove *oro* ili *olo,* gdje je u praslavensko vrijeme bilo *or, ol;* n. pr. **корова, голова** (krava, glava), a jezici prve i druge grupe imaju u takvijem slučajevima drukčije glasove. Za tijem ruski jezici mjesto praslavenske konsonantske grupe *dj* imaju *ž;* n. pr. **кража** (kradja), **воженъ** (vodjen), a svi drugi slavenski jezici imaju drukčije. Ali ima gramatičkijeh pojava, koji se osim u zapadnijem jezicima nalaze takodjer u ruskijem jezicima, a u južnijem ih nikako nema. Ovamo ide na pr. prijedlog *vy,* mjesto kojega južnoslavenski jezici imaju prijedlog *iz* ili drugi koji; n. pr. češki vymysliti, poljski wymyślić, ruski **вымыслить** (izmisliti) ili češki vydati, poljski wydać, ruski **выдать** (izdati) itd.*) Za tijem se može spomenuti riječ desni (dexter), koja je poznata samo južnoslavenskijem jezicima (računajući medju njih dakako i staroslovenski), a jezici zapadne i ruske grupe nemaju te riječi, nego mjesto nje govore: češki pravý, poljski prawy, ruski **правый**. Još nijesmo svršili karakteristične razlike izmedju pojedinijeh grupa slavenskijeh jezika, jer valja znati, da ima i takvijeh pojava, u kojima se ruski jezici slažu s južnoslavenskima, a odjeljuju se od zapadnoslavenskijeh. N. pr. jezici zapadne grupe ostavljaju glasove *t* i *d* ispred *l,* a ostali ih jezici izbacuju: češki pletl, poljski modlić, ruski **плелъ, молить,** staroslovenski **плелъ, молити,** hrvatskosrpski pleo (postalo iz plel), moliti itd. Riječi cvijet, zvijezda imaju na početku *cv, zv* u južnoslavenskijem i u ruskijem jezicima (ruski i staroslovenski **цвѣтъ, звѣзда**), a zapadni jezici imaju *kv* i *gv* (hv): poljski kwiat, gwiazda, češki květ, hvězda itd.

*) Moramo dodati, da se pomenuti prijedlog posve sporadički nalazi u zapadnijem krajevima slovenskoga jezika t. j. po Koruškoj; n. pr. vidati, vignati. Ali tko zna, nijesu li praoci onoga dijelka slovenskoga naroda, koji *vi* govori, još u doistoričko doba taj prijedlog uzeli od kojega susjednog slavenskog plemena, n. pr. od ruskoga?

Iz ovoga maloga gramatičkog prijegleda razabiramo, da ruski jezici s njekijem pojavima pokazuju svoju samostalnost prema ostalijem jezicima, ali na drugoj strani vežu ruske jezike sad s južnima, sad sa zapadnima znatni njeki gramatički pojavi. Otud se s obzirom na etnografički rascijep praslavenskoga naroda nanudja kao sam sobom ovaj zaključak: U slavenskoj su se pradomovini (u vrijeme — recimo — izmedju Herodota i Plinija) praoci zapadnijeh Slavena počeli trgati iz zajednice, koju su do tad činili s ostalijem Slavenima, ali su se trgali tako, da su s praocima ruskijeh Slavena još i poslije dulje vremena ostali u doticaju, pošto su se već bili otudjili praocima južnijeh Slavena. Ovi su pošljednji poslije pomenutoga dogadjaja s Rusima ostajali u zajednici i istom poslije njekoliko vijekova udarili su i oni svojim putem i tako se rastavili od Rusa. Onda je rascijep bio dovršen: jedan je dio pošao iz pradomovine na zapad (na ime Poljaci, Česi, lužički Srbi i izumrli polapski Slaveni), drugi je dio krenuo na jug prema dunavskijem zemljama (Slovenci, Bugari, Hrvati i Srbi), a treći je dio ostao u pradomovini, samo se po malo stao širiti na sve strane današnje Rusije.

Da je srednja evropska Rusija pradomovina slavenskijeh [18.
naroda, to držimo za sigurnu istinu iza svega onoga, što je do sad razloženo na osnovi bilježaka iz grčkijeh i rimskijeh pisaca staroga doba. Gdjekojemu će se čitatelju ove knjižice činiti to malo čudno, i to onima, kojima je poznato pripovijedanje o trojici braće Čehu, Lehu i Rusu, koji su tobože sa svojim rodom otišli iz Hrvatske i nastanili se prvi u Češkoj, drugi u Poljskoj, treći u Rusiji. Po našem tvrdom uvjerenju rečeno pripovijedanje nema istoričkoga temelja, nego pripada medju bajke. Koliko mi znamo, najstariji se trag navedenoj priči u hrvatskoj književnosti nalazi u pisca Fausta Vrančića, i to u njegovoj knjižici: »život nikoliko izabranih divic.« U Rimu 1606. Na kraju te knjižice spominje Vrančić Čeha, Leha i Rusa, ali dodaje, da nije istina, što se o njima govori. Marljivi pisac Pavle Vitezović piše 90 godina poslije

Vrančića u svojoj kronici (god. 1696) pod godinom 650. poslije Hrista ove riječi: »okolu ovoga vremena nikoteri hote, da su tri brata Čeh, Leh i Rus hrvatska gospoda zaradi ljudomorstva s vnogimi prijateljmi, slugami i podložniki prik Drave i Dunaja otišli, i Čeh česko, Leh leško aliti poljsko, a Rus rusko kraljestvo zasadili.« Riječi »nikoteri hote« dokazuju, da ni sam Vitezović nije pravo vjerovao ovomu pripovijedanju. Valja nam dodati, da je Vitezović svoju kroniku od početka svijeta pa do god. 1578. složio na osnovi kronike Antuna Vramca, koja je štampana god. 1578. u Ljubljani (»Kronika vezda znovič zpravljena«). Vitezović je Vramca što doslovno ispisao, što malo promijenio, što opet potpunio, ali je vrijedno znati, da Vramec nema ni riječi u svojoj kronici o Čehu, Lehu i Rusu!

Mi ćemo navesti samo jedan tvrd dokaz, da je pripovijedanje o onoj trojici braće priča i to bez ikakvoga temelja. Treći se brat tobože zvao Rus, i od njega je izišao ruski narod. Vitezović veli, da se on iselio iz Hrvatske oko god. 650. poslije Hrista, a nama je iz posve sigurnijeh i vjerodostojnijeh izvora poznato, da su se Rusi ovijem imenom počeli zvati istom u IX. ili još bolje u X. vijeku, i to se oni nijesu prozvali po kakvom čovjeku, nego su uzeli ime normanskoga naroda, koji je u Rusiji prebivao i po malo se poslavenio. Otkle dakle praotac Rus!

Još bismo mogli navesti i drugijeh dokaza, da Čeh, Leh i Rus pripadaju medju bajke, ali ne treba duljiti ovoga posla, koji ne zaslužuje, da ga pobijamo istoričkijem dokazima. Navedeno pripovijedanje o Čehu, Lehu i Rusu izmislio je za cijelo kakav književnik, koji je hotio malo rasvijetliti davnu prošlost. Ne vjerujemo, da je to pripovijedanje poteklo iz prostoga naroda, jer je u XVI. vijeku (a nekmo li prije!) Rusija bila hrvatskomu seljaku zemlja posve nepoznata, o kojoj je on manje znao nego li o Americi, dakle nije ni mogao izmisliti priče, kojom bi doveo u savez Ruse s Hrvatima. Ako danas gdje u hrvatskom Zagorju narod pripovijeda o Čehu, Lehu i

Rusu, to su za cijelo medju narod unesli književni ljudi. Moramo dodati, da već njekoliko decenija prije pomenutoga Vrančića priču o Čehu i Lehu (ne Rusu) ima posve nepouzdani češki pisac Hajek. (Vidi člančić V. Klaića, u »Viencu« 1889. str. 92.)

Našoj tvrdnji, da je pradomovina svijeh Slavena bila sred- [19.
nja evropska Rusija, protivi se vjerodostojni i ozbiljni jedan pisac srednjega vijeka, na ime staroruski kronist Nestor. Ovaj pisac veli na početku svoje kronike (u 3. poglavlju), da su Slaveni njegda sjedili u Podunavlju (»gdje je sada zemlja ugarska i bugarska«) pa se otud iselili u druge zemlje, kada su se na njih oborili Vlasi (t. j. Kelti — ili po drugom tumačenju: Rimljani) i stali ih mučiti. Ali je Nestor mislio, da Slaveni u prastaro doba nijesu sjedili samo u Podunavlju, nego ih je u isto vrijemo bilo i u Rusiji. To razabiramo iz njegove bilješke (u 5. poglavlju), koja veli, kako je sveti apostol Andrija prolazio kroz Rusiju i došao do Novgoroda i tako posjetio ruske Slavene.

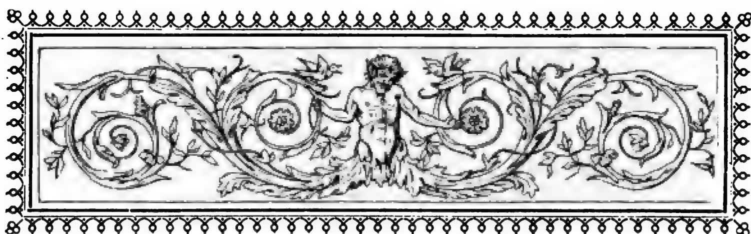
Vele umni je Šafařík držao, da je u Nestorovoj vijesti o slavenskoj pradomovini u Podunavlju sačuvana istorička istina. Kako ni jedan drugi pisac prije Nestora ništa ne zna o toj slavenskoj pradomovini, nego je Nestor najstariji pisac, koji to javlja (a njegova je kronika pisana prvijeh godina XII. vijeka), za to je Šafařík mislio, da je Nestor zabilježio rečenu vijest po narodnoj tradiciji, koja se do njegova vremena sačuvala u pjesmama ili pripovijetkama. Mi priznajemo veliku oštroumnost Šafaříkovu u tumačenju navedene bilješke Nestorove, ali nijesmo ipak uvjereni, da je praslavenski narod živio u Podunavlju i otud se raselio po drugijem zemljama. Evo uzrok, zašto nijesmo uvjereni. Mi znamo, da su narodi u opće kratke pameti u pamćenju istoričkijeh dogadjaja. Srpski narod istina pamti Kosovo već 500 godina i svoje vladaoce prije i poslije kosovske bitke, ali to pripada medju izuzetke, i veliko je pitanje, hoće li za 500 godina prosti srpski narod još znati što o kosovskom boju i o caru Lazaru! Nema sumnje, da će to sve prosti Srbi isto onako pozaboravljati, kako su Hrvati (mislimo prosti narod) već odavna izgubili svaku uspomenu

o dogadjajima iz vremena narodne dinastije: došli su drugi dogadjaji, koji su narodu zadali mnogo brige i borbe, pa je tako zaboravljeno ono, što se prije zbivalo. Ako sa Šafaříkom rečemo, da je Nestor na početku XII. vijeka zabilježio narodnu tradiciju, koja je govorila, da su se slavenski narodi raselili iz Podunavlja, onda treba misliti, da je prosti ruski narod pamtio stvar, koja se dogodila prije 1.000 ili više godina. Nama je vrlo teško to dopustiti, kad znamo, kako narodi ovako stare dogadjaje ili čisto zaboravljaju ili ih bar tako iskrivljuju, da više u njima ništa nema istoričkoga.

Po našem mnijenju Nestor je zabilježio ne narodnu tradiciju, već nječiju izmišljotinu, možda kaludjersku, kada je napisao, da su Slaveni u staro doba življeli u Podunavlju. Nije nemoguće, da je rečena bilješka upravo njegova misao ili kombinacija, koja je mogla ovako nastati. Nestor je dobro znao, da je u vrijeme sv. Ćirila i Metodija živio u Podunavlju narod, koji se zvao S l o v e n i (Словѣни). Ovo isto ime Sloveni dobilo je u Nestorovo vrijeme široko značenje za sve slavenske narode kao jednu cjelinu, i Nestor je prvi pisac, koji u tom širokom značenju upotrebljava rečeno ime. Dakle je mogao Nestor ili drugi pomisliti, da je pradomovina slavenskijeh naroda ondje, gdje su u Ćirilovo doba sjedili S l o v e n i.

Moramo priznati, da je ovo pitanje iz Nestorove kronike veoma teško, i da bi trebalo mnogo muke, dok bi se posve sigurno dokazalo, da je Nestorova vijest bez ikakvoga temelja, — ali s druge strane i oni dokazi, kojima se brani istinitost te vijesti, jesu slabi i ne mogu uvjeriti. Za to dok se jakijem dokazima ne utvrdi ili ne obori Nestorovo svjedočanstvo o slavenskoj pradomovini u Podunavlju, bit će najbolje ostaviti to pitanje u miru i držati se onoga, što sigurno razabiramo iz Herodota, Plinija, Tacita, Ptolemeja i Jornanda, na ime, da je rečena pradomovina bila u srednjoj evropskoj Rusiji.

II.

Bugarski ili grčki Slaveni.

Otkle što doznajemo o bugarskijem ili grčkijem Slavenima? — Prve vijesti o njima. — Vrijeme poslije Prokopija. — Slaveni u vizantijskoj službi. — Slaveni i Avari. — Slaveni i trački narodi. — Slaveni u grčkijem zemljama ispod Dunava. — Slavensko širenje i po drugijem zemljama grčkoga carstva. — Bugari. — Njekoliko riječi iz najstarije bugarske istorije. — Krštenje bugarskoga kneza i njegova naroda. — Zivovanje Slavena po Heladi i Peloponezu. — Narodnost današnjijeh Grka. — Imena bugarskijeh ili grčkijeh Slavena. — Plemena bugarskijeh ili grčkijeh Slavena. — Kojim su jezikom govorili bugarski ili grčki Slaveni?

Kako su bugarski ili grčki Slaveni sve od vremena, kada [20.
su se pomolili u istoriji, stajali u neprestanom dodiru s istočnorimskijem ili grčkijem ili vizantijskijem carstvom, tako nije čudo, što su vizantijski pisci dosta pomno pratili njihova kretanja i bilježili ih u svojim istoričkim djelima. S narodima zapadne Evrope nijesu bugarski ili grčki Slaveni imali gotovo nikakva posla, za to sredovječni pisci zapadne Evrope i ne znaju malo ne ništa o njima. Tako dakle štogod znamo o ovom slavenskom ogranku, sve gotovo znamo iz vijesti vizantijskijeh pisaca. Ne može se reći, da se u vizantijskoj literaturi nalazi vrlo mnogo zabilježeno o bugarskijem ili grčkijem Slavenima; pače treba znati, da su vizantijske vijesti dosta nepotpune i krnje, ali pored svega toga ipak ih ima toliko,

da možemo uhvatiti priličnu sliku o onom dijelu Slavena, oko kojega ćemo se sada zabaviti. Najznatniji vizantijski pisci, kojih nam djela služe u ovom poslu, jesu ovi: Prokopije Ćesarejac (pisao oko god. 550), Menandar (pisao oko god. 600) Teofilakt simokatski (pisao oko god. 630), Teofan (pisao oko god. 810).

Kada se poslije smrti hunskoga cara Atile (god. 454) [21. brzo razasulo hunsko carstvo, onda je za sve narode istočne Evrope nastalo novo vrijeme, jer je nestalo strašne hunske sile, koja je tako pritiskivala izokolne narode, da se nijesu mogli ni micati. Tako su i Slaveni prema koncu petoga vijeka mogli misliti, kako će se i kamo će se širiti. U Atilino su vrijeme Huni sjedili u današnjoj Ugarskoj medju Dunavom i Tisom i otud nasrtali na zemlje sad istočnoga, sad zapadnoga rimskog carstva. Iza Atiline smrti nije više medju Hunima bilo čovjeka, koji bi ih sve znao ujediniti, za to ne mogoše odoljeti navalama podjarmljenijeh plemena, ostaviše Panoniju i vratiše se natrag u južnu Rusiju na crnomorske obale, gdje se brzo trag zatr-o njihovu imenu.

Njekoliko godina iza toga javljaju nam se u istoriji prvi glasovi o slavenskom micanju, tako da ne može biti sumnje, da slavenski pokret stoji u uzročnom savezu s propašću hunske sile. Na početku VI. vijeka veliki je dio Slavena sjedio u zemljama, koje danas zovemo: istočni Erdelj, Vlaška i Moldavija. Mora se dopustiti kao mogućnost, da su Slaveni u tijem zemljama sjedili još u vrijeme hunskoga gospostva. Pače nije nemoguće ni nevjerojatno, da su upravo Huni učinili što navlaš što nehotice pokret medju Slavenima, jer kad su se Huni iz južne Rusije pomakli u Ugarsku, onda je u razmještaju narodâ južne Rusije moralo nastati promjenâ.

Onaj dio Slavena, koji je na početku VI. vijeka sjedio u pomenutijem zemljama, bio je razdijeljen u dva plemena; jedno se pleme zvalo Sloveni, a drugo Anti, ili kako su ih Vizantinci zvali: Σκλαβηνοί (Σθλαβηνοί) i Ἄνται. Sloveni su bili zapadno pleme, a Anti istočno. Ne možemo ni iz da-

leka odrediti granice izmedju Slovena i Anta, kada su se nalazili u rečenijem podunavskijem zemljama, ali još je pored toga i druga neprilika. Iz Prokopijevijeh na ime vijesti izlazi, da su i Slaveni i Anti življeli u njegovo doba u pomenutijem zemljama, a drugi pisac, i to poznati nam već Jordan ili Jornand javlja, da su Anti (»Antes«) prebivali izmedju Dnjestra i Dnjepra, a Sloveni (»Sclaveni«) u prostoru izmedju Dnjestra i Visle. Kako se dakle vidi, Prokopije se dosta razlikuje od Jordana. Moguće je, da Jordanova bilješka vrijedi za zadnje godine V. vijeka, a Prokopijeva za prve godine VI.; i ako tako rečemo, onda možemo izravnati protivnost medju tijem dvjema piscima, koji su življeli u isto vrijeme.

A sada ćemo pogledati, kako su se Sloveni i Anti udarali s grčkijem carstvom. Oni su mirovali sve do početka vlade cara Justinijana I., koji je zavladao god. 527., a počevši od te godine provaljivali su u većim i u manjim četama preko Dunava tražeći tamo novijeh postojbina te sijekući i harajući što im se god oprlo. Justinijan je činio što mu je bilo moguće, da odvrati varvare i da ih ne pusti preko Dunava, ali se brzo pokazalo, da grčko carstvo nema sile zapriječiti Slavenima prijelaz preko Dunava. Malo je koja godina prošla, da ne bi varvari prelazili Dunava i plijenili po Mesiji, Trakiji i Maćedoniji. U Prokopija se o tijem provalama nalazi dosta bilježaka, a nama ih nije nužno navoditi. Bit će nam dosta zapamtiti, da su te provale bile Grcima velika božja pedepsa, jer su Slaveni pustošili i ubijali kao najgrozniji varvari. Jednoć — bilo je to god. 550 — osvojiše Slaveni pomorski trački grad Toper iza duljega podsjedanja. Tada poklaše ništa manje nego 15 tisuća muškinja, a djecu i žene odvedoše u roblje. Teško je i preteško bilo onijem jadnicima, koje su odlazeći ispod osvojenoga grada uhvatili; svakoga su ubili, ali groznijem načinom; njeke bi žive naticali na kolje, drugima bi glave smrskavali, a treće bi žive palili. Slično su radili i inače, kada su dolazili u pohode tužnijem Grcima! Odovud vidimo, da nemaju pravo oni, koji drže i govore, da su stari Slaveni bili

narod ne znam kako bezazlen i dobroćudan. Iz Prokopija — pisca, koji zaslužuje, da mu se vjeruje — vidimo, da se Slaveni u ratno doba ni malo nijesu razlikovali od najstrašnijih varvara srednjega vijeka. U mirno su doba istina bili Slaveni prema svakomu vrlo gostoljubivi, ali ako hoćemo biti pravedni, i mnogi su drugi primitivni narodi vrlo gostoljubivi; pa za to ipak ne možemo za svaki gostoljubivi narod reći, da je golubinje ćudi, kako mnogi misle o starijem Slavenima. Vidjet ćemo, da su polapski Slaveni znali biti grozno okrutni protiv Nijemaca (ne smije se dakako smetnuti s uma, da ni Nijemci s njima nijesu bili bolji), a njekoja slavenska plemena po Rusiji bila su, kako pripovijeda Nestor (i to ćemo pokazati), u svojim običajima i životu strašni divljaci, te su bili malo bolji od ljudoždera. Tko sve ovo uzme na um, taj će uvidjeti, da u istinu dobro i plemenito srce i meku ćud daje samo prosvjeta, a dok je narod varvarski, dotle je on uvijek sklon na svakakve strahote i nečovještva. Ni Slaveni ne čine u tom obziru izuzetka! Ne smijemo biti u svojoj objektivnosti pretjerani, nego nam valja reći, da u starijeh pisaca vizantijskijeh ima vijesti, koje govore o Slavenima kao o čeljadi u svojim domovima mirnoj i pitomoj. Za to ćemo reći, da su u starijeh Slavena nečovječna djela i ratne grozote pripadale medju rijetkosti i dogadjale su se u časovima, kada su se Slaveni kao zaboravili. Znamo, da se mogu često zaboraviti i prosvijetljeni narodi pa počiniti u ratnoj obijesti, što im se kasnije grsti; a kamo li se ne će zaboraviti varvari!

Prokopijeve bilješke dopiru do god. 552. Pisci, koji na- [22.
stavljaju Prokopija, pripovijedaju manje o slavenskijem provalama; provale su u drugoj polovini VI. vijeka bivale rjedje, ali prestale nikako nijesu. Za što su sada manje prelazili Slaveni preko Dunava? Za to, jer ih se veliko moštvo već naselilo u prvoj polovini VI. vijeka po Mesiji, Maćedoniji i Trakiji. Tako ih je dakako bilo manje u zemljama Dunavu na sjeveru. Prava i jedina je u opće svrha slavenskijeh provala na rečene zemlje bila ta, da ondje izvojuju sebi zemljišta i da se tamo stalno

nastane. Zadnjih godina VI. vijeka vladao je u Carigradu čestiti car Mavrikije (od 582 do 602). Videći on, da je Slavena već dosta u grčkoj zemlji, i znajući, kako je svaka nova slavenska provala carstvu ubitačna, odluči upokoriti Slavene na njihovom zemljištu, da više ne budu mislili na prelaženje preko Dunava. Nješto je takvo bio pokušao već Justinijan I., ali bez uspjeha. God. 592. opravi car Mavrikije svoga vojvodu Priska u Dakiju t. j. u zemlju iznad Dunava, gdje su sjedili Slaveni i Anti, da tamo pritisne varvare. Slaveni se po svoj prilici nijesu nadali, da će im Grci iskazati čast i posjetiti ih u njihovoj zemlji! Upravo onda, kada je Prisk prešao preko Dunava, spremao se slavenski jedan knez sa svojim četama, da prijedje u Mesiju. Taj se knez zvao Radogost (u Teofilakta: 'Αδράγαστος). Prisk navali iznenada ob noć na Radogosta i razbije mu vojsku, tako da je sam knez jedva živ utekao. Prisku dodje u šake velika množina sužanja, koje sve dade opraviti u Carigrad kao za svjedočanstvo caru Mavrikiju, kako je njegova vojska vojevala s varvarima. Još posluži sreća Prisku, te i drugoga jednoga slavenskoga kneza iznebuha zaskoči i satare mu vojsku, a kneza sama ulovi živa. Kako se taj knez zvao, to je doduše zabilježio Teofilakt, ali tako nerazgovijetno, da se ne zna, kako mu je bilo pravo slavensko ime, u Teofilakta na ime stoji Μουσώκιος. — Car Mavrikije postane nješto nezadovoljan s Priskom i pošalje na njegovo mjesto svoga brata Petra, da bude vrhovni zapovjednik carskijeh četa u neprijateljskoj zemlji. I Petar je sretno vojevao sa Slavenima, ali samo iz početka, kada mu je pošlo za rukom nadvladati vojsku kneza Prvogosta (Πειράγαστος), ali poslije se Petru samomu trebalo braniti, kada su se Slaveni prikupili i stali udarati na Grke. Carska je vojska tako vojevala na varvare u njihovoj zemlji s većom ili manjom srećom sve do smrti cara Mavrikija.

Prokopije pripovijeda, da je Justinijan I. poslao protiv [23.
Slavena, da im put zapriječi, svoga vodju, kojemu je ime zabilježeno: Χιλβούδιος. Mi držimo, da je griješkom kasnijih prepi-

sivača X napisano mjesto M i da se onaj vizantijski vodja zvao Μιλβούδιος t. j. slavenski Milbud (koje je pravo slavensko ime). Da je taj čovjek doista bio Slavenin, toga ne veli Prokopije, ali na drugom mjestu pripovijeda o njekakvom lukavom Antu, koji se takodjer zvao Χιλβούδιος t. j. Μιλβούδιος (Milbud). Dakle je onaj Justinijanov vojvoda imao slavensko ime i bio je za cijelo Slavenin. Drugi jedan Vizantinac spominje po imenu trojicu Slavena, koji su vojevali u grčkoj vojsci protiv Persijanaca god. 556. Oni su se zvali: Dobrojezd (Δαβράγεζας), Vsegrd ili Svegrd (Οὐσίγαρδος) i Svarun (Σουαρούνας). Vizantinac (Agatija) za Dobrojezda izrijekom veli, da je bio Ant, za Svaruna, da je bio Slovenin, a za Svegrda ne veli, kojega je naroda bio sin, ali je bez ikakve sumnje bio ili Slovenin ili Ant, jer mu je ime čisto slavensko. Teofilakt veli, da je one sužnjeve, koje je iz varvarske zemlje vojvoda Prisk slao u Carigrad, vodio njekakav Tatimir. I ovo je za cijelo Slavenin, jer mu to svjedoči ime. Onako važan posao mogao se povjeriti samo dosta velikomu časniku, dakle je Tatimir (Τατίμερ) morao biti časnik vizantijske vojske. Ako još svemu ovomu dodamo, što Prokopije piše, da su se i Sloveni i Anti u veliku broju nalazili u četama slavnoga vizantijskog vojvode Belisarija, kada je vojevao u Italiji protiv istočnijeh Gota (god. 537—547), — onda je svakomu jasno, da nijesu baš svi Slaveni bili ratari, nego da su gdjekoji rado za novce služili u vojsci grčkoga cara. U spomenutijem bilješkama imamo ujedno dokaz, da su pojedinci medju Slavenima morali biti ljudi razumni, dok su bili prikladni za časnička mjesta u vizantijskoj vojsci (Dobrojezd i Svegrd bili su takodjer časnici).

Ovdje je najljepša prilika, da progovorimo njekoliko riječi o tobožnjem slavenstvu samoga grčkoga cara Justinijana I. Često se čita kojegdje, da je Justinijan I. bio Slavenin i da mu je slavensko ime bilo Upravda; njegov otac da se zvao slavenskijem imenom Istok, sestra i mati Viljenica, njegova ujna (žena cara Justina) da se zvala Ljupkinja.

Sve se ovo doduše nalazi u jednom izvoru, ali je taj izvor vrlo sumnjiv, tako da mu se ne može ništa vjerovati; rečena slavenska imena u njemu jesu nječija izmišljotina ili patvorina iz novijega vremena. Osim toga sva 4 navedena imena čudno su načinjena, jer im nema potvrde medju pravijem narodnijem slavenskijem imenima, kojih je veliko mnoštvo sačuvano do danas, a još ih je više bilo u prošla vremena. Prokopije i drugi vjerodostojni stari izvori ne vele ništa, da bi Justinijan I. bio slavenske krvi, a kad je tako, onda mi danas nemamo nikakvoga prava brojiti ga medju Slavene. On je po svoj prilici (kao i ujak mu Justin) bio rodom Ilir, tako da se današnji Arbanasi možda imaju pravo ponositi njime, a Slaveni nikako.

Medju najgnusnije varvarske narode srednjega vijeka [24. idu bez sumnje Avari. Dosta ćemo imati prilike u ovoj knjižici njih spominjati, a ovdje ćemo reći njekoliko riječi o njihovu dolasku u Evropu i njihovu dodiru sa Slavenima. Avari su bili narod turske krvi. Zloglasno se njihovo ime prvi put spominje oko god. 450. u djelu Vizantinca Priska. Onda su oni sjedili još daleko na istoku, njegdje oko Volge. Od tada prolazi 100 godina, da se za Avare ništa ne zna, i istom oko god. 558. nalazimo ih po vijestima vizantijskijeh pisaca Menandra i Teofilakta u krajevima izmedju Dona i Dnjepra. Dakle su se očevidno za 100 godina pomakli dobrano na zapad slijedeći smjer, što su ga slijedili i drugi asijski varvarski čopori prije njih i poslije njih. Primaknuvši se Avari Dnjepru gledali su prijeći tu rijeku i ići sve dalje na zapad. Ali na tom putu nagaziše na slovensko pleme Ante, koji su nam već poznati. Razumije se po sebi, da su Anti imali dosta jada pretrpljeti od hajdučkijeh Avara, a nješto je o tom zabilježio i Menandar.

Ako su se Anti trpeći avarski zulum tješili poslovicom: »svaka sila za vremena«, nijesu se prevarili, jer već oko godine 563. nalazi istorija Avare daleko od Anta i to u srednjoj Ugarskoj. Možda bi Avari prije ili poslije sami bili pošli u

Ugarsku, u zemlju, koja je i druge varvare primamljivala, ali onda ih pozvaše na pomoć Langobardi, koji su se bili zapleli u boj protiv svojih neprijatelja Gepida, s kojima su se bili smrtno omrazili. I Langobardi i Gepidi bili su germanska plemena; Langobardi su u navedeno vrijeme življeli u južno-zapadnoj Ugarskoj, a Gepidi su bili njihovi istočni susjedi. Avari dodju na poziv Langobarda i obore se zajedno s njima na Gepide, koji ne mogoše odoljeti udruženoj strašnoj sili i jadno izgiboše, tako da im se poslije toga brzo trag zameo. Pošto su Gepidi uništeni, valjada bi se Avari onda zaratili sa svojim saveznicima Langobardima, jer bi brzo moralo nastati pitanje: tko će biti gospodar Ugarske, da li Langobardi ili Avari? Ali do boja nije došlo, jer su se Langobardi već god. 568. iz Ugarske iselili u gornju Italiju. Tako zavladaše Avari Ugarskom i podjarmiše sva izokolna plemena.

Anti su se dakle oslobodili ljutih svojih dušmana, koji ih iz Ugarske nijesu mogli tlačiti, jer su bili odviše od njih udaljeni. Za to pokušaše Avari uharačiti Slovene, koji su im bliže bili, jer znamo, da su Anti bili istočno pleme, a Sloveni zapadno. Piše Menandar, kako je avarski hagan (ili knez) Bajan poručio slovenskom knezu D o b r e n c u (Δαυρέντιος u Menandra), neka mu se s dobra preda i pošalje harač, jer drukčije može znati, šta ga čeka. Rečeni Dobrenac nije bio kukavica, koji bi se odmah preplašio, pa odgovori avarskijem poslanicima ove riječi, koje mu još i danas služe na čast: »Nitko se nije rodio niti ga sunce grije, koji bi nas mogao podjarmiti! Mi smo navikli zapovijedati drugijem narodima, a ne drugi nama; toga ćemo se i od sele držati, dogod bude bojeva i mačeva!« Čuvši te viteške riječi avarski poslanici, stanu vikati i prijetiti u ime svoga gospodara, a Sloveni se na to razgoropade i učine, što ne bi smjeli učiniti: ubiju poslanike. Avarski se hagan dakako vrlo razgnjevi i da mu je bilo moguće, bio bi odmah krenuo na Slovene i kaznio ih, ali se bojao poraza. Čekao je nekoliko godina, da iskali srce na njima, dok napokon ne dočeka godine 578. priliku. Te je go-

dine krenulo veliko mnoštvo Slovena preko Dunava u grčke zemlje, i tada dodje hagan u slovensku zemlju pa je nemilo opustoši i zarobi što se dalo zarobiti. Nema se misliti, da je tom vojnom hagan podjarmio Slovene, jer svuda kasnije vidimo Slovene slobodne kao i prije.

Mogao bi tko upitati: jesu li zemlje ispod Dunava: Me- [25.
sija, Maćedonija i Trakija u VI. vijeku bile prazne, da su Slaveni njih izabrali za cilj svojih kolonizacija, a ako nijesu bile prazne, kakav su narod Slaveni ondje našli, jesu li ga uništili ili rastjerali? — Najprije moramo reći, da na ova pitanja nalazimo za čudo malo upute u vizantijskijeh pisaca onoga vremena, i tako su naučnjaci današnjega vremena prisiljeni svakako se pomagati, da malo razjasne ona pitanja. Osim Carigrada i njegove okolice, za tijem osim Helade ili Grčke u užem smislu, gdje su življeli čisti Grci ili Heleni, sav ostali dio balkanskoga poluostrva bio je prije dolaska Slavena naseljen trima glavnijem plemenima, koje se svako cijepalo u njekoliko sitnijih ogranaka. Ona su tri plemena bila: Tračani, Iliri i Maćedo-Epiroćani; Tračani su bili najveće pleme i obuhvatali su istočni dio balkanskoga poluostrva; Iliri su sjedili u sjevero-zapadnom dijelu, a s pojedinim svojim ograncima dopirali su ća u Italiju, Dalmaciju i Panoniju; Maćedo-Epiroćani sjedili su u južnozapadnom dijelu balkanskoga poluostrva. Ova su tri pomenuta plemena bila medju sobom srodna od prilike onako, kako su medju sobom danas srodni slavenski narodi. Današnji se Arnauti ili Arbanasi dijele u dva plemena, od kojih se jedno, i to sjeverno, zove Gegi, a južno se zove Toski; oni su prvi potomci starijeh Ilira, a drugi su potomci Maćedo-Epiroćana. Kako se dakle vidi, nijesu Slaveni istrijebili onijeh dvaju plemena, koja su pri njihovu dolasku sjedila na zapadnoj strani balkanskoga poluostrva. Ali ni Tračana nijesu istrijebili, jer su se Tračani sklonili većinom u brda, tamo se bavili stočarstvom i očuvali svoju narodnost. Slaveni su im dali ime Vlasi. Ovi su Vlasi t. j. potomci starijeh Tračana bili u vrijeme slavenskoga naviranja romanizirani, t. j.

već su bili izgubili prvu svoju narodnost i jezik i pretvorili se u varvarske Rimljane. Pošto su ne miješajući se mnogo sa Slavenima njekoliko vijekova medju njima boravili, počeli su se prvijeh godina XIII. vijeka listom seliti u zemlje Dunavu na sjeveru, gdje su prebivali Dačani i Geti, koji su takodjer bili od iskona tračke krvi, ali su poslije rimskoga osvojenja Dakije (t. j. istočne Ugarske i drugijeh zemalja sve do Dnjestra) romanizirani. Današnji su dakle Rumunji izišli od smjese romaniziranijeh Geta, Dačana i onijeh tračkijeh (vlaškijeh) plemena, koja su se u XIII. vijeku onamo doselila ispreko Dunava.

Rekli smo, da su Mesija, Maćedonija i Trakija bile na koncu VI. vijeka već pune Slavena; i poslije toga pomalo su još dolazile nove gomile. Ali se sav narod slavenski nije preselio preko Dunava; neznatna ih je manjina ostala i bila kasnije stisnuta odasvud Rumunjima. Ostatak Slovena držao se sve do početka XIX. vijeka u Erdelju, a onda je iščeznuo medju Rumunjima. Taj je ostatak govorio posebnijem jezikom, koji je najbliže stajao današnjemu bugarskomu jeziku. O njihovu je jeziku (u koliko je poznat) pisao Miklošić, kako znadu oni, koji se bave slavenskom gramatikom. Po Miklošićevu primjeru najbolje je rečene iščeznule Slavene zvati: dački Sloveni, a njihov jezik dačkoslovenski. Da se s kojom nesrećom dogodilo, te da su izgubljena sva istorička djela vizantijskijeh pisaca, koja govore o Slovenima, mi bismo ipak posve sigurno mogli zaključivati, da je njegda moralo biti u Dakiji Slavena poradi pomenutijeh dačkijeh Slovena, a da ih je bilo veliko mnoštvo, to bi nam dokazivala mnogobrojna topografička imena po današnjoj kraljevini Rumuniji, koja su očevidno slavenskoga izvora; n. pr. Dragašani, Radovan, Gradištea, Prisičeni, Stanišesci, Sokola itd. itd.

Poslije cara Mavrikija (602.) već nijedan grčki car nije [26. na to mislio, kako će očuvati od Slovena i od Anta Mesiju, Maćedoniju i Trakiju. Te su zemlje bile za grčko carstvo već kao izgubljene, jer se od početka vlade Justinijana I. pa do konca VI. vijeka toliko mnoštvo Slavena razlilo po tijem

zemljama, da bi bio svaki trud uzaludan, kad bi se nastojalo prognati Slavene ili novijem gomilama put zapriječiti, koje su još prelazile preko Dunava. Politika je dakle vizantijske države od početka VII. vijeka mogla samo ta biti, da se nastanjeni već Slaveni što više pritegnu pod vizantijsku vlast.

Dosta se u sačuvanijem izvorima govori i poslije cara Mavrikija o bojevima izmedju Grka i Slavena, ali svuda se imaju misliti domaći t. j. po vizantijskijem zemljama nastanjeni Slaveni. Mi ćemo te bojeve samo u njekoliko riječi spomenuti. God. 626. za vlade junačkoga, ali ne svagda sretnoga Heraklija činilo se, da je prijestolnici carstva došlo pošljednje vrijeme. Tada su se stvorili grozni Avari pred Carigradom, a došli su, da ga osvoje. Kako je bilo pri srcu jadnijem Grcima, možemo lako dokučiti, kada pomislimo na avarsko divljaštvo i na to, da su osim Avara i Persijanci prijetili carstvu propašću. Velika se sreća ipak nasmijala Grcima i spasla im grad, a s njim i državu. Avari na ime nijesu došli sami pod Carigrad, nego su se s njima udružili i Slaveni; jedan je dio Slavena natrkivao na grad s Avarima s kopna. U malom njekakvom okršaju podje Grcima za rukom uništiti veliki broj slavenskijeh ladjica, tako da se mnoštvo Slavena potopilo. Koji su se plivanjem spasli, njih dade hagan posmicati držeći, da su svojom nevaljalštinom skrivili sami svoj poraz. Kada vide ostali Slaveni, što se to radi s njihovom nevinom braćom, odustave avarsku vojsku i razidju se kud koji. Na to bude usilovan avarski hagan maknuti se ispod Carigrada. Tako su Slaveni izbavili prijestolnicu istočnoga carstva i hrišćanstva iz propasti. Oni Slaveni, koji su došli u društvu s Avarima pod zidove carigradske i poslije izišli iz toga društva, bili su grčki Slaveni t. j. sinovi onijeh Slovena i Anta, koji su se kroz VI. vijek nastanili po grčkijem zemljama ispod Dunava. Kako je Slavenima mnogo stalo da osvoje Carigrad, vidi se iz toga, što je po moru plivalo i mnogo ženskijeh tjelesa i to slavenskijeh žena, koje su sa svojim muževima bile krenule na Carigrad.

Nije poznato, kako je došlo do saveza avarsko-slavenskoga, ali je sigurno, da su Slaveni bili prema Avarima posve slobodan narod, dok su na jednoć ostavili Avare na cjedilu, kad im je već bilo dosta njihova društva. Pod Carigradom su bili Slaveni jedan jedini put i to god. 626. s Avarima, kako smo sada vidjeli. Tijem su češće dolazili Slaveni pod jedan drugi grad grčkoga carstva t. j. pod Solun ili Tesaloniku. Uz vrijeme od kakvijeh 100 godina (počevši njegdje od konca VI. vijeka) pokušali su Slaveni šest puta osvojiti taj grad, ali je gradjanima svaki put pošlo sretno za rukom osloboditi se pogibije. Opisi ovijeh podsjedanja nalaze se u grčki pisanom životu sv. Dimitrija, koji je bio zaštitnik solunski. Ovi Slaveni, koji su dolazili pod Solun, bili su takodjer već nastanjeni ispod Dunava, samo ih dakako još nije prosvjeta toliko obasjala, da im srce ne bi bilo željno grabeža. Slaveni su po Mesiji, Maćedoniji i Trakiji življeli isto onako, kako su njegda življeli iznad Dunava t. j. nijesu dotle dotjerali, da bi imali jednu ili više država, već je svako pleme življelo posve samostalno pod patrijarkalnom vladom svojih knezova ili vojvoda, koji su imali vlast samo u vrijeme rata, a u mirno doba slabo je tko za njih i pitao. O pisanijem zakonima nije bilo ni govora, nego je narod sam sudio po svojim običajima. Prvi put nam se pod god. 657. spominje Mesija (a možda i Maćedonija) pod imenom S l o v e n i j a (Σκλαβινία u Teofana), ali ovo ime ne znači državu slovensku, jer je nije bilo, nego samo zemlju, gdje žive Sloveni. Rečeno ime bilježi Teofan ondje, gdje javlja, kako je car Konstant II. prodr-o s vojskom u slovensku zemlju, i mnogo Slovena odveo u roblje, a druge pokorio. Vidi se dakle, da je grčka državna vlast po malo počela varvarima odolijevati.

Do sad smo vidjeli, kako su Slaveni poplavili Mesiju, [27. Maćedoniju i Trakiju, a to su u glavnom one zemlje, gdje još i danas žive potomci naseljenijeh starijeh Anta i Slovena, na ime današnji Bugari (Mesija je zemlja današnjih Bugara iznad Balkana, Maćedonija i Trakija jesu ispod Balkana, ova na

istoku, ona na zapadu). Ali dosta veliki dio Slavena pokušao je i drugdje sreću, ne zna se, da li više od puste želje za potucanjem ili za to, što im je bilo malo zemljišta medju njihovom braćom, koja su se već bila naselila po navedenijem zemljama. Menandar piše, da su već god. 578. Slaveni harali Heladu ili Grčku u užem smislu; on do duše ne veli, da se nješto Slavena po Heladi naselilo, ali o tom ne ćemo sumnjati, dok znamo, da su i poslije navedene godine dolazili Slaveni u Heladu i po njoj se širili; dakle su oni Slaveni od godine 578. bili kao prva četa naselicâ, iza koje su imale druge doći.

Oko 589. godine provali u Grčku, pa i u sam Peloponez veliko mnoštvo Slavena i stalno se tamo nastani. Pod god. 615. piše jedan latinski izvor, da su Slaveni osvojili Heladu, a to drugijem riječima znači, da su se Slaveni raširili po svoj Heladi. Ali još nijesu prestali Slaveni navirati u Heladu. Kada je u VIII. vijeku dvije godine zasopce bješnjela strašna kuga po Heladi i veliko mnoštvo ljudi pomorila — bilo je to god. 746. i 747. za vlade cara Konstantina V. Kopronima — onda je u opustjele zemlje došlo toliko mnoštvo Slavena sa sjevera, da se Helada pretvorila u slavensku zemlju, ili da govorimo riječima Konstantina Porfirogenita, (koji je o tom ostavio bilješku): s v a s e g r č k a z e m l j a p o s l a v e n i l a i p o v a r v a r i l a (ἐσθλαβώθη πᾶσα ἡ χώρα καὶ γέγονε βάρβαρος).

Tko prvi put uščita ove riječi, upitat će u čudu: a gdje su danas Slaveni po Heladi? Ako ih je u VIII. vijeku bila puna Helada, kamo su se djeli do današnjega dana? Danas tamo opet žive Grci, kako su življeli od pamtivijeka, a Slavenima nema ni traga. Mi ćemo o tom govoriti kasnije (pod br. 31.) jer da sada o tom govorimo, odviše bismo se udaljili od dogadjaja, koji su na redu, da se o njima govori.

Još je nješto malo Slavena zanesla sudbina ća u Malu Asiju, ali ne daleko, nego posve blizu današnjih Dardanela ili staroga Helesponta. Piše nam na ime Teofan, da je car Justinijan II. Rinotmet god. 687. zavojštio na Slavene u njihovoj zemlji Sloveniji (Σκλαβινία) pa poslije vojne preselio njih veliko mnoštvo

u Malu Asiju u okolicu Opsikija. Koliko ih je mnoštvo bilo, možemo otud prosuditi, što je medju njima ljudi za boj bilo 30 tisuća. Prevario se Justinijan II., ako je mislio, da će mu ovi preseljeni Slaveni biti vjerni. Oni ga iznevjeriše u vojni protiv Arapa. Onda se car tako rasrdi, da je odlučio poubijati sve Slavene, koje je bio preselio u okolicu Opsikija. Mnogo ih je istina posječeno, ali svi opet nijesu izginuli, jer Konstantin Porfirogenit još u X. vijeku spominje maloasijske Slavene u okolici Opsikija i daje im ime Slavisijani (Σθλαβησιανοί). Poslije Konstantina Porfirogenita nema više nigdje traga maloasijskijem Slavenima.

Budući da treba Bugare od Slavena u staro doba oštro [28. razlikovati, za to ćemo i mi istom sada nješto progovoriti o Bugarima, pošto nam je poznato, kako su Slaveni došli u spominjane zemlje grčkoga carstva.

Rekli smo, da su Slaveni življeli rascijepani u posebna plemena i da državne uredbe nijesu poznavali. Dokle bi oni ostali u tom vrlo primitivnom stanju, da su bili sami sebi ostavljeni, to je teško reći. Jedna je stvar sigurna, da Slaveni grčkoga carstva nijesu sami osnovali države, nego su to istom učinili Bugari. Tko su bili ti Bugari? — Oni nijesu posve nov narod, koji bi se iznenada bio stvorio od njekud iz Asije u Evropi. Pod br. 3. pomenuti Nijemac Zeuss tvrdio je, da su Bugari potomci Huna, za koje smo rekli (br. 21.), da su poslije propasti Atilina carstva krenuli natrag u južnoruske stepe. Ni tu nijesu mirovali, već su bijesno udarali na zemlje grčkoga carstva. U šestom ih vijeku Prokopije zove Huni (Οὖννοι), a Jornand Bulgari, dakle se vidi, da su Huni i Bugari isto. Pače i pisac X. vijeka Konstantin Porfirogenit veli na jednom mjestu: Huni *ili* Bugari. Krvi su bili stari Bugari turske kao i Avari i kao današnji Osmanlije, Kirgizi, Jakuti i njegdašnji Pečenezi, Polovci, Kozari.

Dobro je zapamtiti, da su u staro doba bila dva bugarska ogranka, jedno su bili zapadni, a drugo istočni Bugari. O zapadnijem ćemo odmah malo više govoriti, a o istočnima će

biti dosta ovoliko reći: Njegda su (recimo u VI. vijeku) jedni i drugi Bugari življeli u blizini jedni drugima, a poslije su se rastavili. Istočni su se Bugari pomakli na sjever u krajeve oko današnjega grada Kazanja i tamo osnovali jaku državu, koja se dugo držala, dok nije u XIII. vijeku propala poslije ljutijeh bojeva s Rusima i s Mongolima. Još se i danas u kazanjskoj guberniji nalazi selo Bolgary, kojega je ime siguran trag njegdašnjim Bugarima, koji su tamo življeli. Ovi su Bugari (istočni ili povolški t. j. koji su življeli uz Volgu) bili od god. 922. Muhamedove vjere.

Zapadni se Bugari odvojiše god. 678. za uvijek od svoje braće, krenuše prema Dunavu, prijedjoše ga i prešavši ga naidjoše na Slavene, koji su ispod Dunava već odavna življeli kao u svojoj pravoj domovini. Bugare je doveo njihov knez Asparuh. Bez sumnje je iz početka bilo krvavijeh okršaja izmedju Slavena i novijeh pridošlica. To je posve naravna stvar kod onako ratobornijeh i surovijeh naroda, kakvi su onda bili i Bugari i Slaveni. Ali se nijesu dugo krvavili i brzo su se mirno nagodili. Bugarima kao vojničkomu i konjaničkomu narodu (ta svi su Turci dobri konjanici!) trebalo je u novoj zemlji prostranijeh pašnjaka, a Slavenima su opet kao vrsnijem i marljivijem ratarima potrebna bila polja. Tako Bugari i Slaveni nijesu jedni drugima mnogo smetali, oni su se mogli lako slagati i jedni drugima biti od koristi. Bugari su unesli medju Slavene nov elemenat, kojega oni nijesu prije poznavali, na ime državni život: Bugari su osnovali državu, a Slaveni su se u nju po malo prikupljali. Vrhovni je knez bio dakako Bugarin, ali su po narodu bili razasuti sitniji knezovi slavenske krvi. Osim toga su bez sumnje već od prvoga vremena sjedili Slaveni u vijeću vrhovnoga kneza. Godine 812. nalazimo, da bugarski knez Krum šalje grčkomu caru poslanika, da uglavi mir. Poslanik je bio bez sumnje Slavenin, dok se zvao slavenskijem imenom Dragomir. Kada su Slaveni uvidjeli, da će po njih mnogo bolje biti, ako se udruže s Bugarima, i kada su Bugari objeručke primili Slavene u svoje

društvo, onda je već bugarska narodnost počela iščezavati u slavenskoj. Da je do toga došlo, tomu će osim saveza i prijateljstva slavensko-bugarskoga biti glavni uzrok, što je Slavena bilo na broju mnogo više nego li Bugara. K tomu bismo dodali, da su Bugari kao Turci i kao neznabošci jamačno imali svaki (bar imućniji) po njekoliko žena. Kako je pravijeh Bugara bio razmjerno malen broj, tako nije moglo mnogo biti ni pravijeh Bugarkinja, i s toga su Bugari bili usilovani uzimati slavenske žene. Ove su Slavenke rastakale po malo, ali sigurno, bugarsku narodnost, jer kako same nijesu znale bugarskoga jezika, odgajale su i svoju djecu u slavenskom jeziku. Na taj se način moglo dogoditi, da su sinovi kojega pravoga Bugarina govorili već slabo bugarski (koliko su od oca naučili), a unuci su govorili samo slavenski ne razumijući ništa bugarski.

Mogao bi tko pomisliti, da je veća slavenska kultura učinila, te se bugarska narodnost izgubila, — ali bi se varao, tko bi tako mislio, jer su Slaveni stajali u kulturi isto tako nisko kao i Bugari. Ta otkle Slavenima viša kultura, kada su bili neznabošci, kada nijesu imali pisma ni državnijeh uredaba! Istina je, kojoj se ne može ništa prigovoriti, da kulturniji narodi rastaču narodnost nižijeh u kulturi naroda, samo je naše tvrdo uvjerenje, da se slavenska kultura nije nalazila medju uzrocima, koji su bugarsku narodnost rastočili.

Bugarski knez Omortag imao je oko godine 820. tri sina, koji su se zvali slavenskijem imenima: Vojin, Zvanic i Malomir. Ova slavenska imena govore rječitije nego išta drugo, da se prvijeh godina IX. vijeka već i bugarska kneževska porodica počela slavizirati. Oko god. 852. postade bugarskijem knezom Boris. Ovo je ime pravo slavensko, a ne bugarsko, kako je mislio Šafařík; Boris je na ime pokraćeno od Borislav, kako su stara srpska imena Hranis, Vladis pokraćena od Hranislav, Vladislav. Je li knez Boris još govorio bugarski, to nam nije poznato, ali njegov sin i našljednik slavni Simeun držao se već za pravoga i korjenitoga Slavenina, dok je ne samo podupirao sla-

vensku književnost, koju su u njegovu državu prenijeli učenici sv. Metodija iz Morave i Panonije, nego je i sam slavenski pisao, a za bugarski jezik sudeći po svemu, što nam je o njemu poznato, nije Simeun mario upravo ništa. U vrijeme ovoga vladaoca uveden je u službu božju slavenski jezik, a za bugarski nitko nije ni pitao; u bugarskoj se državi lijepo razvijala slavenska književnost, a bugarskoj nema ni spomena. Iz toga možemo zaključiti, da je već na početku X. vijeka (u vrijeme Simeunovo) bugarska narodnost posve ili gotovo posve nestala, a ostala samo slavenska.

Bugarskoga je naroda već odavna nestalo, ali ime je sačuvano do danas, jer kako se današnji slavenski narod oko Balkana zove Bugari, tako se zove on već mnogo vijekova, dakle su Slaveni i Bugari pretočeni u jednu narodnost kao uz njekakvu pogodbu, kao da su Slaveni rekli Bugarima: vi ćete nama dati svoje ime, a mi ćemo vama dati svoju narodnost!

Znamo, da je Bugare doveo na njihovu novu postojbinu [29. knez im Asparuh. Njekoliko godina poslije dolaska Bugara pokuša grčki car Justinijan II. okrenuti pod svoju vlast ne samo Slavene, već i Bugare, ali mu ne podje posao za rukom. Poslije se pomiri i sprijatelji Justinijan II. s bugarskijem knezom Terbelom, koji je bio Asparuhov našljednik. Ovaj je Terbel bio Justinijanu na pomoći, kada je nakon prognanstva od 10 godina opet nastojao dokopati se carskoga prijestolja i doista ga se opet dokopao (god. 705). Zacarivši se Justinijan na novo zavadi se opet s Bugarima, ali na svoju nesreću, jer mu Bugari god. 707. razbiju vojsku pri Anhijalu na obaji Crnoga mora. Terbel je vladao do god. 720., a poslije njegove smrti šute vizantijski izvori kao po dogovoru o Bugarima, tako da o njima 40 godina ništa ne doznajemo. Uzrok će toj šutnji biti, što nije bilo nikakvijeh bojeva izmedju Bugara i Carigrada, a za nutarnje su bugarske poslove vizantijski pisci slabo marili. God. 762. poubijaju Bugari sav svoj kneževski rod (bila je to njekakva revolucija) i postave za kneza mla-

djahnoga i junačkoga Teleca. Ali ni Telec se nije navladao ni nanosio glave na ramenu, jer je opet druga revolucija njega ubila. Još je njekoliko godina bjesnio u bugarskoj državi razdor, koji je silu krvi polokao. Pravijeh uzroka bugarskijem nemirima ni njihova razvoja ne možemo reći poradi oskudice istoričkijeh vijesti. Vrijedno je zapamtiti, da se u vrijeme tijeh nemira preselilo preko 200 tisuća Slavena preko Crnoga mora u Malu Asiju oko rječice Artana blizu Bospora. Kasnija sudbina tijeh preseljenika nije nam poznata kao ni uzrok, za što su se preselili. Možemo samo misliti, da su uzrok bili pomenuti nemiri. Bugarski knez Cerig sretno je vojevao protiv cara Konstantina V. Kopronima, ali je poslije pobjegao iz Bugarske u Carigrad i tamo se krstio. Njegov je našljednik bio Kardam, koji je takodjer bio sretne ruke u vojnama s Carigradom. Od Kardamova našljednika Kruma zadrhta godine 811. čitavo carstvo, kada je on hametice porazio vojsku cara Nikifora I. u jednom balkanskom klanjcu. Medju mrtvima našlo se i tijelo samoga cara Nikifora; Krum dade od careve lubanje načiniti čašu i srebrom je okovati, pak je iz nje pio on i njegovi gosti, kada je bila kakva čast. Krum je ostao strašan Carigradu sve do svoje smrti (oko god. 820.) Njegov našljednik Omortag ili Mortagon nije vojevao s Grcima, nego se zapleo u razmirice s franačkom državom.

Poslije Omortaga vladao je Boris, koji nije imena [30. proslavio slavnijem bojevima kao njegovi preteče, ali je opet vrijedan velike slave, jer se oko god. 865. krstio sa svojim velikašima, a poslije njega krstio se po malo i narod. O tom vele važnom dogadjaju pripovijedaju Vizantinci veoma malo, tako da je naše znanje o tom posve slabo. Sigurno je, da je Boris sa svojim narodom primio krst od vizantijskijeh sveštenika. Kratko vrijeme iza krštenja naveli su Borisa politički razlozi, da se preda pod vrhovnu crkvenu vlast rimskoga pape Nikole I. Ali rimski se dvor nije dugo veselio novoj svojoj tečevini, jer za njeko vrijeme pribije se Boris stalno uz carigradsku patrijaršiju, koja se od tada držala za vrhovnu crkvenu

vlast nad Bugarskom. Boris je na krstu primio hrišćansko ime M i h a j l o, jer se tako zvao tadašnji grčki car (Mihajlo III.) U Borisovo su vrijeme s velikijem uspjehom radili oko širenja hrišćanske vjere po Moravi i Panoniji sveti slavenski apostoli Ćirilo i Metodije, kamo su bili zaputili god. 863. Mnogi su pisci novijega vremena mislili, da su Ćirilo i Metodije prije svoga odlaska na sjever krstili Borisa i bar njeki dio njegova naroda i da su u Bugarskoj ostavili ne samo svoje učenike, već i crkvene knjige u slavenskom jeziku, koje su njih dvojica bili preveli iz grčkoga. Njekijem se piscima ova misao činila tako naravna, da nijesu mnogo ni pitali, može li se ona dokazati iz sačuvanijeh izvora. Poznato će biti većini čitatelja, da su sv. Ćirilo i Metodije bili rodom iz Soluna, a Solunjani su u ono doba govorili slavenski, kako se izrijekom veli u staroslovenskom životu sv. Metodija. Dakle se čini posve naravno, da su Ćirilo i Metodije prije svoga polaska u Moravu i Panoniju kršćavali narod po Borisovoj državi. Ali ovo nije ne samo sigurno, već je i posve nevjerojatno, jer da su Ćirilo i Metodije obratili Borisa i njegov narod, o tom bismo jamačno bar koju riječ nalazili u njihovijem staroslovenskijem životima, koji su najvažniji izvori za njihovo djelovanje. Tako važnoga dogadjaja ne bi za cijelo prošutio onaj, koji im je živote opisao i gledao, kako će njihovu uspomenu što više proslaviti! Nješto se ipak može navesti u prilog mnijenju o apostolskom radu svete braće u Bugarskoj, a to je, što grčkijem jezikom pisani život sv. Klimenta veli, da su Ćirilo i Metodije doista obratili Borisa i njegov narod, pače i da su za njih izmislili slova i preveli crkvene knjige. Ali svjedočanstvu ovoga izvora u ovom pitanju ne možemo mnogo vjerovati, jer se pisac, koji je pisao istom oko g. 960. a možda i još kasnije, na njekoliko mjesta odaje, da mu nije pravo bio poznat život i rad svete braće. Drugi opet jedan grčki izvor veli, da se knez Boris krstio, kada mu je njekakav kaludjer Metodije naslikao sliku strašnoga suda i tijem mu prikazao, što čeka neznabošce. Ovo nije nikakav dokaz, da je taj kaludjer-slikar Metodije isto čeljade,

koje je brat sv. Ćirila. Treba znati, da je »Metodije« bilo obično ime u grčkoj crkvi, dakle je posve moguće, da su u vrijeme kneza Borisa mogla biti dva Metodija, jedan, koji je Borisa navratio, da se krsti, a drugi, koji je širio hrišćansku vjeru po Moravi i Panoniji.

Čija je god zasluga, da se krstio bugarski knez i njegov narod, učinio je slavenskoj stvari veliku uslugu, jer kada je poslije Metodijeve smrti (885. god.) uništena slavenska liturgija u Moravi i Panoniji i kada su se na učenike Metodijeve digle svakojake nevolje, pak ih napokon razagnale iz onijeh zemalja, onda su se prognanici sklonili u Bugarsku, gdje su ih narod i knez lijepo primili, a oni su im kao za uzdarje donijeli slavensku liturgiju i slavensko pismo — ove dvije dragocjene ostavštine nezaboravljenijeh slavenskijeh apostola. Iz Bugarske, kao iz kakvoga rasadnika presadjena je kasnije slavenska liturgija i azbuka (ćirilska) medju Ruse i Srbe, koji još i danas jednu i drugu kao i Bugari čuvaju i poštuju.

O knezu ćemo Borisu još samo reći, da je godine 888. ostavio kneževsko prijestolje starijemu sinu Vladimiru i pošao u namastir, da se pripravi za bogoljubnu smrt. Vladimir je odmah na početku svoga knezovanja udario u svakojaka bezakonja i nevaljalštine, tako da je stari Boris morao izići iz namastira i opakoga sina zbaciti s prijestolja i na nj posaditi mladjega sina slavnoga Simeuna, koji je vladao do god. 927. O knezu (ili caru) Simeunu dalo bi se vrlo mnogo i lijepo govoriti, jer je on osvjetlao junački svoj obraz velikijem djelima ne samo kao raširitelj države, nego i kao prosvjetitelj naroda. Ali nama valja ovdje prestati, jer kratki naš istorički nacrt ide samo do onoga vremena, kada se koji slavenski narod utvrdio u hrišćanskoj vjeri.

[31.] Vidjeli smo pod br. 27., da se slavenska bujica, koja je u VI. i VII. vijeku poplavila Mesiju, Maćedoniju i Trakiju, razlila takodjer u Heladu. Nijesu Slaveni zahvatili samo sjevernu i srednju Heladu, već su se raširili i po Peloponezu, i to još u vrijeme cara Mavrikija, a još više poslije strašne one

kuge, koja je silan narod pomorila u vrijeme Konstantina V. Kopronima. Sačuvani izvori govore o Slavenima po Heladi (i Peloponezu) manje nego je dosta našoj radoznalosti. Po svoj prilici Slaveni su sjedili samo po selima i po poljima kao ratari, a po gradovima je kao i prije življelo čisto grčko ili helensko pučanstvo.

Valjani car Konstantin Kopronim nije ni pokušao obrnuti helenske i peloponeske Slavene pod carsku vlast, tako da su oni življeli ne priznavajući vizantijskoga cara za svoga gospodara i ne plaćajući nikomu danka. Oni su mirno obradjivali polja, što su ih koje silom koje milom preuzeli od Grka, a Grci ne mogavši se sami odbraniti od varvarskijeh gostiju morali su očekivati pomoć iz Carigrada. Tu su pomoć dočekali istom god. 783. Tada je mjesto svojega maloljetnog sina Konstantina VI. vladala carica Jerina. Ona je bila žena neobične energije, kakva se ni u muškaraca često ne nalazi; uza to je bila lukava i okrutna. Zvijersku svoju ćud dokazala je strašnijem načinom, kada je i rodjenomu sinu Konstantinu dala oči izbosti bojeći se, da joj ne preotme prijestolje. Ova dakle zloglasna žena pošalje godine 783. vojsku u Heladu i Peloponez, da podjarmi tamošnje Slavene. Taj joj posao podje za rukom, i Slaveni moradoše pristati na plaćanje danka. Carica je Jerina bila rodjena Atenjanka, a kad to znamo, onda ćemo se lako domisliti, da je nju moralo boljeti, što se slavna njezina domovina, gdje su se njegda rodili i življeli slavni junaci, mudarci i umjetnici, nalazi sada većijem dijelom u vlasti varvarskijeh Slavena, koje oholi Vizantinci nijesu manje prezirali nego mi što danas preziremo Cigane. Samo je razlika, što se Cigani nama nigda nijesu pokazali strašni, a Slaveni su njekoliko puta Vizantincima pokazali svoju strahotu! Što je dakle Jerina poslala vojsku, da helenske i peloponeske Slavene upokori, to se ima — osim viših državnih obzira — po svoj prilici pripisati caričinoj ljubavi prema svomu zavičaju.

U vrijeme pomenutoga već (pod br. 29.) cara Nikifora dignu se god. 807. peloponeski Slaveni protiv carske vlasti i poku-

šaju osvojiti primorski grad Patru (u sjeverozapadnom dijelu Peloponeza). Gradjani se sami odbrane od slavenske navale, a car Nikifor pretvori na to peloponeske Slavene u kmetove. Kmetovavši njekoliko godina pobune se Slaveni i ustanu na oružje, da se dokopaju stare slobode u vrijeme cara Teofila (vladao god. 829—842), ali se ustanak zlo svrši, jer su Slaveni još jače podjarmljeni nego su prije bili. Nješto slobode pušteno je dvjema plemenima: Milencima i Jezeranima i to s toga, jer su življeli u krajevima, koji su bili od prirode utvrdjeni, pa su lakše mogli braniti svoju slobodu nego ostala helensko-peloponeska plemena, koja su bila razasuta, kako smo već rekli, po poljima kao ratari.

Iz kasnijih vijekova (t. j. poslije devetoga) bivaju vijesti [32. o helensko-peloponeskim Slavenima sve rjedje, dok im se u XV. vijeku gubi i zadnji spomen. Jamačno se to ima tako tumačiti, što je u X. XI. i XII. vijeku pod vladom njekoliko valjanijeh i silnijeh careva državna vlast bila sve uglednija i moćnija kako u Carigradu tako i u provincijama. Razumije se samo po sebi, da je državna vlast vizantijska imala stotinu razloga svuda po Heladi i Peloponezu pridizati i podupirati grčki elemenat, a slavenski sve više potiskivati i uništivati. Onda se grčko pučanstvo opet po malo počelo širiti po selima medju Slavenima. Grčka su se gospoda dakako s preziranjem odvraćala od Slavena, koji su bili njihovi kmetovi, ali prosti grčki narod nije bio takav probirač kao njegova gospoda, nego se sa Slavenima družio i rodjačio. U tom je poslu grčki narod nješto malo primio od Slavena, ali za to su Slaveni sve izgubili: svoje ime, narodnost i jezik i pretvorili se u Grke. Osim više grčke kulture i državne sile, koja je u svemu Grcima prijala, još je jedan faktor sporio helenizaciju Slavena, a to je bila grčka crkva, pod koju su pripadali i helensko-peloponeski Slaveni, samo što oni nijesu imali slavenske liturgije po svojim crkvama kao njihova braća u Bugarskoj.

Iz svega se ovoga vidi, da današnji Grci nijesu pravi čisti potomci onijeh Grka, koji su nam ostavili Ilijadu i Odiseju,

*

koji su se slavno bili na Maratonu i kod Salamine s Persijancima, koji su gradili atenske propileje i partenon, — nego u krvi današnjih Grka teče mnogo i mnogo kapljica slavenske krvi. Da je pred 1000 godina Helada s Peloponezom bila puna Slavena, to nam danas osim njekoliko bilježaka vizantijskijeh pisaca zasvjedočuje još 1) njekoliko slavenskih riječi u novogrčkom jeziku (gdje ih je kud i kamo manje nego li u madžarskom i litavskom jeziku, ali za to više nego li u njemačkom), — 2) dosta veliko mnoštvo topografičkijeh imena po današnjoj Grčkoj, koja su očevidno slavenska; n. pr. Granica, Bogdanon, Longos (t. j. lug, staroslovenski лѫгъ), Orahova, Topolova, Kopanica itd. Ne treba mnogo oštroumlja, pa da čovjek iz ovijeh imena izvede onaki zaključak, kakav je nuždan, na ime, da su posve istinite vijesti vizantijskijeh pisaca o tom, da je njegda Helada s Peloponezom bila gotovo slavenska zemlja, jer otkuda bi došla slavenska topografička imena u zemlju, da u njoj nigda nije bilo Slavena?

Znatni jedan njemački naučnjak F. Fallmerayer učio je prije 60 godina, da je helenski narod već odavna iščeznuo s ovoga svijeta, a onaj narod, koji je danas poznat pod imenom grčkoga ili helenskoga, da nije drugo do jadna mješavina slavenskijeh i ilirskijeh (arbanaskijeh) varvara srednjega vijeka, samo je ta miešavina poprimila grčki jezik, ali ga je svakojako nagrdila, da to već gotovo i nije grčki jezik! Fallmerayer je našao sa svojom naukom dosta pristaša, ali još više protivnika, kojima se njegova nauka činila velikom bludnjom. Ne može se nijekati, da je Fallmerayer kao čovjek velike učenosti i talenta u gdjekojim pojedinostima pogodio pravu istinu, ali u cijelosti promašio je biljegu. Kao što se za današnje Pruse po Brandenburgu i Pommernu ne može nikako reći, da su to poslavenjeni Nijemci, nego treba kazati, da su oni ponijemčeni Slaveni, isto je tako pogrješka reći za današnje Grke, da su poslavenjeni. Kako će za boga biti poslavenjeni, kad govore grčkim jezikom, koji je iz staroga grčkoga isto onako naravno razvit, kako je razvit talijanski jezik iz latinskoga!

Njekoji su ljudi spremni pristajati za Fallmerayerom i govoriti, da današnji Grci ne mogu biti potomci starijeh Grka, jer su stari Grci bili narod pun svakojakijeh vrlina, a današnji su Grci tobože izrodi, u kojih nema ništa dobra, nego je sve samo kovarstvo i nevaljalština. Doista se o novijem Grcima pripovijeda mnogo koješta ružno, ali upitajmo se, koji je narod na svijetu bez pogrješaka? Za tijem upitajmo se, jesu li i u starijeh Grka sva plemena bila onaka, kakvi su bili Atenjani? Što nam lijepa pripovijeda istorija o Akarnanima i Ećolima? Kakve su velike zasluge za čovječanstvo ostavili Arkadjani i Argolci? Stari su Grci počeli moralno i umno propadati njekoliko vijekova prije nego su Slaveni stupili na grčko zemljište! Dakle kad bi i bili današnji Grci poprijeko onako rdjavi ljudi, kako gdjekoji o njima govore, tomu ni malo ne bi morali biti krivi Slaveni. Otud se vidi, da nema mnogo smisla u tvrdnji, da su današnji Grci smjesa od Slavena i Arbanasa, jer bi pravi potomci starijeh Grka tobože morali bolji biti.

Svakomu je čitatelju bez sumnje već jasno, za što mi [33. ogranku Slavena, o kojem govorimo počevši od br. 20., dajemo ime: bugarski ili grčki Slaveni. Ime b u g a r s k i S l a v e n i pripada im za to, jer su oni primili bugarsko ime i Bugari su im osnovali državu, pa su potomci onijeh Slavena još i danas poznati svijetu pod imenom B u g a r i. — G r č k i Slaveni mogu se za to zvati, jer su se naselili u zemlje grčkoga carstva. Mogli bismo ih zvati takodjer S l o v e n i i A n t i, jer znamo, da su se njihovi pradjedovi dijelili u ta dva ogranka u vrijeme, dok su sjedili Dunavu na sjeveru. Ali čim su se ona dva plemena nastanila u grčkijem zemljama ispod Dunava, odmah nestaje antskoga imena, i slavenski se sav narod u tijem zemljama zove S l o v e n i. Za što ih dakle nijesmo prozvali Sloveni? Tomu je uzrok, jer se slavenskijeh plemena, koja su se zvala S l o v e n i, nalazilo (kako ćemo vidjeti) i drugdje, ne samo po zemljama grčkoga carstva. Kad bismo dakle na prosto rekli S l o v e n i, ne bi se znalo, o kojem upravo slavenskom ogranku želimo govoriti. Tako je svakako

bilo nužno reći bugarski ili grčki Slaveni, jer se tako ukida svaka smetnja i sumnja.

Ne možemo ovdje premučati, da se u poznatoga nam Prokopija nalazi jedno mjesto, gdje se veli, da su se i Anti i Sloveni u starije doba zvali jednijem imenom, na ime Spori (Σπόροι). Od kako ima naučnjaka, koji se bave slavenskom filologijom, nije bilo valjada ni jednoga znatnijega, koji ne bi više ili manje umovao, otkle je ime Spori i šta znači. Ali sva su se umovanja razbijala i razbila o preveliku teškoću toga posla. Za to je većina slavenskijeh filologa voljela i ne priopćivati učenomu svijetu svojih domišljaja osjećajući i sami dobro, kako su nevjerojatni. Budući da se ime Spori ni za Slavene ni za ikoji drugi evropski narod ne nalazi nigdje više ni u Prokopija ni u ikojega drugoga pisca osim na jednom jedinom Prokopijevu mjestu, za to se njekijem piscima jedna stvar čini vjerojatna, na ime, da je Σπόροι krivo zapisano, bilo da pogrješka potječe od samoga Prokopija bilo od njegovijeh prepisivača. Samo je velika muka s drugijem pitanjem, koje se na ono mnijenje navezuje, a to je: ako je Σπόροι krivo zapisano, a kako bi pravo bilo? Vele umni se Šafařík nije mogao ničemu novomu domisliti, nego je poprimio mnijenje, što ga je izrekao već god. 1784. Čeh Dobrovský, a poslije god. 1802. Nijemac Schlözer veleći, da je Prokopijevo Σπόροι pokvareno mjesto Σέρβοι, t. j. Anti i Sloveni zvali su se njegda zajedničkijem imenom Srbi. Mi smo već rekli, da se srpsko ime nalazi već u onako starijeh pisaca, kakvi su Plinije i Ptolemej. Šafařík je na osnovi Plinijeve i Ptolemejeve bilješke, za tijem na osnovi drugijeh njekijeh izvora, koji više ili manje jasno spominju srpsko ime kao ime velikoga slavenskog ogranka, izveo zaključak, da je u prastaro doba ime Srbi pripadalo svijem Slavenima, dok su sačinjavali jedan narod u svojoj pradomovini. Kad bi ikoliko sigurno bilo, da se u Prokopija mjesto Σπόροι ima čitati Σέρβοι, onda bismo još kako tako mogli pristati uz smioni zaključak Šafaříkov, ali ovako pored svega poštovanja, što ga imamo i moramo imati prema uspomeni jednoga od najvećih slavenskih

naučnjaka XIX. vijeka, velimo, da Šafařiku nije pošlo za rukom dokazati, da je srpsko ime u starini imalo ono znamenovanje, kako on zaključuje, nego je rečeno ime pripadalo samo pojedinijem ograncima, kako pripada još i danas.

Što dalje zalazimo u prošlost slavenskijeh naroda, svuda [34. vidimo, da to više ima plemena medju pojedinim narodima. Broj plemenâ po malo biva sve rjedji, dok napokon sav narod ne poprimi jedno ime, a plemenskijeh imena nestaje. Tako je bilo i kod bugarskijeh ili grčkijeh Slavena. Naravno je, da je prije osnutka bugarske države, dok su Slaveni življeli demokratički po svojim narodnim pravima i običajima, moralo biti oveliko mnoštvo plemena, samo im mi na žalost ne doznajemo imena. Tako Teofan piše, da je u samoj Donjoj Mesiji bilo sedam plemena, kada su Bugari došli i pokorili ih. Teofan ili nije znao njihovijeh imena ili ih nije hotio zapisati, pa tako i mi ne možemo ništa znati. Sada ćemo poimence spomenuti ona plemena, za koja doznajemo iz izvora.

1) Sjeverci ili Sjeverani življeli su prije dolaska Bugara u današnjoj Dobruči, a Bugari su ih potisnuli dalje na jugoistok.

2) Brzaci bili su po svoj prilici praoci današnjih Brzaka t. j. dijela slavenskoga naroda, koji živi u gornjoj Maćedoniji oko Prilipa, Velesa i Bitolje.

3) Strimonci — oko rijekâ Strumice i Strume (prva se izlijeva u drugu) u istočnoj Maćedoniji.

4) Smoljani nastavali su po svoj prilici njegdje uz rijeku Mestu, koja teče kroz današnju Rumeliju i izlijeva se u egejsko more.

5) Rinhini — blizu današnjega orfanskoga ili rendinskoga zaliva. Onamo više nema danas Slavena, nego su sami Grci. Čini se sigurno, da su Rinhini dopirali i na poluostrvo Halkidiku, dok tamo ima slavenskih topografičkih imena; n. pr. Nizvoro (od slavenske riječi izvor), Ravana (slavenski: ravna), Holomon (slav. hlm, хлъмъ, hum).

6) Sagudati — u okolici grada Soluna.

7) Dragovići. Ovijem su se imenom zvala dva plemena, jedno blizu Sagudata, a drugo njegdje u sjeverozapadnoj Trakiji, gdje još i danas teče voda Dragovica.

8) Vojnići — njegdje u Epiru, gdje danas više nema nikakvijeh Slavena, jer su se izgubili medju Arbanasima i Grcima.

9) Velegostići ili možda Velejezdići — u južnijem krajevima Tesalije. Oni su već odavna grecizirani.

10) Milenci i Jezerani — dva slavenska plemena u Peloponezu.

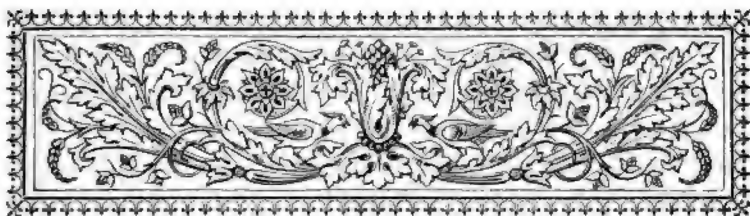
Iz ovoga se prijegleda vidi, da je za cijelo moralo biti još njekoliko drugijeh plemenskijeh imena, dok su mnogi krajevi zemalja, po kojima su se razasuli Slaveni, ostali u ovom prijegledu bez plemena. To je jedna neprilika, poradi koje se moramo žaliti na nepotpunost našijeh izvora. Druga je velika neprilika, što su njekoja imena tako rdjavo sačuvana, da nije moguće znati, kako su se za cijelo slavenski izgovarala. To osobito vrijedi za plemena pod br. 5. 6. 8. 9. Svemu ovomu i mnogobrojnijem drugijem dirama u našem znanju o bugarskijem ili grčkijem Slavenima uzrok je to, što se u tom narodu na žalost nije našao uz čitavi srednji vijek, a ni kasnije čovjek, koji bi u narodnom jeziku napisao staru istoriju svojega naroda.

Mi smo rekli pod br. 30., da Ćirilo i Metodije nijesu [35. naviještali hrišćansku vjeru u bugarskoj državi, nego su Borisa i njegov narod obratili drugi sveštenici grčke crkve. Kad bi ikoliko bilo sigurno, da su sveta slavenska braća djelovala najprije u Bugarskoj, iza toga istom u Moravi i Panoniji, onda bismo posve lako mogli dopustiti, da su oni preveli crkvene knjige na jezik bugarskijeh ili grčkijeh Slavena, jer je taj jezik i njima samima od malijeh nogu bio dobro poznat. Dalje bi se moglo posve lijepo reći, da su oni s istijem prijevodom u ruci pošli takodjer u Moravu i Panoniju i tamo uveli slavensku liturgiju. Ali kako djelovanje Ćirila i Metodija u Bugarskoj državi nikako nije dokazano, tako se ne može bez osobito tvrdijeh dokaza samo onako reći, da su njih dvojica crkvene knjige preveli na jezik bugarskijeh Slavena. Mnogo je priličnije

istini, da su oni pisali onijem jezikom, kojim su govorili Slaveni po Moravi i Panoniji, — dakle da se jezik, kojim su oni pisali, nema zvati starobugarski. Mi ćemo se na ova pitanja vratiti još ondje, gdje budemo govorili o moravskijem i panonskijem Slavenima. Za sada će biti dosta ovoliko reći: U ono vrijeme, kada su življeli Ćirilo i Metodije, pače i dobrano vremena poslije njihove smrti još nije bugarsko ime istisnulo slavenskoga; narod Borisove i Simeunove države zvao se onda i Sloveni i Bugari, kako lijepo vidimo u grčki pisanom životu sv. Klimenta, gdje se na jednom veli: slovenski ili bugarski narod (τὸ τῶν Σθλοβενῶν γένος εἴτ' οὖν Βουλγάρων). Mi dobro osim toga znamo, što su bili stari Bugari, da su bili tursko, a ne slavensko pleme. Dakle kad bi i sigurno bilo, da se jezik, kojim su pisali Ćirilo i Metodije i koji je još do danas sačuvan u njekoliko rukopisa, govorio u Borisovoj i u Simeunovoj državi kao pravi narodni jezik, opet bi bilo dobro zvati ga staroslovenski, jer je narodu pravo ime bilo Sloveni; a starobugarski jezik imao bi se zvati jezik, kojim su govorili pravi Bugari, dok se još nijesu pomiješali sa Slovenima. Bit će poznato bar gdjekojim čitateljima ove knjižice, da je bivši učeni profesor bečkoga sveučilišta Miklošić najviše učinio, te se danas domovina jezika, kojim su pisali Ćirilo i Metodije, obično traži u zemlji, gdje su življeli stari Panonci (o njima će se takodjer govoriti u ovoj knjižici), koji su se zvali Sloveni, za to se i rečeni jezik zove slovenski ili za razliku od današnjega slovenskoga: staroslovenski. Što ne pristaju svi pisci uz Miklošića i ovaj jezik jednako još zovu starobugarski t. j. domovinu mu traže u bugarskoj državi, to je s toga, što su Miklošićevi i njegovih pristaša dokazi (bar njeki) do duše jaki, ali opet nijesu takvi, da bi svaku i najmanju sumnju raspršavali, kakvi su n. pr. dokazi iz matematike i fizike. Nama se osim onoga, što smo već rekli i što ćemo još reći, već za to Miklošićeva nauka čini istinitija od one, koja drukčije uči, što se u starijem rukopisima pisanima jezikom, o kojem govorimo, isti jezik ne zove sam

nigda bugarski, već svagda slovenski (**ıaꙁꙑкъ словѣньскъ**). Da već svršimo ovu stvar, reći ćemo: u Bugarskoj se u vrijeme Ćirila i Metodija govorio jezik drukčiji nego li je onaj, koji nam je sačuvan u djelima slavenske braće; ovaj se jezik izgubio iz broja živijeh jezika već u X. ili u XI. vijeku, a jezik, kojim su govorili Slaveni u Borisovoj i Simeunovoj državi, samo se po malo mijenjao od onda do danas, i današnji je bugarski jezik iz njega razvit, kako je n. pr. današnji češki jezik razvit iz staročeškoga ili današnji ruski iz staroruskoga itd.

III.

Hrvati i Srbi.

Tko nam javlja vijesti o najstarijim Hrvatima i Srbima? — O Konstantinu Porfirogenitu kao piscu. — Dolazak Hrvata i Srba u današnje im zemlje. — Kada su došli Hrvati i Srbi u današnje im zemlje? — Što još veli Porfirogenit o Avarima? — Bijela ili Velika Hrvatska. — Bijela Srbija. — Otkle su došli Hrvati i Srbi i tko ih je doveo? — Porfirogenitovo tumačenje hrvatskoga i srpskoga imena. — Krštenje Hrvata i Srba. — Hrvati poslije krštenja. — Srbi poslije krštenja. — Granice stare hrvatske države. — Granice stare srpske države. — Zahumljani, Trebinjani, Dukljani i Neretljani.

Kao ni bugarski narod tako ni naš nije te sreće, da bi [**36.**
se mogao pohvaliti domaćim kakvim starodavnim piscem, koji bi zabilježio svoje znanje o Hrvatima i Srbima za prvijeh vijekova njihova života u ovijem zemljama, gdje žive još i danas. Hrvati istina imaju svoga popa dukljanskoga, kojega je latinski spis brzo preveden i na starohrvatski jezik, ali iz ovoga izvora možemo vrlo malo što doznati o najstarijoj istoriji našega naroda, jer je o njoj već i sam Dukljanin vrlo malo znao sigurno, a što je i znao, to je tako iskvario, da ne zaslužuje vjere. Današnji se naučnjaci poslužuju spisom popa dukljanskoga samo u geografičkijem istraživanjima o starijem Hrvatima i Srbima. Više domaćih izvora nego Hrvati imaju Srbi, ali za

najstarije doba srpskoga naroda nemamo od njih nikakve koristi, jer oni počinju svoje vijesti istom sa Stefanom Nemanjom t. j. zadnjih desetaka XII. vijeka.

Kad je tako s domaćim izvorima, onda dakako treba pogledati, da li nam koji strani pisac što javlja o starijem Hrvatima i Srbima. Na sreću nalazi se jedan takav pisac, i to opet u vizantijskoj književnosti. Njegovo je ime Konstantin VII. Porfirogenit. Ovaj je čovjek bio grčki car u X. vijeku. Rodio se god. 905., a umr-o je g. 959. Otac mu je bio Leon VI. takodjer vizantijski car, a sin i našljednik na carskom prijestolju bio je Konstantinu Porfirogenitu Roman II. Kao vladalac velikoga za onda još grčkoga carstva nije Konstantin Porfirogenit bio ni najbolji ni najgori, nego je bio vladalac srednje ruke. On nije hotio, da istorija govori danas sjutra o njemu samo kao o vladaocu, već je on išao i za književnom slavom, te je napisao njekoliko djela (dakako grčkijem jezikom), koja su danas sva više ili manje važna za istoriju grčkoga carstva i susjednijeh naroda onoga vremena. Za stare Hrvate i Srbe veoma je znatno djelo, koje se obično navodi s latinskijem naslovom: de administrando imperio (jer su sva Konstantinova djela kao i djela drugijeh Vizantinaca prevedena na latinski jezik). Ovo je djelo pisac napisao za svoga sina Romana, jer je njemu kao budućemu vladaocu bilo nužno znati, otkle je došao koji narod u blizinu grčkoga carstva, kakva mu je zemlja, kakva država i vjera, kakvi običaji itd. Još ćemo reći, da je djelo »de administrando imperio« pisano oko god. 950.

Konstantin Porfirogenit ne piše samo o dogadjajima, koji [37. su se dogodili u njegovo vrijeme, nego i o takvima, koji su su se zbili davno prije njegova poroda. On je mogao dobro znati koješta, što se dogodilo u X. vijeku, ali za ono, što je bilo u VII. VIII. i IX. vijeku, tu je svakako morao tražiti, što vele starije bilješke i drugi podaci, kako ni mi danas ne možemo sami po sebi ništa znati, što se zbivalo u XVI. XVII. i XVIII. vijeku, ako toga ne nalazimo u bilješkama pisaca, koji su onda živjeli. Konstantin Porfirogenit kao vladalac ne

samo velike i ugledne, nego i najprosvjetljenije države svojega doba mogao je mnogo više o različnijem narodima doznati nego drugi kakav pisac, jer je vizantijski car primao poslanike sa svijeh strana Evrope, a svoje je opet slao na sve strane; dakle je imao prilike pitati tudje i svoje poslanike, kako se gdje živi i kako se življelo. Poznato je, da se za poslanike uzimaju odabrani i ako ne baš učeni, a ono svakako pametni ljudi; tako dakle ono, što je Porfirogenit doznavao od poslanikâ, svakako je mnogo vrijedilo. Osim toga ako ikomu, a ono je glavi države bila širom otvorena državna arhiva grčkoga carstva, gdje se nalazilo veliko mnoštvo i novijeh i starijeh bilježaka. Napokon se u Carigradu, pored Rima najznatnijem gradu onoga vremena, uvijek nalazilo mnoštvo uglednijeh putnika i trgovaca, od kojih je svaki držao sebi za veliku čast i milost, ako ga je njegovo carsko veličanstvo blagoizvoljelo preda se pozvati i pitati ga što o njegovu narodu. Kašto su dolazili u Carigrad i sami vladaoci izokolnijeh naroda (n. pr. ruska kneginja Olga god. 957.), koji su takodjer mnogo mogli priopćiti radoznalomu caru o svojim narodima. Da je Konstantin Porfirogenit doista mnogo doznao od stranaca, to se dokazuje tijem, što on dosta često navodi riječi iz tudjih jezika i veli im ne samo grčko značenje, već ih nastoji i etimologički protumačiti (ali je u ovom poslu dakako gotovo svagda nesretne ruke).

Iz svega se ovoga vidi, da je Konstantin Porfirogenit imao pri ruci dosta veliko obilje i usmenijeh i pismenijeh izvora. Drugo je pitanje, kako se on služio svojim izvorima? Najprije ćemo zapamtiti, da on u djelu »de administrando imperio« nije hotio napisati sistematičnu, makar i kratku istoriju različnijeh naroda, nego je o svakom narodu samo ono i samo onoliko zabilježio, koliko mu se prema svrsi i cilju rečenoga djela činilo nužno, t. j. da njegov sin Roman dozna istoriju susjednijeh naroda samo u općenijem crtama. Ako se već na nepotpunost Porfirogenitovijeh bilježaka imamo žaliti, a ono je još gore, što i ono malo njegovijeh vijesti nije sve onako sigurno, kako bismo željeli. Opazilo se, da je Konstantin Porfirogenit načinio gdje-

gdje pogrješku u stvarima, koje je mogao posve pouzdano znati, a kad se to promisli, onda nije čudo, što ima pogrješaka i u dogadjajima, koji su se dogodili davno prije njega. Osim njega na ime imamo za gdjekoje stvari, što ih on pripovijeda iz različnijeh vijekova prije desetoga, dosta drugijeh izvora upravo iz onoga vremena, kada se što zbilo, pa se kašto vidi, da Porfirogenit baš naopako ili drukčije pripovijeda nego onaj suvremeni izvor. Gdje nemamo drugijeh izvora, već samo Konstantinove bilješke, tu kašto nalazimo tako očevidne pogrješke i protivurječja, da moramo doći do zaključka i reći, da je Konstantin Porfirogenit bio do duše učen čovjek, ali dosta površan pisac, koji je koješta tvrdio na brzu ruku ne pitajući mnogo, je li ovo ili ono baš onako bilo ili moglo biti.

Ovdje će biti dobro nješto reći onima, koji ne znaju, da bi od sad znali, a to je, da je hrvatski pisac dr. F. Rački, koji je bez sumnje naš prvi i najznatniji istorik, stekao sebi u učenom svijetu lijep glas osim drugih svojih zasluga još i tom, što je vijesti Konstantina Porfirogenita, koje se tiču Hrvata i Srba, lijepo pročistio i odredio im pravu vrijednost, a to je s tijem veća zasluga, što se prije njega oko toga za našu istoriju vrlo važnoga posla nije nitko pravo trudio.

Porfirogenit veli, da su Dalmacijom na početku VII. [38.
vijeka vladali Avari, a tada su im ovu zemlju preoteli Hrvati i izagnali iz nje Avare; poslije su se Hrvati iz Dalmacije protegnuli i u zemlju medju Dravom i Savom. Izrijekom veli Porfirogenit, da su Hrvati oteli Avarima Dalmaciju po dozvoli cara Heraklija, koji se držao njezinijem vrhovnijem gospodarom. Za Srbe veli okrunjeni pisac, da su se takodjer po dozvoli cara Heraklija najprije naselili oko grada Soluna, ali da su za njeko vrijeme ostavili tu zemlju pa se hotjeli vratiti na sjever, otkle su došli, ali su se na putu raskajali i zamolili Heraklija, da im odredi, gdje će stanovati; Heraklije ih usliši i odredi im za prebivanje Srbiju i druge zemlje uz južnu Dalmaciju.

Nema pravo Porfirogenit, kad veli, da su Hrvati razbili Avare u Dalmaciji i osvojili zemlju, jer Avari su do duše u

vrijeme cara Heraklija (god. 610—641.) bili silni pa su se kao hajdučki narod mogli kašto u manjim ili većim čoporima zaletjeti i u Dalmaciju, ali tom zemljom nijesu nigda zavladali, pače nijesu se u njoj nigda u ovećem broju za dulje vremena stanili. Porfirogenit je živio i pisao u X. vijeku, kada već nije bilo avarskoga naroda, jer je Karlo Veliki na početku IX. vijeka za uvijek slomio strašnu njihovu silu, tako da su od onda čiljeli, dok nijesu posve iščiljeli na početku X. vijeka i izgubili se medju Madžarima, kada su provalili u Ugarsku i osvojili je. Car-pisac je znao, da je u vrijeme Heraklijevo avarska sila bila strahovita (ta usudili su se Avari god. 626. doći pod Carigrad, da ga osvoje: vidi br. 26.), pa je držao, da su oni i Dalmacijom vladali. Da je on tako mislio, to nije nikakvo zlo, jer su mnijenja bez dokaza svuda slobodna, samo je učinio pogrješku, što je ovo svoje mnijenje napisao kao gotovu i sigurnu istinu. Ali takvijeh se pogrješaka nalazi u njega i inače. Moramo dodati, da mi za to ovako sigurno tvrdimo, e Avara nigda nije bilo u Dalmaciji, jer ni jedan izvor, koji o Avarima govori, ne zna ništa o njihovu tobožnjem boravku u rečenoj zemlji. Njihovo je stalno prebivalište bilo u današnjoj ugarskoj ravnici; otud su nasrtali na sve strane, tu ih je i Karlo Veliki satr-o.

Hrvati dakle nijesu u Dalmaciji našli Avara niti su se s njima trgali o tu zemlju. A ako je tako, onda treba odgovoriti na pitanje: kakav je narod živio u Dalmaciji prije dolaska hrvatskoga naroda? Na ovo nam odgovara sam Porfirogenit veleći, da je rimski car Dioklecijan (ili kako ga naš narod zove: Duklijan, Dukljan) vrlo milovao Dalmaciju, u njoj da je sagradio grad Spljet s veličanstvenijem dvorovima; osim toga je po Dalmaciji naselio rimske koloniste. Ovi su se kolonisti pri dolasku Hrvata povukli u gradove, od kojih su bili najznatniji: Dubrovnik, Spljet, Trogir, Zadar, Rab, Krk, Osor. Oni su dugo vremena čuvali svoju latinsku narodnost, dok ih napokon nije nestalo. Konstantin ih Porfirogenit zove Rimljani (Ῥωμᾶνοι).

Što naš pisac govori o dozvoli cara Heraklija, to iza ovoga što je sada rečeno, nema smisla, nego treba držati, da su Hrvati i Srbi isto onako osvojili sebi nove zemlje preko volje grčkoga cara, kako su grčki ili bugarski Slaveni osvojili Mesiju, Maćedoniju i Trakiju ne pitajući nikakve dozvole u Carigradu. Prvi su vijekovi poslije Hrista u opće strašno vrijeme: germanska su plemena otvorila poznatu seobu narôdâ i s mačem u ruci tražila sebi nove postojbine, druga su se plemena brzo ugledala u Germane, a napokon su i Slaveni udarili otimati zemlje i seliti se u njima ne pitajući, tko im je gospodar. Gospodar je bio onaj, tko je bio jači. Ne treba misliti, da su se Hrvati i Srbi držali kakvoga uzvišenijeg morala nego drugi narodi onoga vremena.

Tko hoće na riječ vjerovati Porfirogenitu, reći će, da su [39. Hrvati i Srbi došli u vrijeme cara Heraklija, jer tako izrijekom piše okrunjeni istorik. Ali kad je bez temelja ona Porfirogenitova tvrdnja, gdje veli, da su Hrvati oteli Dalmaciju od Avara, onda je prosto sumnjati i o vremenu, koje odredjuje rečeni pisac. Mi smo pod predjašnjim brojem izrekli sličnost izmedju Hrvata i Srba s jedne strane i izmedju bugarskijeh ili grčkijeh Slavena s druge, što se tiče načina, kako su došli u nove svoje zemlje, a sada ćemo reći i drugu sličnost, na ime: Hrvati su i Srbi isto onako kao i bugarski ili grčki Slaveni dolazili polagano i u prekidima u zemlje, kojima su poslije posve zavladali. Ova se naša tvrdnja u velike razlikuje od onoga, što Porfirogenit javlja o dolasku Hrvata i Srba: po njegovijem riječima sudeći došli su svi Hrvati i svi Srbi zajedno i na jednoć na nove svoje postojbine. Porfirogenitova vijest ne sadržava u sebi istina ništa nevjerojatna, jer znamo, da su mnogi i mnogi osvajački narodi onako došli i osvojili sebi nove zemlje. Ne možemo dakle reći, da je ono, što Porfirogenit veli, nemoguće, ali opet držimo, da se ono ne može primiti, i to evo za što.

Avari su u vrijeme cara Heraklija bili, kako je već rečeno, vrlo silni, oni istina nijesu sjedili u Dalmaciji, već u srednjoj

Ugarskoj, a otud su na široko gospodovali nad izokolnijem zemljama. Kad bi dakle Hrvati i Srbi iz svoje pradomovine (t. j. iz jugozapadne Rusije) hotjeli doći ovamo, gdje su sada, svakako bi bili nagazili na ljute guje t. j. na Avare, koji bi, kakvi su već bili neljudi, gledali, kako će smrviti Hrvate i Srbe, a nekmo li da bi ih mirno propustili, neka putuju dalje. Hrvatima i Srbima ne bi drugo ostalo nego ili brže bolje pobjeći natrag ili se dati Avarima razbiti. Da su Hrvati i Srbi bili ne znam koliki junaci, ne bi nikako mogli Avarima odoljeti, koji su onda stajali na vrhuncu svoje sile, jer su Avari sjedili u svojoj zemlji, a Hrvati su i Srbi bili putnici, kojima je moglo svaki čas nestati najnužnijih stvari za život. Kako se iz ovoga vidi, Hrvati i Srbi nijesu mogli krenuti na put iz svoje pradomovine u Heraklijevo vrijeme t. j. prvijeh decenija VII. vijeka, već se to moralo dogoditi njekoliko vremena prije. Po svoj prilici su se oni digli put zapada oko godine 550. i nastanili se njegdje u današnjoj Ugarskoj, gdje je pored poznatijeh nam Gepida i Langobarda i drugih sitnijih plemena još dosta mjesta moglo i za njih biti. Najpriličnije se čini Račkomu držati, da su se Hrvati i Srbi stanili u donjoj Panoniji ili recimo njegdje u današnjoj baranjskoj županiji i naokolo. Kada su Avari god. 568. postali gospodari čitave Ugarske (vidi br. 24.), onda su dakako i Hrvati i Srbi potpali pod njihov jaram kao i drugi izokolni narodi. Makar se koliko dosadno činilo komu ponavljanje poznatijeh poslovica, ja ću ipak ovdje reći: u svakoj nesreći ima i sreće; Avari su istina bili strašni zulumćari, ali je pod njima u toliko bilo dobro podjarmljenijem narodima, što su im Avari dopuštali širiti se, kud su samo mogli. Dopuštajući Avari svojoj raji širiti se mislili su, da se tijem širi i njihova vlast. Tako su dakle Hrvati i Srbi preko Drave prelazili po malo u današnju Hrvatsku i Slavoniju, a otud i dalje, dok se nijesu raširili po svijem zemljama, u kojima žive hvala Bogu još i danas. Nijesu te zemlje bile prazne, u njima su življela na rijetko razasuta ilirska i keltička plemena; njih su dakle morali Hrvati i Srbi potiskivati i uni-

štivati prije nego su se mogli nastaniti u novijem zemljama. Zgodno veli Rački, da su Hrvati i Srbi to činili vojujući pod avarskom zastavom; t. j. Avari su ne samo Hrvatima i Srbima dopuštali rečeno širenje, već su ih još u tom pomagali kao svoje saveznike i podanike. Ovaj je posao osvajanja trajao jamačno mnogo godina, a svršio se njegdje u vrijeme cara Heraklija.

Konstantin Porfirogenit piše, da se od dalmatinskijeh Hrvata jedan dio ocijepio i pošao u Ilirik i Panoniju (ili kako bi se danas reklo: u Hrvatsku i Slavoniju) i tu načinio sebi posebnu državu s posebnijem knezom. Po onom, što smo mi malo prije razložili, bit će obratno istina, t. j. nijesu Hrvati odlazili iz Dalmacije u Hrvatsku i Slavoniju, nego iz Hrvatske i Slavonije u Dalmaciju.

Kako je Porfirogenit znao svoje kombinacije bilježiti kao pravu istoričku istinu, to se osim drugoga vidi u onom, što govori o seobi Srba. Doista nije vjerojatno, da bi Srbi igda življeli u okolici grada Soluna, gdje znamo, da su stanovali bugarski Slaveni, a kad bi se igda bili onamo naselili, što bi ih gonilo, da se vraćaju natrag, otkle su došli? Lako je ući u trag Konstantinovoj kombinaciji: još se i danas u južnoj Maćedoniji nalazi varošica S r b i c a (Servija), a nalazila se već i u Porfirogenitovo vrijeme i zvala se grčki Σέρβλια. Ovijem se imenom dao pisac zavesti, te je pomislio i napisao, da je njegda tamo živio srpski narod! Nije nemoguće, da se jedno pleme bugarskih Slavena zvalo S r b i i po njima da je ime rečenoj varošici, a Porfirogenit je u svojoj površnosti pomeo što nije valjalo pomesti.

Hrvati su i Srbi, kako smo malo prije pokazali, u VI. i [40.
VII. vijeku bili podanici avarski; za to se vrlo lako moglo dogoditi, da je gdjetko u Vizantiji u ono doba Hrvate i Srbe takodjer zvao Avarima. Gdjekoja se takva bilješka mogla sačuvati do Konstantinova vremena, a on je onda posve pomiješao Hrvate i Srbe s Avarima. Tako tumačimo čudan pojav, što on na dva mjesta, koja su dosta blizu jedno drugomu,

pripovijeda, kako je Dalmacija osvojena. Što on istu stvar dva puta pripovijeda, još nije toliko čudnovato, mnogo je čudnovatije, što one osvajače zove sad Avari (Ἄβαροι), sad Slaveni (Σκλάβοι), pače se nalazi i to, te veli: Avari ili Slaveni, kao da medju njima nema razlike! Velika se ova Porfirogenitova konfusija može samo tako razumjeti, ako se reče, da pod Slavenima treba misliti Hrvate i Srbe, a nikako Avare, jer su Avari bili samo gospodari Hrvatima i Srbima, a ne njihova braća. Ako je tako (a čini se, da drukčije nije), onda se Porfirogenit sam dalje zapleo te pomislio i napisao, da su Hrvati osvojili Dalmaciju od Avara. Tako bismo dakle i u samoga Konstantina imali potvrdu tomu, da su Hrvati i Srbi »pod avarskom zastavom« osvojili sebi nove zemlje, ali ih nijesu osvojili od Avara, ni po dozvoli cara Heraklija.

Ne može se nijekati mogućnost, da je s Hrvatima (a možda i sa Srbima) zabasalo i nješto malo Avara u osvojene zemlje, dok smo rekli, da su Avari bili novijem osvajačima pomoćnici i saveznici. Porfirogenit piše na jednom mjestu, da još u njegovo vrijeme (u X. vijeku) ima medju Hrvatima avarskijeh ostataka, koji se i svojom spoljašnjošću lako raspoznaju od pravijeh Hrvata. Šafařik je još u današnjem hrvatskom jeziku našao jednu riječ, koja je prodrla iz avarskoga jezika, a to je riječ ban. Nijedan drugi slavenski jezik ne poznaje riječi ban, pa to već sámo može (ali dakako ne mora) biti dokaz, da je riječ uzeta iz kojega neslavenskog jezika. Šafařik je izrekao mnijenje, da je ban postalo od avarskoga imena Bajan, a vidjeli smo pod brojem 24., da se ovako doista zvao jedan avarski knez ili hagan. Neka nitko ne misli, da je nevjerojatno, da bi od imena kojega avarskog poglavice postala riječ ban. Treba uzeti na um, da je i riječ kralj postala od ličnoga imena, i to od Karla Velikoga, da i ne navodimo riječi car, ćesar, koje su u svijem slovenskijem i drugijem evropskijem jezicima postale od imena velikoga Rimljanina Cesara.

Po svoj je prilici hrvatska riječ ban glasila u početku bojan, dok je vizantijski pisci, pa i sam Konstantin Porfirogenit

bilježe »bojanos» (βοεάνος). Od njegdašnjega bojan postalo je bân istijem putem, kako je od pojas postalo pâs.

Po riječima Porfirogenitovijem došli su Hrvati iz zemlje, [41. koja se zvala bijela Hrvatska (ἡ ἄσπρη Χρωβατία). Iz onoga, kako Porfirogenit odredjuje položaj bijele Hrvatske, vidi se i opet njegova površnost, jer po njegovijem naznakama ležala je bijela Hrvatska njegdje u današnjoj sjeveroistočnoj Češkoj pokraj gornje Labe, ali i u istočnoj Galiciji. On na ime piše, da bijela Hrvatska leži madžarskoj zemlji na sjeveru, franačkoj na istoku, bavarskoj na sjeveroistoku, ali piše i to, da na bijelu Hrvatsku često udaraju Pečenezi, koji su u njegovo doba življeli u zapadnoj Rusiji na obje strane rijeke Dnjepra. Svatko će lako dokučiti, da Pečenezi ne bi mogli često navaljivati na bijelu Hrvatsku, kad bi od nje bili tako rastavljeni kako je rastavljena sjeveroistočna Češka od Podnjeparja. Tko može u jedan mah reći, da ista zemlja leži sad ovdje sad ondje, taj se doista ne može pohvaliti, da je pisac odviše savjestan i točan. U ostalom lako je naći izvor navedenoj Konstantinovoj pogrješki. Treba na ime znati, da je u sjeverozapadnoj Češkoj u Konstatinovo doba življelo češko pleme, koje se zvalo Hrvati, ali premda su se tako zvali, nijesu južnoslavenskijem Hrvatima stajali ni malo bliže nego ostala češka plemena. Još se nalazilo pleme Hrvati u istočnoj Galiciji ispod Karpata, ali ovi su Hrvati bili rusko pleme, i poslije im se ime izgubilo kao i drugijem ruskijem plemenima. Čuvši Porfirogenit, da Hrvata osim na slavenskom jugu ima takodjer u Češkoj i u Galiciji, pomislio je, da su češki i galički Hrvati jedan narod i da su se od njih ocijepili južni Hrvati.

Izraz: bijeli Hrvati, bijela Hrvatska takodjer je Konstantin krivo upotrebio, jer je to ime po svjedočanstvu staroruskoga ljetopisca Nestora njegda pripadalo južnoslavenskijem Hrvatima, a ne češkima ni galičkima.

Velika bi bila muka s Konstantinovom velikom Hrvatskom, kad opet ne bi bilo sigurno, da je ovo ime plod Konstantinove površnosti. Valja znati, da velikoj Hrvatskoj i

velikijem Hrvatima nema nigdje ni u kakvom istoričkom izvoru ni najmanjega traga; samo Porfirogenit piše na jednom mjestu »velika Hrvatska, koja se zove i bijela« (ἡ μεγάλη Χρωβατία καὶ ἡ ἄσπρη ἐπονομαζομένη). Porfirogenit je znao, da ima bijelijeh Hrvata ili Bjelohrvata; on ih grčki piše Βελοχρωβάτοι. U vizantijskom jeziku nije bilo glasa *b* u domaćijem riječima, nego se svako β izgovaralo kao *v* (n. pr. βάρβαρος izgovaralo se varvaros itd.), ali u tudjim riječima moglo je β značiti i glas *b* (kako smo malo naprijed vidjeli: βοεάνος bojan = ban); tako se dakle Βελοχρωβάτοι moglo čitati i belohrovati i velohrovati. Porfirogenit je od kojega svoga pouzdanika mogao doznati, da Hrvati imaju dvije riječi bêlyj i velij i da ona prva znači ἄσπρος, a druga μέγας, pa kako je bio u filologičkijem pitanjima vrlo lakouman, pomislio je, da Βελοχρωβάτοι može značiti ne samo bijeli, već i veliki Hrvati!

Eto na kako slabu temelju stoji velika Hrvatska! Nje nigda nije bilo (kako je bila bijela Hrvatska), nego ju je Porfirogenit na prosto izmislio. Kad bi Porfirogenit bio pisac, u kojega ne bismo nalazili mnogo pogrješaka, koje se ne mogu ispričati, onda bismo još mogli vjerovati njegovoj velikoj Hrvatskoj, ali tko onako često posrće kao rečeni pisac, njegovu svaku tvrdnju treba uzimati s oprezom i ne vjerovati mu na riječ.

Ne pripovijeda Konstantin samo o bijeloj Hrvatskoj, [42. on zna i za bijelu Srbiju, ali je muka i s njegovom bijelom Srbijom. On piše, da bijeli Srbi žive u zemlji, koja se zove Bojki (Βόϊκι) i da graniče s bijelom Hrvatskom i s Njemačkom (Francijom). Šafařik je tražio bijelu Srbiju u južnoistočnoj Galiciji, jer se tamo još i danas nalazi malorusko pleme, koje se sámo zove Bojki, ali je neprilika, ako pristajemo uz Šafařika, jer u onom kraju i u njegovoj blizini ne zna istorija da bi igda prebivali kakvi Srbi; za to nam se čini vjerojatnije mnijenje Račkoga, koji piše, da Konstantinovu bijelu Srbiju treba tražiti ondje, gdje još i danas živucaju dva mala slavenska plemenca, na ime lužički Srbi (gornji i donji).

Što se tiče imena Βόϊκι, mogao je Porfirogenit misliti češku zemlju, koja se njegda zvala Bojohaemum (latinski) ili Bojenheim (njemački), a danas joj Nijemci vele Böhmen. Samo bi onda trebalo reći, da je Konstantin pogriješio veleći, da bijeli Srbi žive u zemlji Bojki, a ono mu je trebalo reći: blizu zemlje Bojki.

Porfirogenit dakako veli, da su Hrvati došli iz bijele [**43.** Hrvatske, a Srbi iz bijele Srbije. Ali s tijem se odgovorom ne možemo nikako zadovoljiti. Južnoslavenski Hrvati nijesu češko pleme, za to i ne možemo misliti, da su došli iz Češke ocijepivši se od tamošnjih Hrvata, a ni južnoslavenski Srbi ne pokazuju nikakve osobite srodnosti s lužičkijem Srbima; kako bi dakle mogli odande doći! Prije se može misliti, da su Hrvati bili srodni više nego samijem imenom s onijem Hrvatima, koji su življeli u istočnoj Galiciji. Ovi su galički Hrvati do duše odavna već izgubili plemenske svoje osobine i svoje osobito ime, ali kako je u njihovoj blizini t. j. njegdje oko sjevernoga Buga*) prebivalo još u X. vijeku pleme, koje se zvalo Srbi (Σέρβιοι u Konstantina Porfirogenita), i kako su Hrvati i Srbi i u novim svojim naseljima ostali susjedi jedni drugima, za to je vjerojatno, da su Hrvati i Srbi došli ovamo iz južnozapadne Rusije i da su se skupa pomicali prema zapadu onako, kako je rečeno pod brojem 39. Za ovu se tvrdnju ne može za sad navesti nikakav jak dokaz, ali ne znamo, što bi se i protiv nje moglo navesti. Da su od pamtivijeka, t. j. još u pradomovini morali Hrvati i Srbi stanovati jedni pokraj drugijeh, to se lijepo može potvrditi velikom srodnošću u jeziku, životu i običajima ovijeh dvaju plemena. Za što upravo' držimo južnozapadnu Rusiju pradomovinom Hrvata i Srba, to je za to, jer nigdje drugdje ne znamo da bi kakvi Hrvati i Srbi u staro doba življeli u bliskom susjedstvu.

---

*) Velika većina čitatelja za cijelo dobro zna, da su dva Buga; jedan utječe u Crno more, a drugi u Vislu; onaj prvi možemo zvati južni, a drugi sjeverni Bug.

Što se tiče pitanja: tko je doveo Hrvate i Srbe na nove im postojbine, na to ćemo brzo odgovoriti. Porfirogenit veli, da je Hrvate dovelo pet braće i dvije sestre. Velika je muka s imenima ove braće i sestara t. j. još nije nikomu pošlo za rukom (a valjada i ne će nigda) protumačiti ih sva od prvoga do posljednjega; muka je za to velika, jer se Konstantin kao površan pisac (kako je već njekoliko puta rečeno) nije mnogo starao, da ona imena točno zabilježi, a baš da se i koliko tijem starao, ne bi ih mogao posve dobro sva zapisati, jer grčka azbuka, kojom je Porfirogenit pisao, nema znakova za sve glasove hrvatskoga jezika, n. pr. za *ž, č, š* itd. Osim toga da je Konstantin ne znam koliko pazio, da ona imena što točnije zapiše, opet se moglo dogoditi, da kasniji prepisivači ovo ili ono slovo drukčije napišu. Tako dakle ne možemo drugo učiniti nego navesti ona imena, kako ih nalazimo u Porfirogenita: Klukas, Lovelos, Kosences, Muhlo, Hrovatos, Tuga i Buga (ili Vuga). Peto je ime posve jasno; ono je očevidno isto što Hrvat, a mi smo već rekli pod br. 6., da je ovo ime bilo obično u našijeh starijeh ne samo kao narodno, već i kao lično ljudsko ime.

Mi znamo, da Hrvati nijesu na jednoć došli u današnje svoje zemlje, nego je njihova seoba trajala njekoliko decenija, za to dakle ne možemo misliti, da bi ih dovelo sedmero braće. Osim toga broj je 7 njekako mitičan, t. j. rado se nalazi u narodnijem pjesmama i pričama, i to nam je uzrok, te držimo, da su Hrvati u Konstantinovo vrijeme pričali o sedmero braće, koji su ih tobože doveli u nove zemlje. Njihovo je pričanje doprlo preko kakvoga Hrvata, koji se namjerio u Carigradu, do samoga Porfirogenita, koji ga je unio u svoje djelo, ali je imena rdjavo zabilježio. Mogao bi tko reći, da je pod ono sedmero braće sakrita kakva alegorija, n. pr. da ona imena ne znače pravu braću, nego prvobitnijeh 7 plemena, od kojih je kasnije nastao hrvatski narod. O takvom ili sličnom kakvom alegoričkom tumačenju reći ćemo, da bi ono moglo do duše biti zanimljivo, ali da nemamo nikakva temelja u Konstantinovoj vijesti, koji bi nas na to ovlaštivao.

O Srbima veli Konstantin, da je jednoć u njihovoj pradomovini došla vlada u ruke dvojice braće, i jedan je brat s jednijem dijelom naroda ostao u staroj zemlji, a drugi se brat s drugijem dijelom preselio na jug.

Ako igdje pri Konstantinovijem vijestima treba biti na [44. oprezu i ne vjerovati mu bez razloga, a ono treba ne samo opreza, već upravo velike dvojbe, kada gdje Konstantin tumači što iz varvarskijeh jezika. Etimologija je nauka zanimljiva, ali i mučna; o pravom načinu etimologiziranja nije Konstantin Porfirogenit imao ni pojma kao u opće nitko ne samo u 10. vijeku, nego ni u kasnijim vijekovima sve do 19., u kojem je etimologija postala naukom, a prije je bila pukom igračkom. Sada pogledajmo, kako Porfirogenit tumači hrvatsko i srpsko ime.

Za Hrvate veli, da njihovo ime znači ljude, koji žive u prostranoj zemlji. Ovo je posve rdjava etimologija, jer je Porfirogenit čujući izgovarati ne samo Χρωβάτοι, nego i Χωρβάτοι pomislio na grčku riječ χώρα, koja znači »zemlja«, pa je odmah etimologija bila gotova. Ovo je isto takav postupak, kao da danas tko reče, da se n. pr. Beč za to tako zove, jer se na Madžare ili na Čehe izbečio. Ovo nijesu etimologije, već igre s riječima, jer za etimologičko tumačenje nije dosta, da je koja riječ kojegagod jezika slučajno nalik na drugu riječ kojegagod drugoga jezika!

Isto se tako ima odbaciti i Porfirogenitova etimologija srpskoga imena, jer ne vrijedi upravo ništa. On na ime veli, da se Srbi (Σέρβλοι) za to tako zovu, jer su bili podanici ili robovi grčkoga cara; t. j. Porfirogenit je izvodio rečeno ime od latinske riječi servus, a nije pomislio, da se ovo tumačenje protivi i samomu njegovu pripovijedanju o dolasku Srba u nove zemlje, jer su Srbi ovo svoje ime već prije imali nego su tobože zamolili cara Heraklija, da im dopusti naseliti se u svojoj zemlji; a otkud bi ime Srbi došlo lužičkijem i ruskijem Srbima (da ne govorimo o Plinijevima i Ptolemejevima), koji nigda nikakve zajednice nijesu imali s grčkijem carstvom, dakle mu nijesu mogli biti ni podanici! Kad bi i moguće

bilo, da se srpsko ime ima izvoditi od latinske riječi servus, onda bi bilo Srvin, a ne Srbin.

Sada bi trebalo, da rečemo pravu etimologiju hrvatskoga i srpskog imena, kad je Porfirogenitovo mudrovanje bez ikakve vrijednosti. Ovdje moramo reći, da je dosad mnogo učenijeh ljudi mislilo o etimologiji jednoga i drugog imena, ali nijedno mnijenje nije takvo, da bi ga današnja filologička nauka mogla primiti. Tako su dakle imena Hrvat i Srbin još uvijek tamna kao i veliko množtvo drugijeh narodnijeh imena ne samo po slavenskijem, već i po drugijem zemljama. Reći ćemo uzrok, za što je filolozima mnogo teže tumačiti narodna imena nego druge riječi u jezicima. To je za to, jer kad filolog hoće da tumači riječi kao: sin, živ, nositi itd. tu je njemu poznato značenje tijeh riječi i ono mu je od velike pomoći u poredjenju jednijeh riječi s drugima, a u zgodnom pore djenju i stoji sva tajna etimologije; ali kad treba tumačiti riječi kao Hrvat, Srbin, Slavenin, tu nitko ne zna, što te riječi upravo znače, i za to je s njima golema muka. Kad bi se znalo njihovo pravo značenje, onda bi već tijem samijem bilo odvaljeno preko polovine muke.

Brzo su Hrvati i Srbi primili jevandjeosku nauku, po što [45. su se namjestili i utvrdili u novijem zemljama. Porfirogenit za jedne i za druge piše, da su se krstili već u vrijeme cara Heraklija, dakle prije god. 641. pače veli, da se oko toga posla mnogo starao sam Heraklije. O ovom drugom dijelu Porfirogenitova izvješća možemo sumnjati, kad znamo, da su Hrvati i Srbi došli u nove zemlje ne kao saveznici Heraklijevi, već kao njegovi neprijatelji. Ali ni prvi dio izvješća ne će biti istinit, t. j. da su se Hrvati i Srbi krstili već prije god. 641. Ima jedan latinski izvor, u kojem se veli, da je papa Ivan IV. (koji je vladao god. 640 - 642.) poslao svoga čovjeka u Dalmaciju (dakle medju Hrvate), da otkupljuje sužnjeve iz neznabožačkijeh ruku i da je dao u Rim dobaviti moći svetijeh njekijeh mučenika bojeći se, da ih neznabošci ne oskvrne. Ovi neznabošci iz vremena rečenoga pape bili su za cijelo

Hrvati, dakle oni nijesu mogli biti kršteni već u vrijeme cara Heraklija, koji je umr-o godine 641. Što vrijedi za Hrvate, vrijedit će takodjer za Srbe, premda o njima nema dokaza, koji bi se protivio Porfirogenitovoj bilješci.

I za Hrvate i za Srbe piše izrijekom car-pisac, da su ih krstili sveštenici rimske crkve. U VII. je vijeku bila Hristova crkva još jedinstvena, još se nijesu rimski papa i vasiljenski patrijar poprijeko gledali, dakle je obraćenje ovijeh dvaju plemena bilo jednako milo carigradskoj kao i rimskoj crkvi, došlo ono s koje mu drago strane. Za Hrvate napose piše Porfirogenit, da su primivši krst zadali vjeru rimskomu papi, da će u miru življeti sa svijem narodima, a papa im je na to obećao pomoć sv. apostola Petra, ako bi na njih udario koji neprijatelj.

Ako se Hrvati i Srbi nijesu krstili u Heraklijevo vrijeme, a nekmo li staranjem Heraklijevim, onda treba pitati, kada su se krstili. Premda se na to pitanje ne može odgovoriti sigurnijem dokazima, opet je veoma vjerojatno, da su se krstili koji desetak godina poslije smrti cara Heraklija, ali svakako prije svršetka VII. vijeka.

Čudno je, što Porfirogenit bilježi osim hrvatskoga krštenja za cara Heraklija još i druga dva krštenja, jedno u vrijeme, kada su se Hrvati oslobodili franačkoga jarma (oko g. 830.), a drugo u vrijeme vizantijskoga cara Vasilija I. (djeda Konstantina Porfirogenita, — oko god. 876.) Rački lijepo dokazuje, da se Porfirogenit u izvješćima o ova dva krštenja prevario, i da se hrvatski narod samo jednoć krstio i to, kako je malo prije rečeno, u VII. vijeku.

Porfirogenit piše, da je Hrvatima u vrijeme njihova [46. prvoga krštenja bio knez B o r k o (u Porfirogenita je ovo ime zabilježeno Πο?γά), a prije Borka veli da je knezovao njegov otac, kojemu ne bilježi imena. Iz ovoga bi se moglo zaključiti, da su Hrvati već oko god. 620. življeli pod vladom jednoga kneza t. j. već je hrvatska država bila osnovana. Po tom bi Hrvati bili, što se državnoga (dakle i kulturnoga) života tiče, naprednijí od grčkijeh ili bugarskijeh Slavena, kojima su državu

osnovali istom neslavenski Bugari. Ispod kneza stajali su kao narodni upravitelji **župani** (u Porfirogenita ζουπάνοι), a područje svakoga župana zvalo se **župa** ili **županija** (ζουπανία). Pod vladom svojih knezova i župana živio je hrvatski narod mirno i po svoj prilici sretno sve do vremena velikoga onoga osvajača, na ime Karla Velikoga. Ovaj silni vladalac uništivši avarsku državu obrnuo je pod svoju vlast osim drugijeh naroda i Hrvate. Mi ovdje ne ćemo govoriti o vladi Franaka, za koju se zna, da je bila nečovječna, ni o ustanku hrvatskoga naroda, ni o junačkom Ljudevitu, jer su to sve stvari, koje čitatelji lako mogu naći u Smičiklasovoj povijesti. Samo ćemo reći, da Porfirogenit o franačkoj vlasti i o hrvatskom ustanku govori samo njekoliko riječi, te se njegova bilješka ima popuniti onijem, što je o tom napisao životopisac Karla Velikoga učeni Einhard, koji je živio i pisao (dakako latinski) u vrijeme Karla Velikoga i njegova sina Ludovika Pobožnoga kao njihov prijatelj i savjetnik. Njegov život Karla Velikoga pripada medju najdragocjenije istoričke radnje čitavoga srednjega vijeka. Velike je cijene i drugo djelo Einhardovo: Annales (od godine 741. do 829.), ali o ovom se djelu danas misli, da mu možda nije pisac Einhard. Po riječima Konstantina Porfirogenita moglo bi se reći, da su pod franačku vlast potpali samo dalmatinski Hrvati, ali iz Einharda vidimo, da su i posavski Hrvati bili franački podanici. Borba je jednijeh i drugijeh Hrvata dugo trajala, jer nije bilo šala oteti se iz željeznoga zagrljaja franačkoga. Iza podulje borbe (Konstantin piše, da je trajala sedam godina) oslobode se do duše dalmatinski Hrvati franačkoga jarma, ali su još dobrano vremena morali priznavati nad sobom vrhovnu franačku vlast od pri like sve do godine 876. Isto su se tako i posavski Hrvati tek polagano izvili ispod franačke vlasti. Još se i danas čuva uspomena njegdašnjega franačkog gospostva u imenu »fruška gora«, koje upravo znači **franačka** gora, jer su Hrvati onoga vremena Franka zvali **Frong** (Фрѧгъ), otud **fronžska** (Фрѧжьска) gora ili kako je danas: **fruška** gora. (Stari na-

salni glas *on* (ѫ) glasi danas *u*, n. pr. r u k a, p u t, a njegda je bilo рѫка, пѫть itd.) Grci su rečenu goru zvali Φραγγοχώριον. Ova se gora za to prozvala po Francima, jer je ona činila granicu ili bar bila blizu granice izmedju franačke i bugarske države. Treba na ime znati, da je stara bugarska država obuzimala veliki dio današnje istočne Srbije i preko Save zahvatala je ća u Srijem pa i u južnu Ugarsku. Upućujući i opet čitatelje na Smičiklasovu povijest o svemu, što se tiče Hrvata i njihovijeh knezova, mi ovdje prestajemo govoriti o staroj hrvatskoj istoriji.

I Srbi su kao i Hrvati življeli pod vladom svojih knezova, [47.
ali ne onako mirno kao Hrvati. Srbi su na ime imali na istočnoj strani svoje države silna i nemirna susjeda, koji ih je mnogo uznemirivao i smetao u napretku. Taj susjed bili su Bugari, koji su znali biti strašni i velikomu carstvu vizantijskomu, a kamo li srpskoj državi, koja je bila manja od bugarske, i k tomu još manje od nje uredjena i konsolidirana. Porfirogenit nam izbraja po redu srpske knezove počevši njegdje od prvijeh godina VIII. vijeka pa sve do svojega vremena. U vrijeme kneza V l a s t i m i r a, oko god. 840. zametne bugarski knez Presjam kavgu sa srpskom državom i zavojšti na nju hoteći je podvrći svojoj vlasti, ali ga Srbi junački odbiju. Presjamov sin Boris pokuša poslije njekoliko godina osvetiti poraz svoga oca i navali na Srbe, ali se Srbi i opet hrabro ponesu i prisile Borisa da miruje. U to su vrijeme vladala Srbijom tri brata: M u t i m i r, S t r o j i m i r i G o j n i k; nijesu vladali zajedno, već svaki u svojem dijelu. Odoljevši braća sretno Bugarima zavade se medju sobom, i Mutimiru podje za rukom istisnuti svoja dva brata iz njihovijeh dijelova, te zavlada sam Srbijom. Braća Strojimir i Gojnik odu u Bugarsku. Od toga vremena klali su se medju sobom članovi kneževske porodice otimljući se o vlast; jedni su tražili zaštitu u Hrvatskoj, drugi u Bugarskoj, treći u Carigradu, i tako je srpska država dugo vremena ginula s nutarnjih bojeva. Najgora ih kob zadesi u trećem deceniju X. vijeka u vrijeme silnoga kneza ili cara bugarskoga Simeuna. Tada je

vladao u Srbiji knez Zaharija, koji je u svemu gledao da ugadja carigradskomu dvoru. Simeunu to nije dakako moglo po volji biti. Za to on već nadje uzrok, te pošalje silnu vojsku na Zahariju. Srpski se knez uplaši strašne sile bugarske i uteče u Hrvatsku; Bugari pohvataju župane (jer su i u Srbiji kao i u Hrvatskoj pod knezom stajali župani) i pobacaju u okove, a narod, koji se nije razbježao u Hrvatsku, dignu sav i presele ga u Bugarsku. Ovo se dogodilo god. 925. Srpska je zemlja bila nalik na veliku pustinju. Kada je godine 932. utekao iz bugarskoga sužanjstva srpski knežević Časlav i stigao sa svojim drugovima u opustošenu Srbiju, našao je u njoj samo 50 ljudi, koji su življeli o lovu. Časlav se preda posve u zaštitu grčkoga carstva, ono ga priznade za srpskoga kneza i stane ga na svaki način podupirati, jer su dobro u Carigradu znali, da će bugarska država biti slabija, što se više stane dizati i jačiti srpska. Tako je Časlav razglasio, neka se svi Srbi, koji su se kojegdje nalazili, vrate natrag u Srbiju. Narod se odazove pozivu svoga kneza, i Srbija počne za malo vremena uz pomoć grčkoga carstva, a pod vladom kneza Časlava napredovati. Časlav je bio suvremenik i područnik samoga cara Konstantina Porfirogenita, koji je o njemu ostavio spomen.

Što ćemo pod ovijem i pod budućijem brojem govoriti, [48. to će dobro biti da čitatelj čita gledajući drugu kartu u djelu V. Klaića »Atlas za hrvatsku povjestnicu«, jer je ta karta i onako nacrtana po bilješkama cara Konstantina. Na veliku našu žalost ne govori Porfirogenit upravo ništa o granicama posavske Hrvatske; tako da se s obzirom na tu zemlju moramo zadovoljiti samo pustijem nagadjanjima. Toliko je sigurno, i mi smo već rekli pod br. 46., da pod posavsku Hrvatsku nije pripadala čitava današnja hrvatsko-slavonska zemlja medju Dravom, Dunavom i Savom, jer se Srijem u X. vijeku (a možda već i prije) nalazio pod vlašću bugarskijeh knezova.

Sada ćemo reći, koliko je nužno za ovu knjižicu, o granicama dalmatinske Hrvatske. Porfirogenit piše: »Hrvatska se zemlja počinje od rijeke Cetine i dopire do Primorja sve do

granice Istrije ili do grada Albona (danas: Labin), a u gornjoj strani prelazi nješto i preko pokrajine Istrije; pri Cetini i Hlijevnu približava se srpskoj zemlji.« — Poznato je, da rijeka Cetina (koju Porfirogenit piše Ζεντίνα) utječe u more ispod grada Spljeta, ali je njezin tijek krivuljast; za to treba dodati, da je samo najdonji tijek te rijeke činio granicu hrvatske države, a ostali se njezin dio nalazio u hrvatskoj državi. To se posve jasno razabira iz drugijeh Porfirogenitovijeh bilježaka. Tako bi nam južna i sjeverna granica dalmatinske Hrvatske bila poznata. Da je na zapadnoj strani ležalo jadransko more, to je stvar, koju je dosta samo spomenuti. Najteži je posao s istočnom granicom. Toliko je sigurno, da je Hrvatskoj na istoku ležala Srbija, samo je dakako pitanje, gdje je prestajala Hrvatska, a gdje se počinjala Srbija? Nama se čini, da je Hrvatsku od Srbije rastavljala voda Vrbas, koja teče krosred današnje Bosne i utječe u Savu. Mi to s toga držimo, jer Konstantin Porfirogenit izbraja 14 župa, koje su pripadale dalmatinskoj Hrvatskoj, a najistočnija je od svijeh župa, što ih on spominje, p l i v s k a (ἡ Πλέβα) t. j. koja je uz rječicu Plivu. Poznato je, da se ova rječica kod grada Jajca izlijeva u Vrbas, a kako obično rijeke (ili gore) čine granice medju zemljama, tako ne ćemo valjada biti daleko od istine, ako rečemo, da je Vrbas rastavljao Hrvatsku od Srbije.

Dodajemo, da je osim onijeh 14 župa (kojima Klaić položaj odredjuje na svojoj pomenuto karti), za cijelo bilo još i njekoliko drugijeh, ali ih Porfirogenit nije zabilježio.

Kada mi danas na prosto velimo »Hrvatska«, onda mislimo [**49.**
pod tijem imenom trojedinu kraljevinu: Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju. Hrvatska u ovom značenju dosta se razlikuje od onoga, što je bilo Hrvatska u vrijeme Konstantina Porfirogenita. Ali još se mnogo više razlikuje u geografičkopolitičkom obziru današnja Srbija od Porfirogenitove Srbije. Tako je današnja Bosna Vrbasu na istoku bila dio srpske države, a s druge je strane samo mali i to zapadni dio današnje srpske kraljevine u X. vijeku pripadao srpskoj državi, ostalo je pripadalo Bu-

garima. Veoma je teško pravo odrediti granice srpske države X. vijeka, jer Porfirogenit govori o njima tako malo i tako nejasno, da je malo pomoći od njegovijeh bilježaka. Za to ćemo se i mi morati da zadovoljimo s posve općenijem naznakama. Po onom, što je već rečeno pod predjašnjim brojem, zapadna je granica srpskoj državi Porfirogenitova vremena bila voda Vrbas, a od Vrbasa se ima potegnuti crta južnoistočnijem pravcem od prilike sve do današnje Podgorice. Sjeverna je granica Porfirogenitovoj Srbiji dakako rijeka Sava i to onaj dio njezin, koji je izmedju ušća Vrbasa pa od prilike do ušća Drine. Istočnu je granicu moguće samo nagadjanjem njekako iz daleka odrediti: čini se, da je srpska država Porfirogenitova vremena dosta bila udaljena od rijeke Morave, koja teče kroz današnju kraljevinu Srbiju. I s južnom je granicom velika nevolja: možda nije velika pogrješka, ako se reče, da je ona tekla od prilike od današnje Podgorice pa do porječja rijeke Raške (u Novom Pazaru). Kad smo spomenuli ime Raška, reći ćemo, da i Konstantin spominje tu rijeku pišući je Ῥάση. Oko te vode nalazila se jezgra stare srpske države; otud je pri koncu XII. vijeka slavni Stefan Nemanja počeo širiti srpsku vlast. Po imenu rečene vode zovu se kašto Srbi u latinskijeh pisaca srednjega vijeka Rasciani; otud je i madžarsko porugljivo ime za Srbe: Rácz.

Porfirogenit navodi poimence šest gradova stare srpske države, ali mi se odredjivanjem njihova položaja ne možemo baviti; a koga je volja čitati o tom, naći će u Novakovićevoj raspravi: »Srpske oblasti pre vlade Nemanjine.«

Osim pravijeh Hrvata i pravijeh Srba nalaze se u Porfirogenita još 4 plemena, koja su sačuvala osobita svoja imena te u Porfirogenitovo vrijeme nijesu pripadala ni pod hrvatsku ni pod srpsku državu. Svako je od rečenijeh plemena življelo u svojoj zemlji po selima i po gradovima. [**50.**]

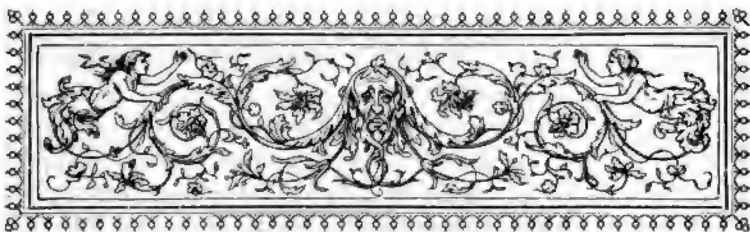
Zahumljane (Ζαχλοῦμοι) imamo tražiti u južnozapadnom dijelu današnje Hercegovine. Trebinjani i Konavljani (Τερβουνιάται, Καναλῖται) življeli su u istoj zemlji, koja je ležala

izmedju Dubrovnika i Kotora, a na istočnoj je strani dopirala do srpskijeh granica. Dukljani (ἡ Διοκλήας χώρα) su bili južni susjedi Trebinjanima i Konavljanima; oni su prebivali u najjužnijem dijelu današnje Dalmacije počevši od Kotora, a bili su razasuti i po današnjoj Crnoj Gori. Neretljani ili Neznabošci (Ἀρεντανοί, Παγανοί) življeli su izmedju rijeka Neretve i Cetine. Konstantin u svakoj od te četiri zemlje bilježi znatnije gradove, kojih mi ovdje ne treba da nabrajamo.

Mnogi bi čitatelj hotio znati, što Porfirogenit veli o narodnosti navedenijeh četiriju plemena. Budući da su ova plemena imala svoje državice, za to on govori o svakom plemenu napose. Koliko je god Porfirogenit inače brzoplet pisac, ali pri rečenijem plemenima čini se da je dobro razlikovao narodnost od države. On o Zahumljanima, Trebinjanima (s Konavljanima) i Neretljanima izrijekom veli, da su srpske narodnosti; o Dukljanima ne veli (valjada je zaboravio zabilježiti ili nije znao) ništa, koje su narodnosti, da li hrvatske, da li srpske. Ali ako pomislimo, da su Dukljani najjužnije od ona 4 plemena i da su pravi Hrvati dosezali do rijeke Cetine, onda će nam biti veoma vjerojatno, da su i Dukljani bili iste narodnosti, koje i Srbi. — Ni danas nijesu razlike izmedju pravijeh Hrvata i pravijeh Srba baš vrlo znatne, a u X. vijeku bile su za cijelo neznatne, a što ih je i bilo, sve su bile, kako se čini, samo dijalektičke. Mislimo, da je u ono doba morao govor navedenijeh četiriju plemena biti bliži srpskomu nego hrvatskomu, dok je Porfirogenit ili bolje govoreći: njegov (nama neznani) pouzdanik ubrojio Zahumljane, Trebinjane i Neretljane medju Srbe. Po svoj prilici glavna je govornja razlika izmedju Hrvata Srba stajala u izgovoru glasa ѣ (n. pr. b*ije*la, p*je*sma); Hrvati su govorili *i* (b*i*la, p*i*sma), a Srbi *e* (b*e*la, p*e*sma), ali pored toga takodjer *ije–je* (u zapadnijem krajevima). Ona su 4 plemena govorila takodjer ovim pošljednjim načinom (kako se još i danas govori po njihovim negdašnjim zemljama) — i to je bio, kako mi mislimo, uzrok, te su Zuhumljani, Trebinjani i Neretljani ubrojeni medju

Srbe. Na onom zemljištu istina, gdje su u Porfirogenitovo doba življeli Neretljani, izgovara se danas glas ѣ kao *i*, ali to može značiti, da se hrvatsko-ikavsko pleme poslije Porfirogenitova vremena proteglo dalje na jug i preko Cetine, a u X. je vijeku dopiralo samo do ove rijeke. Tako bi tamošnji Srbi bili pohrvaćeni, a gdjegdje su opet pravi Hrvati posrbljeni — i tako je lasno dokučiti, kako je mučna stvar govoriti o točnijem granicama izmedju Hrvata i Srba staroga vremena, kad one ni danas nijesu svuda posve sigurne. Jedan je slavenski naučnjak novijega vremena (M. S. Drinov) izrekao misao, da Zahumljani i Trebinjani, Dukljani i Neretljani nijesu bili ni Hrvati ni Srbi. On dakle odbacuje Porfirogenitovo svjedočanstvo, jer on u opće ima slabo mnijenje o Porfirogenitu. Mi ne pristajemo uz Drinova, nego držimo, da su i Hrvati i Srbi kao i drugi slavenski narodi postali od njekoliko sitnijih plemena. U X. vijeku već se nije ništa znalo o njegdašnjim hrvatskim i srpskim plemenima, već samo o gotovu hrvatskom i srpskom narodu, ali 4 plemena još su zadržala svoje plemenske osobine i imena i nijesu se još bila politički sjedinila ni sa Srbima ni sa Hrvatima, premda su Srbima po jeziku bliže stajali nego Hrvatima. Eto tako mi razumijevamo Porfirogenitove bilješke o rečenijem plemenima.

IV.

Slovenci i panonski Sloveni.

Srodnost Slovenaca i panonskijeh Slovena. — Najglavniji izvor za staru istoriju Slovenaca. — Prvi glasovi o Slovencima. — Drugi dio Pavlovijeh vijesti o Slovencima. — Slovenci u VIII. vijeku. — Slovenci pod franačkom vladom. — O zemljama, gdje žive ili su življeli Slovenci. — Panonski Sloveni. — Knez Prvina i njegova država. — Knez Kocelj i vrijeme poslije njega. — Jezik panonskijeh Slovena. — Izvori za poznavanje jezika panonskijeh Slovena.

Današnji su Bugari, kako nam je dobro poznato, po- [**51.**
tomci starijeh Anta i Slovena, koji su u VI. i VII. vijeku prodirali preko Dunava u zemlje grčkoga carstva. Ali i današnji su Slovenci ne samo po svjedočanstvu svoga imena, nego i jezika takodjer potomci starijeh Slovena. Kada to velimo, onda dakako držimo, da je samo dio starijeh Slovena prešao preko Dunava; jedan je, i to dosta maleni, dio ostao u Vlaškoj i Erdelju, dok nije posve iščeznuo medju Rumunjima na početku XIX. vijeka. Pod br. 25. rečeno je, da se ti izumrli Sloveni zovu dački Sloveni. Treći je dio krenuo na zapad i raširio se po zemljama, gdje još i danas sjede Slovenci, za tijem po južnozapadnoj Ugarskoj ili Panoniji. To je po svoj prilici bilo poslije polovine VI. vijeka, kada su bježali na zapad od straha avarskoga. Za ovu tvrdnju o Slovencima i panon-

skijem Slovenima ne nalazimo u istoriji direktnijeh potvrda, ali gdje istorija šuti, ondje dolazi na red gramatika, da rasvijetli etnografičke tajne. Gramatika nam u ovom našem slučaju veli, da su govori starijeh panonskijeh i dačkijeh Slavena, za tijem današnjih Slovenaca i Bugara bili medju sobom tako srodni, da su za cijelo potekli iz jednoga jezika, na ime onoga, kojim su govorili stari Sloveni u V. vijeku, prije nego su počeli prelaziti preko Dunava i kretati na zapad. Istorija nalazi Slovence ondje, gdje smo malo prije rekli, ali je stvar sigurna, da nijesu od davnina ondje sjedili, nego da su došli iz zajedničke slavenske pradomovine kao i drugi Slaveni.

Ovoliko budi dosta rečeno o stvari, koja je u istoričkom obziru veoma tamna, ali ako se gleda s jezičnoga motrišta, biva jasnija. U ovom ćemo poglavlju najprije govoriti koliko treba o Slovencima, za tijem o panonskijem Slovenima.

Što znamo o najstarijim dogadjajima bugarskoga, hrvat- [52.
skog i srpskog naroda, to su nam gotovo sve ostavili grčki pisci. Kod Slovenaca je drukčije. Oni su bili daleko od Vizantije, za to na njih nije ni mislio ni jedan vizantijski pisac. Na sreću našao se jedan zapadni pisac, koji je o starijem Slovencima zabilježio njekoliko do duše kratkijeh, ali za to veoma dragocjenijeh bilježaka. Tomu je piscu ime P a v a o d j a k o n (Paulus Diaconus). On je bio rodjeni Langobard. Pisao je latinski i na glasu je bio sa svoje velike učenosti, koja mu je pribavila prijateljstvo samoga Karla Velikoga. Ovaj je vladalac god. 774. osvojio langobardsko kraljevstvo, koje se nigda više nije obnovilo. U dobar je čas pomislio Pavao djakon, kako bi vrijedno bilo, da se napiše istorija langobardskoga naroda, da ne bi i ona propala, kako je propalo langobardsko kraljevstvo. Što je Pavao djakon pomislio, to je i izveo, t. j. napisao je istoriju svojega naroda (»Historia Langobardorum«). Budući da su Langobardi, kako ćemo poslije vidjeti, dolazili kašto u dodir sa Slovencima, tako je Pavao našao gdješto priliku, da koju riječ progovori i o njima (on ih zove »Sclavi«). Još ćemo dodati, da se pisac langobardske istorije rodio oko god. 720.,

a umr-o je njegdje pošljednjih godina VIII. vijeka, i da osim pomenute istorije ima još i drugijeh djela od Pavla djakona, ali ta nemaju za naš posao nikakve važnosti.

Pavao djakon ima najranije bilješke o Slovencima iz [53. pošljednjih godina VI. vijeka. Razabira se posve jasno, da su Slovenci onda, pa i kasnije, bili susjedi Bavarcima, Langobardima i Avarima. Sve su ovo bili ne samo junački, nego i grabljivi narodi, i tako se sámo po sebi razumije, da su se Slovenci nalazili medju tri vatre i da su imali dosta trpljeti od njihovijeh nasrtaja. Ali su i Slovenci znali vratiti kašto svojim tlačiteljima milo za drago. Tako je bilo dosta pokolja i grabeža sa svijeh strana; ali što ćemo, tako je sa sobom donosio duh onoga surovog vremena.

Slovenci su pri svršetku VI. i na početku VII. vijeka bili avarski podanici. To se izmedju drugoga dokazuje i ovijem. Godine 595. provali bavarski vojvoda Tasilo u slovensku zemlju i pošto se naplijeni, vrati se natrag u Bavarsku. Njeko vrijeme poslije toga eto opet Bavaraca na Slovence misleći, da će opet biti sretni u boju, ali tada dočeka Bavarce avarska vojska i satre ih sve. Kuda će nam jači dokaz, da su Slovenci doista bili avarski podanici! Avari doista ne bi išli braniti neovisnoga naroda, nego bi još pomagali njegovijem dušmanima razdirati ga. Poslije pomenutoga dogadjaja nalazimo Slovence gdje u društvu s Avarima i Langobardima pustoše Istriju. Ova je zemlja bila onda po imenu vizantijska, ali kako je bila daleko od Carigrada, bila je izvrgnuta napadajima susjednijeh naroda. Avari su i Langobardi provalili u Istriju samo da plijene, ali Slovenci su tražili u njoj ne samo plijena, već i zemljišta, pa ih se nješto po njoj nastanilo. Kako su se bugarski Slaveni, za tijem Hrvati i Srbi po malo širili po novim svojim zemljama, tako su činili i Slovenci po Istriji. Papa Grigorije I. jadikuje u jednom pismu od godine 600., kako su Slovenci (Sclavorum gens) već pritisnuli Istriju i počeli prodirati i u samu Italiju t. j. Furlaniju. God. 603. pomagale su slovenske čete langobardskomu kralju Agilulfu, kada

je osvajao i osvojio Kremonu. Slovenske mu je čete poslao na pomoć avarski hagan. Oko god. 610. osvoje dvije furlanske vojvode (Taso i Cacco) komad slovenske zemlje i uharače ga. Ne zna se pravo, koji je to komad, premda je Pavao djakon zabilježio ime (»regio, quae Zellia appellatur, usque ad locum, qui Medaria dicitur«); najvjerojatnije je misliti, da je taj uharačeni dio slovenske zemlje ležao njegdje blizu furlanske vojvodine

Godine 611. piše Pavao djakon, da su Slovenci nemilice poharali Istriju i poubijali silu njezinijeh vojnika. I tu se za cijelo ima misliti, da se nijesu svi Slovenci vratili iz Istrije, već da ih je mnoštvo u njoj ostalo. U isto vrijeme ili nješto prije pokušaju zapadni Slovenci prodrijeti u Bavarsku. Činio im se zgodan čas za provalu, kada je umr-o vojvoda Tasilo. U prvoj su navali bili Slovenci sretne ruke, ali se Bavarci brzo prikupe i priprave za boj pa rastjeraju Slovence preko granica svoje zemlje.

Ovo je evo sve, što se može reći o Slovencima iz godina od prilike 590.—610. Toga je, istina, veoma malo, ali ipak toliko, da se vidi: 1) da su Slovenci bili avarski podanici, 2) da su življeli u neprijateljstvu sa zapadnim svojim susjedima Bavarcima, 3) da su provaljivali na mahove u Istriju tražeći u njoj naselja. Ovo su najglavnije činjenice, kojima je označena najstarija slovenska istorija.

Poslije godine 611. ne doznajemo iz Pavla djakona ništa [54. o slovenskom narodu od prilike 50 godina. Ovu Pavlovu šutnju možemo ovako protumačiti. Pavao spominje dogadjaje iz slovenske istorije samo u toliko, koliko su združeni s langobardskom istorijom. A malo vremena poslije god. 611. potpali su Slovenci pod vlast kneza ili kralja Sama, koji je vladao velikom slovenskom državom od Krkonoša pa do jadranskoga mora. Živeći Slovenci pod Samovijem žezlom nijesu dolazili u dodir s Langobardima, i za to o njima Pavao djakon ništa ne govori. Samo je umr-o oko g. 662., i poslije njegove smrti brzo se raščini njegova država, a narodi, koji su pod nju potpadali, ostanu opet razdruženi i počnu življeti svaki za

se. Onda Slovenci počnu opet dolaziti u dodir s Langobardima, te Pavao opet zna nješto o njima javljati. Pod godinom 641. istina piše Pavao njekoliko riječi, kako su njekakvi Slaveni (Sclavi) navalili na beneventsku obalu. Moglo bi se misliti, da su ti Pavlovi »Sclavi« kao i inače Slovenci, ali će pravo imati oni, koji drže, da tu imamo misliti dalmatinske Hrvate ili možda Neretljane, jer se zna, da su plemena, što su življela po Dalmaciji, bila od davnina vješta morskoj plovbi. Pavao ništa ne veli, otkle su došli rečeni »Sclavi«, samo kaže, da je beneventski vojvoda Raduald govorio sa Slavenima u njihovu jeziku. Ovaj je Raduald bio rodom Langobard iz Furlanije, ali je svoju otadžbinu ostavio, dok je još bio momče. Iz ovoga bi se moglo zaključiti, da su oni »Sclavi« bili Slovenci, jer se u Furlaniji mogao Raduald naučiti slovenski govoriti, budući da je u Furlaniji bilo nješto Slovenaca, kako se može razabrati iz navedenoga pisma pape Grigorija. I mi držimo, da je Raduald govorio slovenski, ali su za to oni »Sclavi« mogli doći od njekud iz Dalmacije, jer u ono doba još su lakše Hrvati i Srbi razumijevali Slovence, nego ih danas razumijevaju. Pita se, što bi Slovence nosilo ča do beneventske obale, ako i ne mislimo na to, da Slovenci već po svojem geografičkom položaju nijesu imali prilike, da budu vrsni mornari i da imaju kakvu flotu. Da već jednoć ovo svršimo, reći ćemo, da oni »Sclavi« u Pavla djakona pod god. 641. nijesu Slovenci.

Što Pavao javlja o Slovencima iz vremena poslije Samove smrti, svuda vidimo Slovence u bojevima s furlanskijem vojvodama. Furlanija je bila onda langobardska zemlja, njezin je vrhovni gospodar bio langobardski kralj, ali je on njom vladao preko vojvoda. Današnje ime »Furlanija« (Friaul, Friuli) dolazi od imena njegdašnjega grada Forum Julii, koji je ležao ondje, gdje je danas grad Cividale.

Oko god. 670. prodrije 5000 Slovenaca u furlansku zemlju i stanu podsjedati grad Forum Julii, ali ih furlanski vojvoda hametice potuče. Pavao djakon piše, da je s vojvodom bilo

samo 25 momaka, pa da je ta mala šačica ljudi razbila Slovence. Svatko uvidja nemogućnost Pavlove bilješke, jer bez nadnaravnoga čuda ne može jedan čovjek udariti na 200 ljudi i svladati ih!

Njegdje oko početka VIII. vijeka provali opet mnoštvo Slovenaca u Furlaniju. Pavao veli, da ih je namamio sam vojvoda Ferdulf, koji je bio čovjek veoma tašt. Ferdulfu se hotjelo bojne slave i za to je pozvao Slovence, da ih može razbiti i dičiti se svojim junaštvom. Koliko je u ovom čudnom pozivu istine, toga ne možemo osjeći, ele Slovenci su došli u Furlaniju i za kratko vrijeme pomrsili sve račune Ferdulfu, jer su došli u tolikoj množini, da su posve satrli furlansku vojsku. Ovaj je poraz bio strašan, jer nije samo popadala od slovenskoga oružja furlanska momčad, već je i sam Ferdulf s mladijem plemstvom ostao mrtav na bojištu. Trebalo je oko 20 godina, dok je ponarastao novi plemićski naraštaj. Nema sumnje, da su se Slovenci svojom slavnom pobjedom tako okoristili, što su se nastanili po istočnoj Furlaniji, premda Pavao djakon ne veli toga izrijekom.

Oko god. 720. provale slovenske čete opet u Furlaniju, ali tadašnji furlanski vojvoda Pemmo dočeka ih i razbije pri današnjem selu »Lauriano«, koje leži u blizini grada Udine. Pavao djakon piše ime tomu mjestu Lauriana. Gdjekoji su pisci mislili, da su Slovenci nastradali kod današnje varošice L o v r a n e, koja leži u Istriji, dakle da nijesu prodrli u Furlaniju, nego u Istriju. Ali ovo mnijenje ne će biti opravdano, jer je u ono doba Istrija još bila bar po imenu vizantijska provincija, pa se može pitati, čemu bi Langobardi branili tudju zemlju od Slovenaca! — Pemmo se pomiri sa Slovencima, premda ih je pobijedio. O njegovu sinu i našljedniku Ratchisu piše Pavao djakon, da je oko god. 738. prodr-o u Kranjsku zemlju i vrlo je poharao i poubijao mnoštvo ljudi. Koji je bio uzrok Ratchisovoj provali u slovensku zemlju, nije poznato, nego se čini, da je furlanski vojvoda hotio prisiliti kranjske Slovence na plaćanje danka. Ali ta namjera nije pošla

Ratchisu za rukom, dok Pavao djakon na drugom mjestu veli, da su oni Slovenci, što su ih Taso i Cacco uharačili oko god. 610., plaćali danak do vremena vojvode Ratchisa.

Ovdje presišu vijesti Pavlove o Slovencima, te mi, ako hoćemo što dalje o njima da doznamo, treba da tražimo upute u drugijem izvorima.

Stara bi istorija slovenskoga naroda bila vrlo nepotpuna, [55. da nije sačuvano djelce njekoga bezimenjaka, koji je uzeo godine 873. u Salcburgu dokazivati, da je Panonija u duhovnom obziru svagda pripadala pod salcburškoga arcibiskupa. Djelce, koje je pisano latinski, ima naslov: »de conversione Bagoariorum et Carantanorum.« Iz toga djelca doznajemo o Slovencima ove vijesti.

U vrijeme slovenskoga kneza B o r u t a (oko godine 740.) pritisnu Avari Slovence jače nego igda prije, a Slovenci ne mogući dulje podnositi avarskoga jarma pozovu u pomoć zapadne svoje susjede Bavarce. Bavarci poteku Slovencima u pomoć i izbave ih od avarske sile, ali ne puste Slovencima samostalnosti, već ih prisile, da se imaju pokoravati njihovu vojvodi kao svojemu vrhovnomu gospodaru. Da budu sigurniji, povedu Bavarci mnoštvo slovenskijeh talaca u svoju zemlju, medju njima i kneževa sina G o r a z d a (ako se tako zvao!). Kada Borut umre (možda oko god. 750.), namjeste Bavarci za slovenskoga kneza sina mu Gorazda, a poslije kratke njegove vlade postave za kneza njegova rodjaka H o t i m i r a. Novi je ovaj knez prvi nastojao oko krštenja slovenskoga naroda, jer je bio veoma pobožan, osim toga odgojen u Bavarskoj. Na njegov poziv dolazili su sveštenici iz salcburške biskupije (Salcburg je onda bio bavarski grad) medju Slovence, da šire kršćanstvo. Čini se, da su Slovenci vrlo malo volje pokazivali odreći se neznaboštva, jer po riječima samoga salcburškog bezimenjaka iza smrti kneza Hotimira (umr-o oko god. 770.) nije se našao medju Slovencima ni jedan kršćanski sveštenik, a to po svoj prilici znači, da su kršćanske sveštenike Slovenci što poubijali što rastjerali.

Hotimirov našljednik Vladuh počne se nakon njekoga vremena takodjer starati oko krštenja slovenskoga naroda. Njemu je u tom poslu pomagao bavarski vojvoda Tasilo II. i salcburški arcibiskup Virgilije. Kršćanski su sveštenici u vrijeme kneza Vladuha bili do duše nješto bolje sreće nego li za kneza Hotimira, ali pravo se stalo hvatati kršćanstvo u slovenskom narodu istom onda, kada su Slovenci potpali pod franačku vladu (zadnjih godina VIII. vijeka). Karlo se Veliki uz pomoć svojih namjesnika trudio, da Slovence konačno pokrsti. Nastojanje ovoga vladaoca kao i salcburškoga arcibiskupa Arna, koji je bio Virgilijev našljednik, urodilo je za kratko vrijeme vrlo lijepijem plodom, jer je već prvijeh godina IX. vijeka kršćanska vjera toliko osilila medju Slovencima, da su koruški i kranjski Slovenci dobili svoga biskupa, koji se zvao Teodorik. U zemlji je tada bilo mnoštvo kršćanskijeh crkava i sveštenika.

Koliko je god kršćanstvo bilo za Slovence kao i za druge evropske narode velika blagodat, ali je s njim došlo i nješto zla medju Slovence: ono je pomagalo, da narod sve to više gubi slavensko svoje obilježje i slavenske svoje osobine i da potpada sve više pod fizičko i moralno gospostvo njemačko. Kršćanstvo nije nigda u Slovenaca bilo branič narodnosti. Reći će tko, da kršćanstvu i nije zadaća čuvati narodnost, — ali ne dirajmo u ovoj knjižici u takva pitanja!

Kada je Karlo Veliki počeo širiti i utvrdjivati franačku [56. državu, onda su Slovenci življeli po ovijem zemljama: po istočnoj Furlaniji, Istriji, Koruškoj, Kranjskoj, Štajerskoj, sporadički po istočnom Tirolu i po južnijem krajevima Gornje Austrije. Sve je ove zemlje Karlo Veliki obratio po malo pod svoju vlast, i tako su Slovenci svi i svuda postali franački podanici.

Godine 774. osvoji Karlo Veliki langobardsko kraljevstvo, a zadnjega langobardskoga kralja Desiderija zatvori u namastir. Tijem su načinom furlanski Slovenci prvi od svoje braće došli pod franačku vlast, jer je Furlanija bila, kako nam je već poznato, dio langobardske kraljevine.

Godine 788. (ili 789.) dopadne Karlu Velikomu Istrija, ali ne bojem, već poklonom. Videći na ime vizantijska carica Jerina, da tu zemlju i onako nije moguće iz Carigrada braniti od velikoga franačkog uspora, prepusti je Karlu. Tako i istarski Slovenci okuse franačko gospostvo.

Kako se langobardska država nije mogla izbaviti franačke sile, tako nije mogla ni druga jedna germanska država, na ime bavarska. Vojvoda je bavarski Tasilo II. svakako gledao da očuva samostalnost svoje države, ali mu je trud bio uzaludan, premda se i s Avarima udružio. Karlo Veliki osvoji i bavarsku državu, a vojvodu Tasila zatvori u namastir, kako je bio zatvorio i njegova tasta langobardskoga kralja Desiderija. Kada je bavarska država morala priznati Karla za svojega gospodara, morali su to učiniti i Slovenci, koji su se do tad pokoravali bavarskijem vojvodama, a to su bili koruški, kranjski, štajerski, tirolski i gornjoaustrijski Slovenci.

Iz početka su življeli ovi Slovenci dosta dobro i pod franačkom vladom, jer su im ostavljeni domaći knezovi. Iz djelca salcburškoga bezimenjaka doznajemo, da je poslije Vladuha knezovao Ingo, koji je narodu bio veoma drag, a iza njega su knezovali: Pribislav, Cemikas, Stojmar i Etgar. Prvi i treći od ovijeh sada spomenutijeh knezova bili su rodjeni Slovenci, kako im zasvjedočuju imena, a drugi i četvrti misli Šafařík da su bili rodom Avari, ali je teško naći uzrok, za što bi Franci Avare postavljali Slovencima za knezove. Oko god. 830. postade slovenskijem knezom Bavarac Helmvin, iza njega su knezovali Albgar i Pabo, takodjer Bavarci. God. 861. poprimi vladu nad slovenskijem zemljama kraljević Karlman, koji je bio sin kralja Ludovika Nijemaca.

Od toga vremena vladali su Slovencima bez prekida tudjinci, Nijemci, koji su krojili zemlji sudbinu i istoriju posve u njemačkom duhu, a Slovenci su imali biti svojoj gospodi samo materijal, kojim se može mnogo koješta postići, ali koji nema ništa govoriti ni odlučivati o svojoj sudbini. Može se do duše govoriti o istoriji Kranjske, Koruške i Štajerske, ali istorije

slovenskoga naroda nema od onoga vremena, od kako su Franci zagospodovali Slovencima.

Furlanski su i istarski Slovenci ako je moguće još manje pokazivali narodnu svoju svijest; oni su uvijek bili tijesno združeni s istorijom zemalja, u kojima su življeli, dali su se struji dogadjaja nositi, a nijesu te struje ravnali po svojoj volji.

Zajedničko ime za zemlje, u kojima su Slovenci sjedili [57.
kao kompaktna masa, bilo je njegda Karantanija (latinski Carantania). Pred 1000 godina kada se na prosto reklo Karantanija, onda se pod tijem imenom mislila ne samo Koruška, nego još i Kranjska i Štajerska. Od imena Karantanija načinili su Slovenci svoje Koroško, a Nijemci Kärnten. Njekoji su slovenski pisci mislili i misle, da je ime Karantanija-Koroško pravo narodno ime i da je njegda bilo Gorotan t. j. gorska zemlja. Ovoga tumačenja ne može odobriti filologija, koja u takvijem pitanjima svakako ima prvu riječ. Dobro je protumačio ime Karantanija Šafařík iz keltičkoga jezika, u kojem se nalazi riječ karn, koja znači vrlet, i riječ tan, koja znači zemlja. Po tom bi složena riječ Karantanija značila: vrletna zemlja. Neka se nitko ne čudi Šafaříku, što je išao riječi Karantanija tražiti izvor ća u keltičkom jeziku, jer su u krajevima današnje Koruške i salcburške vojvodine njegda življeli Taurisci ili Norici, koji su bili ogranci keltičkoga naroda.

Dio stare Karantanije sačinjavala je današnja Kranjska, kojoj zemlji Slovenci vele Kranjsko, a Nijemci Krain. Svatko će na prvi mah pomisliti, da je ovo ime pravo slovensko, da stoji u savezu s riječju krajina (pokrajina). Ali kad se pomisli, da se ova zemlja latinski od davnina zove Carnia, onda ćemo malo posumnjati o istinitosti navedenoga tumačenja, jer bi onda valjada latinski bilo Crania. Posve ćemo se okaniti misli, da ime Kranjska dolazi od riječi krajina, kad nam istorici reknu, da je u zapadnom dijelu današnje Kranjske sjedilo prije dolaska Slovenaca keltičko pleme Karni. Od tijeh je Karna ostalo zemlji ime Karnija, koje su Slovenci okrenuli na Kranjsko. Ime štajerskoj zemlji

dolazi od rječice Steyer, koja teče u gornjoj Austriji i pri gradu Steyeru utječe u Ens. Danas ima Slovenaca samo u južnoj Štajerskoj, ali pred 1000 godina bilo je njih po čitavoj toj zemlji i zahvatali su ća u gornju Austriju. — Po tom se vidi, da je dosta Slovenaca iščeznulo pred Nijemcima i to ne samo u Štajerskoj i gornjoj Austriji, već i u Koruškoj, jer i u ovoj zemlji samo je južni dio nastanjen Slovencima.

Ako su po Štajerskoj i Koruškoj Nijemci dosta Slovence potisnuli, a ono su gdješto Slovenci u staro dobra druga plemena sebi asimilirali. Već smo spomenuli, da je njegda u Koruškoj i Kranjskoj bilo Kelta; njima već odavna nema tamo ni traga. Kada su Slovenci došli u rečene zemlje prema polovini VI. vijeka, oni su tamo našli samo još ostatke od Kelta, jer su ih veliko mnoštvo satrli Rimljani u ljutijem bojevima.

U današnjoj Koruškoj zvao se po svjedočanstvu njekijeh isprava veliki kraj zemlje oko varošice sv. Vida H r v a t i. Teško je reći, jesu li ti Hrvati bili slovensko pleme, kako je Hrvata bilo takodjer u Rusiji i u Češkoj, ili su se koruški Hrvati u neznano vrijeme doselili izmedju Hrvata iz Hrvatske. Ako je ovo drugo istina, onda su Slovenci sebi asimilirali ove Hrvate, jer se njima već odavna svaki trag zatr-o.

Iz samoga se naziva »Panonski Sloveni« lasno može znati, [58. gdje je živio ovaj slavenski ogranak. U vrijeme rimske vlade življelo je ilirsko pleme Panonci u onom dijelu današnje Ugarske, koji leži Dunavu na zapadu i na jugu. Po njima je prozvana ta zemlja Panonijom, ali se pod tijem imenom razumijevala još i današnja Hrvatska i Slavonija do Save. Kada su u V. vijeku Huni zavladali Ugarskom, onda je dakako i Panonija pala u njihove šake, a poslije propasti njihove države naselili su se po Panoniji istočni Goti; ali oni su u toj zemlji ostali samo do 488. godine, jer ih je tada njihov kralj Teodorik preveo u Italiju. Nakom Gota nastane se u Panoniji Langobardi i ostanu u njoj njekoliko decenija; poslije njihova odlaska znamo da su gospodari čitave Ugarske postali Avari. Jamačno je u bojevima s Rimljanima, Hunima, Gotima i Langobardima posve

zatrto panonsko pleme. Iz vremena avarske vlade (od godine 568. do početka IX. vijeka) ne doznajemo iz sačuvanijeh izvora ništa o kakvijem Slavenima u Panoniji; istom pošto je Karlo Veliki avarsku državu posve satr-o, počinju se javljati glasovi o panonskijem Slavenima. Nitko ne će reći, da su se istom tada ovi Slaveni doselili u Panoniju, jer o takvoj seobi nema nigdje ni najmanje vijestice. Za to je ne samo vrlo vjerojatno, već je upravo sigurno, da su za vremena avarskoga gospostva življeli u Panoniji Slaveni, ali kako su bili Avarima vrlo blizu, strepili su od nemiloga biča ovijeh krvopilaca i nijesu se smjeli ni ganuti. Nije im jadnima drugo ostajalo nego znojiti se, da sastavljaju od godine do godine danak, što su ga od njih izgonile ljute avarske haračlije, pa očekivati bolje dane.

Nigdje nije zabilježeno, kada su se panonski Sloveni doselili u Panoniju, ali je najprilićnije istini, da su ih Avari sa sobom ili pred sobom dognali god. 563., a dognali su ih iz stare Dakije, gdjeno su sjedili poznati nam Sloveni i Anti i na mahove prelazili preko Dunava u zemlje grčkoga carstva. Oni su se sami zvali Sloveni (**Словѣне**), a mi ih možemo zvati veće jasnoće radi panonski Sloveni. Oni su bili najbliži srodnici svojih zapadnih susjeda Slovenaca, kako posve sigurno dokazuje jezik jednijeh i drugijeh. Najstariji spomenik slovenskoga jezika nalazimo u rukopisu X. vijeka, koji je poznat pod imenom frizinški spomenici (monumenta Frisingensia). Ako jezik toga rukopisa isporedimo s jezikom, kakav je sačuvan u najstarijim rukopisima staroslovenskoga jezika, onda uvidjamo, da su to do duše različni dijalekti, ali koji su vrlo srodni medju sobom. Tako ne može biti sumnje, da su panonski Sloveni bili u etnografičkom obziru najbliža braća praocima današnjih Slovenaca. Zajedno sa Slovencima bili su oni iste grane, koje i bugarski ili grčki Slaveni, za tijem dački Slaveni (vidi br. 51).

Veoma je kratka istorija panonskijeh Slovena, ona obuhvata samo njekoliko decenija, a to je vrijeme izmedju izbavljenja od avarskoga jarma pa do provale isto tako bijesnijeh varvara,

na ime Madžara. Veoma je znatan izvor za to malo njihove istorije pomenuto (pod br. 55.) djelce salcburškoga bezimenjaka, a nješto malo doznajemo i iz izvora, koji govore o životu i djelima slavenskijeh apostola Ćirila i Metodija. Ti su izvori pisani koji u staroslovenskom, koji u grčkom, koji u latinskom jeziku.

Salcburški nam bezimenjak pripovijeda, kako je njegdje [59. oko god. 835. došao k franačkomu istočnomu markgrofu Ratbodu moravski velikaš Prvina (»Priwina«, — njekoji pisci čitaju Pribina, koje dakako nije nevjerojatno). Uzrok je bio, što je moravski knez Mojmar prognao Prvinu iz moravske zemlje. Ratbod je po svoj prilici imao na umu poslužiti se Prvinom, ako kad bude trebalo vojevati na Mojmara; za to ga Ratbod lijepo primi, i za kratko ga vrijeme nagovori, te se dade krstiti. Ne znamo, za što nije prijateljstvo izmedju Ratboda i Prvine dugo trajalo, ele Prvina morade opet bježati i uteče sa svojim sinom u Bugarsku. Sva je prilika, da Prvina nije bježao u bugarsku državu na balkanskom poluostrvu, nego se valjada ima misliti onaj dio današnje kraljevine Srbije, koji je onda pripadao pod bugarskoga kneza (vidi br. 49). Otud opet ode Prvina ka knezu posavske Hrvatske Ratimiru. Posavska Hrvatska još nije u to vrijeme bila samostalna, još su Franci bili njezini vrhovni gospodari. Nješto vremena poslije Prvinina dolaska ustane Ratimir na Franke, ali kad se Ratbod s velikom vojskom približi posavskoj Hrvatskoj, uplaši se Ratimir pa ostavi narod i kneževinu i njekamo pobjegne. Tada podje Prvini za rukom te se pomiri ne samo s Ratbodom, već i sa samijem franačkijem kraljem. Oko god. 840. dobije Prvina od franačkoga kralja u feud okolicu oko rijeke Sale, koja se izlijeva u Blatno Jezero. Prvina sakupi oko sebe mnoštvo naroda, a to su bili bez sumnje panonski Sloveni, koji su življeli rastrkani po jugozapadnoj Ugarskoj. Znajući Prvina, kako bi po nj i po njegovu državu bilo opasno, kad bi išao za potpunom samostalnošću, odluči pokazivati se u svemu vjernijem područnikom franačkoga kralja. Videći kralj

Ludovik Nijemac Prvininu vjernost oko širenja kršćanske vjere (u čemu su mu pomagali sveštenici salcburške arcibiskupije) učini god. 848. Prvinu pravijem gospodarom sve one zemlje, koja mu je prije bila podijeljena samo kao feud. Ovo je Prvinu potaklo, da bude još vjerniji pristaša franačkoga dvora.

On sazida tvrd grad blizu Blatnoga jezera. Tomu gradu nije dakako bilo sudjeno, da stoji na vijekove, jer je uništen u vrijeme madžarskoga bjesnila njegdje prvijeh godina X. vijeka. Čini se, da je Prvinina prijestolnica stajala ondje, gdje se danas nalazi madžarsko selo Szalavar. Nemamo do duše nikakvoga direktnog svjedočanstva u izvorima, kako se slavenskijem jezikom zvao Prvinin grad, ali je sva prilika, da se zvao Blatno (Блатьно), jer se latinski zvao Urbs paludarum, a njemački Moseburg. U staronjemačkom jeziku značila je riječ mos isto što: baruština, jezero, kao i latinska riječ palus, a burg je značilo, kako još i danas znači: grad, latinski urbs. Dakle Urbs paludarum ili Moseburg znači: grad pri jezeru; u staroslovenskom jeziku riječ blato doista znači jezero, a ime Blatno moglo je značiti: grad pri jezeru. Još je dobro zapamtiti, da se jezero, pri kojem je onaj grad stajao, još i danas zove Blatno jezero (madžarski: Balaton, njemački Platten-See). God. 850. sagradi Prvina veliku crkvu u gradu Blatnom i pozove salcburškoga arcibiskupa Liuprama, da crkvu posveti. Arcibiskup dodje i obavi posvetu s velikom paradom. Pri ovoj je crkvenoj svečanosti bio dakako nazočan knez Prvina sa svijem velikašima svoje države. Salcburški je bezimenjak zabilježio imena nazočnijeh velikaša, i od njih su njekoja slovenska, njekoja njemačka. Otud se vidi, da se Prvina nije znao ili nije mogao okružiti gospodom samo svoga naroda, nego su se Nijemci odmah znali utisnuti u mladu državu.

Granice se Prvinine države ne mogu posve točno odrediti, ali nam salcburški bezimenjak ipak pruža njeke podatke, da možemo približno sebi predstaviti, kako se daleko protezala rečena država. On na ime navodi imena onijeh gradova, u kojima je Prvina dao zidati kršćanske crkve. Njekima od tijeh

gradova ne može se danas odrediti položaj, a drugima se može. Najzapadnije mjesto Prvinine države bio je današnji Optuj u južnoj Štajerskoj (Bettovia), najistočnije je mjesto bilo Pećuh (Ad quinque basilicas), najsjevernije Kisek (Keisi). Iz toga možemo razabrati, da je Prvinina država obuhvatala veliku većinu današnje Ugarske Dunavu na jugu i zapadu i da je dopirala ća u istočnu Štajersku.

Kršćanstvo se u Prvininoj državi dosta uhvatilo, ali bi se još bolje bilo uhvatilo, da je Prvina imao slavenskijeh sveštenika. Svi su sveštenici njegove države bili Nijemci, a u duhovnom obziru pripadala je Prvinina država pod salcburškoga arcibiskupa.

Prvina je vladao od prilike do godine 862., a tada pade u boju protiv Moravaca.

Poslije Prvine ostane knezom male panonsko-slovenske [**60.** države njegov sin Kocelj. O ovom knezu malo govori salcburški bezimenjak. Veli samo to, da je Kocelj po svojoj državi pogradio mnogo crkava, koje je posvetio salcburški arcibiskup Adalvin.

Kada su god. 867. sveta braća Ćirilo i Metodije na poziv pape Nikole I. putovali iz Morave u Rim, namjeri ih put na Koceljevu državu. I knez i narod primiše ih s velikijem veseljem, jer ih njemački sveštenici nikako nijesu mogli pravo osvojiti za kršćansku vjeru; narod je onda istom osjetio pravu slast kršćanstva, kada su im sveta braća počela pjevati službu božju i govoriti nauk kršćanski slavenskijem jezikom. Do toga su vremena slušali latinske mise, kojih nitko nije razumio. Malo je koji njemački sveštenik naučio slovenski jezik, a koji ga je naučio, slabo je njim govorio. Za to možemo razumjeti radost panonsko-slovenskoga naroda, kad su k njemu došli Ćirilo i Metodije. Što je ovu radost umnožavalo, bilo je to, da su sveta braća donijela sa sobom slavenska slova i slavenski prijevod crkvenijeh knjiga. Jedno su i drugo prigrlili Kocelj i njegov narod kao veliku narodnu svetinju. Kocelj je vrijedan velike slave, što je imao smisla i srca za slavensku

stvar, kojoj su Ćirilo i Metodije služili kao pravi slavenski svetitelji. Zabavivši se ova dva apostola njekoliko mjeseci u Koceljevoj državi odu u Rim, gdje ih lijepo dočeka našljednik Nikole I. Adrijan II., koji pohvali i odobri njihovo nastojanje oko slavenske liturgije. Kada se sv. Metodije god. 870. vraćao sam iz Rima (jer je sv. Ćirilo umr-o u tom gradu), nije išao u Moravu, jer su u njoj tada bili veliki nemiri, nego se zadrži u Koceljevoj državi medju panonskijem Slovenima. Brzo ga papa naimenuje arcibiskupom moravsko-panonskijem. Sada se istom podigla prava bura na Metodija sa strane njemačkijeh sveštenika, a tadašnji moravski knez koliko bi bio mogao braniti Metodija, nije hotio. Mogli bismo i govoriti o trudu i patnjama arcibiskupa Metodija, ali za naš je posao dosta i ovoliko.

Kocelj je umr-o po svoj prilici god. 874. Poslije njegove smrti preuzme vladu nad panonskijem Slovenima sin kralja Ludovika Karlman, a poslije ovoga njegov sin Arnulf, koji je god. 884. morao predati Panoniju moravskomu knezu; ali za njekoliko je godina opet dobije Arnulf natrag i onda godine 896. prepusti Arnulf donji dio Panonije s gradom Blatnom knezu panonske Hrvatske Braclavu. Od toga se vremena gube vijesti ne samo o njegdašnjoj Prvininoj i Koceljevoj državi, već i o panonsko-slovenskom narodu. Zadnjih godina IX. vijeka nastanu strašni dani za panonske Slovene, jer su tada došli u Ugarsku Madžari i podjarmili svu tu zemlju. Pod madžarskijem jarmom stadoše po malo propadati panonski Sloveni, dok nijesu posve propali. Po tom se može misliti, kako su Madžari morali biti grozni, dok su istrijebili čitav jedan narod za malo vremena. Odovud se ujedno vidi, da panonski Sloveni po Prvininoj i Koceljevoj državi nijesu bili mnogobrojan narod, jer da ih je bilo kakvijeh 5 ili više milijuna duša, za cijelo bi odoljeli madžarskomu zulumu i sačuvali se do danas, jer su se Madžari i onako pod konac X. vijeka počeli uljudjivati i pretvarati se u kršćanski evropski narod.

Panonski su Sloveni govorili jezikom, koji je već odavna [61. iščeznuo iz broja živijeh jezika, ali ipak znamo, kakav je bio,

dok nam je sačuvan u njekoliko vrlo starijeh rukopisa crkvenoga sadržaja. To je isti onaj jezik, kojim su pisali i naučali kršćansku vjeru po Moravi i Panoniji Ćirilo i Metodije. Najznatnija obilježja jezika panonskijeh Slovena jesu glasovne grupe *št* i *žd* u onakvijem slučajevima, gdje hrvatskosrpski jezik ima glasove *ć* i *dj*; n. pr. **свѣшта-вожденъ**: svijeća-vodjen. Ni jedan drugi slavenski jezik osim bugarskoga nema u takvijem prilikama *št* i *žd*. Drugu osobinu rečenoga jezika čine nasalni glasovi *en* i *on* ondje, gdje mi Hrvati i Srbi imamo *e* i *u*; n. pr. **мѧсо-сѫдити**: meso-suditi. Rečeni karakteristični glasovi *št-žd*, *en-on* nalaze se u vrlo starijem rukopisima staroslovenskoga jezika. Ako se može dokazati, da su panonski Sloveni u svome jeziku takodjer imali rečene glasove, onda je sigurno, da je jezik panonskijeh Slovena identičan s jezikom, kojim su se služili Ćirilo i Metodije. Ima li takav dokaz? Ima! Kada su Madžari došli u današnju svoju domovinu, stajali su oni u prosvjeti kud i kamo niže od panonskijeh Slovena, koji takodjer nijesu bili ne znam koliko prosvijetljeni (od prilike kao stari Grci i Rimljani), ali su oni bili izvrsni ratari, vješti rukotvorci, bili su kršćani, imali su svoje pismo i svoju crkvenu književnost. Lako je prosuditi, da je madžarski jezik bio veoma siromašan u ono doba, u njemu nije bilo riječi za vrlo mnoge kulturne pojmove, a nije ih za to bilo, jer su Madžari bili narod na pola divlji bez ikakve kulture. Kada su se počeli Madžari pripitomljivati, onda im je dakako trebalo mnoštvo novijeh izraza, a budući da je mnogo udobnije primati gotove riječi iz drugoga jezika nego li ih izmišljati, za to su Madžari pouzimali dosta veliki broj riječi iz jezika svojih robova — panonskijeh Slovena. Medju tijem uzajmljenijem riječima nalazi se njekoliko s onijem karakterističnijem obilježjima panonskoslovenskoga jezika. Za primjer neka služe ove riječi: mostoha (panonskoslovenski **маштеха**), rozsda (p. s. **ръжда**), szent (p. s. **свѧтъ**), péntek (p. s. **пѧтъкъ**), abroncs (p. s. **обрѫчь**), szomszéd (p. s. **сѫсѣдъ**). Ovdje se može zapamtiti i ime glavnoga madžarskog grada: Pešta,

madžarski P e s t postalo je od staroslovenske riječi **пєшть**, koja znači ne samo p e ć, nego i p e ć i n a. Za to se njemački veli O f e n za grad Budim, a to je O f e n upravo prijevod staroslovenske riječi **пєшть**. U Staroj Srbiji stoji još i danas varoš P e ć (turski: Ipek), koja svojim imenom posve odgovara madžarskoj Pešti.

Tako nam današnji madžarski jezik daje dokaz, da se jezik, kojim su pisali i naučali Ćirilo i Metodije, govorio u Panoniji, jer da su Madžari navedene riječi uzeli recimo od Rusa ili od Hrvata i Srba pa makar i Bugara, ne bi u njima stajali glasovi *št-žd* i *en-on*.

Drugi jak dokaz istoj ovoj nauci (o domovini staroslovenskoga jezika u Panoniji) nalazimo u njekoliko riječi, koje su uzete iz latinskoga i njemačkoga jezika. Takve su riječi: **мьша** (lat. missa), **поганъ** (lat. paganus), **къмотръ** (lat. compater), **оцьтъ** (lat. acetum), **попъ** (staronjemački pfaffo), **папежь** (staronjem. bābes), **постъ** (staronjem. fasta), **цръкы** (staronjem. chirihha). — Nama je poznato, da je Prvinina država t. j. Panonija u crkvenom obziru pripadala pod salcburškoga arcibiskupa i da su prije dolaska Ćirila i Metodija po Panoniji širili kršćanstvo njemački sveštenici rečene arcibiskupije. Preko ovijeh sveštenika uvuklo se u jezik panonskijeh Slovena njekoliko latinskijeh i njemačkijeh riječi, a kada su Ćirilo i Metodije došli u Panoniju, trebalo im je pomagača u crkvenoj službi, i od tijeh su pomagača uzeli one latinske i njemačke riječi. Da su slavenski apostoli sav prijevod crkvenijeh knjiga načinili u Bugarskoj i u bugarskom jeziku, onda ne bi bilo možda ni jedne latinske i njemačke riječi u njihovu prijevodu, jer je Bugarska bila posve zatvorena utjecaju latinskomu i njemačkomu, te u bugarskom (ili bolje: starobugarskom) jeziku nije moglo biti riječi iz tijeh jezika.

Sada ćemo izbrojiti najznatnije spomenike staroslovenskoga ili panonskoslovenskoga jezika. Najprije ćemo reći, da su ti spomenici pisani dvjema različnijem pismima, jedni ćirilskijem, drugi glagolskijem pismom. Kako se danas općeno [62.

*

misli, sveti je Ćirilo izumio glagolicu, a kakvijeh 50 godina poslije njegove smrti načinio je njetko u Bugarskoj ćirilicu složivši je što iz grčkoga što iz glagolskoga pisma.

Najznatniji glagolski spomenici jesu ovi:

1) Kločev glagolaš (Glagolita Clozianus). Nadjen je u biblioteci grofa Klotza. Sadržaj mu čine homilije ili propovijedi crkvenijeh otaca. Izdao ga je na svijet godine 1836. B. Kopitar, ali u ćirilskom prijepisu.

2) Asemanovo jevandjelje prozvano je po učenomu bibliotekaru Assemaniju, koji ga je našao. Izdao ga je godine 1865. F. Rački, a godine 1878. I. Črnčić, ovaj drugi latinskijem slovima.

3) Zografsko jevandjelje našlo se u Zografu, namastiru svetogorskom, otud mu je i ime; danas se čuva u Peterburgu. Izdao ga je godine 1879. V. Jagić u ćirilskom prijepisu. Ovo je najdragocjeniji staroslovenski spomenik poradi velike starosti i čistoće jezika.

4) Marijansko jevandjelje prozvano je po svetogorskom namastiru sv. Marije, gdje ga je našao ruski učenjak Grigorović, a izdao ga je godine 1883. V. Jagić u ćirilskom prijepisu. Danas se nalazi u Moskvi.

5) Euhologij, rukopis se čuva u namastiru na brdu Sinaju, gdje ga je prepisao L. Geitler i izdao ga godine 1882. u ćirilskom prijepisu. Sadržaj čine različne molitve.

6) Psaltir nalazi se ondje, gdje i euhologij; izdao ga je L. Geitler u ćirilskom prijepisu god. 1883.

Najznatniji ćirilski spomenici:

1) Suprasaljski rukopis prozvan po imenu varošice Suprasla, koja leži u grodnenskoj guberniji u Rusiji. Tu je nadjen rečeni rukopis, kojemu čine sadržaj životi njekijeh svetaca i homilije svetijeh otaca. Izdao ga je god. 1851. F. Miklošić.

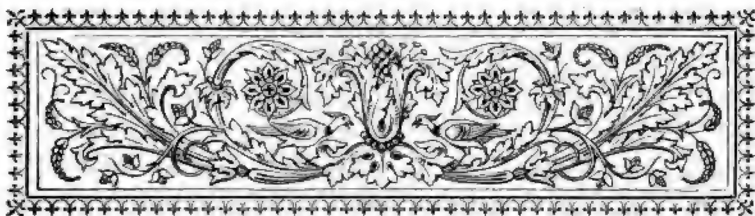
2) Savina knjiga. Ovo je jevandjelje, koje je izdao god. 1868. I. I. Sreznjevski, a dao mu je navedeno ime, jer je u rukopisu zabilježeno ime popa Save, koji je rukopisu bio vlasnik.

Staroslovenski ili panonskoslovenski jezik postao je nakom smrti slovenskijeh apostola liturgičkijem jezikom u Bugara, Srba, Hrvata i Rusa. Kratko vrijeme imao je on istu službu i u Čeha, otkle ga je brzo istisnuo latinski jezik. Sveštenici pa i drugi pismeni ljudi prepisivali su marljivo medju Bugarima, Srbima, Hrvatima i Rusima staroslovenske knjige, jer je svaka crkva morala imati najnužnije liturgičke knjige. Stvar je posve naravna, da su prepisivači u ovijem plemenima dosta koješta u jeziku i pravopisu mijenjali, jer njima staroslovenski jezik nije bio materinski. Tako se kroz njekoliko stoljeća dogodilo, da je napisano i do našega vremena sačuvano mnoštvo rukopisa, u kojima jezik staroslovenski nije čist, već je pomiješan s osobinama iz bugarskoga ili srpskoga ili hrvatskoga ili ruskoga jezika. Danas svaki malo vještiji slavist umije na prvi pogled osjeći, je li ovaj ili onaj rukopis pisan u Bugarskoj ili u Srbiji itd. Jezik se ovakvijeh rukopisa oštro razlikuje od jezika onijeh 8 malo prije navedenijeh spomenika, u kojima se ne nalazi bugarskijeh ni srpskijeh ni hrvatskijeh ni ruskijeh osobina. Tko hoće da pravo izuči staroslovenski jezik, njemu treba da ga uči po onijeh 8 rukopisa. Ali opet bi se prevario, tko bi mislio, da nam je u tijeh 8 rukopisa sačuvan jezik i pravopis upravo onakav, kako su pisali sv. Ćirilo i Metodije. To bi se samo onda moglo tvrditi, kad bi nam bio sačuvan koji rukopis, za koji bi se za cijelo znalo, da je pisan u vrijeme slavenskijeh apostola. Ali takvoga rukopisa nema ni jednoga; svi su oni panonskoslovenski rukopisi pisani istom u X. ili u XI. vijeku, dakle kad su sv. Ćirilo i Metodije već odavna bili mrtvi. Ali kako se u tijem spomenicima ne nalazi bugarskijeh, srpskijeh itd. osobina, za to smijemo tvrditi, da su prepisivani iz još starijih rukopisa, koji su upravo potjecali iz vremena Ćirila i Metodija. Premda se navedenijeh 8 spomenika ne slažu u svijem jezičnijem sitnicama medju sobom i premda se nalazi u njima gdješto i po koja očevidna pogrješka, opet možemo reći, da nam je u njima u g l a v n o m sačuvan jezik, kako se govorio u IX. vijeku po Panoniji i kako su pisali sv. Ćirilo i Metodije.

Posve je krivo mnijenje, što ga njeki još i danas imaju, kad misle, da je staroslovenski ili panonskoslovenski jezik identičan s praslavenskijem jezikom, t. j. da su onako, kako su pisali Ćirilo i Metodije, govorili pred 1000 godina svi Slaveni. Čitatelji ove knjižice, koji su je samo dovde pročitali, dobro znaju, da su u IX. vijeku poslije Hrista slavenski narodi već odavna bili rastavljeni, dakle nijesu u IX. vijeku mogli govoriti zajedničkiiem jezikom, nego je onda bilo toliko slavenskijeh jezika, koliko je bilo slavenskijeh naroda, samo su dakako razlike medju pojedinijem jezicima bile manje nego su danas.

Ovomu, što smo sada razložili o domovini staroslovenskoga jezika, i onomu, što je o istoj stvari rečeno pod br. 35. imamo dodati nužne opreznosti radi ovo: Ako nas svi jezični i istorički podaci, što smo ih izbrojili, varaju t. j. ako pored svega toga domovinu pomenutoga jezika treba tražiti u staroj Bugarskoj, onda treba reći 1) da je domovina tomu jeziku u južnoj Maćedoniji oko Soluna (otkle su Ćirilo i Metodije bili rodom), gdje se govori još i danas narječje, koje je dosta različno od narječjâ, što se govore po bugarskoj današnjoj kneževini (po južnoj Maćedoniji govore se nasali *ен* i *ън*), a 2) da su u IX. vijeku izmedju maćedonskoga i panonskoslovenskoga narječja razlike bile neznatne; a to se lasno razumije, kada se pomisli, da su maćedonski i panonski Sloveni bili od iskona isto pleme (vidi br. 51.)

V.

Česi.

Češka zemlja prije dolaska Čeha. — Knez Samo. — Kuzman i Dalimil. — Najstarija češka istorija do poslije Premisla. — Djevojački rat. — Prvi našljednici Premislovi. — Krštenje češkoga naroda. — Vrijeme poslije Borivoja. — Plemena češkoga naroda.

Otkad istorija zna za Čehe, od uvijek ih ona nalazi u [63. njihovoj današnjoj domovini Češkoj. Ali otud se još ne bi smjelo zaključiti, da su Česi autohtoni t. j. iskonski stanovnici svoje zemlje. Nama je dobro poznato, da je zajednička pradomovina svijeh Slavena u srednjoj Rusiji, a ako je tako, onda su za cijelo i Česi u svoju današnju zemlju morali doći istom u jednom od prvijeh vijekova poslije poroda Hristova. Danas se češki narod nalazi i češki se jezik govori ne samo po Češkoj, već i po Moravi, ali kako je u Moravi sve do madžarske provale u Ugarsku življelo slavensko pleme, koje se razlikovalo od Čeha, te je Morava istom poslije čehizirana, za to ćemo mi u ovom poglavlju govoriti samo o Česima u Češkoj, a Moravce ćemo ostaviti za poglavlje, koje dolazi iza ovoga.

Po onom, što smo malo prije rekli, nije dakle moguće, da bi Česi bili iskonski stanovnici svoje današnje domovine. Sada moramo reći, da je Češka prije njihova dolaska bila ili pusta ili je u njoj živio drugi kakav narod, jer treće mogućnosti

nema. Ako upitamo istoriju, koje je istina, ona će nam odgovoriti ovo:

Najstariji stanovnici češke zemlje, o kojima se nješto zna, bili su B o j i. Ovaj je narod bio keltički ogranak, a došao je u češku zemlju oko god. 400. prije Hrista, kada su u Galiji strašno uskipljela sva keltička plemena, jer im je u domovini nestalo prostora poradi velike njihove mnogobrojnosti. Ova je keltička vreva zabilježena u staroj istoriji krvavijem slovima jer su Kelti buknuli na različne strane tražeći sebi novijeh naselja i lomeći sve zapreke. Poznato je, kako je mala za onda rimska država nastradala od keltičke provale (g. 388.), dok nije diktatoru Furiju Kamilu pošlo za rukom razbiti strašne varvare. Kelti su se razlili po Koruškoj, Kranjskoj i po salcburškoj vojvodini (vidi br. 57.), po zemljama današnjih Hrvata i Srba (pleme S k o r d i s c i: pamti ime Šara planina u Srbiji, koja se latinski zove m o n s S c a r d u s očevidno po njegdašnjim Skordiscima). U isto su vrijeme došli u češku zemlju B o j i, ali su se razasuli i po dijelovima današnje gornje i donje Austrije. Kao i drugi Kelti bili su i Boji ubojit narod i mnogo su ratovali, dok im nije silu satr-o dački kralj Berebist oko god. 45. prije Hrista. Boji su tada tako oslabili, da se nijesu mogli oprijeti germanskomu plemenu M a r k o m a n i m a, koje je oko god. 12. prije Hrista došlo od njekud iz današnje Bavarske i preuzelo zemlju od Boja. Onda su Boji stali iščezavati medju Markomanima, dok im se napokon nije trag medju njima izgubio t. j. germanizirani su. Ali njihovo ime nije još ni do danas propalo, ono je sačuvano u imenu češke zemlje, koja se njemački zove B ö h m e n, latinski B o h e m i a, koje je jedno i drugo razvijeno iz narodnoga imena B o j i.

Markomani su bili narod takodjer ratoboran. Najviše su izišli na glas u vrijeme rimskoga cara M a r k a A v r e l i j a, koji je morao na noge dignuti gotovo sve sile velikoga svoga carstva, da odbije Markomane, koji su sa svojim srodnicima K v a d i m a (ovi su življeli po Moravi) bijesno nasrtali na rimske zemlje ispod Dunava. Marko je Avrelije njekoliko go-

dina protiv njih vojevao, ali nije dočekao konca vojne, jer je umr-o u današnjem Beču (Vindobona) g. 180. poslije Hrista. Nevaljali njegov sin i našljednik Komod pomiri se s Markomanima i Kvadima ne hoteći ratovati. Još zna istorija za njekoliko nasrtaja nemirnijeh Markomana na rimsko zemljište u II. i u III. vijeku. Spomen im se počinje gubiti već u IV. vijeku, a kada su u V. vijeku Huni zavladali današnjom Ugarskom, onda su medju drugijem narodima i Markomani pali pod njihov jaram, a nakom propasti hunskoga carstva nestaje Markomanima traga u istoriji. Po svoj su se prilici Markomani udružili s drugijem germanskijem plemenima i pomagali im uništivati i uništiti rimsko carstvo, koje je od njihovijeh udaraca propalo godine 476.

Sva je prilika, da su praoci današnjih Čeha počeli dolaziti u Češku oko god. 470., pošto je nestalo hunske sile i pošto su se Markomani iz dotadašnje svoje zemlje uklonili. Budući da istorija ni riječi ne govori o seobi starijeh Čeha, to valjada znači, da su oni dolazili od istoka mirno i polagano, pleme za plemenom. Da je sav češki narod na jednoć došao u Češku, ne bi to ostalo neopaženo u ostaloj Evropi i valjada bi se našao koji taj pisac, koji bi što o tom zabilježio, jer dolazak čitavoga naroda na jednoć ne bi mogao minuti bez velike buke i bojeva. Istorija prvi put zna za Čehe u Češkoj istom prvijeh godina VII. vijeka, ali možemo misliti, da su već 20 ili 30 godina prije toga sva češka plemena bila nastanjena u Češkoj, jer svakomu narodu kada se doseli u novu zemlju treba njekoliko godina, dok se u njoj smiri i kao utvrdi, a istorija prvijeh godina VII. vijeka nalazi Čehe već kao stalan narod u svojoj zemlji. Po tom bi polagano naviranje češkijeh plemena u češku zemlju trajalo kakvijeh 100 ili 120 godina, na ime od g. 470. do 570. ili 590. Ovo se naše nagadjanje o dolasku Čeha potvrdjuje onijem, što nam je poznato o dolasku bugarskijeh ili grčkijeh Slavena, a vidjeli smo, da je takodjer za Hrvate i Srbe sva prilika, da su i oni dolazili polagano u svoje zemlje, a ne na jednoć (br. 39.)

Kada su nakom odlaska Langobarda u gornju Italiju [64.
Avari zagospodovali Ugarskom (god. 568.), onda su za malo vremena i Česi postali njihovi podanici. Ne znamo, kako su Avari pritješnjavali Čehe, ali se čini, da Česi nijesu od avarske obijesti toliko trpljeli, koliko n. pr. panonski Sloveni, jer avarski bič nije mogao poradi prilične daljine dosegnuti Čeha, kadgod bi Avari hotjeli. Ni to nam nije poznato, jesu li Česi koji put kušali izbaviti se avarskoga jarma. Istom pod god. 623. javlja nam Fredegar, pisac VII. vijeka, da je medju Česima (koje Fredegar zove »Winidi« i »Sclavi«) ustao junak, koji se zvao Samo, oko njega se okupio narod i udario na Avare pa ih razbio ne jednoć, već njekoliko puta. Tako postanu Česi samostalni i načine Sama svojim gospodarom. On je sretno vladao sve do svoje smrti, na ime do god. 662. Osim od Avara stradali su Česi dosta i od zapadnih svojih susjeda Franaka. Za to je morao Samo i s njima ratovati, da utvrdi svoju državu. Samu posluži sreća i razbije veliku vojsku, koju je na nj digao franački kralj Dagobert (oko godine 630.) Samo je i poslije sretno odolijevao franačkoj sili, dok se napokon nije pomirio s Dagobertovijem sinom Sigisbertom. Pošto je Samo osigurao svoju državu i od franačkijeh i od avarskijeh nasrtaja, počnu se pod njegovo žezlo pribirati i drugi slavenski narodi osim Čeha. Tako nam Fredegar izrijekom veli, da je knez lužičkijeh Srba odustavio Dagoberta i prešao na stranu Samovu. I Slovenci su priznali junačkoga Sama za svojega gospodara, kako potvrdjuje salcburški bezimenjak, a sva je prilika, da su ga priznavali i Moravci, a možda i Slovaci, jer je iz Češke otvoren put u Moravu, a iz Morave u slovačku zemlju, dok je na drugijem stranama češka zemlja okružena planinama. Otud se može razabrati, kako je velika bila Samova država. Ali na žalost nju je držala na okupu samo silna desnica Samova, a kad je on umr-o, rasula se i njegova država. To je svjedočanstvo ili da su se velike bijede nakom Samove smrti oborile na njegovu državu te je razrušile ili da Slaveni još nijesu bili zreli, da žive ujedinjeni u velikoj

i jakoj državi. Premda Fredegar još ne poznaje Čeha pod njihovijem pravijem imenom, nego ih zove »Winidi« i »Sclavi«, kako smo malo prije rekli, a ta bi dva imena mogla značiti i druge Slavene osim Čeha, opet se danas više ne može sumnjati, da je srce Samove države bilo u Češkoj. Lijepo je to dokazao Šafařík.

Možda je već nestrpljiv gdjekoji čitatelj, koji hoće da zna, kojega je plemena bio Samo? Najprije bi čovjek po svemu, što je o njemu poznato, rekao, da je bio Čeh ili bar Slavenin. Ali tomu se protivi naročita bilješka kronista Fredegara, koji o Samu veli, da je bio rodom Franak (»homo quidam nomine Samo, natione Francus«). Svakako je čudno, da je Slavene ujedinio sin onoga naroda, koji im je bio veliki dušmanin, osobito kada se zna, da je Samo i na Franke dosta vojevao. Ne može se na prosto odbaciti Fredegarova vijest kao možda nevjerojatna ili ća nemoguća, a opet je teško primati je posve onako, kakva jest. Iz ove je neprilike mogućan jedan izlazak: Fredegar je po sudu svijeh naučnjaka, koji ga poznaju, slab pisac, koji je nevješto i bez ikakva ukusa slupao svoje djelo, u njega je dosta smetenijeh i netočnijeh bilježaka, a stil mu je posve varvarski, tako da nam je on samo za to dragocjen, jer nema za ono vrijeme drugijeh izvora. S toga nam se čini, da je on u svojoj nepomnji napisao za Sama, da je bio »natione Francus«, jer je bio iz zemlje, koja je pripadala pod Franke, ali je za to on mogao biti Slavenin, n. pr. iz Turingije, koja je zemlja onda pripadala pod Franke, a u njoj je življelo nješto malo Slavena. Kako bi danas gdjekoji netočan pisac kakvomu Poljaku ili Finu mogao reći Rus, jer je iz ruske države, ili Čehu da je Austrijanac, jer je iz Austrije, tako je mogao i Fredegar Sama proglasiti rodjenijem Frankom. I salcburški bezimenjak (o kojem vidi br. 55.) takodjer spominje Sama, pa premda ni ovaj pisac nije bog zna kako točan niti ima u njega osobitijeh vrlina, ali je opet dobro znati, da on o Samu veli: Samo quidam, nomine Sclavus, otkud se vidi, da on Sama drži za Slavenina, samo mu se dakako

potkrala velika i čudna pogrješka, te je napisao »nomine« (imenom) mjesto »genere« (rodom).

Što smo do sad ispričali slavenske stare istorije, nigdje [65. nijesmo imali na pomoći domaćijeh izvora o ovom ili onom slavenskom plemenu; svuda nam je trebalo tražiti pouke u tudjim izvorima. Ali čim se ne mogu pohvaliti ni Bugari ni Srbi ni Hrvati ni Slovenci, to imaju Česi. Njihova stara istorija ne bi baš bila posve tamna, sve da se i nije medju njima samima našao čovjek, koji ju je napisao na početku XII. vijeka, jer kako su Česi stajali u različnijem svezama s germanskijem svijetom, tako su o njima dosta bilježaka zabilježili germanski izvori. Ali što mi staru češku istoriju onako poznajemo, kako se poznavala u XII. vijeku, to je zasluga prvoga njihova kronista, kojemu je ime Kuzman Pražanin (Cosmas Pragensis). Budući da je Kuzman vrijedan pisac, koji se odlikuje mnogijem vrlinama, za to je vrijedno, da o njemu progovorimo njekoliko riječi.

Malo je poznato o Kuzmanu, i to samo ono, što je sam o sebi zabilježio u svojem djelu. On se rodio oko god. 1045. u bogatoj i kako se čini plemenitoj porodici. Po staležu je bio sveštenik i to kanonik u Pragu. Otud vidimo, da je imao mnogo prilike prosvijetliti se, koliko je samo bilo moguće u ono doba; a on je doista bio sudeći po vrlinama njegove kronike jedan od najučenijih ljudi u češkoj zemlji svojega vremena. Videći Kuzman, da bi se stara istorija češka mogla s vremenom pozaboravljati, odluči pod staru glavu latiti se posla i prikazati narodu njegovu davninu. Sam veli, da ga u tom nije vodila taština, nego osjećana potreba narodne istorije. Počeo je pisati svoju kroniku, kad je već bio blizu osamdesetoj svojoj godini i doveo ju je od najstarijih vremena pa do god. 1025., koje je godine i sam umr-o dana 21. Listopada. Po običaju svojega vremena pisao je latinski, jer onda u zapadnoj Evropi nije bilo smisla za upotrebljavanje narodnijeh jezika u literarnijem djelima. Latinski jezik, kojim piše Kuzman, mnogo je ljepši i ispravniji nego li je u velike većine sredovječnijeh pi-

saca. Po njegovu pisanju vidi se, da je ne samo pomno čitao stare rimske klasike, već je imao i smisla za stil, samo je dakako na dosta mjesta u njega pretjerana kićenost.

Dobro je znao Kuzman, da je najstarija češka istorija puna kojekakvijeh priča, kojima ne valja vjerovati; njeke je priče do duše primio u svoju kroniku, ali izrijekom veli, da ne može dobar stajati, je li sve ono istina, što je o najstarijoj češkoj istoriji zabilježio. Najstarija češka istorija traje po njegovijem riječima sve do god. 894., kada se krstio češki knez Borivoj. Poslije ove godine dolaze svjetlija vremena, ali opet do god. 1038. veli Kuzman, da nije mogao zabilježiti sve onako pravo, kako se doista dogodilo, jer u gdjekojoj stvari nijesu se slagali izvori, koji su mu bili pri ruci; za to i kaže: što sam bolje doznao, bolje sam i zabilježio (»quae melius scimus, melius et proferimus«). Što dolazi u Kuzmana iza god. 1038., tu pisac jamči, da je sve po istini zapisao, jer je njeke dogadjaje čuo od ljudi, koji su ih vidjeli, a druge opet sam doživio i vidio.

Iz ovo malo riječi, što smo ih rekli o Kuzmanu, vidi se, da je to bio čovjek, koji je ne samo znao kako treba pravu istoriju pisati, nego ju je i pisao onako, da se svatko u nj može pouzdati. Rijetki su kronisti srednjega vijeka, koji onako oštro razlikuju istinu od izmišljotine, kako je to činio vrijedni Kuzman. U srednjem je vijeku u opće bilo vrlo malo kritike, nego se vjerovalo u svašta, kako mogu vjerovati samo ljudi, koji ne pitaju za razloge vjerojatnosti i mogućnosti. Kuzman dakle zaslužuje veliku hvalu, što se znao uzdići iznad svojih suvremenika, koji ako u ičemu, a ono u vjerovanju nijesu se dali natkriliti.

Drugi je izvor za staru češku istoriju Dalimil ili Dalemil, ali on nema ni iz daleka onoliku cijenu, koliku ima Kuzman. Kronika, koja se spominje pod imenom Dalimila (ali se ne zna, je li baš od njega), pisana je u 14. vijeku, i već se po tom može uvidjeti, da ne može biti onako pouzdana, kako je pouzdana Kuzmanova kronika, koja je pisana 200 godina prije. Dalimil (ili kako se već zvao pisac kronike) sabrao je

iz narodnoga pričanja i od drugud mnogo fabula pa ih pripovijeda kao pravu istinu. Naravno je, da priča sve to više nestaje, što se više približuje pisac svojemu vremenu. Po ovom, što je rečeno, sudeći nije nam ni trebalo spominjati Dalimila, ali smo to s toga učinili, jer je njegova kronika dragocjen spomenik stare češke literature; ona je na ime pisana češkijem jezikom, kako se govorio u 14. vijeku, a složena je u slikovanijem ili rimovanijem stihovima. Prave je poezije dakako u Dalimila vrlo malo, ali je zabavan njegov originalni ton, koji je često drastičan. Iz ovoga se svega vidi, da Dalimilova kronika više pripada u češku literaturu, nego u izvore stare češke istorije. I tako se mogu Česi ponositi Dalimilovom kronikom, jer ona potječe iz vremena, iz kojega ni jedan slavenski narod ne može pokazati u svojoj književnosti ni jednoga stiha, a nekmoli oveliko djelo u stihovima, a samo Rusi i Srbi imaju iz toga vremena njekoliko narodnijeh pisaca.

Oko god. 1120., kada je Kuzman Pražanin počeo pisati [66. svoju kroniku, nije u čitavoj Češkoj nitko ni slutio, da su Česi razmjerno vrlo kasni došljaci u onoj zemlji. Svatko je mislio, pa i Kuzman, da Česi prebivaju u Češkoj od pamtivijeka, a ono po našem računu (vidi br. 63.) nije bilo prošlo ni 600 godina, od kako su se svi Česi nastanili u Češkoj. Kuzman piše, da je poslije općega potopa došao sa svojom porodicom u češku zemlju praotac češkoga naroda Čeh (kojega on piše dakako latinski: Boemus) i od njega se rasplodio sav češki narod. Za cijelo je i sam Kuzman ovu pripovijest držao pričom, jer nam je poznat zdrav njegov istorički sud, a on ju je za to primio u svoju kroniku, da je u opće može s nječim početi. O Markomanima i još ranijim Bojima nije Kuzman znao ništa, dok o njima nema ni riječce.

Mnogo vremena poslije Čehove smrti piše Kuzman da je zavladao u Češkoj knez Krok, o kojem je samo toliko pripovijedala narodna tradicija, da je zidao grad Krakov (blizu današnjega sela Zbečna ne daleko od Praga na istočnoj strani), ali taj je grad Krakov već u Kuzmanovo vrijeme bio razrušen.

Za tijem je još narodno pripovijedanje govorilo, da je Krok imao tri kćeri: Kazu, Tetku i Ljubušu. Vele vrijedni češki naučnjaci Šafařík i Palacký misle, da je Krok istoričko čeljade i da je bio po svoj prilici unuk, a možda i sin poznatoga nam Sama (o kojem Kuzman takodjer nije ništa znao) i da je knezovao njegdje pod konac VII. vijeka. Rečeni naučnjaci računaju ovako: prije kneza Borivoja, koji je zavladao oko god. 870., nabraja Kuzman devet češkijeh knezova i Krok je deveti pradjed Borivojev; ako se svakomu od tijeh 9 knezova odredi djuturice 20 godina knezovanja (a to je od prilike srednji broj godina, koliko obično vladaoci vladaju, jedan manje, drugi više), onda izlazi, da je Krok vladao 180 godina (t. j. 9×20) prije Borivoja, te bi mu knezovanje išlo u vrijeme oko god. 690. Tako bi doista Krok mogao biti unuk ili sin kneza Sama, za kojega znamo iz Fredegara, da je knezovao do godine 662. Umovanje Šafařika i Palackoga dosta je vjerojatno, — i to je sve, što se može o njemu reći, jer u tako tamnom poslu nije moguća sigurnost, već samo nagadjanja, koja mogu istini se približiti, ali i udaljiti se od nje.

Poslije Krokove smrti veli Kuzman, da je narod izabrao najmladju Krokovu kćer Ljubušu da vlada, jer je bila mudrija od svojih sestara. Ljubuša je njeko vrijeme sama knezovala, ali kada je opazila, da je narodu omrznula ženska vlada, uda se za seljaka Premisla (ili kako je češki: Přemysla). Ovaj je seljak upravo onda orao na svojoj njivi, kada su mu došli glasnici javiti, da ga je Ljubuša izabrala za muža i da će s njom knezovati. Tako je prosti seljak postao knezom i praocem slavne vladalačke porodice, koja je češkom zemljom vladala sve do god. 1306., kada je umr-o Većeslav III., zadnji Premislović. Kuzman hvali Premisla kao pametna i energična kneza, koji je s Ljubušom uredio njeke narodne pravice, koje su vrijedile još u njegovo t. j. Kuzmanovo vrijeme. Nemamo razloga sumnjati o Premislovoj istoričnosti, premda se iz Kuzmanova pripovijedanja slabo što može o njemu razabrati, što bi bez svake sumnje bilo istorično. Sva je prilika, da je Pre-

misal počeo vladati oko god. 700, a vladao je valjada njegdje do god. 740., jer Kuzman naročito veli, da je umr-o u velikoj starosti (»plenus dierum«). Ove godine, koje smo Premislu odredili, imaju samo približnu vrijednost, a do njih dolazimo po računu, što smo ga malo prije naveli govoreći o Kroku. U vrijeme Premislove vlade sagradjen je grad Prag.

Ovoj knjižici nije zadaća, da zabavlja čitatelje kojeka- [67. kvijem fabulama, jer nam vremena i prostora treba za istinitu istoriju. Toga smo se pravila držali i držat ćemo ga se, ali ovdje ćemo ipak od njega zastraniti i priopćit ćemo u prijevodu Dalimilovu fabulu o djevojačkom ratu, koji se tobože dogodio u vrijeme knezovanja Premislova. Priopćujemo tu priču ne samo s toga, što je sama po sebi dosta zabavna, nego i s toga, da bi čitatelji imali jedan ogled iz stare češke književnosti. Dalimilovi su stihovi prevedeni prozom; tijem poezija (koje u Dalimila nema) ne gubi ništa, a jasnoća se povećava. Evo dakle što priča Dalimil.

Kada je Ljubuša umrla, sahrane je u selu Ljubici. Onda djevojke započnu vojnu, kojoj je vrijedno smijati se. One htjedoše, da i djevojka zemljom vlada, a muževi neka oru. Hoteći učiniti, što su naumile, uzmu grad zidati. Dadu mu ime Djevin, a Vlastu izberu za kneginju. Vlasta razašlje poslanike po svoj zemlji k djevojkama poručujući: »pokorimo poda se te bradate jarce (podbímy pod sě ty bradaté kozły)!« Tada su ljudi življeli na neznabožačku i puštali su duge brade. Vlasta poče govoriti: »kakva je jakost u ljudi? oni se samo znaju opijati; ali kad mi njih nadvladamo, radit ćemo s njima, što nas bude volja«. Čuvši tu riječ mnogo se djevojaka okupi oko Vlaste, nadje ih se oko šest stotina u Djevinu. Kako lete golubovi iz golubinjaka, tako su djevojke bježale od svojih otaca (jako hołubi letiec z svých kotców, takež sě dievky brachu od svých otców). Dok su ljudi mogli to zabraniti i svaki izlupati svoju kćer, bilo im je milo gledati i smijali su se, kad bi djevojka objahala konja i druga za njom vodila nejahana konja. Iza ovoga ludog smijeha dopadnu ljudi velike nevolje;

dok su mogli riječju zlo zapri ečiti, pustili su, da naraste veliko zlo. Zaboravili su bili poslovicu, koju su mudarci imali: tko hoće da bude u kući bez štete, neka ne da iskri da ugljenom postane, jer se ugljen često prometne u oganj, a po ognju i bogatac gubi svoje dobro. Tako ljudi dok su mogli riječju zabraniti, pustili su, da vojska raste. Kada je knez Premisal htio da zapriječi, gospoda reku: »pogledajmo, što mogu djevojke učiniti«. Premisal reče: »vidio sam u snu djevojku, gdje se krvi napila i po svoj zemlji bježala kao pomamna; radi toga sna bojim se nesreće!« Ali se gospoda stanu smijati kneževu snu.

Kad su djevojke pobjegle od otaca i dobjegle u Djevin, odreče se kći oca, a sestra bratu reče: »ja tebi više nijesam ništa, svak neka se sobom stara«. Onda uhvate djevojke vjeru medju sobom; Vlasta im dâ po malo piti, da ne budu debele, već da budu jake i pametne; pa ih na troje razdijeli i odredi im poslove. Pametnijima preporuči grad i nauči ih sjediti u vijeću veleći: »tko rado u vijeću sjedi, taj će odoljeti svakoj kavzi«. Ljepšima reče, neka se liče i uče lukavo govoriti veleći: »tako ću muževe uhvatiti, kad ih snagom ne nadvladam«. Trećima reče, neka jašu s lukovima u rukama i neka ubijaju muževe kao pse.

Kada se već djevojke nauče konje jahati, onda uzmu harati zemlje i ljude ubijati. Čudno su se djevojačka srca promijenila i otvrdnula kao kamen suprot muževima. Nijedna nije prijatelja branila, pače kći je na oca druge nagovarala. Knez Premisal oglasi to po svoj zemlji, ali ljudi nijesu znali, što imaju raditi, jer nijesu imali haljina, a na njihovijem konjima jahale su djevojke. Ali kako su mogli, okupe se i dodju do Djevina misleći djevojke lasno rastjerati i misleći, da ih djevojke ne će smjeti ni dočekati u gradu. Premisal nije hotio s njima ići veleći: »moj rod ne će da nastrada, jer znam, da vi ne ćete odoljeti djevojačkoj lukavosti, nego ćete biti razbiti. Da mene u prvom boju ubiju, neprijatelji bi moj rod brzo poubijali. Za to ne ću s vama da idem, a ni vas ne svjetujem, da krećete na njih«. Ljudi nijesu marili za njegov savjet pa odu preko

njegove volje pod Djevin. Kada ugledaju ljudi taj grad, stanu se grohotom smijati djevojkama i stanu pri Bojištu iza Višegrada. Videći to djevojke, učine vijeće, uhvate vjeru i podju s Vlastom; sprijed su stajale najhrabrije, u sredini najmudrije. Kada su već došle na polje i htjele boj da započnu, sjedila je Vlasta na konju s kopljem i s oružjem i progovori svojoj vojsci: »oj djevojke, plemeniti stvorovi! ništa plemenitijega nema od vas na svijetu. Ostanite plemenite i slušajte dobru riječ. Ne budi vam teško malo se promučiti, da tako zadobijete vječni pokoj. Ako sada muževe razbijemo, imat ćemo do vijeka slavu i uspomenu. Same ćemo sebi muževe birati i tući ćemo ih, kad ih budemo htjele. Bit ćemo kao Amazonke, koje su oranje ostavile muževima, a same zemljom vladaju. One su se zavadile s carem Kirom, pa su toga cara junački razbile, uhvatile su ga i utopile u krvi govoreći; »žedan si bio krvi, sad je pij i ne ubijaj više ljudi po zemlji«. One su se hrabro borile i s Aleksandrom i s drugijem kraljevima. Za to imaju čast i slavu po svijetu, što su se malo promučile u boju. Tako i vama treba činiti, plemenite gospodjice, jer ako se damo sada razbiti tijem bradašima, onda će se momci rugati plemenitijem gospodjama, a muževi će nas imati za svoje robinje. Tuci svaka svoga brata i oca kao psa, da može poslije lijepo mirovati. Bolje je, da budemo poubijane junački se boreći nego li da padnemo na milost tijem bradašima. Ako koja namisli od nas bježati, neka zna, da s nama više ne će drugovati; a ako je ja ulovim, ne će se smrti izbaviti. Koju ulove neprijatelji, ja imam dosta Ljubušina zlata i za cijelo vam govorim, da ću sve blago za vas jednu poharčiti«. Kada Vlasta prestane govoriti, krenu djevojke u boj, skoče na muževe i stane ih vika kao neznaboškinja. Na muževe se saspu djevojačke strijele, a Vlasta kopljem stane muževe probadati; sedam najboljih junaka probode, a onda se opet k svojima vrati.

Mlada, Hodka i Svatava, Klimka, Vracka i Častava — te su djevojke uvijek bile uz kneginju i junački se držale. Tada nije bilo muževima do smijeha, jer ih je već do tri sta mrtvijeh ležalo, a da nije bilo šume u blizini, ne bi se ni jedan muž izbavio.

Za po godine ohrabre se muževi i steku opet pancijere i konje, ali se ne usude navaljivati na djevojke, već odluče blizu njih grad sazidati. Djevojke ih dva put rastjeraju, ali ih ljudi nadmudre i dodju lukavo pod Ljubicu. Djevojke učine vijeće, dignu se i podju braniti svoj grad. Ljudi bojeći se njihove sile pritaje se pred Ljubicom, a Premisal jedne noći pripravivši sa svojim vijećem sve što treba sagradi drven grad, koji se prozva Višegrad. Otud su vojevali pet godina, i ljudima je bilo do gusta već došlo, jer djevojke nijesu medju sobom imale u gradu muškaraca, za to se nijesu bojale izdaje, ali u Višegradu je bilo djevojaka, i kad bi ljudi kamo otišli, dojavile bi djevojke djevojkama, i tako bi na putu ubijale djevojke muževe. Vlasta je pisala pisma njihovijem ženama, i tako ni jedan čovjek nije bio siguran. Velika je nevolja bila u zemlji, jer za jednu bi riječ žena muža tukla. Onda su se nalazili mnogi muževi noževima probodeni u postelji. Za to su se često sastajali ljudi ob noć u gustom gaju, da se izbave obijesti djevojačke i da ne gube života. Čestite su se žene sramile boja i držale su druge za lude; njeke k tomu nijesu pristajale, jer su s Vlastom bile tajno dogovorne. Toliko su muževi onda trpljeli od žena, ali čestite žene ostale su im vjerne. Hvalim muževe onoga vremena, pa i od mudrijeh ljudi dostojni su hvale, što ni jedan muž nije pustio, da čestita njegova žena strada, već bi govorio: »zle žene neka rade, kako ih volja, a moja žena neka dugo zdrava živi!«

Nakom toga udare djevojke u različne prijevare i muževi izgube svoju čast. Opazivši, da je u Višegradu velika glad, pozovu ih k sebi u grad poradi uvjerice. Ondje s muževima sjednu lijepe gospodjice, koje su znale lukavo besjediti. Jedna bi rekla: »ja bih rado tvoja bila, samo da nije moje tetke; ako hoćeš, da sam tvoja, a ti uzmi život mojoj teci; a to lako možeš učiniti, samo ako je hoćeš dočekati na tom i tom putu. Tijem će putem ona ići s deset drugarica, pa je možeš s njima uhvatiti.« Tako su varale neboge ljude i nastavljale im zasjede te mnogo junaka poubijale i izbavile se najhrabrijih neprijatelja.

*

Druga je opet milost pokazivala kojemu junaku i tvrdu mu vjeru zadavala govoreći: »mrzi me ovdje boraviti, ako hoćeš mili moj muž biti, izdat ću ti Djevin,« — pa bi ga stala učiti, kako mogu pristupiti do Djevina. Kada to čuje knez Premisal, reče svojim ljudima: »svjetujem vas, nemojte im vjerovati, vjerujte mi, one će vas tako poubijati.« Ali ljudi nijesu htjeli kneza slušati, već podju po djevojačkom savjetu u grad, a kad u grad unidju, napadnu na njih djevojke i sve ih poubijaju ne pustivši ni jednoga živa.

Samo je jedan junak ostao, koji se zvao Ctirad. I suprot njemu izmisle lukavstvo; sakupi se šest djevojaka i ovo izmisle. Saznavši, da ide umiriti njekakvu kavgu, nakite najljepšu djevojku i ostave je na putu uz kladu. Djevojka se zvala Šarka, i ona je bila medju njima najljepša. Uz nju metnu trubu i veliki sud medovine, pa je puste svezanu u šumi. Približi se Ctirad i ugleda djevojku gdje plače. U visini gavran graje i kobi njegovu smrt. Šteta dobroga junaka! Ctirad upita djevojku, što tu radi i čemu plače? A ona odgovori: »ja sam kći oskorinskoga vlastelina, i ovdje su me svezale opake one djevojke; htjele su me silom u svoj grad odvući i zavesti na svoju opačinu, ali čim su vas opazile, ostavile su me ovdje svezanu i pobjegle. Kada Ctirad sve to čuje, sadje s konja i razveže djevojku. Djevojka ga plačući stane moliti, da joj učini lijepu poštu, kako se čini djevojkama i da je vrati njezinu ocu. Ona mu reče: »ne znam, što ću sa sobom ovdje učiniti.« Ctirad sjedne uz djevojku, svoje momke posadi naokolo, uzme piti medovinu i trubiti u trubu. Ali po trubnom glasu razumješe djevojke, da je Ctirad već ulovljen kao u vreći, pa usjednu na konje i napnu lukove. Kada dodju do Ctirada, obore viku i prije nego se ljudi dohvate konja, one ih polove kao ptice pa ih sve poubijaju, a Ctirada na kolesima rastrgaju. Djavoli se smiju tomu dogadjaju, i do danas se ono mjesto zove Šarka.

Tako su ubile Ctirada, a onda djevojačko vijeće odluči, da Vlasta ima vladati svom zemljom, a muževi neka oru. Tako Vlasta primi vladu i stane djevojkama suditi. Djevojke joj sve

povlade i razašlju glasnike po svoj zemlji govoreći: »kad se rodi muško čedo, treba mu desni palac odsjeći i desno oko izbosti, da ne može mača držati i da ne može iza štita gledati.« Njegda su to neznabošci htjeli raditi sa Židovima, i valjada su to čule djevojke; a ako li su to same izmislile, znak je, da su bile pametne. Za tijem Vlasta odredi i oglasi po svoj zemlji, da djevojke same sebi muževe biraju i da žene budu gospodarice u kući, a muževi da im se pokoravaju. Tako je Vlasta navijestila svima svoju milost i mir u zemlji objavila.

Kada to čuje knez Premisal, sazove tajno vijeće i počnu vijećati, kako će se ljudi odbraniti od toga zla. Svi zadadu vjeru Premislu i tvrdo se zavjere. Stanu jahati prema Djevinu i putem djevojke ubijati. Još i ovo odluči muško vijeće: pozovu radi mira najznatnije djevojke u Višegrad, a onda ih osramote i uzmu im žensku čast. Tijem djevojke izgube snagu i junaštvo i više se od sramote ne vrate u Djevin.

Kada to čuje ljuta Vlasta, od žalosti rukne kao medvjedica (když to usłyšě Vlasta liuticě, vzřiu żałostiú jako nedvědicě) i sve muževe na smrt osudi, ali joj Premisal poruči po glasniku: »ne sramimo se svoje nevjere nasuprot vama, jer nevjeru u vas vidimo; da ste vi nama bile vjerne, ne biste od nas doživljele nevjere. Ali kad ste vi mogle ogrnuti se haljinom nevjere, dopustite, da se njom ogrnu i drugi (ale že ste vy směly v nevěrný płaščěk sě odieti, přějte jeho také jiným pojměti). Na to se sve djevojke okupe pred Višegradom hoteći ga osvojiti i sve muževe u njemu poubijati. Ljudi izidju protiv njih, i čim se sukobiše, Vlasta nerazumno izleti izmedju svojih drugarica i uleti medju muževe. Sedam momaka navali na nju, a ona im se ne htjede predati, ali je prevari njezina žestina misleći, da za njom stoje njezine djevojke. U vrevi nije mogla mahati mačem ni kopljem i tako se našla na velikoj muci: ljudi je nožima sasijeku i poslije boja razbacaju je psima. Pošto su djevojke strijele izbacale, dodavale su im mladje koplja; plačući pješke krenu u boj, a ljudi su ih putem bili.

Kada već dvje sta djevojaka izgine, druge nagnu u bijeg. Prije nego su do grada dobježale, dočekaju ih muževi na dizaćem mostu i tu nastane veliki pokolj, sve su htjele na vrata, ali ljudi su za to malo marili. Kada se jedva u grad protisnu, onda djevojke zapoznaju svoju braću i stanu im iza glasa dovikivati; jedne su klecale pred braćom, druge im se umiljavale; ali što su god činile, ničim nijesu umekšale muškijeh srdaca; ljudi su sjekli lijepe djevojke i tjelesa im bacali iz grada. Tako je nestalo djevojačkoga zbora i tako se svršio djevojački rat.

Valja nam dodati, da i Kuzman Pražanin govori o djevojačkom ratu, ali mnogo kraće od Dalimila. Istoričke fabule obično imaju nješto malo realne osnove, ali ova fabula čini se da je s kraja na kraj sva izmišljena, a povod je narodnoj izmišljotini dalo ime grada D j e v i n a, koje je ime dovodio narod u svezu s imenom d j e v a - d j e v o j k a (staročeški d i e v k a) i tako je nastala čudna priča, kako su djevojke ne samo gradile taj grad, nego ga i branile od muškaraca. Treba znati, da narodi u opće rado izmišljaju priče o gradovima i selima, pošto su im njihova imena postala nerazumljiva. Pošto je narod izmislio, da su Djevin gradile djevojke, onda je njeka rekao bih pjesnička simetrija tražila, da Višegrad muškarci grade. Još ćemo zapamtiti, da su se gradovi Djevin i Višegrad u staro doba nalazili posve blizu Praga i poslije su se s Pragom sjedinili u jedan grad.

Kuzman Pražanin i drugi izvori stare češke istorije znadu [68. za imena svijeh našljednika Premislovijeh sve do kneza Borivoja, s kojim se počinje pravo istoričko doba češkoga naroda. Premislovi su se našljednici ovako zvali: Nezamisal, Mneta, Vojen, Unjeslav, Kresomisal, Neklan, Gostivit, Borivoj. — Češki izvori ne znaju gotovo ništa pripovijedati o vladi tijeh knezova sve do Borivoja; samo Kuzman piše njekoliko riječi, kako je knez Neklan imao dugotrajan rat s knezom Vlastislavom, koji je knezovao medju Lučanima (tako se zvalo jedno češko pleme.) Napokon je Neklan nadvladao neprijatelja i njegovu kneževinu pridružio sa svojom. Već se odovud vidi

(a još će se bolje vidjeti poslije pod br. 71.), da su svi knezovi počevši od Kroka bili knezovi ne čitavoga češkog naroda, već samo onoga plemena, koje je sjedilo u sredini zemlje oko glavnoga svoga grada Praga, a druga su češka plemena življela pod vladom svojih plemenskijeh knezova. Praški su knezovi dakako nastojali, da što više stegnu moć ostalijeh plemenskijeh knezova i da svu češku zemlju ujedine; ali je taj posao sporo napredovao.

Dosta je bilježaka o češkom narodu od početka VIII. vijeka pa dalje sačuvano u germanskijem izvorima. Tako doznajemo iz njih, da je s Česima vojevao Karlo Veliki i da ih je prisilio na plaćanje danka. Pod god. 822. veli jedan germanski izvor, da su se češki poslanici došli pokloniti caru Ludoviku Pobožnomu, dakle su ga valjada priznavali Česi za svoga vrhovnoga gospodara. Drugi opet germanski izvor piše, da se godine 845. na kraljevskom dvoru u Regensburgu krstilo 14 češkijeh velikaša. Na veliku našu žalost ova je vijest veoma kratka, tako da osim gole činjenice o krštenju četrnaestorice češkijeh velikaša ništa drugo ne doznajemo, ni iz kojih su krajeva češke zemlje bili oni velikaši, ni kako su se zvali, ni što ih je navelo na tako važan čin. Godine je 845. po svoj prilici vladao Gostivit, ali on se nije krstio, jer je njegov sin Borivoj istom poslije očine smrti primio kršćansku vjeru. Palacký misli, da su krštenju onijeh 14 velikaša bile uzrok po svoj prilici domaće razmirice, te su se nezadovoljni velikaši predali u njemačku zaštitu, i da dokažu svoju odanost njemačkomu kralju, primili su na njegovu dvoru novu vjeru. Ovo bi se nagadjanje slavnoga češkog istoriografa moglo tijem potvrditi, što već god. 846. pa dalje sve do 850. godine nalazimo kralja Ludovika Nijemca u vojni s Česima, ali su se Česi odbranili od njegovijeh navala pod knezom Gostivitom. Na početku vlade njegova sina Borivoja (god 872.) prodrla je opet njemačka vojska u Češku i razbila Čehe, ali nam se nigdje ništa ne veli, da bi Česi postali tada franački podanici ili da bi plaćali danak. Poslije ove nesretne vojne

življeli su Česi u miru od strane njemačke dulje vremena, jer je tada zavladao u Moravi silni knez Svetopuk,*) pod kojega se zaštitom nalazio i Borivoj.

Kako se vidi iz ovo malo riječi, Česi su i prije kneza Borivoja imali nješto svoje istorije, za to je čudno, što češki izvori pa ni vrijedni Kuzman gotovo ništa ne govore o bojevima češko-njemačkima.

Nalazeći se Borivoj, kako smo malo prije rekli, pod [69. zaštitom moravskoga kneza i uživajući mir mogao je ozbiljno misliti na to, da krsti i sebe i svoj narod, koji bez očite svoje velike štete u svakom obziru nije mogao dulje ostajati u neznaboštvu. Kuzman nam je ostavio bilješku, da je Borivoj primio vjeru Isusovu od samoga svetoga slavenskog apostola Metodija, ali je pogriješio, što je zabilježio, da se to dogodilo god. 894. Ova je godina ne samo nevjerojatna, već upravo nemoguća, jer nam je iz drugijeh izvora poznato, da se sv. Metodije prestavio god. 885. Toga Kuzman za cijelo nije znao, i za to je zabilježio krivu godinu krštenja Borivojeva. Palacký misli, da se Borivoj krstio godine 873. ili 874. i to po svoj prilici u moravskom gradu Velegradu, gdje je bila Metodijeva arcibiskupska stolica. S Borivojem se krstila i njegova žena Ljudmila, a samo se po sebi razumije, da se po malo krstio i sav češki narod, jer u izvorima stare češke istorije nalazimo svuda već prvijeh godina X. vijeka Čehe kao kršćanski narod.

Ako je Kuzman pogriješio, kad je stavio Borivojev krst u godinu 894., mogao bi tko pomisliti, da treba odbaciti i Kuzmanovo svjedočanstvo o tom, da je sv. Metodije krstio Borivoja. Tako su doista i mislili gdjekoji njemački naučnjaci, kojima se činilo vjerojatnije držati, da su Česi dobili kršćanstvo od Nijemaca i to od regensburškijeh biskupa. Poznato nam je već, da su se god. 845. krstili njekoji češki velikaši u Regensburgu. Njemačkijem su naučnjacima bjelodano dokazali

*) Ime ovoga kneza glasi staroslovenski **Свѧтоплъкъ**, češki Svatopluk, poljski Świętopelk, ruski Святополкъ, a mi treba da ga po zakonima našega jezika zovemo Svetopuk.

češki istorici, da se Kuzman ni malo nije prevario, kada je napisao, da je sv. Metodije krstio Borivoja. Budući da se ova stvar nalazi u svezi s njekijem važnijem i zabavnijem momentima stare češke istorije, za to ćemo se i mi ovdje časak zaustaviti i pregledati dokaze, da je doista onako, kako tvrde češki naučnjaci.

Mjesto pitanja: s koje je strane primio Borivoj kršćansku vjeru? može se postaviti pitanje: ima li ili nema tragova slavenske liturgije u starijeh Čeha? Ako ih ima, onda je znak, da je doista sv. Metodije krstio Borivoja, ako li ih nema, onda je kršćanstvo došlo u Češku iz Regensburga ili otkud drugud iz Njemačke, jer njemačkijem sveštenicima nije ni na kraj pameti bilo uvoditi drugu kakvu liturgiju do latinsku. Dokazi za eksistenciju slavenske liturgije u starijeh Čeha jesu ovi: Najstariji češki sveci jesu sv. Ljudmila, Borivojeva žena, i sv. Većeslav, unuk Borivoja i Ljudmile. Njihovi su životi napisani malo vremena poslije njihove smrti već u X. vijeku. Vrlo je važna u tom činjenica, što su ti životi napisani staroslovenskijem jezikom, koji do duše nije čist, nego je pomiješan s osobinama ruskoga i češkoga jezika; ruske su osobine dakako istom u kasnije vrijeme unesene, jer nama životi nijesu sačuvani onaki, kako su napisani u X. vijeku. Osim te važne činjenice, što su životi napisani staroslovenski, vrijedno je zapamtiti, da u životu sv. Većeslava nalazimo vrlo znamenite riječi, kako ga je njegova baka dala učiti slavensku knjigu (и в'да его баба своя оучити книгамъ словеньскымъ), a istom poslije je učio i latinsku knjigu. Da nije u prvoj polovini X. vijeka bio po češkijem crkvama u porabi staroslovenski jezik, pita se, za što bi životi prvijeh češkijeh svetaca bili pisani staroslovenski, kad su rečeni životi bili namijenjeni za crkvenu porabu? Isto se tako pita, za što bi sv. Većeslav učio slavensku knjigu, da se po njoj nije služilo i pjevalo po češkijem crkvama? Drugi dokaz nalazimo u samoga Kuzmana, koji pod godinom 967. navodi pismo pape Ivana XIII., u kojem pismu dopušta papa češkomu knezu, da može u Pragu podignuti biskupsku

stolicu, ali se ima paziti, da se za biskupa ne izabere slavenski sveštenik, već latinski. Što to drugo znači, nego da je još i god. 967. bilo po češkoj zemlji slavenskijeh sveštenika, a gdje je njih bilo, tamo je za cijelo bila i slavenska liturgija. Pošto je podignuta biskupska stolica u Pragu, sve je više iščezavala slavenska liturgija, koju su latinski sveštenici zabranjivali i progonili, ali se ona ipak sačuvala sve do konca XI. vijeka u sazavskom namastiru (pri rijeci Sazavi). Na pitanje, koje je pismo služilo starijem Česima, dok su se još držali slavenske liturgije, da li ćirilsko ili glagolsko, valja odgovoriti, da im je služila po svoj prilici glagolica, jer je god. 1857. nadjeno u Pragu njekoliko vele važnijeh glagolskijeh odlomaka, koji su za cijelo pisani u Češkoj i to njegdje u X. vijeku. Što su životi sv. Ljudmile i Većeslava pisani ćirilicom, to ne treba da nas smeta, jer je vrlo lako moguće, da su oni najprije napisani glagolicom, a poslije su prepisani u ćirilicu, i nama su sačuvani ti kasniji prijepisi.

Poslije svega ovoga nije nikako opravdana sumnja o istinitosti Kuzmanova svjedočanstva, koje veli, da je kneza Borivoja krstio sv. Metodije.

Borivoj je umr-o god. 894. iste godine, kada i mo- [70. ravski knez Svetopuk. Borivojevi sinovi Spitignjev i Vratislav odmetnu se od saveza s moravskijem knezom i sklone se pod zaštitu njemačkoga kralja Arnulfa. Pošto je Arnulf umr-o god. 899., ostanu Česi opet samostalni, jer je pod vladom prvijeh dvaju našljednika kralja Arnulfa njemačka država vrlo oslabila i u malo se nije raspala. Istom krepki vladalac Henrik I. podigne državu iz propasti, u koju je bila nagnula. On je god. 928. prodr-o sa svojom vojskom do Praga i prisilio češkoga kneza sv. Većeslava (Vaclava) na plaćanje danka. Uzrok Henrikovoj provali nije poznat. Čini se, da je sv. Većeslav (sin kneza Vratislava) bio do duše čestit vladalac, ali slab. Za to se na nj digao njegov mladji brat Boljeslav,*)

*) Ovo je ime izvedeno od bolji, za to treba pisati Boljeslav, a ne Boleslav, koje je na češku i na poljsku.

kojemu se samomu hotjelo vladati, ne bi li zemlju izbavio od plaćanja danka. Boljeslav dade god. 935. ubiti brata Većeslava i preuzme sam kneževsko prijestolje. Kada je god. 939. njemački kralj Oton I. hotio prisiliti Boljeslava I. na pokornost i kao kazniti ga za to, što je ubio brata, koji je bio Nijemcima odan, potuče Boljeslav Otonovu vojsku hametice. Istom god. 950. prisili Oton Boljeslava na pokornost i na plaćanje danka. Od toga je vremena živio Boljeslav u miru i prijateljstvu s njemačkom državom. On je poslao Nijemcima svoje čete u pomoć, kada se god. 955. bio strašni onaj boj, u kojem su Madžari pri rijeci Lechu kod Augsburga strašno poraženi. Pošto je nakom te pobjede satrta madžarska sila, osvoji knez Boljeslav onaj dio Morave, koji su do tad držali Madžari u svojoj vlasti. Tako se češka država raširi sve do u današnju Galiciju.

Premda je Boljeslav I. okaljan mrskijem činom, na ime ubojstvom brata, opet mu se mora priznati, da je kao vladalac u velike raširio i utvrdio češku državu. Njegov sin Boljeslav II. bio je takodjer valjan vladalac (vladao od god. 967. do 999.), koji je državu iz vana i iz nutra još više ukrijepio. U njegovo vrijeme (god. 973.) i njegovijem nastojanjem osnovana je u Pragu biskupija, i tako se češka država bar u duhovnom obziru oslobodila njemačke supremacije. O njegovu nevrijednom sinu Boljeslavu III. (999—1002) progovorit ćemo njekoliko riječi pod br. 86., gdje ćemo vidjeti, u kolika je on zla uvalio češku državu, koja je onako lijepo napredovala pod vladama njegova oca i djeda. — Ovdje možemo stati govoreći o staroj češkoj istoriji i pogledati plemena češkoga naroda.

Česi. Ovo je bilo najznatnije pleme. Kako je ono življelo [71. u sredini zemlje, tako je onopo malo priteglo pod svoju vlast ostala plemena, i ujedinjenomu od svijeh plemena narodu ono je dalo svoje ime. Ali taj je posao dosta sporo napredovao, jer istom pod konac X. vijeka može se reći, da češki knez iz Praga gospoduje čitavom češkom zemljom. (Vidi malo dolje pod 6). Najstariji knezovi, što ih spominje Kuzman i drugi izvori, nijesu knezovi čitavoga češkog naroda, već samo češkoga plemena.

2. Lučani su prebivali u sjeverozapadnom dijelu češke zemlje. Glavni im je grad bio, koji se danas češki zove Žatec, a njemački Saatz. Gdje su njegda življeli Lučani, tamo žive danas Nijemci, koji su pod vladom kasnijih kraljeva iz Premislova doma navirali u Češku. Pod br. 68. spomenut je lučanski knez Vlastislav, koji je vojevao s češkijem knezom Neklanom.

3. Lemuzi. Ne zna se pravo, kako se ima izgovarati ime ovoga plemena. Ono je sjedilo na sjeveru češke zemlje oko Labe. Iz ovoga je plemena izlazio Ljubušin muž Premisal, dok Kuzman piše, da je Premisal bio rodom iz sela Stadice, koje se nalazilo pri rječici Bjelini. Danas do duše više nema u ovom kraju mjesta Stadice, ali ima gradić Bilin i voda Bělá. Tako Premisal ne bi bio sin upravo češkoga plemena, nego lemuskoga, i u tom imamo po svoj prilici dokaz, da su Lemuzi veoma rano, još u VIII. vijeku izgubili svoju plemensku samostalnost i pridružili se češkomu plemenu, koje je bilo jače.

4. Pšovani. Oni su prozvani po glavnom svojem gradu, koji se njegda zvao Pšov, a danas se zove Melnik (pri ušću Vltave u Labu). Pri gradu Melniku ima još i danas potok, kojemu je ime Pšovka. Borivojeva je žena sv. Ljudmila po Kuzmanovu svjedočanstvu bila kći pšovanskoga kneza Slavobora. Otud zaključujemo, da još u Borivojevo vrijeme nije bila češka zemlja ujedinjena, dok su evo Pšovani imali svoga posebnoga kneza.

5. Hrvati. Ove smo češke Hrvate spomenuli već pod br. 41. Oni su življeli blizu krkonoškijeh gora uz rijeku Labu, koja tamo izvire. Oni su se dijelili u dvije župe. U životu sv. Većeslava čitamo, kako je njegova mati Dragomira poslije sinova umorstva utekla iz Praga medju Hrvate bojeći se, da i nje ne ubije Boljeslav.

6. Još je bilo i drugijeh plemena, od kojih je nastao češki narod, kako se vidi iz djelâ češkijeh naučnjaka. Mi ih ovdje ne spominjemo, jer ima dosta nesigurnijeh stvari, koliko se tiče tijeh plemena. Ovdje ćemo samo dodati nješto, što je

znatno za istoriju ujedinjenja češke zemlje. Otac sv. Vojtjeha praškoga biskupa i poslije mučenika (zaglavio medju neznabožačkijem Prusima) zvao se Slavnik. To je bio gospodar velikoga dijela češke zemlje, jer je pod njegovom vlasti stajala čitava istočna i južna polovina Češke počevši od Šlezije do austrijskijeh i bavarskijeh granica. Tako je Slavnik imajući pod sobom $^2/_5$ Češke bio gotovo isto tako silan kao i praški knez. Slavnikova je prijestolnica bila u gradu Ljubici (Libici), koja je valjada ležala pri današnjem selu Libice (Libitz), koje se nalazi uz Labu od prilike baš po sredini medju Pragom i Koeniggraetzom. Svakako je Boljeslavu I. i II. bila nepoćudna tako velika moć Slavnikova, jer oni nijesu mogli misliti na ujedinjenje češke zemlje, dok ima u njoj knez, koji je svojom silom gotovo njima ravan. Ali ipak se ništa ne čita ni u Kuzmana ni u drugijeh pisaca, da bi Slavnik živio u neprijateljstvu s Boljeslavom I. i II., koji su mu bili suvremenici. On je priznavao njihovu vrhovnu vlast, ali je inače bio samostalan. Da je Slavnik znao življeti u miru s Boljeslavom II., tomu je dokaz, što je njegov sin Vojtjeh bio biskup u Pragu, dakle u prijestolnici kneza Boljeslava. Istom poslije smrti Slavnikove potpadne njegova kneževina posve pod vlast Boljeslava II., jer Slavnikovi sinovi nijesu znali biti složni. To se dogodilo zadnjih godina X. vijeka. Tako se može reći, da je češka zemlja konačno ujedinjena oko godine 1000. Poslije toga vremena ima istorija posla samo s češkijem narodom, a ne s češkijem plemenima.

VI.

Moravljani i Slovaci.

Njihovo najstarije doba. — Vrijeme od god. 803. do 846. — Knez Rastislav. — Prvo vrijeme Svetopukova knezovanja. — Knez Svetopuk poslije forchheimskoga mira. — Svetopuk i Arnulf. — Konac moravske države. — Madžari. — Koje su narodnosti bili stari Moravljani i Slovaci?

Kako se samo nagadjanjem može za Čehe reći, kada [72. su se od prilike doselili u Češku, isto je tako i s Moravljanima i sa Slovacima. Ali što nam se pri Česima činilo vjejatno, to nam se čini i ovdje pa velimo: Nijesu ni Moravljani ni Slovaci došli u nove zemlje na jednoć, nego je trajalo njekoliko decenija, dok su se sva njihova plemena doselila. Osim onijeh razloga, koje smo za Čehe naveli u prilog ovoj tvrdnji, možemo za Moravljane i Slovake još i ovo reći: da su oni na jednoć došli, onda bi oni za cijelo ostali u novijem zemljama ujedinjeni, a ne bi čekali istom do IX. vijeka, da se ujedine. Onaj vodj, koji bi ih doveo u nove zemlje, ne bi ih pustio, da se odmah iza osvojenja novijeh naselja sva plemena raspršaju.

Na pitanje, kada su se od prilike Moravljani i Slovaci doseljavali u nove zemlje, ne možemo prije odgovoriti, dok nam nije poznato, kakvi su narodi prije Moravljana i Slovaka življeli u onijem zemljama. Najstariji su stanovnici Morave bili

Boji, koji su nam već poznati i kao najstariji stanovnici češke zemlje. Dokaz, da su njegda doista Boji prebivali u Moravi, daju nam imena: Brno (moravski glavni grad) i Morava (voda, po kojoj je prozvana i zemlja, kroz koju teče). Ime Brno glasilo je bojski ili keltički Bern; istijem se tijem imenom (Bern) zvao i jedan grad u gornjoj Italiji, gdje su njegda življeli Kelti, a Rimljani su od keltičkoga Bern načinili Verona. — Što se tiče imena rijeke Morave, ono je dakako posve slavensko, kako dokazuje ne samo etimologija (Morava od istoga korijena, od kojega je i riječ more, Morača voda, koja utječe u skadarsko jezero), već i to, što se u Srbiji nalazi rijeka s istijem imenom. Ali Moravljani došavši na novu postojbinu bili bi možda i drugo koje ime dali onoj rijeci, da se ona u vrijeme njihova dolaska nije zvala sličnijem imenom. Ona se na ime latinski zvala Marus, koje je ime keltičkoga izvora. Novijem je dakle pridošlicama samo malo trebalo okrenuti keltičko ime pak su dobili slavensko. Nijemci su prozvali istu vodu March, kojemu je imenu izvor takodjer u keltičkom jeziku.

Kako su Boje u Češkoj pritisnuli germanski Markomani, tako su ih u Moravi pritisnuli Kvadi, koji su takodjer bili germansko pleme. Kvadi su bili saveznici Markomana u bojevima protiv Rimljana, za to im je i sudbina bila zajednička. Kako u V. vijeku nestaje iz istorije Markomana, tako nestaje i Kvada; jedne je i druge za cijelo seoba nárôdâ zanijela u Italiju s drugijem germanskijem plemenima, gdje su se izgubili. Poslije propasti hunskoga carstva nalazimo germansko pleme Ruge ondje, gdje su prije hunskoga dolaska u Ugarsku življeli Kvadi. Sva je prilika, da su i Kvadi i Rugi bili razasuti ne samo po Moravi, nego i po sjeverozapadnoj Ugarskoj, gdje su danas Slovaci. Kratko su vrijeme Rugi življeli po Moravi i sjeverozapadnoj Ugarskoj, jer su već godine 488. krenuli pod zastavom istočnogotskoga kralja Teodorika u Italiju, kojoj je Teodorik do mala postao gospodarom. Tako su oko god. 500. mogli početi dolaziti Moravljani i Slovaci u nove svoje

zemlje, a po svoj prilici bila je ta polagana seoba svršena oko god. 560., na ime prije dolaska Avara u Ugarsku (g. 563.), jer kako su Avari bili sa svoje zvijerske ćudi dobro poznati, ne bi po svoj prilici u njihovu blizinu t. j. u Moravu i u sjeveroistočnu Ugarsku htjeli dolaziti ni Moravljani ni Slovaci. Evo ovo su razlozi, za što mi držimo, da su Moravljani i Slovaci dolazili na svoje nove postojbine izmedju godine 500. do 560. Ovaj se račun ne može do duše potvrditi direktnijem istoričkijem dokazima, ali se on takvijem dokazima ne može ni oboriti.

O Moravljanima i Slovacima šuti istorija mramorkom sve do prvijeh godina IX. vijeka, kada se pod udarcima Karla Velikoga srušila pogana avarska država. Ova se šutnja po svoj prilici objašnjava tijem, što su Moravljani i Slovaci bili avarska raja sve do propasti avarske države (izuzevši možda vrijeme kneza Sama) i kao nevoljna raja nijesu drugo radili do mučili se za svoje gospodare, kako će im harač sastavljati. Još se bolje rečena šutnja objašnjava, ako se reče, da su Moravljani i Slovaci istom zadnjih godina Karla Velikoga došli u dodir s velikom germanskom državom, koja je osim drugijeh kulturnijeh tečevina imala i svoje ljetopisce, koji su dakako i o susjednijem narodima morali kašto koju riječ progovoriti. Prije Karla Velikoga nijesu Moravljani i Slovaci bili poznati onijem piscima, koji su u zapadnoj Evropi bilježili dogadjaje. Najveći dio našega znanja o starijem Moravljanima i Slovacima osnovan je na germanskijem izvorima, koji su dakako svi pisani latinski. Nješto malo javljaju nam i izvori o životu i radu slavenskijeh apostola Ćirila i Metodija, od kojih su njeki pisani latinski, njeki grčki, njeki staroslovenski. Nješto malo zabilježio je o staroj moravskoj državi, ali istom iz kasnijega joj vremena, i vizantijski pisac Konstantin Porfirogenit, s kojim smo se upoznali, gdje smo govorili o Hrvatima i Srbima.

Kada se potlačeni narodi dokopaju slobode, i kada njeg- [73. dašnje svoje krvopije vide, gdje ih je izdala prvašnja snaga te propadaju, onda dolazi vrijeme osveti, koja srcu ljudskomu

vrlo često godi više nego drugo koje moralnije čuvstvo. Tako je bilo i s Avarima; pozni njihovi potomci imali su plaćati za grijehe svojih otaca, koji nijesu znali s ljudima ljudski postupati. Poznati nam Einhard (vidi br. 46.) piše, da je god. 805. došao pred Karla Velikoga avarski poglavica Teodor, koji je bio već kršten, i tužio se caru, kako njemu i njegovu narodu nema života od Slavena, koji neboge Avare ljuto pritiskuju. Car usliši molbu Teodorovu i dopusti, da se Avari mogu preseliti na zapadnu stranu Dunava, gdje će biti malo dalje od Slavena. Ove Slavene-tlačitelje Einhard zove na prosto »Sclavi«, ali se čini sigurno, da su to Slovaci, koji su se iza sretnijeh pobjeda Karla Velikoga nad Avarima počeli protezati i potiskivati Avare. Ali ni na drugoj strani Dunava nijesu Avari imali mira od Slovaka, a možda i Moravljana, jer je već godine 811. bio prisiljen Karlo Veliki poslati u Ugarsku vojsku, da razvadi Avare i Slavene (»ad controversias Hunorum et Sclavorum finiendas«). Osim toga pozvao je car Karlo poglavice slavenske i avarske preda se na sud u Aachen. O slavenskijem poglavicama veli Einhard: »primores ac duces Sclavorum circa Danubium habitantium.« Otud se vidi, da su Moravljani i Slovaci na početku IX. vijeka živjeli pod vladom ne jednoga kneza, nego njih njekoliko. Moglo bi se pitati, kako je mogao car Karlo pred svoje prijestolje zvati na račun moravsko-slovačke knezove? Na to odgovaramo, da su se po svjedočanstvu jednoga germanskog izvora već godine 803. poklonili ne samo Avari, već i Slaveni (Moravljani i Slovaci) silnomu caru i predali mu se. Tako je godina 803. najranija, iz koje nam javlja istorija glasak o Moravljanima i Slovacima. Osim iz Einhardove bilješke, koja ide pod godinu 811. imamo svjedočanstvo i u salcburškoga bezimenjaka o tom, da su se Slaveni (t. j. Slovaci, a valjada i Moravljani) naseljivali prvijeh godina IX. vijeka po Panoniji, jer to je zemlja na zapadnoj strani Dunava. Panonija je u vrijeme franačko-avarskijeh bojeva grozno opustošena; Einhard do duše pretjeruje, kada veli, da je od tijeh bojeva nestalo stanovnika po Panoniji, ali se

svakako otud može razabrati, da je nakom rečenijeh bojeva bilo po Panoniji dosta prostora za one, koji su se po njoj htjeli seliti. Panonski su Sloveni u vrijeme bojeva Karla Velikoga s Avarima po svoj prilici bježali sve dalje na jug prema Dravi, kamo nijesu dopirale ratne strahote. Za to je samo sjeverna polovina Panonije bila pusta, a ne čitava Panonija, jer kamo bi se inače djenuli panonski Sloveni! Osim Slovaka (a valjada i Moravljana) selili su se po Panoniji po riječima salcburškoga bezimenjaka takodjer Nijemci i Avari. Mjesta je bilo dosta i za jedne i za druge i za treće. Panonija je potpala pod franačku državu.

Moravljani se pod tim svojim imenom prvi put spominju u Einharda pod god. 822., gdje se veli, da su se tada došli pokloniti caru Ludoviku Pobožnomu u Frankfurt poslanici svijeh istočnijeh Slavena, pa i Čeha i Moravljana (Einhard je osim života Karla Velikoga, koji je umr-o god. 814., napisao još i anale franačke države, koji dosežu do god. 829., kako je rečeno pod br. 46.) Iz ove se vijesti vidi, da su još i u vrijeme Ludovika Pobožnoga Moravljani priznavali nad sobom vrhovnu vlast franačku.

Prvi moravski knez, kojemu za ime doznajemo, jest Mojmar. Njega spominje, kako nam je već poznato iz br. 59., salcburški bezimenjak pišući, kako je od njegove sile morao bježati poznati nam moravski velikaš Prvina. Bilo bi suvišnje, da ovdje ponavljamo ono, što smo već govorili o Prvini i o njegovoj državi. Za to ćemo samo nješto reći, što još nije spomenuto. Iz riječi salcburškoga bezimenjaka može se zaključiti, da je Prvina bio knez u slovačkom gradu Nitri. Premda nam bezimenjak ne veli uzroka, za što je Prvina morao bježati od Mojmara, ali se sve čini, da je uzrok bio, što je Mojmar išao za jedinstvom države, da on bude jedini vladalac u njoj, a u tom su mu poslu smetale kojekakve suknežice, medju njima dakako i Prvina. Čini se, da je taj posao dobro pošao Mojmaru za rukom, jer nam se on javlja ako ne kao jedini, a ono kao najsilniji knez u svojoj državi, koja nije

obuhvatala samo Moravu, nego i slovačke zemlje. Istorija nam na žalost osim Prvine nije sačuvala imena ni jednoga drugog područnog suknežice u vrijeme Mojmarovo.

Mojmar je za cijelo priznavao nad sobom za vrhovnoga gospodara franačkoga kralja, ali je iz tiha nastojao oko potpune samostalnosti. Kada je kralj Ludovik Nijemac opazio, na što Mojmar teži, dodje godine 846. u Moravu, svrgne s kneževskoga prijestolja Mojmara i postavi za kneza njegova sinovca Rastislava. Ne mislimo, da su ugovori izmedju Morave i franačkoga dvora dopuštali, da se ovako postupa s moravskijem knezom; ali ako nije Ludovik Nijemac imao formalnoga práva, kada je išao s prijestolja skidati kneza Mojmara, imao je on glavno pravo svijeh nasilnika, pred kojim sva druga prava šute, na ime právo jačega.

Ovdje ćemo najprije reći, da se novomu knezu nalazi u [74. izvorima ime zabilježeno ne samo Rastislav, već i Rastic, a ovo je oboje isto ime, samo je Rastic skraćeno od Rastislav i govorilo se od mila. — Djelo svoga strica oko moravske samostalnosti nastavio je novi knez i to s velikijem uspjehom, tako da je došlo vrijeme, te se kralj Ludovik za cijelo kajao, što se pouzdao u Rastislavá i postavio njega za kneza. Rastislav je kao oštrovidan politik uvidjao, da će prije ili poslije morati Morava ili oružjem braniti svoju samostalnost ili postati prostom provincijom njemačkom. Uvidjao je i to, da se moravska država ne će moći ogledati s njemačkom silom izvan svojih granica, nego će trebati da se Moravljani u svojoj zemlji brane. Za to je knez Rastislav prvijeh godina svojega knezovanja gradio po svojoj državi nove tvrdjave, a stare je popravljao. Osobito je utvrdio dva grada, Djevin i Velegrad. Ne može se na žalost danas odrediti položaj tijem dvjema gradovima. Danas stoji do duše u Moravi blizu ugarske granice selo Velehrad ne daleko od varošice Uherské Hradiště, ali nije sigurno, da li se tu njegda nalazio Velegrad. Dok je Ludovik Nijemac vojevao s Česima (g. 846—850.), nije se Rastislav hotio miješati u borbu osjećajući valjada, da

⁂

još nije došlo vrijeme braniti samostalnost moravske države. Nijesu Rastislavljeve priprave dugo ostale tajne njemačkomu kralju; za to se ovaj pobrine, da za vremena Moravu podjarmi. Godine 855. navali iznenada Ludovik na moravskoga kneza, ali ga Rastislav junački dočeka, i premda je Ludovik dosta poharao Moravu, kud je prolazio, morao se brzo i bez ikakvoga uspjeha ukloniti iz te zemlje, a onda Rastislav sa svojom vojskom provali u njemačke zemlje iza Dunava pa ih opustoši, da naplati Ludoviku njegovo pustošenje po Moravi.

Odvrativši Rastislav sretno prvu njemačku navalu na svoju državu stane još življe nastojati oko priprava za buduće bojeve, koji su mu se činili sigurni. U to se vrijeme rodi u njegovoj glavi sretna misao dostojna slavenskoga vladaoca: Rastislav na ime odluči rastrgati sve spone, koje njegovu državu vežu ili bi mogle vezati s njemačkom, a jedna od najglavnijih spona bila je latinska crkva, kojoj su Nijemci onoga vremena bili vjerne i fanatične sluge. Videći to Rastislav pomisli, kako bi bilo, kad bi se u njegovoj državi zavela narodna slavenska liturgija, s narodnijem biskupima i sveštenicima. Budući da je u ono vrijeme mogao samo u Carigradu — prijestolnici istočne crkve — naći ljudi, koji bi veliki posao emancipacije moravske crkve mogli započeti i provesti, za to on zamoli grčkoga cara Mihajla III., da mu pošlje ljudi, koji su prikladni za taj posao. Ako su se igda našli pravi ljudi za koji posao, a ono su se onda našla dva čovjeka, koji su bili upravo kao stvoreni ili unaprijed odlučeni za posao, koji je Rastislavu bio nuždan. Bili su to Ćirilo i Metodije, koji su godine 863. došli iz Carigrada u Moravu i započeli tamo blagoslovno svoje djelovanje.

Godine 864. prodre opet Ludovik Nijemac u Moravu s golemom vojskom, a Rastislav, koji se bio zatvorio u Djevinu, videći, da ne može odoljeti velikoj sili, obeća vjernost njemačkomu kralju. Rimski je papa Nikola I. takodjer mrko gledao Rastislavljevo nastojanje oko potpune samostalnosti, za to je kralju Ludoviku, kada je polazio u boj na Rastislava, poslao

svoj blagoslov sa željom, da svlada neprijatelja. Osim papina blagoslova imao je Ludovik na svojoj strani još i Bugare, kojima je onda vladao knez Boris. Poznato nam je, da se bugarska država onoga vremena protezala preko istočne Srbije i Srijema ća u južnu Ugarsku (vidi br. 46.). Ne zna se, koliko su Bugarí pomagali Ludoviku, ali je sva prilika, da je njemačkomu kralju od Bugara bilo malo pomoći, jer je središte bugarske države bilo vrlo daleko od Morave, te se nad onijem, što su Bugari držali u Srijemu i u Ugarskoj, poradi velike daljine nije mogla njihova vlast nigda pravo uhvatiti.

Godine 868. započnu se opet bojevi medju Ludovikom i Rastislavom. Na Nijemce se dignu tada ne samo Moravljani, nego još i lužički Srbi i Česi. Ova dva plemena, koja su prodrla u Bavarsku i Turingiju, upokori brzo njemačka vojska, ali je teži posao bio s Rastislavom. Dvije velike njemačke vojske, od kojih je jednu vodio kraljević Karlman, a drugu kraljević Karlo, zadju daleko u moravsku državu, a kad je poradi oskudice živeža trebalo uzmicati, onda se Moravljani obore na gladne i umorene Nijemce i brzo očiste zemlju od njih, te su Nijemci mogli hvaliti boga, da nijesu još gore nastradali. Tako je Rastislav mogao biti veseo, što je očuvao svoju državu od njemačke sile. Ali njegovo veselje nije dugo trajalo, jer ga zadesi nesreća, otkle joj se nije ni nadao: njegov sinovac Svetopuk, koji mu je u vrijeme rata vjerno pomagao, počne poslije rata raditi o nevjeri, kako bi stricu oteo prijestolje i sam se na njega uspeo. Da bi mu to bolje pošlo za rukom, preda se u zaštitu kraljeviću Karlmanu. Kada to čuje Rastislav, pošalje svoje ljude, da ubiju Svetopuka, ali oprezni Svetopuk preteče strica, uhvati ga živa i preda ga Karlmanu. Ovaj ga pošlje svomu ocu kralju Ludoviku u Regensburg. Nečovječni Ludovik dade staromu svomu neprijatelju oči iskopati, a onda ga zatvori u njekakav namastir (god. 870.). Poslije toga ružnog djela ne javljaju nam izvori ništa više o nesretnom Rastislavu.

Rekli smo, da je Svetopuk u vrijeme rata od god. [75.

868. vjerno stajao uz svojega strica. Svetopuk je već godine 863. bio knez, ali dakako stajao je pod vlašću strica Rastislava. Ovo se potvrdjuje riječima staroslovenskoga života sv. Metodija, gdje se kaže, da je k caru Mihajlu poslao poslanike moleći slavenske vjeroučitelje ne samo Rastislav, već i Svetopuk; u istom je životu priopćeno pismo pape Adrijana II. knezovima Rastislavu, Svetopuku i Kocelju. Tako je dakle sigurno, da je Svetopuk bio knez, ali područnik Rastislavljev. Samo je teže odrediti, gdje je on knezovao. Šafařík i Palacký misle, da je Svetopuk za Rastislavljeva života bio ondje knez, gdje je njegda knezovao Prvina, na ime u slovačkom gradu Nitri.

Predavši Svetopuk Rastislava Nijemcima u šake mislio je, da će Nijemci njega postaviti za kneza, ali se prevario u tom računu, jer je poslije rečene izdaje kraljević Karlman u ime svoga oca kralja Ludovika preuzeo moravsku državu, a upravu je pustio dvojici njemačkijeh grofova. Tako bi valjada već onda propala moravska država, da se narod po Moravi nije digao na oružje protiv Nijemaca. Onda kralj Ludovik pošlje Svetopuka, da umiri ustanak, ali Svetopuk čim dodje medju svoj narod, okrene oružje na Nijemce i za kratko vrijeme rastjera sve Nijemce iz moravske države, a narod videći Svetopukovo junaštvo i mržnju na Nijemce prizna ga radosno za svojega kneza (god. 871).

Svetopuk je došao na kneževsko prijestolje kao zločinac; svoga zločina, što ga je počinio sa svojim stricem, nije okajao tijem, što je pristao uz narod i istjerao Nijemce iz zemlje, jer je to bila osveta Nijemcima, što nijesu odmah poslije Rastislava postavili njega za kneza, kako se bio nadao. Ali je ovaj zločinac bio čovjek lukav i hrabar, te je i kroz najteže nevolje znao sretno provući sebe i svoju državu, pače njemu je pošlo za rukom sazdati veliku i silnu državu, kakve prije njega nije osnovao ni jedan slavenski vladalac. Svetopuk je bio vrstan vladalac i politik, ali karakteran čovjek nije bio. No treba pomisliti, da je velika njegova država poslije njegove smrti brzo propala te se nigda više nije obnovila, i za to potomstvo pri

sjaju njegovijeh vladalačkijeh vrlina zaboravlja njegove grijehe i vidi u njemu slavnoga vladaoca slavenskog u IX. vijeku

Nijemci se upropaste, kada vide, kako ih je Svetopuk prevario i odmetnuo se od njih. Za to ga je imala snaći teška pedepsa. Godine 872. udari kraljević Karlman na Svetopuka, ali na svoju veliku nesreću, jer je Svetopuk Karlmana ne samo od Morave odbio, već je još poletio za njim u potjeru, i bio bi mu svu vojsku satr-o, da nije brzo došla pomoć od kralja Ludovika. Videći Nijemci, da sa Svetopukom nema šale, pomire se s njim, a Svetopuk rado pristane na mir, jer mu je trebalo odaha od dotadašnjih bojeva. Mir izmedju kneza Svetopuka i kralja Ludovika učini se god. 874. u bavarskoj varoši Forchheimu. Ne možemo sigurno reći, kakve su pogodbe bile ovoga mira, jer su izvori u tom pitanju mutni, ali se čini, da je njemački kralj priznao Svetopuka za samostalnoga kneza.

Onako lukav i oprezan čovjek, kakav nam se Svetopuk [76. prikazuje po vijestima izvôrâ, jamačno je dobro znao, da forchheimski mir ne će trajati do vijeka, da će prije ili poslije Nijemci opet kušati raditi o propasti moravske države. On se za cijelo pripravljao za novu borbu, kad došla da došla. Ali o tijem njegovijem pripravama ne govore izvori. Kratko vrijeme poslije forchheimskoga mira umre kralj Ludovik Nijemac (godine 876.), koji je sebi postavio zadaću, da njemačko gospodstvo raširi što dalje na istok. Tomu su se opirali Česi i Moravljani, za to je njih trebalo slomiti, ali kralju nije to pošlo za rukom. Ludovikov sin Karlman umre god. 880. Ni Ludovik ni Karlman poslije forchheimskoga mira nijesu ratovali s moravskijem knezom. Ratove je na novo otvorio Karlmanov sin Arnulf, koji je isprva bio namjesnik u Panoniji i Karantaniji (br. 60.), a poslije je postao njemačkijem kraljem (god. 887.) i napokon rimskijem imperatorom (god. 896.). O bojevima izmedju Svetopuka i Arnulfa govorit ćemo malo poslije, a sada ćemo reći njekoliko riječi o Svetopukovu staranju za slavensku crkvu.

Svetopuk je bio (odbivši njegovo junaštvo i vladalačke spo-

sobnosti) čovjek posve prozaične naravi, bez ikakvijeh ideala. Niti je on shvaćao važnost prosvjete u narodu, niti je sam za njom išao; isto tako nije mogao dokučiti velike koristi slavenske narodne crkve. Ovo je drugo lako razumjeti, jer je Svetopuk bio hrišćanin samo po imenu, a živio je opako kao svaki neznabožac. Takav čovjek nije nalazio za vrijedno starati se crkvenijem poslovima. Za to on ako upravo nije progonio Metodija, ali ga nije ni štitio od njegovijeh neprijatelja.

Kada se god. 870. sv. Metodije vratio iz Rima u Panoniju ka knezu Kocelju, pošlje ga Kocelj za kratko vrijeme natrag u Rim moleći papu, da Metodija učini biskupom. Papa učini Kocelju po volji, ali kada se Metodije vratio u Panoniju, snadju ga veliki jadi, jer su se tada digli na nj susjedni njemački biskupi. Oni su Metodija povukli pred svoj sud i bacili ga u tamnicu, u kojoj je čamio tri godine. Istom 873. godine oslobodi se Metodije tamnice, i to pošto je papa Ivan VIII. zapovjedio njemačkijem biskupima, da ga iz nje puste. Mogao bi tko pitati: a što je radio Kocelj, da je dopustio obijesnijem njemačkijem biskupima, da čine tako bezakonje s čovjekom njemu milijem? Sva je prilika, da se Kocelj bojao oružjem ustati za Metodija, jer bi to Nijemci jedva dočekali, da mu uzmu njegovu državu, a njegove riječi nijesu ništa pomagale. Svetopuka ne možemo koriti, što nije Metodija tada branio od njegovijeh neprijatelja, jer je sam bio zapleten u ono vrijeme u bojeve s Nijemcima; a drugo, Panonija nije bila njegova država, dakle se ne bi ni u mirno doba mogao miješati u ono, što su Nijemci radili po Panoniji Kada se Metodije oslobodio tamnice, onda ga Svetopuk pozove k sebi u Moravu, a rimski ga papa učini arcibiskupom moravske crkve. To je bilo oko god. 874. valjada odmah iza forchheimskoga mira. Sada su istom nastali tužni dani za sv. Metodija, jer su njemački sveštenici znali tako Svetopuka pridobiti na svoju stranu, da im je dopuštao raditi što su htjeli, a oni se nijesu žacali ni nasilja ni potvora, samo da naude gdje mogu sv. Metodiju i slavenskoj liturgiji. Najbjesniji je bio medju njima

nitranski biskup Wiching, koji je svomu starješini Metodiju (jer je Metodije bio arcibiskup) ljuto zagrčio mnogo dana iz zadnjih godina njegova života. Svetopuk je više vjerovao lukavomu pletkašu Wichingu nego bezazlenomu Metodiju, a ni rimski papa nije uvijek držao stranu Metodijevu. Tako je Metodije živio do konca svoga života u udiljnoj borbi s gadnim svojim protivnicima. On je umr-o god, 885., a poslije njegove smrti podigne se još žešća bura na njegove učenike, tako da je već oko god. 887. posve istrijebljena slavenska liturgija u Moravi, a dakako i u Panoniji, koja je poslije smrti Koceljeve (god. 874.) došla u njemačke ruke. Najznatniji učenici Metodijevi i pristaše slavenske liturgije, kojih je bilo oko 200, istjerani su iz tijeh zemalja; oni su se razbježali u Hrvatsku i u Bugarsku, i od toga vremena imali su stari Hrvati glagolicu i narodni jezik u svojim crkvama.

Kako se iz svega vidi, Svetopuk je svakako vrijedan ukora, što je pustio, da onako jadno propadne slavenska crkva u njegovoj državi ne do duše toliko s njegova otvorena neprijateljstva, koliko s nemara i rdjava srca.

Prijateljstvo, koje je nakon forchheimskoga mira bilo [77. izmedju Svetopuka s jedne strane i Ludovika Nijemca i Karlmana s druge strane, potrajalo je i poslije smrti ove dvojice, pače se činilo, da se ono još jače utvrdilo izmedju Svetopuka i Karlmanova sina Arnulfa. Ovo je prijateljstvo tako daleko išlo, da je god. 881. Svetopuk kumovao Arnulfovu sinu, koji je dobio ime po svomu kumu Zwentibald (Nijemci su Svetopuka zvali Zwentibald). Ali onaki ljudi, kakvi su bili Svetopuk i Arnulf, nijesu dugo mogli biti prijatelji jedan drugomu, jer su obojica bili u moralnom obziru jednaki. Kakav je bio Svetopuk, to nam je već poznato, a Arnulf je bio isto takav: hrabar, lukav, političan, čovjek, koji ne probira sredstva. Svetopuk i Arnulf poznavali su dobro jedan drugoga, jer su bili jednaki; za to nije jedan drugomu nigda vjerovao, a ako su kada bili prijatelji, to je bilo samo na oko.

Neprijateljstva se izmedju njih dvojice započnu već g. 882.,

dok još možda kumče Zwentibald nije ni prohodalo. Zavadili su se poradi njekakvijeh njemačkijeh grofova; Svetopuk je stajao na strani jednijeh, a Arnulf na strani drugijeh; i tako je samo malo trebalo, da medju njima pukne očit boj. Godine 883. već nalazimo Svetopuka, gdje grozno hara Arnulfovu zemlju Panoniju, isto tako i god. 884. Arnulf se nadje u velikom škripcu, jer mu je Svetopuk i vojsku razbio. Istom car Karlo Debeli pomiri kumove. Svetopuku je ovaj mir pribavio Panoniju, a Arnulf je ostao gospodar samo Karantanije. Ovako je oko g. 885. Svetopukova država bila rasprostranjena tako, da se doista mogla zvati velikom i silnom državom. Osim Morave i slovačke zemlje u gornjoj Ugarskoj i osim netom stečene Panonije priznavali su vrhovnu vlast Svetopukovu Česi, kojima je onda knezovao Borivoj, a po svoj prilici i obližnja plemena polapskijeh Slavena uz Labu i Odru. Tužno je pomisliti, da je već za 20 godina Svetopukova država ne samo pala sa svoga vrhunca, već je i posve uništena.

Poslije pomenutoga mira ostali su Svetopuk i Arnulf njekoliko godina prijatelji, dakako onaki, kakvi su mogli biti. Zna se, da je Svetopuk sa svojim četama pomagao god. 887. Arnulfu, kada se borio za kraljevsku njemačku krunu. Ali četiri godine poslije toga započne se na novo medju njima neprijateljstvo, koje je u svojim pošljedicama bilo kobno po moravsku državu, ali nije blagoslova doneslo ni njemačkoj kraljevini. Znajući Arnulf, kolika je sila Svetopukova, pobrine se za saveznike. Nagovori posavskohrvatskoga kneza Braclava, da mu pomaže. Drugi mnogo strašniji saveznik bili su Madžari, kojima se prije god. 890. jedva za ime znalo u zapadnoj Evropi, a koji su za kratko vrijeme postali i previše poznati mnogijem narodima. Madžari prime Arnulfov poziv i dodju u Moravu; Svetopuk se zatvori sa svojom vojskom u tvrdjave i pusti neprijatelje da haraju, a kada su se naharali, razidju se i Nijemci i Madžari svojim kućama. S velikom jarošću Arnulf obnovi boj god. 893., ali bez uspjeha, ni tada nije mogao nauditi Svetopuku. Možemo dakako misliti, kako je bilo jadnomu

narodu, kojemu su konji gazili usjeve, a neprijateljski vojnici palili kuće; da je mnogo roblja odvedeno u Njemačku, da je mnogo oko plakalo, mnogo srce pucalo trpeći strahote sredovječnoga bijesnog rata, to možemo lasno dokučiti. Ali sve je to trebalo trpljeti, ne bi li se država obranila od neprijatelja. U to dodje godina 894., kada je umr-o Svetopuk. U ono je kritično doba njegova smrt značila, da je stvar, za koju se narod borio, ako ne posve izgubljena, a ono jamačno na pô. Njegovoj se smrti jamačno veselio iz svega srca Arnulf, koji je dobro znao, da se ne radjaju prečesto onaki ljudi, kakav je Svetopuk, koji je pored svih svojih pogrješaka bio ipak strašan svojim neprijateljima, kako zgodno o njemu veli Konstantin Porfirogenit.

Čini se, da je Svetopuk osjećao, kako će poslije nje- [78. gove smrti trebati njegovijem sinovima, da se svijem silama upru protiv neprijatelja, i ako išto izbavi moravsku državu od propasti, to će ju izbaviti sloga njegovijeh sinova. Ovdje ćemo priopćiti što piše Konstantin Porfirogenit o tom, kako je Svetopuk (kojega on piše Σφενδοπλόκος) svojim sinovima preporučio na smrtnoj postelji slogu: On pozove sinove k sebi, pruži im svežanj šiba i reče im, neka ga pokušaju prelomiti; kada ni jedan to nije mogao učiniti, onda Svetopuk razveže svežanj, i onda je bez ikakve muke lako bilo polomiti pojedine šibe. Tijem ih primjerom ponuka na slogu i opomene ih, neka žive bratinski, neka se dvojica mladjih pokoravaju najstarijemu bratu, koji će biti njihov vrhovni knez.

Porfirogenit nije zabilježio imena Svetopukovijeh sinova; iz jednoga germanskog izvora doznajemo samo za dvojicu i zvali su se M o j m a r i S v e t o p u k. Njihov treći brat bio je po svoj prilici neznatan, i tako mu se ime izgubilo. — Rečeno je pod br. 70., da su se Borivojevi sinovi Spitignjev i Vratislav odmetnuli odmah poslije Svetopukove i Borivojeve smrti od saveza s Moravom i predali se kralju Arnulfu u zaštitu. Čini se, da su se za malo vremena ocijepili i polapski Slaveni. Sve su ovo bile velike nesreće za uzdrmanu Moravu, ali još je

veća nesreća bila nesloga izmedju braće Mojmara i Svetopuka. A kao da sve ovo nije bilo dosta, da upropasti mladu slavensku državu, provale godine 895. u današnju svoju domovinu Madžari, koje je srce povuklo za tom lijepom zemljom prije tri godine, kadà su došli kao Arnulfovi saveznici nadbijati Svetopuka. Čim su se Madžari nastanili u Ugarskoj, stegnuta je Morava u granice, što ih je imala prije Rastislava, pa kamo sreće, da se i to moglo spasti!

Arnulf je zadnje dvije godine svojega života vojevao protiv Mojmara II. tobože kao saveznik njegova brata Svetopuka. U tom je boju Morava strašno poharana, na što su se jadni Moravljani već bili navikli još od vremena kneza Rastislava. Arnulfu nije bilo sudjeno ugledati konačnu propast moravske države, jer je on umr-o zadnjih dana godine 899. Ali i poslije njegove smrti još je trajao njeko vrijeme boj izmedju Moravljana i Nijemaca, dok se nijesu god. 901. pomirili. I Nijemci su uvidjeli, da je već dosta ratovanja s Moravom, jer su s jedne strane sami kod kuće imali svakakvijeh neprilika, kako nije drukčije ni moguće bilo pod vladom nejakoga Arnulfova sina Ludovika Djeteta. Drugi je razlog bio, da se Nijemci i Moravljani pomire, što su Madžari u novoj svojoj zemlji bivali sve bjesniji i nasrtali ne samo na Moravu, već i na njemačke zemlje, a poslije vremena najljuće avarske sile nije bilo groznijih varvara nego li su bili Madžari. Dakle je kruta nužda Nijemce i Moravljane nagonila, da se pomire i sjedine protiv zajedničkoga neprijatelja.

Siromah Mojmar II. po svoj je prilici Madžarima odmah, čim su pali u Ugarsku, počeo plaćati veliki danak, samo da mu zemlju puste na miru, a valjada im je i prepustio južne i istočne krajeve svoje države, kojih nije mogao braniti. Tako se tumači, što Madžari njekoliko godina iza svoga dolaska nijesu dirali u Moravu. Ali mir s onakvijem goropadnicima, kakvi su onda Madžari bili, nije mogao biti dugotrajan. Za to ih nalazimo na početku X. vijeka, gdje udaraju dva tri puta na Moravu. Smrtni su joj udarac zadali god. 907. strašnom

bitkom kod Požuna (mjeseca Kolovoza), gdje su hametice potukli njemačku vojsku i njezine saveznike. Premda nam nikakav izvor ne veli, ali se čini gotovo sigurno, da je kod Požuna pao i moravski knez Mojmar II. sa svojim junacima, jer poslije god. 907. nema više u istoriji nikakvoga spomena o moravskoj državi, ona je tada iščeznula iz broja država, kao da je nigda nije bilo. Konstantin Porfirogenit veli o propasti moravske države samo ovo: poslije Svetopukove smrti klali su se medju sobom njegovi sinovi, tako je država oslabljena, a do kraja su je uništili Madžari, koji su je sebi prisvojili, a narod se razbježao medju Bugare, Madžare i Hrvate i druge narode. Ove je riječi pisao Konstantin Porfirogenit oko g. 950., dakle 43 godine poslije propasti silne njegda Svetopukove države.

Ovdje je najzgodnije mjesto, da progovorimo dvije tri [79. riječi o onome narodu, koji je moravsku državu istrijebio s lica zemlje. Madžari su po svjedočanstvu svojega jezika finsko pleme. Najbliži su im srodnici današnji Voguli i Ostjaci, koje su vrlo sitni narodići: Vogula ima oko 7.000, a Ostjaka oko 23.000.; prvi se nalaze u permskoj guberniji, a drugi u gubernijama tobolskoj i tomskoj. Sva je prilika, da su i praoci današnjih Madžara živjeli sve do početka IX. vijeka u blizini rečenijeh Vogula i Ostjaka t. j. oko srednjega Urala, možda i na jednoj i na drugoj strani. Otud su oko god. 800. krenuli na jugozapad tražeći zgodniju postojbinu i naselili se u ravnici medju Donom i Dnjeprom. Tu su boravili od prilike 80 godina kao saveznici kozarskoga naroda, koji im je bio bližnji susjed. (O Kozarima će se reći njekoliko riječi pod br. 101.) Oko god. 885. navale na Madžare Pečenezi (koji su bili tursko pleme) i potisnu ih dalje na zapad, jer su bili jači od njih. Tada Madžari dodju u krajeve današnje Besarabije i Moldavije, ali tu ostanu samo njekoliko godina, jer već god. 895. provale u Ugarsku. Već su u X. vijeku vikali mnogi ljudi na Arnulfa, da je on dozvao Madžare u Ugarsku i da je on krivac svijem nebrojenijem nevoljama, koje su se s Madžara oborile na evropske narode. Ali Arnulfu se tijem čini velika nepravda,

jer je on god. 892. Madžare pozvao samo na pomoć protiv Svetopuka, i on nije kriv, što su se Madžari polakomili za lijepom Ugarskom i osvojili je. Ta već prije 892. godine pozvao je grčki car Leon VI. Madžare, da mu pomažu u boju protiv Bugara. Ako je ljepota ugarske zemlje bila glavni uzrok, koji je Madžare sklonio, da je osvoje, a ono je neposredni povod bio ovaj: kada su oni god. 892. pomagali Arnulfu u Moravi, i kod kuće ostala samo njihova djeca i žene, onda bugarski knez Simeun nagovori Pečeneze, da s njim skupa prodru u madžarska naselja po Besarabiji i Moldaviji. Simeun se hotio Madžarima osvetiti, što su oni prije njekoliko godina bili poharali njegovu zemlju kao saveznici cara Leona VI. Pečenezi i Bugari popale i porobe sve što im je do ruku došlo i vrate se u svoje zemlje. Kada se Madžari vrate iz Svetopukove vojne, vide, kako im je zemlja obraćena u pustoš i kako su im porodice ili raspršane ili odvedene u roblje. Odmah odluče njihove poglavice, da ovu nesretnu zemlju, koja je na udaru ljutijem madžarskijem neprijateljima Pečenezima, valja ostaviti i poći u Ugarsku. Ovu su svoju odluku brzo izveli, jer već godine 895. bila je Ugarska njihova. Današnji su Madžari mnogo veći narod nego li su bili prije 1000 godina, jer se u njih s tijekom vijekova pretočilo njekoliko sitnijih naroda. Tako su se već u X. vijeku pomadžarili ostaci avarskoga naroda. U XIII. vijeku dobježali su u Ugarsku Kumani ili Polovci, koji su bili tursko pleme i dugo vremena velika pokora i napast južnoj Rusiji. I oni su pomadžareni. Osim ovijeh naroda pretočilo se u Madžare veliko mnoštvo panonskijeh Slovena, a dosta i starijeh Moravljana i Slovaka, na ime koji se god nijesu razbježali i koji nijesu poubijani u vrijeme najvećega madžarskog bijesa od god. 907. do god. 955., to jest od požunske bitke, kada su Madžari do kraja razbili Nijemce i Slavene, pa do augsburške bitke, kada su Madžari strašno potučeni i kažnjeni za sva zla, koja su do tad činili izokolnijem narodima.

Današnji Moravljani govore češkijem jezikom, a današnji [**80.**

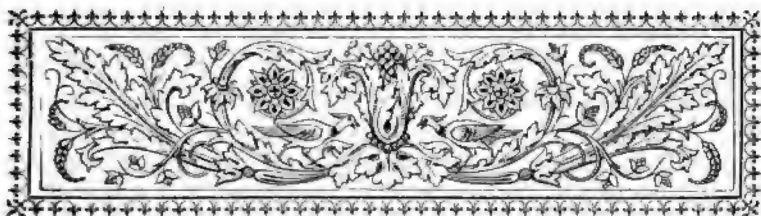
slovački jezik ako se nješto i razlikuje od češkoga, ali za to ni jednomu drugomu slavenskomu jeziku ne stoji tako blizu kao češkomu. Po ovom bi se moglo zaključiti, da su i stari Moravljani sa starijem Slovacima bili isti slavenski ogranak, koji su i Česi. Ali ima u sačuvanijem izvorima njekoliko stvari, koje ne dopuštaju, da stare Moravljane i stare Slovake ubrajamo medju Čehe, već nas nagone, da držimo, e su stari Moravljani i stari Slovaci bili najbliži srodnici panonskijeh Slovena. Ovu je tvrdnju prvi izrekao god. 1854. njemački istorik Dümmler. Po njegovu je mnijenju nakom propasti moravske države god. 907. pao slavenski narod te države pod jaram groznijeh Madžara, koji su što poubijali, što u roblje odveli nesretne Slavene; sretni su bili oni, koji su se kojekud rastrkali. Tako je zemlja posve opustjela i ležala u pustoši sve do vremena, kada su se Madžari iza strašnog augsburškog poraza stali dozivati i uljudjivati se. Onda, na ime poslije godine 955., počeli su se vraćati u svoju zemlju ostaci Moravljana i Slovaka, a budući da je ondje bilo veliko mnoštvo prostora za marljive radnike, za to su se stali i Česi iz Češke doseljivati u moravske i slovačke zemlje. Došljaci Česi, koji su bili kulturom i brojem pretežniji, počešili su po malo ostatke starijeh Moravljana i Slovaka. Tako su oni izgubili svoj jezik, koji je bio ako ne istovetan s jezikom panonskijeh Slovena, a ono je bio njemu veoma sličan. Da je ovo istina, to ćemo lako dokučiti, ako malo pomislimo na rad slavenskijeh apostola: do god. 867. širili su oni vjeru Isusovu i uvodili slavensku liturgiju po Moravi, a za cijelo i po susjednoj slovačkoj zemlji; kada su te godine putovali u Rim, ustavili su se medju panonskijem Slovenima u Koceljevoj državi, isto tako kada se Metodije poslije bratove smrti sam vratio iz Rima, djelovao je po Panoniji, a zadnje godine svojega života boravio je opet u Moravi. Može li se dopustiti, da bi Moravljani i Slovaci govorili drugijem jezikom nego Panonci? Kako se može dokučiti veliko ono narodno oduševljenje za slavensku liturgiju i po Moravi i po Panoniji, ako se ne reče, da je u tijem zemljama bio isti

jezik? Sjetimo se takodjer malo Prvine. On je iznajprije bio knez u Nitri, dakle u slovačkoj zemlji, a poslije ga je zapalo knezovanje nad panonskijem Slovenima oko Blatnoga jezera. Kralj mu je Ludovik dao ovu kneževinu za to, da ima u njoj pouzdana čovjeka, a bi li Prvina uz najbolju volju mogao biti Nijemcima od koristi u Panoniji, kad bi on medju onijem narodom bio tudjinac? Treba dakle misliti, da je Prvina njegdašnji slovački knez govorio istijem jezikom, kojim i panonski Sloveni, njegovi novi podanici.

Ima njekoliko dokaza, da se i Panonija zvala Morava; tako jedan staroslovenski izvor veli o sv. Metodiju, da je bio arhijepiskop »**Вышьнюю Моравоу**.« Ovo je genitiv duala, to jest dviju višnjih Morava, ili Morave (u užem smislu) i Panonije. (N i ž a Morava ili D o n j a Morava jest zemlja uz srpsku rijeku Moravu). Salcburški bezimenjak veli o Mojmaru, koji je prognao Prvinu, da je bio »dux Maravorum s u p r a D a n u b i u m«; dakle je morala biti i Morava i n f r a D a n u b i u m, to jest Panonija. U grčkom životu sv. Klimenta (učenika Metodijeva) dolaze riječi Μόραβος τῆς Παννονίας t. j. panonska Morava. Sve ovo dokazuje, da je po Moravi i Panoniji živio isti narod.

Današnji se Slovaci sami zovu S l o v e n c i, a svomu jeziku vele: s l o v e n s k i; moravskoga kneza Rastislava zove pisac života sv. Metodija: s l o v e n s k i knez (**кнѧзь словѣньскъ**), a u životu sv. Ćirila veli mu se: m o r a v s k i knez (**моравьскый кнѧзь**). Jezik, kojim su govorili panonski Sloveni, zove se uvijek u izvorima: s l o v e n s k i jezik (**ѩзыкъ словѣньскъ**). Dakle i ovo upotrebljavanje s l o v e n s k o g a imena dokazuje, da se po moravskoj, slovačkoj i panonskoj zemlji govorio isti jezik, a ako je tako, onda stari Moravljani i stari Slovaci nijesu bili češki ogranak, kako su danas.

VII.

Poljaci.

O najstarijoj poljskoj istoriji u opće. — Izvori stare poljske istorije. — Vrijeme prije godine 960. — Knez Mečislav. — Krštenje poljskoga naroda. — Knez Boljeslav Hrabri. — Plemena poljskoga naroda.

Poljaci su po svojoj mnogobrojnosti najznatnije slavensko [81. pleme poslije Rusa; po svojoj prosvjeti i slavnoj prošlosti pripadaju oni medju znatnije narode evropske, a bilo je vrijeme, kada je poljska država mnogo značila u Evropi (u XVI. i XVII. vijeku.) Što su se na njih u drugoj polovini XVIII. vijeka oborile velike bijede, koje su im razbile državu, to nije umanjilo njihove znatnosti medju Slavenima. Po svemu bi se ovom činilo, da je najstarija poljska istorija dobro poznata, jer Poljaci sudeći po njihovoj kasnijoj istoriji nijesu ni u najstarije doba bili narod besposlen i mlitav. Ali ovaj bi zaključak na žalost bio posve kriv. Možemo do duše dopustiti, da su Poljaci i u najstarije doba svoje istorije tvorili djela, koja je vrijedno bilo bilježiti, — samo da je bilo vrsnijeh ljudi, koji bi ih bilježili (može se dodati). Kad bi se znatnost ili neznatnost kojega naroda po tome mjerila, je li njegova najstarija istorija više ili manje poznata, onda bi Poljaci bili najneznatniji slavenski narod. Tko je tomu kriv, da je naše znanje najstarije poljske istorije vrlo krnje? Današnji naučnjaci jamačno nijesu krivi, jer bi oni sjajno rasvijetlili poljsku davninu, samo kad

bi prema tomu bili izvori, koji o njoj govore. Ne može se reći, da je malo izvora o staroj poljskoj istoriji, paće njih ima dosta, ali je drugo pitanje: kakvi su. Mi ćemo pod brojem, koji dolazi, progovoriti njekoliko najnužnijih riječi o izvorima stare poljske istorije; ovdje ćemo samo to reći, da Poljaci do druge polovine X. vijeka nijesu stajali u dodiru s Nijemcima, za to i njemački izvori o njima šute dugo vremena, a Carigrad je od Poljaka uvijek bio daleko, i za to nije nitko u Carigradu na to mislio, da napiše što o Poljacima. Domaćijeh kronista mogli su Poljaci imati istom onda, kada se u njih s kršćanstvom ukorijenila kakva takva prosvjeta, a do toga se vremena već izgubila uspomena o najstarijoj davnini poljskoga naroda, a koliko se nje i sačuvalo, to su nevješti i bezukusni kronisti iskrivili.

Vjerodostojna se poljska istorija počinje istom oko godine 960 ; dakle u vrijeme, kada su drugi njeki slavenski narodi već završili najstarije doba svoje istorije, Poljaci onda istom ulaze u istoriju. Svaki drugi slavenski narod ima već oko godine 960. više ili manje istorički rasvijetljenoga života za sobom, samo je u Poljaka pred godinom 960. potpuna tama. Otud se vidi, da su Poljaci pozvani u istoriju istom u pošljednjem satu.

Najstariji poljski kronist zove se M a r t i n G a l (Martinus [82. Gallus). On je pisao prvijeh godina XII. vijeka i bio je suvremenik Kuzmana Pražanina i ruskoga ljetopisca Nestora. Ali s ovom dvojicom svojih suvremenika ima on samo vrijeme zajedničko, a ne vrline. Martin je Gal kao istorički izvor samo za to od njeke vrijednosti, jer je on najstariji poljski kronist, a njegovi su našljednici još mnogo slabiji od njega. On u toliko zaslužuje pohvalu, što mu se ne mile očevidne bajke i izmišljotine i ne zadržava se pri njima, već pripovijeda ono, što misli, da se doista dogodilo, pripovijeda onako, kako umije. Moramo dodati, da je Martin Gal samo živio u Poljskoj, ali nije bio Poljak, nego tudjinac, kako mu svjedoči i pridavak G a l l u s.

Nakom Gala prvi je po vremenu poljski kronist Vincent Kadłubek, koji je pisao oko godine 1220. Premda je ovaj čovjek bio biskup u Krakovu, te bi se moglo misliti, da će čovjek takvoga položaja biti ozbiljan i bar do njekle (po nazorima srednjega vijeka) kritičan pisac, ali u njega nema ni ozbiljnosti ni kritike ni za lijek. Još bi mu se moglo oprostiti, da je iz narodnoga kazivanja i iz starijih (nama nesačuvanijeh) izvora ispisao makar kako očevidne fabule, bar bi se reklo: nije drugo našao o poljskoj davnini, pa je zabilježio ono, što je slušao i čitao, — hvala mu i na tom! Ali što ćemo reći o čovjeku, koji sam izmišlja čega nije bilo i iskrivljuje do zla boga ono malo što je čuo o davnini svojega naroda? Pa još kad bi te njegove izmišljotine bile zabavne i imale poetičku vrijednost, — još bi mu se njekako moglo oprostiti, ali kad su Kadłubekove izmišljotine glupe i bljutave, onda je dakako druga stvar; onda čovjek žali ono vrijeme i onaj narod, u kojem je i kada je takav čovjek mogao biti biskup. Kadłubek je nješto malo poznavao grčku i rimsku istoriju, ali kako je bio čovjek i bez talenta i bez ukusa, mislio je, da će dobro učiniti, ako poljsku istoriju ispreplete s grčkom i s rimskom. Za to se u njegovoj kronici stari poljski knezovi bore s Julijem Cesarom i s Krasom, pače i s Aleksandrom Maćedoncem, oni vladaju nad Getima i nad Partima, o kojima stari Poljaci nijesu ništa znali kao ni o Grcima ni o Rimljanima.

Čudno je i za duševno stanje poljskoga naroda u srednjem vijeku karakteristično je, što su Kadłubekove gluposti ostale za uzor njegovijem našljednicima. Boguchwał se zove treći (po vremenu) poljski kronist. On je pisao oko godine 1250., a bio je biskup u Poznanju. Boguchwał ponavlja Kadłubekove bljutavosti i dodaje gdješto i svoje gluposti. Dzierzwa ili Mierzwa je treći kronist, koji za starijem grješnicima Kadłubekom i Boguchwałom polaguje. Priča ima do duše kašto i u vrijednijeh pisaca, ima ih n. pr. u onako izvrsnom izvoru, kakav je Nestor za starorusku istoriju, da i ne govorimo o Dalimilu. Ali Nestorove i Dalimilove fabule naivne su i be-

*

zazlene kao čavrljanje golobrada djeteta, dok su fabule Kadłubeka i njegovijeh drugova nalik na bezobrazno laganje bradata čovjeka.

Nije čudo, da kod ovakvijeh izvora ne možemo mnogo znati o najstarijoj poljskoj istoriji, i da na sreću nije sačuvana kronika Martina Gala i Nijemca Ditmara (o kojem ćemo za čas nješto reći), onda o njoj ne bismo gotovo ništa znali. Poljacima je danas teško priznati, da su najstariji njihovi kronisti onako bljutavi, kako smo mi o njima rekli. Njima bi drago bilo, kad bi se oni mogli dičiti svojim kronistima onako, kako se Česi diče svojim Kuzmanom i Rusi svojim Nestorom, za to ih gdjekoji rodoljubni Poljaci nastoje opravdati. Takav je posao uzaludan, jer istina nema zadaću, da uvijek služi patriotizmu, koji može zaći na stramputice, ali istina nigda. Komu se naš sud o Kadłubeku i njegovijem našljednicima čini preoštar, neka čita, što je o njima rekla ne samo učena, nego i poštena slavenska duša Šafařík u »starožitnostima.«

U njemačkijem izvorima nalazi se počevši od druge polovine X. vijeka što sitnijih što krupnijih bilježaka o starijem Poljacima, a najviše ih se nalazi u kronici, koju je napisao Ditmar ili Thietmar. Ovaj je pisac bio biskup u Merseburgu, a živio je od god. 975. do god. 1019. Njegovo djelo »Chronicon« ima 8 knjiga, od velike je ono cijene osobito za polapske Slavene, jer je pisac sam sudjelovao u njekoliko vojna protiv njih. Ali i Poljaci mu mogu biti vrlo zahvalni, jer i o njima dosta govori. Djela svijeh ovdje spomenutijeh pisaca pisana su latinski.

Jezgra poljskoga naroda, koji se dosta daleko protegao, [**83.** živi uz rijeku Vislu. Ova je rijeka izuzevši joj najdonji dio, gdje sjede Nijemci, prava poljska rijeka. Čini se, da su Poljaci oko nje boravili već u vrijeme latinskoga pisca Jordana ili Jornanda (o kojem vidi pod br. 15.) Ovaj pisac u svome djelu, koje je pisano oko god. 550., veli, da Anti žive između Dnjestra i Dnjepra, a Sloveni (»Sclaveni«) da prebivaju njima na zapadu i da dopiru na istoku do Dnjestra, a na

sjeveru do Visle. Nemamo do duše nikakvoga naročitog dokaza, da su Jordanovi Sloveni uz Vislu bili Poljaci, ali takodjer ne nalazimo, što bi se toj misli protivilo. Za to mi uz ovu misao pristajemo, ali prema onomu, što je razloženo pod br. 17., valja dodati, da su Poljaci oko 550. godine već bili stanovali uz Vislu dosta vremena, jer su se iz zajedničke slavenske pradomovine počeli micati s ostalijem zapadnijem Slavenima bar 300 godina prije Jordanova vremena. Kako je poljski narod i danas dosta velik, a velik je bio i u staro doba, ne može se misliti, da je sav na jednoć zauzeo one zemlje, u kojima ga nalazi istorija u X. vijeku i kasnije, ali kako su pojedina poljska plemena dolazila, kojim redom i otkud, to će poradi šutnje izvora ostati uvijek tajna. Za to u taj posao mi niti možemo niti hoćemo dirati.

Na zapadnoj obali Visle stoji još i danas starodrevni grad Gnjezno (njemački Gnesen). U tom su gradu sjedili prvi poljski knezovi, za koje doznajemo iz Martina Gala. To je bio glavni grad plemena, koje se u užem smislu zvalo Poljaci. Ovo je pleme okupilo po malo oko sebe sva poljska plemena i ujedinjenomu narodu ostalo je po njemu ime. Vidjeli smo, da je tako bilo i u starijeh Čeha (br. 71.) Prvi potpuno istorički knez u gradu Gnjeznu bio je Mečislav ili Meško (poljski: Mieczysław-Mieszko). On je počeo knezovati oko god. 960. Ali prije toga kneza doznajemo iz Martina Gala, kojemu se može vjerovati, imena četvorice njegovijeh preteča na kneževskom prijestolju u Gnjeznu; oni su se zvali: Popiel, Ziemowit, Leszko i Ziemimyśl. Ali osim pustijeh imena ne može se gotovo ništa sigurno znati o tim knezovima. O Popielu ima u Martina Gala priča, kako su ga dva njekakva putnika proklela, što ih nije hotio ugostiti i kako se njihovo prokletstvo ispunilo, jer je za njekoliko godina seljački sin Ziemowit oteo Popielu kneževsku vlast i počeo sam knezovati. Ziemowitov se otac zvao Piast, za to se on i njegovi potomci zovu Piastovci. O Ziemowitu, njegovu sinu Lešku i unuku Ziemimyślu veli Martin Gal posve u kratko, da su bili

valjani knezovi. Za cijelo već se u Galovo vrijeme (na početku XII. vijeka) nije znalo više o pretečama kneza Mečislava nego li je Gal zapisao. Ako svakomu od pomenutijeh knezova poprijeko damo 20 godina knezovanja, onda izlazi, da je Popiel vladao oko godine 880. Ali budući da su prva četiri kneza još u doistoričkoj tmini, za to se prava istorija poljska počinje, kako smo već rekli, istom s Mečislavom t. j. s godinom od prilike 960.

Vlada kneza Mečislava pada u vrijeme njemačkijeh kra- [84. ljeva i rimskijeh careva Otona I. i Otona II. Mečislav se otimao i otimao ispod njihove vrhovne vlasti, ali mu ipak nije nastojanje za rukom pošlo. Na početku svoje vlade njegdje oko god. 963. imao je boj s Nijemcima, koji se nije sretno po nj svršio, jer ga je istočno-njemački markgrof Gero prisilio na priznavanje vrhovne vlasti njemačke. Njekoliko godina poslije toga imao je Mečislav opet rat s Nijemcima, u kojem je njegov brat Čedobor razbio Nijemce, ali je za to ipak Mečislav ostao područnik njemačkoga kralja. Ovo se tijem dokazuje, što su god. 973. o uskrsu češki knez Boljeslav II. i poljski knez Mečislav došli na poziv cara Otona I. u Kvedlinburg preda nj. Oton ih doista ne bi preda se zvao, da mu nijesu ova dva slavenska kneza bili područnici. Njekoliko nedjelja iza uskrsa god. 973. umrc Oton I., a rečeni knezovi Boljeslav II. i Mečislav upotrebe odmah priliku, da se oslobode vrhovne vlasti njemačke. Mladjahni je na ime sin i našljednik Otona I. Oton II. imao na početku svoje vlade dosta muke i borbe s bavarskijem vojvodom Henrikom, koji je na nj ustao. Uz Henrika pristanu Boljeslav II. i Mečislav nadajući se valjada tijem putem dokopati se potpune neovisnosti. Ali iza četiri godine borbe nadvlada Oton II. nepokornoga vojvodu i baci ga za kazan u tamnicu. Onda su dakako i rečeni knezovi ostali pod njemačkom vrhovnom vlasti, kako su i prije bili. Za kratko vrijeme, na ime već god. 983. umre Oton II. ostavivši nejakoga sinčića Otona III. Zatvoreni vojvoda Henrik oslobodi se tamnice i ustane na novoga kralja,

kako je bio ustao i na njegova oca, a na strani rečenoga buntovnika opet se nadju knezovi Boljeslav II. i Mečislav želeći očevidno na svoju korist okrenuti njemačke nemire. Istom pošto se Henrik dobrovoljno pokorio zakonitomu vladaocu Otonu III., poklone mu se i slavenski knezovi Boljeslav II. i Mečislav i tijem ga priznadu svojim vrhovnim gospodarom.

Kako nije Mečislava služila sreća u nastojanju, da se otrgne ispod Nijemaca, tako se nije mogao srećom pohvaliti, da je poljska plemena okupio pod svoje žezlo. On je knezovao nad zemljama, koje su sačinjavale t. z. Veliku Poljsku, a po Maloj Poljskoj knezovali su sitniji knezovi, koji su bili prema Mečislavu posve samostalni. Ovdje nam treba reći, da se pod imenom Velika Poljska misle one poljske zemlje, koje danas pripadaju pod rusku i prusku krunu, a Mala je Poljska drugo ime za Galiciju. Sretniji su od Mečislava bili ruski knez Vladimir i češki Boljeslav II., koji su obojica protegnuli svoje gospostvo i nad dijelovima Male Poljske; knez je na ime Vladimir god. 981. osvojio grad Premisalj s njegovom okolicom (grad Premisalj ili poljski Przemysl leži usred današnje Galicije). Isti je knez osvojio grad Červen s njegovom okolicom (taj je grad ležao u današnjoj ruskoj Poljskoj blizu austrijske granice). O ovijem osvojenjima ruskoga kneza Vladimira piše staroruski ljetopisac Nestor. Iz češkoga opet ljetopisca Kuzmana možemo razabrati, da je češki knez Boljeslav II. vladao Malom Poljskom sve do Krakova i nješto dalje.

Kako smo dakle vidjeli, knez Mečislav nije imao sreće [85.
u poslovima oko samostalnosti i ukrepljenja svoje države. Ne može se reći, ima li se to odbiti na njegovu nesposobnost ili na neprijatne okolnosti. Bilo kako mu drago, knez Mečislav ne bi svoga imena nigda proslavio, da nije primio vjeru Isusovu i nastojao, da je primi i njegov narod. Velika je šteta, što i o tom preznamenitom dogadjaju znamo samo nješto malo. Najstariji svjedok o krštenju kneza Mečislava jest poznati nam Ditmar. Ovaj Nijemac piše, da se Mečislav oženio sestrom češkoga kneza Boljeslava II. Ona se zvala D o b r a v a,

kako izrijekom veli Ditmar: Dobrava Sclavonice dicebatur, quod Teutonico sermone bona interpretatur, — dakle se nije zvala Dubravka, (poljski Dąbrawka), kako hoće kasniji i manje pouzdani svjedoci nego li je Ditmar. Dobrava je bila kršćanka, kao i njezin brat, jer se češki narod krstio zadnjih godina IX. vijeka. Kada je ona pošla za Mečislava, bio je on još neznabožac, ali pobožna žena nije mirovala, dok nije muža obratila na kršćanstvo. Za knezom se krstio po malo i narod. Poljaci su brzo dobili biskupiju u svojoj zemlji, nijesu onako dugo čekali kao Česi, koji su istom godine 973. dobili prvoga biskupa. Prvi je poljski biskup bio Jordan, koji je po svoj prilici bio Nijemac. On je imao svoju biskupsku stolicu u gradu Poznanju; po tom je poznanjska biskupija medju svima poljskima najstarija.

Kada se zna, da je nakom smrti svetoga Metodija (godine 885.) brzo istrijebljena slavenska liturgija i slavenska crkva po Moravi i Panoniji, a da je u Češkoj slabo životarila u vrijeme, kada se krstio knez Mečislav, onda nema sumnje, da je Mečislav primio latinsko kršćanstvo s latinskom liturgijom. Poljaci su dakle od najdavnijih davnina slušali službu božju u latinskom jeziku; slavenskomu jeziku nema u poljskoj crkvi ni traga.

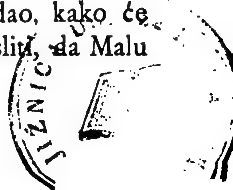
Mečislav je umr-o godine 992. ostavivši nakom sebe [86. njekoliko sinova, ali najsposobniji medju njima Boljeslav znao je svojoj braći oteti svaku vlast i miješanje u državne poslove. Velika je to sreća bila za mladu poljsku državu, koja bi se inače možda bila raspala u njekoliko slabijeh kneževina, a ovako je umom i hrabrošću Boljeslava nastala velika i silna država.

Na koncu X. vijeka sjaju u slavenskoj istoriji tri vrlo sjajne zvijezde, na ime tri vele znatna vladara, jedan medju Česima (Boljeslav II.), drugi medju Poljacima (Boljeslav Hrabri), treći medju Rusima (Vladimir). Svaki se njih proslavio tako znatnijem djelima kao malo koji vladar poslije njih. Kako bi se mnogo dalo govoriti o Boljeslavu češkom i o Vladimiru ruskom, tako bi se dalo i o Boljeslavu poljskom. Nama osnova

ove knjižice ne dopušta, da obilno govorimo o djelima onijeh vladalaca, koji su u kršćansko doba vladali gdje medju Slavenima; za to nam valja pri Boljeslavu Hrabrom stegnuti se samo na najnužnije.

Boljeslav je Hrabri bio vjeran saveznik i prijatelj mladoga cara Otona III. i pomagao mu je dva puta u bojevima protiv polapskijeh Slavena u Braniboru (god. 992. i 996.) Njegdje najzadnjih godina X. vijeka osvojio je Boljeslav Hrabri istočni dio Pomorja (Pommern), gdje su življeli takodjer Slaveni, srodni s Poljacima, ali opet različni od njih. Lijepo je Oton III. pažnju pažnjom vraćao poljskomu knezu. Godine na ime 1000., kada se mislilo, da je blizu konac svijeta, dodje Oton u grad Gnjezno, da se tamo pokloni moćima sv. Vojtjeha, kojega su nedavno ubili neznabožački Prusi, kada ih je došao obraćati na kršćansku vjeru. Mladi se car na svečevu grobu valjada molio bogu, da u svom gnjevu ne bude preoštar, ako je doista naumio uništiti svijet. Boljeslav je Hrabri lijepo dočekao Otona, a Oton osnuje u Gnjeznu arcibiskupsku stolicu i podijeli Boljeslavu pravo, da može po svojoj državi osnivati nove biskupije. Prvi je arcibiskup u Gnjeznu (i po tom prvi poljski arcibiskup) bio Radim (ili latinski Gaudentius) brat sv. Vojtjeha. Viteški i mladjahni Oton III. umre već godine 1002., još mladji nego li mu je bio otac, kada je umr-o. Poslije Otonove smrti uspne se na njemačko prijestolje Henrik II. ili Sveti. Dok je još njemačka država bila uskomešana poradi nemîrâ pri izboru novoga kralja, provali Boljeslav Hrabri u zemlju Lužicu i osvoji je. Poradi ovoga osvojenja trajali su krvavi ratovi izmedju Henrika II. i Boljeslava Hrabroga s većim ili s manjim prekidama i s različnijem uspjehom sve od god. 1004. pa do god. 1018., kada su se Henrik i Boljeslav pomirili, tako da je Boljeslav ostao gospodar Lužice. Toliko budi dosta o odnošajima Boljeslava Hrabroga prema njemačkoj državi.

Boljeslav je Hrabri od početka svoje vlade gledao, kako će sva poljska plemena ujediniti, za to je morao misliti, da Malu

Poljsku otme ispod češke vlasti. Za života češkoga kneza Boljeslava II. (svojega ujaka) nije hotio dirati u taj posao, ali čim se godine 999. Boljeslav II. prestavio, odmah Boljeslav Hrabri pohiti osvojiti ne samo Krakov, nego i čitavu Malu Poljsku, koja je do tada bila pod češkom vlašću. Onaj dio Male Poljske, što ga je godine 981. osvojio ruski knez Vladimir, ostade i nadalje u ruskoj vlasti. Nesposobni našljednik Boljeslava II. Boljeslav III. nije mogao ništa učiniti protiv Boljeslava Hrabroga, kada je osvojio Malu Poljsku i sve Čehe poubijao, što ih je tamo našao. Nije mnogo vremena potrajalo, pa je Boljeslav Hrabri protegnuo svoju vlast i na samu Češku, ali dakako samo za kratko vrijeme. Evo kako se to dogodilo.

Nevaljali češki knez Boljeslav III. brzo je omrznuo Česima sa svoje krvoločnosti i drugijeh bezakonja. Za to se g. 1002. rodi buna, i Boljeslav III. morade bježati iz zemlje i uteče k svomu rodjaku Boljeslavu Hrabromu. Česi postave za kneza njekoga Vladivoja, rodom Poljaka. Dok je Boljeslav III. nagovarao Boljeslava Hrabroga, da mu pribavi natrag češko prijestolje, umre knez Vladivoj, pošto je knezovao njekoliko mjeseci. Odmah iza njegove smrti podje Boljeslav Hrabri s velikom vojskom put Češke, da svoga prognanog rodjaka posadi opet na prijestolje. To mu podje sretno za rukom, ali rdja Boljeslav III. čim se osjeti na prijestolju, stane bješnjeti kao i prije, a onda Česi pozovu Boljeslava Hrabroga, da ih oslobodi goropadnika. Ovo je Boljeslav Hrabri jedva dočekao, jer je znao, da je sada došlo vrijeme, da on preuzme kneževsko prijestolje češko. On dodje brže bolje u Prag njegdje u mjesecu Veljači god. 1003., uhvati Boljeslava III., dade mu oči iskopati i baci ga u tamnicu, a onda sebe proglasi za češkoga kneza i uspne se na kneževsko prijestolje u Pragu. Ali kratka je bila njegova vlada nad Česima. Zlo je bilo po nj, što nije s novijem njemačkijem kraljem Henrikom II. stajao u prijateljstvu, a još je gore bilo, što su se Česi brzo zasitili poljske vlade, jer su Boljeslavljevi Poljaci Česima odviše dali osjećati poljsko go-

spostvo i bili su napržiti prema Česima. Tako njemački kralj upotrebi češko nezadovoljstvo i prodre mjeseca Kolovoza god. 1004. s velikom vojskom u Češku, da protjera Boljeslava Hrabroga. Čim unidju Nijemci u Češku, sjedine se s njima Česi i to s tijem radije, jer je kralj Henrik sa sobom vodio braću Boljeslava III. t. j. Jaromira i Oldriha, koji su bili zakoniti našljednici nakom nesretnoga njihova brata. Kralj Henrik nije sam hotio približiti se Pragu i zametnuti boj s Boljeslavom Hrabrijem, nego je pustio da ga zametnu pomenuta braća Boljeslava III. Čujući Boljeslav Hrabri, da se na nj velika sila primiče, i znajući, da nije pripravan dočekati je, nadje, da će najbolje biti, ako čim prije ostavi ne samo Prag, već i čitavu Češku. To on i učini njegdje na početku Rujna rečene godine i tijem pokaza, da i veliki junaci kašto vole nečasno bježati, nego časno ali sigurno izginuti: bijezi su sramni, ali su probitačni, veli naša poslovica. Tako se svršila kratka vlada Boljeslava Hrabroga nad Česima, ali su i poslije toga za njeko vrijeme ostali u poljskoj vlasti pogranični gradovi češki, pak i Morava.

Svršivši Boljeslav Hrabri god. 1018. dugotrajno ratovanje s kraljem i carem Henrikom II. pokuša sreću u ruskoj državi, ne bi li i njom zagospodovao. Nakom smrti velikoga kneza Vladimira osvoji kneževsko prijestolje njegov sinovac Svetopuk. Ovo je bio vrlo opak čovjek, jer je odmah na početku svoje vlade ubio tri sina kneza Vladimira, a bio bi i ostale poubijao, da ih je mogao kako uloviti, samo da bude što sigurniji na kijevskom prijestolju. Tast je ovomu krvoloku bio Boljeslav Hrabri. Pošto je Vladimirov sin Jaroslav prognao Svetopuka iz Kijeva i iz Rusije, odluči Boljeslav Hrabri silom povratiti prijestolje opakomu svomu zetu. Što je odlučio, to i učini, krene u Rusiju, razbije vojsku Jaroslavljevu i namjesti Svetopuka opet na kneževsko prijestolje u Kijevu. Svetopuk je mislio, da će se Boljeslav Hrabri odmah vratiti natrag u Poljsku, ali se prevari, jer tast ostane njekoliko vremena u Kijevu očekujući po svoj prilici zgodno vrijeme, da Svetopuka, s kojim je i onako narod bio vrlo nezadovoljan, zbaci s pri-

jestolja i da sam zasjedne na nj. Tako je njekako on radio i s Boljeslavom III. češkijem knezom: najprije mu je povratio prijestolje, a onda mu ga uzeo i sebi prisvojio. Možda je Svetopuk slutio takvo što od svoga tasta, za to na jednoć zapovjedi svojim ljudima, da ubijaju Poljake, gdje kojega uhvate. Tako je poubijano mnoštvo Poljaka, a bio bi za cijelo i Boljeslav Hrabri zaglavio, da nije brže bolje pobjegao iz Rusije. Kratko vrijeme iza toga izgubi nevaljali Svetopuk i prijestolje i glavu, a kijevskijem knezom postane pomenuti Jaroslav. — O ovoj ruskoj vojni Boljeslava Hrabroga nalazimo bilježaka ne samo u Ditmara i u Martina Gala, već i u ruskoga ljetopisca Nestora. Ona je dokaz, kako je politika Boljeslava Hrabroga bila vrlo širokijeh razmjera: da mu je u svem sreća služila, kako mu je dosta služila, bio bi on gospodar ne samo svijeh poljskijeh, nego i svijeh južnoruskijeh i češkijeh zemalja, ali kako je ta osnova bila teška da se izvede, to se najbolje vidi otud, što nije ni takvomu junaku i politiku pošla za rukom, kakav je bio Boljeslav Hrabri.

Zadnje godine svoga života proveo je junački knez u miru nastojeći, da svoju državu iz nutra učvrsti blagotvornijem zakonima i naredbama u kršćanskom duhu. To je Poljacima bilo veoma nužno, jer gotovo neprestani ratovi nijesu dali, da se narod pripitomi i da živi na kršćansku. Njekoliko mjeseci prije svoje smrti god. 1025. okruni se Boljeslav Hrabri kraljevskom krunom. Poslije njegove smrti naslijedi ga sin mu Mečislav II.

Iz ovoga malo, što smo više natuknuli nego pripovjedili o Boljeslavu Hrabrom, može se razabrati, da je on nastojao stvoriti veliku slavensku državu, o koju bi se kao o tvrdu pećinu odbijali svi napori germanizacije, koji su već onda težili na slavenski istok, kako teže i danas. Boljeslav istina nije okupio, kako je želio, Čehe, polapske Slavene, Poljake i Ruse pod jedno žezlo, ali je bar svoj narod za vremena ujedinio i ojačaoga, a i to je velika zasluga. — A sad da vidimo plemena poljskoga naroda.

1. Lesi. Staroruski ljetopisac Nestor piše, da je jedan [87. dio slavenskoga naroda pošao u staro doba prema Visli i pro-

zvao se Lesi (Ляховe), i od tijeh Leha da su se jedni prozvali Poljani, jedni Ljutići, jedni Mazovljani, a jedni Pomorci. Po ovoj Nestorovoj bilješci sudeći zvali su stari Rusi imenom Lesi u opće zapadne Slavene, jer Ljutići i Pomorci nijesu bili poljski ogranci, već su pripadali baltičkijem ili polapskijem Slavenima. Kakvo je etnografičko značenje imalo ime Lesi u starijeh Poljaka, to ne možemo sigurno odrediti, jer u Martina Gala, koji od domaćijeh poljskijeh kronista zaslužuje najviše vjere, ne dolazi ime Lesi nikako, a Kadłubek i Boguchwał upotrebljavaju ime »Lechitae« za Poljake u opće. Po tom bi se moglo činiti, da je u prastaro doba doista Lesi isto značilo što Poljaci, pa je poslije nadjačalo samo ovo drugo ime, a ono se prvo izgubilo. Ova se misao može potvrditi etimologijom, jer je sva prilika, da ime L e h ima isti korijen, koji je u riječi »ledina« (t. j. neobradjena zemlja), a da ime Poljaci dolazi od riječi »polje«, o tom za cijelo ne može nitko sumnjati. Riječi »ledina« i »polje« mogu značiti isto, jer se »polje« može reći i za neobradjenu zemlju. Tako bi i L e s i i P o l j a c i bili ljudi, što stanuju na poljima, dakle sinonimna imena.

2. P o l j a c i. Nestor ne veli Poljaci, nego P o l j a n i (Поляне), i ovo je stariji oblik, kako dokazuje i latinsko ime P o l o n i (Polonia), koje se moglo razviti samo iz P o l j a n i, a ne iz P o l j a c i. Najprije je ovo ime pripadalo samo jednomu plemenu i to onomu, koje je sjedilo rijeci Visli na zapadu. Budući da je Boljeslav Hrabri oko toga plemena (kojemu je i sam pripadao) okupio druga plemena, za to je ujedinjenomu narodu ostalo ime Poljaci. Glavni je grad poljskoga plemena u užem smislu bilo poznato nam Gnjezno.

3. M a z o v l j a n i su življeli po današnjoj varšavskoj i plockoj guberniji, gdje se još do danas sačuvalo plemensko ime M a z u r i.

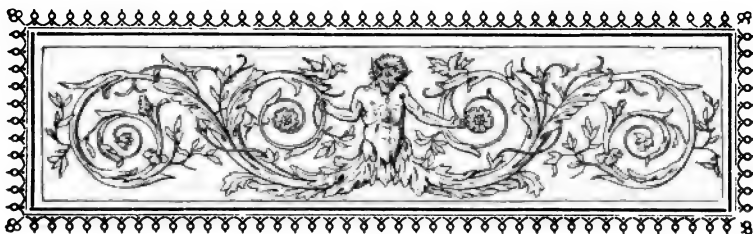
4. V i s l a n i nazvani su dakako po riječi Visli, uz koju su življeli, ali kako je rijeka Visla dosta duga, ne zna se pravo, gdje upravo treba tražiti stare Vislane. Ovomu je plemenu

po svoj prilici pripadao jedan knez, o kojem se govori u staroslovenskom životu sv. Metodija. Tamo se na ime veli, da je u vislanskoj zemlji (въ Вислѣ) knezovao njekakav neznabožački knez, koji se kršćanima rugao i o zlu im radio. Metodije mu poruči, da bi mu bolje bilo, kad bi se krstio, jer će inače biti prognan iz svoje zemlje i morat će se na silu krstiti u tudjoj zemlji. Neznabožac nije poslušao Metodija, i za to mu se dogodilo ono, što mu je svetac prorekao. Sva je prilika, da je ovaj vislanski knez sjedio njegdje oko grada Krakova, otkud je moravskijem kršćanima mogao dosadjivati; da je knezovao gdje u Velikoj Poljskoj, ne bi mogao kršćanima pakostiti, jer je u Metodijevo vrijeme sva ona zemlja bila još neznabožačka bez ikakvijeh kršćana.

5. Danas žive Poljaci samo u istočnom dijelu pruske Šlezije, a njegda su življeli i po zapadnoj Šleziji. Ovo su imena poljskih njegdašnjih plemena po Šleziji: Djedošani, Bobrani (uz rijeku Bobru), Trebovljani, Bezunčani, Opoljani (isporedi ime današnjega šleskoga grada, što ga Poljaci zovu Opol, a Nijemci Oppeln).

6. Kašubi ili Kašebi. Ovo je pleme do danas sačuvalo svoje etnografičke osobine i nije se s ostalijem Poljacima ujedinilo. Njih ima oko 100.000, a žive na zapadnoj strani donje Visle i dopiru blizu baltičkoga mora. Sami se oni obično zovu Slovinci. Prvi put ovo pleme spominje Boguchwał, koji im piše ime: Cassubitae. Ne smijemo prešutjeti, kako je posve moguće, da Kašubi i nijesu poljski ogranak, već da su ostatak pomorskoga plemena, za koje smo već rekli, da je Poljacima do duše blizu stajalo (u etnografičkom pogledu), ali opet da nije pripadalo medju Poljake. Današnji kašupski govor posve je srodan do duše poljskomu, kojemu je sličniji nego ikojemu drugomu slavenskomu jeziku, ali opet ima i svojih osobina, kojima se razlikuje od ostalijeh poljskijeh narječja. Kašubi dakle mogli bi i ne pripadati medju Poljake.

VIII.

Baltičko-polapski Slaveni.

Gdje su življeli baltičko-polapski Slaveni? — Plemena baltičko-polapskijeh Slavena. — Najznatniji izvori o baltičko-polapskijem Slavenima. — Vrijeme prije Karla Velikoga. — Vrijeme Karla Velikoga. — Vrijeme Ludovika Pobožnoga i prvijeh mu našljednika. — Henrik I. i Oton I. — Pokusi oko krštenja polapskijeh Slavena. — Vrijeme poslije Otona I. do Konrada II. — Bodrićski vrhovni knez Gotšalk. — Baltičko-polapski knez Henrik. — Pošljednje vrijeme. — Kako je dovršena germanizacija baltičko-polapskijeh Slavena?

Ako čitatelj pogleda na kartu današnjega njemačkog [88. carstva, opazit će, da Nijemci osim na granicama carevine žive gotovo svuda čisti i nepomiješani s inorodnijem plemenima. Ali nije svagda tako bilo. Prije kakvijeh 500 ili 600 godina življeli su Nijemci po čitavoj sjevernoj polovini današnjega im carstva pomiješani sa Slavenima, a prije 1000 ili 1100 godina nije u onijem zemljama bilo nikakvijeh Nijemaca, nego su svuda življeli Slaveni kao u svojoj pravoj domovini. Da je u tijeh Slavena bilo sreće, koliko je bilo hrabrosti, pa da su se mogli do danas održati, kako su se održali ostali slavenski narodi, ne bi danas bilo njemačke carevine, već bi se onuda protezala velika slavenska država. Slaveni, o kojima će se govoriti u ovom poglavlju, življeli su u vrijeme svoje samostal-

nosti po ovijem njemačkijem zemljama: po zapadnoj Prusiji (Westpreussen), Pomoraniji (Pommern), Braniboru (Brandenburg), kraljevini Saksoniji, provinciji Saksoniji, Anhaltu, istočnoj polovini Hanovera, Meklenburg-Šverinu, Meklenburg-Strelitzu i po južno-istočnom dijelu Švezvig-Holštajna, za tijem po otocima: Fehmarnu, Rügenu, Usedomu i Wollinu. Sve su ove zemlje osvojili Nijemci kroz njekoliko vijekova što oružjem u ruci, što svojim kolonijama i nasilnom germanizacijom. Veliko je mnoštvo Slavena istina popadalo u bezbrojnijem bojevima s njihovijem zakletijem neprijateljima Nijemcima i Dancima, ali još ih se veće mnoštvo pretvorilo po malo u prave Nijemce, koji ni najmanje više ne osjećaju njegdašnjega svoga slavenstva. Još je bilo Slavena i po drugijem zemljama: po Turingiji i sjevernoj Bavarskoj, ali tu ih je prvo bilo malo, a drugo, tu su oni svagda bili njemački kmetovi, koji na razvitak istoričkijeh dogadjaja nijesu imali nikakvoga utjecaja. Za to o turinškijem i o bavarskijem Slavenima, kojih je i onako mnogo brže nestalo nego Slavena po ostaloj Germaniji, ne ćemo ništa govoriti, a kad bismo i hotjeli, ne bismo gotovo ni imali što reći, jer je o njima vrlo malo vijèstî u izvorima. Dalje dokazuje Šafařík, da se jedan ogranak baltičko-polapskijeh Slavena protegnuo ća u Nizozemsku i u Britaniju. Ali ako je tu i bilo što Slavena (o čemu se može sumnjati), bilo ih je tako malo, da su brzo bez traga iščeznuli. Za to ne ćemo ni o ovijem Slavenima ništa govoriti.

Što smo malo prije rekli, po kojim su sve zemljama življeli Slaveni, o kojima nam treba govoriti u ovom poglavlju, otud izlazi, da ih ne možemo zvati p o l a p s k i Slaveni, jer se pod onijem imenom mogu misliti samo oni, koji su življeli uz rijeku Labu, a bilo je Slavena, koji su bili vrlo udaljeni od te rijeke. Njeki ih pisci zovu b a l t i č k i Slaveni, ali i ovo je ime nezgodno, jer se njim u pravom smislu mogu označivati samo oni, koji su življeli na obalama baltičkoga mora. Mi držimo, da je najzgodnije ime b a l t i č k o - p o l a p s k i Slaveni. Ono nama znači sve Slavene, koji su njegda

življeli po zemljama današnje njemačke carevine. Mogao bi tko pitati: za što im se ne da ime, koje je bilo zajedničko svijem njihovijem plemenima? Odgovaramo, da su baltičko-polapski Slaveni življeli i izumrli, a da nijesu dotjerali do jedinstva političkoga; oni su bili uvijek rascjepkani po plemenima i tako nije moglo nastati jedno ime, koje bi im svima pripadalo.

Baltičko-polapski Slaveni mogu se zgodno razdi eliti u [89. 4 glavna plemena, i to su: 1. Ljutići ili Veleti, 2. Bodrići, 3. polapski Srbi, 4. Pomorci. Prva su se tri plemena raspadala u sitnije odjele, a po svoj prilici i četvrto pleme, samo nama nijesu poznati njegovi ogranci. Mi ćemo sada o diobi ovijeh plemena i o njihovu razmještaju progovoriti koliko je moguće kraće, ali opet toliko, da ne preskočimo ništa, što je nužno za razumijevanje daljega našeg prijegleda.

Ljutići ili Veleti življeli su uz obalu istočnoga mora od rječice Recknitz (koja teče u Meklenburg-Šverinu) pa do Odre; sjevernu im je granicu činilo dakako istočno more, a južnu crta-krivulja povučena od grada Magdeburga kroz južni dio Brandenburga do rijeke Odre. U savez Ljutića išla su ova plemena: Kišani (u izvorima: »Chizzini«) nastavali su po svoj prilici oko meklenburg-šverinskog grada Rostocka (ovo je slavensko ime: roztok), blizu kojega se još i danas nalazi selo Kessin, u kojem bi imenu bio sačuvan trag rečenomu plemenu; — Prekopjenci ili »Circipani« u izvorima, gdje je circi — po svoj prilici slavenski prijedlog črez, a ono — pani dolazi od imena rijeke, koja se latinski zvala Panis, a njemački se danas zove Peene; Šafařík čita rečeno ime Črezpěňané, a mi možemo reći Prekopjenci; oni su dakako življeli uz rijeku Pjene (Peene), koja izvire u Meklenburg-Šverinu, ulazi u Pomoraniju i utječe u Kleines Haff; — Dolenci ili Dolenčani (»Tholosantes«) su stanovali uz jezero Tollense, koje se nalazi u Meklenburg-Strelicu, takodjer uz rijeku Tollense, koja ulazi u Pomoraniju i utječe u malo prije pomenutu vodu Peene; —

R a t a r i (Retheri, Redarii) prebivali su uz vodu Peene i to po svoj prilici na južnoj njezinoj strani; — R a n c i ili R u j a n c i (Rugiani) prozvani su po ostrvu, na kojem su življeli, a ostrvo se zvalo R u j a i R a n a, danas se njemački zove Rügen, a prije su ga Nijemci zvali Rujana: regio quae a Teutonicis R u j a n a, a Sclavis R a n a dicitur — veli jedan izvor. Ovo je bilo najznatnije pleme medju svijem baltičko polapskijem Slavenima, prvenstvo su mu priznavala pored sve svoje rascjepkanosti i nesloge i ostala plemena i to ne samo s toga, što su Ranci bili na glasu junaci, već i s toga, što se u njihovu gradu Arkoni nalazio hram najvećega boga Svetovita, kojemu su dolazili na poklonstvo baltičko-polapski Slaveni sa svijeh strana i prinosili darove; — U k r a n i su sjedili uz rijeku Ukru, koja se danas njemački zove Ucker, ona izvire u Brandenburgu, gdje se po njoj zove pokrajina Uckermark, za tijem ulazi u Pomoraniju i izlijeva se u Kleines Haff; — R i j e č a n i su življeli po svoj prilici njegdje blizu Ukrana; — S t o d o r a n i ili H a v o l j a n i prebivali su uz današnju brandenburšku rijeku Havel, koja utječe u Labu; — B r e ž a n i su stanovali njegdje oko današnjega grada Havelberga, kojemu je njegovo -b e r g postalo od slavenske riječi b r ê g (= obala); — S p r e v a n i su sjedili uz rijeku Sprevu (njemački Spree) i to valjada uz njezin donji tijek; — M o r i č a n i ili M o r a č a n i bili su dvoji: jedni u Meklenburg-Šverinu pokraj jezera, koje se danas zove Müritz-See, a drugi u okolici grada Magdeburga uz Labu.

B o d r i ć i (u izvorima: Abodriti ili Obodriti) su življeli Ljutićima na zapadu: u zapadnoj polovini Meklenburg-Šverina, za tijem u vojvodini Lauenburgu i u jugoistočnom dijelu današnjega Šlesvig-Holštajna. Glavno se pleme zvalo B o d r i ć i, njihova je domovina bila uz obalu baltičkog mora medju meklenburško-šverinskom rijekom Varnavom (danas: Warnow) i holštajnskom Travnom (danas: Trave). Medju Bodriće računaju se još ova plemena: V a g r i u južnoistočnoj polovini Šlesvig-Holštajna sve do rijeke, koja se njemački zove Eider,

iza te rijeke dalje na sjeveru življeli su Danci; čini se, da su Vagri življeli i na ostrvu Fehmarnu; — Polabljani (Polabi ili Polabingi) uz rijeku Labu i to u današnjem Lauenburgu; Smoljani (Smeldingi) — u južnozapadnom dijelu Meklenburg-Šverina; (poznato nam je iz br. 34., da se i jedno bugarsko pleme zvalo Smoljani). — Glinjani u sjeveroistočnom dijelu današnjega Hanovera oko grada Lüneburga, koji se slavenski zvao Glin; — Varni u blizini Smoljana, njihovu se imenu čuva trag u imenu varošice Wendisch-Warnow, koja se nalazi u jugozapadnom Meklenburg-Šverinu, a malo dalje sjeverno od te varošice izvire voda Warnow, koju smo već spomenuli; — Drevljani, u sjeveroistočnom Hanoveru nalazi se danas varošica Drawehn, u okolici toga mjesta uz rijeku Jeetze življeli su Drevljani, i onaj se kraj po njima još i danas zove Wendland t. j. slavenska (vendska) zemlja.

Polapski Srbi. Pod ovijem imenom razumijevamo nekoliko sitnijeh plemena, koja su življela iznad češke zemlje medju rijekama Salom i Bobrom, sjeverna im je granica bila crta-krivulja od ušća Sale u Labu pa do ušća Varte u Odru. Medju polapskijem Srbima tri su glavna plemena: Lužičani u današnjoj donjoj Lužici; — Milčani u današnjoj gornjoj Lužici; — Srbi u užem smislu izmedju Labe i Sale, njih je bilo i preko Labe oko anhaltskoga grada Zerbsta, koji ima, kako se čini, svoje ime po Srbima. Osim ovijeh triju plemena bilo je još sitnijih, koja nam ne treba spominjati.

Pomorci ili Pomorani življeli su medju Odrom i Vislom; južna im je granica bila crta povučena u pravcu rijeke, koju Nijemci zovu Netze i utječe u Vartu. O ovom velikom plemenu znamo razmjerno vrlo malo, jer kako su Nijemci prije nego su do njih došli, morali svladati Bodriće i Ljutiće, za to istom kasniji njemački izvori počinju govoriti o Pomorcima. Oni su se jamačno cijepali u njekoliko plemena, ali nama nijesu poznata njihova imena, a kamo li granice, do kud je koje dopiralo. Poradi velike oskudice izvora bit će naše

*

razlaganje o Pomorcima veoma kratko, mnogo kraće, nego bismo željeli.

O Ljutićima i Bodrićima nalazimo veliko obilje vijesti [90.
u različnijem izvorima, tako da nam je stara njihova istorija mnogo bolje poznata nego gdjekojih drugih sretnijih slavenskih naroda, koji su do danas sačuvali svoju narodnost. Manje nego o pomenuta dva plemena govore izvori o polapskijem Srbima. Uzrok je tomu ovaj: Ljutići su i Bodrići bili mnogo ratoborniji od polapskijeh Srba, ovi su bili u opće meklji i s mnogo manjim su protivljenjem potpadali pod njemačku vlast i primali vjeru Isusovu, a Ljutići i Bodrići bijesno su branili svoju narodnost i narodnu svoju vjeru, a često su i udarali na Nijemce, kad se Nijemci nijesu ni nadali. Sada razumijemo, da su germanski kronisti imali što bilježiti o Ljutićima i Bodrićima prikazujući njihovu goropad i uspjehe njemačkoga oružja; o mirnijem Srbima nijesu mnogo mogli javljati, jer su slabo ratovali s Nijemcima, a da o mirnom njihovom životu što zapišu, za to nijesu pisci srednjega vijeka mnogo marili. Za što je o Pomorcima sačuvano vrlo malo bilježaka, to nam je već poznato.

Najveći dio izvora o baltičko-polapskijem Slavenima napisali su Nijemci. O Nijemcima može misliti tko što hoće, ali im svatko pravedan mora priznati, da su oni u srednjem vijeku bili za cijelo jedan od najprosvjetljenijih naroda. Ovo se osim drugoga dokazuje golemijem mnoštvom njihovijeh kronika, biografija i druge ruke izvora. Kako su Nijemci danas najmarljiviji narod u pisanju i izdavanju knjiga na svijet, tako se medju njima u srednjem vijeku nalazilo najviše kronista, i njihovu trudu imaju vrlo mnogo da zahvale ne samo Nijemci, već i drugi narodi, jer se u njemačkijem izvorima nalazi veliko mnoštvo bilježaka i o narodima, koji su s Nijemcima stajali u doticaju. Od njemačkijeh izvora za istoriju baltičko-polapskijeh Slavena spomenut ćemo sada najznatnije. Osim poznatoga nam Einharda (br. 46.) i Ditmara (br. 82.) vrijedni su da se zapamte: Widukind, Adam Bremenac

i Helmold. Onaj prvi, na ime Widukind bio je suvremenik kralja i cara Otona I. (vladao god. 936—973.). Bio je kaludjer korvejskoga namastira (ovaj je saksonski namastir bio pri rijeci Vezeri). Njegovo djelo ima tri knjige, a naslov mu je »Res gestae Saxonicae«. Adam Bremenac (Adamus Bremensis) bio je kanonik u Bremenu i napisao je oko god. 1075. malo prije svoje smrti djelo: »Gesta Hammenburgensis ecclesiae pontificum«, gdje se poglavito govori o crkvenijem poslovima hamburške biskupije, ali ima dosta i drugijeh bilježaka, pa i o susjednijem Slavenima. Helmold je bio sveštenik rodom iz Holštajna. On je pratio biskupa Gerolda na misijama k neznabožačkijem Slavenima na istočnom moru i tako je imao prilike poznati zemlju i narod onijeh krajeva. Njegovo djelo ima dvije knjige, a naslov mu je: »Chronicon Slavorum«, tu se pripovijedaju dogadjaji Helmoldova pa i ranijega vremena sve do godine 1170., a poslije te godine umr-o je Helmold.

Osim djela pomenutijeh pisaca pripovijedaju nam više ili manje o baltičko-polapskijem Slavenima kronike, koje su pisane po različnijem i to najviše germanskijem namastirima. Najznatnije su za naš posao ove kronike: Annales Laurissenses, Annales Laureshamenses (iz početka IX. vijeka pisani su u namastiru varošice Lorscha, koja stoji još i danas blizu Rajne u vojvodini hesenskoj); Annales Fuldenses (iz IX. vijeka, Fulda je varoš u Hessen-Nassavi); Chronicon Moissiacense (iz IX. vijeka, Moissac varošica u južnoj Francuskoj blizu Garonne); Annales Bertiniani (iz IX. vijeka, prozvani su po namastiru sv. Bertina u Flandriji); Annales Corbeienses (iz IX. vijeka, prozvani su po namastiru Corvey pri Vezeri); Annales Hildesheimenses (iz početka XI. vijeka, Hildesheim je varoš ne daleko od Hanovera); Annales Quedlinburgenses (iz početka XI. vijeka, Kvedlinburg je grad u vojvodini anhaltskoj.) — Izrijekom još jednoć dodajemo, da su ovdje navedeni samo najznatniji za naš posao izvori.

Od nenjemačkijeh izvora treba spomenuti znatnoga jednoga pisca, koji se zove Saxo Grammaticus (to jest: učeni Sakson). Ovaj je čovjek bio staleža sveštenićkoga, a rodom Danac i napisao je oko godine 1200. veliko djelo: »Gesta Danorum.« Ono je razdijeljeno u 16 knjiga; prvijeh 9 knjiga pripovijeda o danskoj starini svakojake priče, koje do duše nemaju istoričke vrijednosti, ali su opet mile današnjim Dancima, jer su uzete iz naroda, pa da ih nije Sakson sačuvao, bile bi izginule. U drugijeh 7 knjiga nema više priča, već se pripovijedaju istiniti dogadjaji sve do godine 1186. Saksonovo je djelo neiskazane vrijednosti izvor za dansku istoriju, ali u njemu ima i o baltičko-polapskijem Slavenima nješto znatnijeh bilježaka, koje se osobito tiču njihove narodne vjere.

Sámo se po sebi razumije i iz naslôvâ se može razabrati, da su svi ovi ovdje navedeni izvori pisani latinski.

Ljutići, Bodrići i polapski Srbi ulaze u istoriju istom u [91. vrijeme Karla Velikoga t. j. onda istom dolaze oni u dodir s Nijemcima. Ali i prije Karlova vremena ima nješto malo vijesti o rečenijem plemenima. Najstarija je svakako bilješka pisca II. vijeka Ptolemeja (o kojem vidi br. 10.) On veli, da uz vendski zaliv (οὐενεδικὸς κόλπος) t. j. izmedju ušća Visle i Njemana prebivaju Veleti (Οὐέλται) ili Ljutići. Mi smo rekli pod br. 14., da Ptolemejeva bilješka, gdje veli, da Slaveni ili Vendi sjede uz čitav vendski zaliv, ne može odgovarati istini, ali za jedan maleni odio Slavena, za Velete ili Ljutiće moglo se tamo naći mjesta pored Litavaca. Svakako su Veleti bili u Ptolemejevo vrijeme već na putu iz slavenske pradomovine u zavislanske zemlje. Oni su prekoračili Vislu prvijeh godina III. vijeka, kada su se iz zemalja medju Labom i Vislom uklonila germanska plemena: Goti, Vandali, Burgundi, Gepidi, Heruli itd. i pošli na različne strane, gdje su mogli po volji plijeniti i rušiti. Za cijelo su baltičko-polapski Slaveni dolazili na svoje nove postojbine po malo t. j. pleme za plemenom, kako su dolazili i Česi i Moravljani sa Slovacima. Ali oko god. 550. čini se, da su već sva baltičko-polapska

plemena bila namještena onako, kako ih nalazimo u vrijeme Karla Velikoga. Ovo se zaključuje iz jedne bilješke, koju je ostavio vizantijski pisac Teofilakt simokatski (br. 20.). Kako je ta bilješka dosta zabavna, priopćit ćemo je u prijevodu. Najprije ćemo reći, da se rečena bilješka nalazi na onom mjestu, gdje se govori, kako je godine 590. car Mavrikije boravio sa svojom vojskom u Trakiji. Teofilakt pripovijeda evo ovo:

»Sjutra dan uhvate carski stražari tri čovjeka rodom Slavenina (τρεῖς Σκλαβηνοὶ τὸ γένος), koji na sebi nijesu imali ništa od željeza i nikakvoga oružja. Imali su u rukama gusle i ništa drugo. Car ih počne pitati, kojega su roda, gdje borave i što ih je donijelo na grčko zemljište. Oni odgovore, da su rodom Slaveni, da žive pri samom kraju zapadnoga mora i da je avarski hagan otpravio k njima poslanike, da mu s vojskom dodju u pomoć i za to da je njihovijem knezovima poslao darove. Knezovi su primili darove, ali nijesu htjeli saveza činiti s haganom izgovarajući se velikom daljinom puta, te su njih trojicu poslali k haganu, da se ispričaju. Putovali su 15 mjeseci. Hagan je pogazio poslaničko prȃvo i nastojao ih zadržati, da se ne povrate kući. Pošto su čuli, kako su Grci na glasu sa svoga bogastva i milosrdja, uhvatili su priliku i prebjegli k njima u Trakiju. Oni hode s guslama, jer se nijesu navikli pasati oružje, kad u njihovoj zemlji nema željeza, za to mogu u njoj življeti mirno i bez boja; oni gude u gusle, jer ne znaju trubiti u trube. Komu je, rekoše, rat nepoznat, pravo je, da se zabavlja muzikom. Čujući to grčki car začudi se njihovu narodu i njih počasti, premda su to bili gosti iz varvarske zemlje. Čudeći se njihovoj veličini i jakijem udima pošlje ih u Herakliju«.

Zapadno more (δυτικὸς Ὠκεανός), velika daljina od Avara, zemlja bez željeza ili s drugijem riječima: zemlja bez brda — sve nas to napućuje na obalu baltičkoga mora, jer koje bi drugo more moglo biti zapadno nego baltičko; Avari sjedeći u Ugarskoj doista su bili vrlo udaljeni od ovoga mora, a zemlja uz to more doista je velika nizina bez górâ. Dakle je

teško dvojiti o tom, da nam je u ovoj Teofilaktovoj bilješci doista sačuvana uspomena o baltičkijem Slavenima ili Pomorcima, a ako su oni god. 590. već bili tamo stalni stanovnici, morali su se doseliti bar oko god. 550., ako ne prije.

O polapskijem Srbima najstarija je bilješka, koju nalazimo u Fredegara, gdje se veli, da je srpski knez (»dux gentis Urbiorum«) prešao na stranu Samovu, kada je Samo vojevao s Dagobertom (vidi br. 64). Što Fredegar piše Urbiorum, to je griješka prepisiváčâ mjesto Surbiorum t. j. Srbâ. Fredegar je zabilježio i ime toga srpskog kneza, veli na ime da se zvao »Dervanus.« Oštroumni je Šafařík dobro opazio, da ovo ne može biti osobno ime, jer se po drvu nitko ne zove, nego je nevješti Fredegar čuo, da je taj knez bio iz plemena drevljanskoga, da je bio Drevljanin, pa je to shvatio kao njegovo lično ime. Mi do duše znamo, da su polapski Drevljani življeli daleko od Češke, dakle i od Samove države, ali u Fredegarovo se vrijeme moglo i medju polapskijem Srbima nalaziti pleme Drevljani, pa mu se poslije ime izgubilo, a moguće je i da su hanoverski Drevljani u VII. vijeku življeli medju Srbima pa se poslije preselili na sjever.

Kada se otac Karla Velikoga Pipin Mali spremao da zavojšti na Saksonce, onda su mu po kazivanju jednoga izvora slavenske vojvode dovele u pomoć 100.000 momaka. S njihovom je pomoći Pipin razbio Saksonce god. 748. Šafařík drži, da su navedeni Slaveni bili Srbi izmedju Sale i Labe. Jamačno nijesu polapski Srbi od obijesti pritekli u pomoć Pipinu, već su mu pomogli za to, jer su življeli u neprijateljstvu sa svojim susjedima Saksoncima.

Karlo je Veliki god. 772. započeo krvave bojeve sa [**92.** Saksoncima, da ih podvrgne pod franačku vlast. Pod imenom Saksonaca u Karlovo vrijeme i kasnije imamo misliti zadrugu od njekoliko germanskijeh plemena, koja su sjedila uz donju Salu i na zapadnoj strani Labe. Bodrići su od početka saksonskijeh vojna stajali na strani Karla Velikoga i pomagali mu podjarmiti uporne Saksonce. Jadni Bodrići nijesu ni slutili, da

kopajući jamu pod Saksoncima kopaju samima sebi mnogo dublju, u koju će ih napokon Nijemci zatrpati. Po svoj bi prilici Karlo Veliki i bez slavenske pomoći Saksonce pokorio, ali da su Bodrići bili dalekovidni politici, oni bi uvidjali, da je njihova korist, ako Saksonci što dulje ostanu samostalni, jer Saksonci sami, ako su i bili njihovi neprijatelji, ne bi Slavena nigda istrijebili, jer su za taj posao sami bili preslabi; Slavene je istrijebila velika i jaka njemačka država, kojoj je temelje udario Karlo Veliki. Ali nijesu Slaveni samo u vrijeme Karla Velikoga pokazali svoju kratkovidnost i slijepu strast pomažući mu razbijati Saksonce, čitava je njihova istorija dokaz, da su sve radili u strasti, a ništa po zahtevima dobro promozgane i hladne politike. Dokaza ćemo tomu i u ovom našem kratkom prijegledu imati dosta.

Ljutići nijesu pomagali Karlu Velikomu protiv Saksonaca, po svoj prilici za to, jer su mu pomagali Bodrići, a u ono je vrijeme luda njekakva mržnja razdvajala Bodriće od Ljutića. Dok su Bodrići vojevali s Karlom, dotle su Ljutići provaljivali na bodrićske zemlje i plijenili ih. Za to Karlo Veliki god. 789. odluči kazniti Ljutiće; oko njega se okupe Bodrići sa svojim knezom Vučanom (»Wiltzan«), pače se okupe i polapski Srbi, a onda Karlo Veliki prijedje preko Labe daleko u ljutićsku zemlju paleći i sijekući te prisili ljutićskoga vrhovnoga kneza na pokornost i na plaćanje danka. Bodrići ostanu i na dalje vjerni saveznici Karla Velikoga; poslije smrti kneza Vučana, kojega su ubili Saksonci, njihov je knez Draško takodjer bio odan Karlu, a poslije ovoga kneza knezovao je Slavomir, kojega je sam Karlo postavio na kneževsko prijestolje. Nije Bodrićima njihova vjernost prema Francima onoliko koristila, koliko su oni možda očekivali za slučaj, kada ih nevolja pritisne. Godine 808. provali u bodrićsku zemlju danski kralj Godofrid, ali ne provali sam, već dodju i Ljutići, da iskale srce na Bodrićima, a i njekoja bodrićska plemena pristanu uz neprijatelje i tako se Bodrići moradoše pokoriti danskomu kralju i pristati na plaćanje danka, pošto se naplijenio

po bodrićskoj zemlji, koliko je hotio. Franačke pomoći nije bilo ni od kuda, da Bodriće obrani od Danaca i njihovijeh saveznika. Godine 811. i 812. opet je vojevao Karlo na Ljutiće, koji su se bili odmetnuli i na novo ih upokori došavši u njihovu zemlju i poharavši je.

Da su Ljutići znali življeti u ljubavi s Bodrićima, ne bi dali povoda Karlu Velikomu, da provaljuje u njihovu zemlju i da je pustoši. Ali njih nijesu opametile nesreće, što su ih snalazile poradi njihove nesloge. U opće su Slaveni svuda poznati kao nesložni ljudi, ali nigdje u slavenskom svijetu nije demon nesloge i uzajamne mržnje sigurnije gospodovao nego baš medju polapskijem Slavenima. Malo smo prije pokudili njihovu političku kratkovidnost i strastvenost, a ovdje vidimo drugo veliko zlo, s kojega ih je rdja bila, na ime neslogu.

Slabi kralj i car Ludovik Pobožni (vladao g. 814—840) [**93.** nije ni iz daleka bio saveznijem i pokorenijem narodima onako strašan, kako je bio njegov otac Karlo Veliki. Izvori nam istina govore nješto malo o bojevima Franaka sa Slavenima u vrijeme Ludovika Pobožnoga, ali su sve to bili neznatni okršaji. S tijem su se marljivije medju sobom klali polapski Slaveni, jer je uvijek bilo povoda kavgama i bojevima. Kad bi se zasitili krvi, onda bi dolazili tužiti se na dvor Ludovika Pobožnoga, koji ih je mirio pa im metao i skidao knezove po svojoj volji. Vrijedno je zapamtiti, da su se pod konac života Ludovika Pobožnoga složili stari neprijatelji Bodrići i Ljutići, a uza njih su pristali i polapski Srbi. Svrha je slozi bila, da se posve oslobode vrhovne vlasti njemačke, jer je Karlo Veliki prisilio na pokornost ne samo Ljutiće, već i polapske Srbe (god. 806.), a Bodrići su već kao saveznici franačke države bili smatrani za njezine područnike. Ludovikova vojska svlada ustaše, ali se oni za kratko vrijeme opet podignu, a s kakvijem su uspjehom onda vojevali, nije poznato.

Kada su poslije smrti Ludovika Pobožnoga njegovi sinovi razdijelili medju se očinu baštinu, onda njemačkijem kraljem postane Ludovik Nijemac. Ovaj je vladalac nama poznat iz

vojna protiv Čeha i Moravljana. Ni polapski Slaveni nijesu imali mira od velikoga ovoga slavenskog neprijatelja. On je god. 844. krenuo na Bodriče, koji su se bili odmetnuli od franačke države. Bodriči su se hrabro branili, i istom pošto im je vrhovni knez Gostomisalj pao u boju, pokore se ostali sitniji knezovi njemačkoj sili. Ali samo za kratko vrijeme, jer i poslije god. 844. nalazimo po kazivanju izvôrâ Ludovika Nijemca u boju s Bodričima pa i s polapskijem Srbima. Očevidno je dakle, da su se i jedni i drugi otimali ispod vrhovne vlasti njemačke. Čini se, da Ludovik nije ni Bodriča ni polapskijeh Srba mogao nikako prisiliti na potpunu pokornost, jer njemački izvori rado hvale djela svojih vladalaca, kada im je pošlo za rukom svladati i uharačiti koji narod, ali o kakvijem znatnijem pobjedama Ludovikovijem nad Bodričima i polapskijem Srbima ne čitamo ništa u izvorima.

Kako se vidi, ni Ludovik Pobožni ni Ludovik Nijemac nijesu mogli polapske Slavene držati za svoje podanike; ako su oni kašto i plaćali danak, kod kuće su ipak bili posve slobodni i življeli su pod vladom svojih domaćih knezova. Još je povoljnije vrijeme bilo za polapske Slavene poslije smrti Ludovika Nijemca (godine 876.), jer su njegovi našljednici imali pune ruke posla s drugijem neprijateljima države, tako da nijesu imali ni vremena ni volje baviti se još polapskijem Slavenima. Osim od velikijeh neprijatelja danskijeh Normana i Madžara stradala je njemačka država i s nutarnjih razdora. Još je njekako držao njemačko kraljevstvo na okupu kralj Arnulf, koji nam je poznat iz bojeva s moravskijem knezom Svetopukom, ali poslije njegove smrti (g. 899.) pod vladom slabijeh vladalaca Ludovika Djeteta i Konrada I. činilo se, da država već nije daleko od potpunoga rasula, oko kojega su radili i vanjski i nutarnji neprijatelji. Moglo bi se pitati, za što nijesu polapski Slaveni pristali uz druge neprijatelje njemačke države i pomogli je uništiti. Tako bi za njekoliko vijekova produljili svoju eksistenciju, jer raskomadane njemačke države nije im se trebalo bojati. Ovomu pasivnomu držanju polap-

skijeh Slavena dva su uzroka: prvi je njihova nesloga, a drugi je uzrok ovaj: vojvoda saksonske zemlje bio je od god. 880. do 912. valjan i energičan čovjek, koji se zvao Oton. Da su Slaveni htjeli udariti na njemačku državu, najprije bi im trebalo ogledati se s rečenijem saksonskijem vojvodom Otonom, a na njega se nijesu usudjivali navaljivati znajući, da bi mogli zlo proći. Poslije Otonove smrti bio je saksonski vojvoda njegov sin, isto tako hrabri i vrsni Henrik. Ovaj je Henrik godine 919. izabran za njemačkoga kralja. Pod njegovom se junačkom i mudrom upravom počela njemačka država oporavljati od velike slabosti, u koju je bila pala. Onda i za polapske Slavene nastaje drugo vrijeme.

Henrik je I. pri svojem nastupu na prijestolje zatekao [**94.** državu u rdjavu stanju. Na nju su navaljivali Danci i Madžari, a slavenska su plemena svaki čas natrkivala na Saksoniju, da po njoj plijene. Henrik najprije odvrati Dance od njemačke države, za tijem god. 924. učini s Madžarima uvjericu na 9 godina, a onda se stane pripravljati, kako će u buduće svakoga neprijatelja dočekati. Sa Slavenima započne boj godine 927. prodrijevši u ljutićsku zemlju i pritisnuvši njeka ljutićska plemena osobito Stodorane (ili Havoljane) i Ratare, kako ih već odavna nije nitko pritisnuo. Malo poslije osjeti tešku ruku Henrikovu i polapskosrpsko pleme Glomači. I Bodrići su se morali pokoriti sili Henrikovoj. U zao čas dodje godine 929. želja polapske Slavene, da se odmetnu ispod Henrikove vlasti; sva se upokorena plemena slože i pokušaju bojnu sreću, ali ih na početku Rujna iste godine kod Lenzena (grad u brandenburškoj provinciji blizu Labe) krvavo razbije Henrikova vojska, koju je poslao na ustaše. Koji su živi ostali i pohvatani, ti su sjutradan svi poubijani. Isto je ovako sreća služila Henrika i u drugijem bojevima, što ih je imao s Dancima i s Madžarima. Kada je god. 936. umr-o Henrik, naslijedio ga je njegov vrsni sin Oton I., koji je zatekao državu u stanju kud i kamo povoljnijem nego li ju je našao njegov otac, kada se uspeo na njemačko prijestolje.

U vrijeme Otonove vlade bili su crni dani za polapske Slavene. Oni su kao i prije pri svakoj prilici kušali dokopati se potpune neovisnosti, ali bi krvavo plaćali te pokuse. Oton god. 937. postavi za upravitelja Saksonije čovjeka do duše hrabra, ali podmukla i vjerolomna. Bio je to grof G e r o, veliki krvopija slavenski, kakvijeh je i medju Nijemcima malo bilo. On se može u svojoj žestini porediti s kakvijem ljutijem turskijem pašom u Srbiji ili u Bugarskoj, dok su tamo još Turci gospodovali. — Oton je na početku vlade imao dosta posla s velikaškom njekakvom bunom, koja se na nj digla; onda Slaveni pomisle, da je pravi čas ustati na oružje, dok su Nijemci zabavljeni sami sa sobom. Slaveni prijedju preko Labe u Saksoniju harajući i ubijajući neštedice. Lukavi Gero uvidi veliku pogibiju, koja čeka državu, ako se Slaveni što prije ne odbiju. Ne mogući ih silom odbiti odluči raditi lukavo i počne se graditi velikijem prijateljem Slavena, i oni mu na svoju nesreću povjeruju. Gero pozove jednoć k sebi na večeru 30 najznatnijih Slavena, sve knezova i vojvoda. Pošto se gosti opiju, dade ih Gero sve poubijati osim jednoga, koji je sretno utekao. Mislio je Gero, da će Slaveni ostati bez glava, kada im nestane knezova i vojvoda. Ali prevari se u računu, jer kada se medju Slavenima pročuje sramotno djelo, što ga je učinio Gero, dignu se na oružje sva izokolna plemena s odlukom: ili umrijeti ili se osvetiti Nijemcima. Kada ih Gero nije mogao svladati, dodje glavom sam Oton I., ali ni on nije mogao upokoriti Slavena. Onda opet Gero izmisli lukavstvo, kako će zatomiti slavenski ustanak. U njemačkom se sužanjstvu nalazio od njekoliko godina knez stodoranskoga ili havoljanskoga plemena. Zvao se T u g o m i r. Njega namame Nijemci darovima i svakakvijem obećanjima na izdaju svojega naroda. Puste ga, neka se vrati medju Stodorane, ali mu prikriče, neka se gradi, kao da je utekao iz sužanjstva i da na Nijemce strašno mrzi. Nepošteni Tugomir učini sve što su Nijemci od njega tražili: dodje medju Stodorane, oni ga s veseljem dočekaju i priznadu za svoga kneza. Kada su se Stodorani najmanje na-

dali, onda Tugomir preda glavni grad Branibor (Brandenburg) Nijemcima. Poslije ove ružne izdaje pokore se njemačkoj sili sva slavenska plemena do Odre. Widukind govori tako, kao da su se Slaveni listom pokorili Nijemcima odmah iza Tugomirove izdaje, ali na drugom se mjestu njegove kronike vidi, da je Gero još godine 940. vojevao sa Slavenima izgoneći danak. Za to je sva prilika, da su se poslije predaje Branibora slavenska plemena po malo i jedno za drugijem predavala Nijemcima videći, da im je borba bez uspjeha.

Slaveni su mirovali 14 godina i plaćali Nijemcima danak, a to je za onako nemiran narod, kakav su bili polapski Slaveni, vrijeme neobično dugo. Godine 954. počne medju Slavenima opet vreti, a prvi se dignu Ukrani, iza njih i ostala bodrićska i ljutićska plemena. Ustanak Ukrana brzo se svrši, jer se Gero iznenada stvori u njihovoj zemlji i strašno je opustoši i tako prisili Ukrane na mir. Veća je muka bila s ostalijem ustašama. Oni su godine 955. prodrli u Saksoniju i poharali je, kako ne bi ni Gero groznije poharao njihove zemlje. Možda su Slaveni računali, da će Madžari njemačku državu ako ne istrijebiti, a ono bar znatno oslabiti, jer su se baš tada Madžari sa strašnom silom primicali na Nijemce. Ali 10. Kolovoza iste godine na leškom polju kod Augsburga uništi Oton svu madžarsku silu i s tom sretnom pobjedom učini za svagda konac madžarskijem navalama na njemačku državu. Videći Slaveni, kako su se ljuto prevarili, htjedoše se predati pobjedniku, ali Oton nije hotio ni čuti o dobrovoljnoj predaji, njemu se hotjelo smrviti nepokorne Slavene, kako je malo prije smrvio Madžare. Tako se Slaveni moradoše pustiti u boj, a Oton ih krvavo razbije. Widukind piše, da su Otonu i Geru pomagali Slavene razbiti Ranci ili Rujanci. Nebratskomu ovomu činu čudili bismo se kod svakoga drugog naroda, ali pri polapskijem Slavenima nema čuda u ovakvijem stvarima, jer je nesloga i uzajmična mržnja jedno od glavnijeh njihovijeh obilježja. Slaveni su njeko vrijeme mirovali, ali čim su malo osilili i ugledali zračicu nade na uspjeh, opet se dignu zaboravivši

sve strahote, što su već do sad pretrpljeli od Gera i od Otona. Oton je zadnje vrijeme svojega života bio mnogo zabavljen poslovima u donjoj Italiji i tako nije mogao konačno ukrotiti nepokorne Slavene, koji su osobito poslije smrti Gerove (god. 965.) bivali sve nemirniji. Oton je umr-o god. 973. Slaveni su tada samo po imenu bili njemački područnici. Još su se imale proliti rijeke krvi njemačke i slavenske, dok se moglo reći, da su polapski Slaveni za uvijek satrti i umireni.

Kako je god Karlo Veliki od svega srca bio odan vjeri [95. Isusovoj i nastojao je što više rasprostraniti medju narodima svoje države, opet ne nalazimo nikakvoga traga, da je on kušao obratiti Slavene u kršćanstvo. Ovo je najjači dokaz, da on Slavena nije upokorio, jer onaj vladalac, koji je silom krstio upokorene Avare i Saksonce, za cijelo bi i Slavene bar kušao privesti na kršćansku vjeru, da ih je bio svladao. Ni Ludovik Pobožni ni Ludovik Nijemac nijesu mogli ništa učiniti. Znali su oni kao i Karlo Veliki, da svi pokusi oko ovoga posla moraju dotle ostati bez ikakvoga ploda, dogod Slaveni nijesu tako podjarmljeni, da više ne mogu ni misliti na to, kako bi ustali na oružje. Mutna vremena poslije Ludovika Nijemca nijesu ni malo bila prikladna, da se započne krštenje neznabožačkijeh Slavena. I Henrik je I. bio zaokupljen silnijem poslovima i brigama, koje mu nijesu dopuštale ono činiti, što nije moguće bilo Karlu Velikomu i njegovijem našljednicima. Istom Oton I. počeo se brinuti i za duše neznabožačkijeh Slavena, ali je i u tom mislio na korist njemačke države znajući, da će Slaveni, ako se pokrste, biti mnogo pouzdaniji područnici njegovi i njegovijeh našljednika. Kako je vjera Isusova ukrotila mnoge druge goropadne narode, tako će ona ukrotiti i polapske Slavene — mislio je Oton. Da bi tu svrhu što sigurnije postigao, osnuje Oton njekoliko biskupija i obdari ih svakakvijem dobrima ovoga svijeta i povlasticama, samo da im bude lakši posao. Nad šest za rečeni posao osnovanijeh biskupija (u Havelbergu, Braniboru, Oldenburgu, Merseburgu, Žiču ili Zeizu, Mišnu ili Meissenu) postavi Oton magdeburš-

koga arcibiskupa. Ali sve brige i svi troškovi Otonovi bili su uzaludni pri Bodrićima i Ljutićima, koji su na kršćanstvo kao na njemačku vjeru strašno mrzili i svoju mržnju mnogo puta groznijem načinom dokazali. Meklji su bili polapski Srbi, oni su se lakše odavali i njemačkoj politici i njemačkoj crkvi, pa su za to i manje stradali nego ostala njihova braća.

Za što su se polapski Slaveni žacali od kršćanstva gore nego od kuge, tomu ima njekoliko uzroka. U njihovoj slavenskoj ćudi ne treba tražiti uzroka, jer nas istorija uči, da su svi drugi Slaveni lako primali novu vjeru. Prvi je uzrok pri Bodrićima i Ljutićima bio, što su im kršćanstvo nosili Nijemci, najljući njihovi dušmani. Drugi uzrok: njemački su sveštenici slabo razumijevali slavenski jezik, za to ih Slaveni nijesu pravo ni razumijevali, a Nijemcima nije baš mnogo ni stalo do toga, da u slavenska srca ucijepe jevandjeosku nauku, njima je dosta bilo, da krste što veće mnoštvo ljudi ne pitajući mnogo, je li krst te ljude doista preporodio. Treći uzrok: Slaveni su slušali od njemačkijeh propovjednika uzvišene moralne nauke o sveopćoj ljubavi i jednakosti svijeh ljudi, ali nijesu vidjeli, da Nijemci te nauke i svojim životom potvrdjuju, nego su vidjeli, da su Nijemci isto onako okrutni i grabljivi kao i oni tobože prokleti neznabošci; treba se n. pr. sjetiti odurnoga zločina markgrofa Gera, koji je na vjeri ubio 30 slavenskijeh suknežica i knezova. Četvrti i najvažniji uzrok, koji baca ružnu ljagu na njemačko sveštenstvo srednjega vijeka jest ovaj: Adam Bremenac i Helmold, koji su sami bili kršćanski sveštenici, vele otvoreno, da je slavenskomu tvrdokornomu ostajanju u neznaboštvu najviše kriva prevelika lakomost njemačkijeh sveštenika, koji su nastanivši se medju Slavenima kao biskupi ili kao župnici gledali samo na to, da im narod plaća desetinu, a ako nije toga činio, onda su ga oni svakako globili i otimali mu što je imao. I svjetovna su dakako gospoda nemilo izgonila od Slavena svoje dohotke, ali to ne bi toliko škodilo kršćanstvu medju Slavenima, koliko je škodila lakomost duhovnijeh ljudi.

Iz svega se ovoga vidi, da su Slaveni primali krst iz svakakvijeh pobuda, samo ne iz uvjerenja, a čim se dala lijepa prilika, oni su svi natrag padali u neznaboštvo i zatirali medju sobom sve, što ih je sjećalo krsta.

Rečeno je, da ni silna desnica Otona I. nije Slavena [96. konačno upokorila, ona im je istina zadala strašnijeh udaraca, ali su se Slaveni od njih opet oporavili i kušali junačku sreću. Oton II. (vladao godine 973—983.) nije se mnogo bavio u Njemačkoj, glavna je njegova briga bila upravljena na južnu Italiju, koju je branio od Saracena ili Arapa i nastojao je prisvojiti njemačkoj državi. Kada su Slaveni čuli, da je Oton II. godine 982. vrlo nastradao u boju protiv tamošnjih neprijatelja, onda se i oni počnu komešati. Najprije se dignu Stodorani ili Havoljani. U velikoj svojoj jarosti, koja ih je obuzela, poubijaju sve kršćanske sveštenike po biskupijama havelberškoj i braniborskoj, a taj je pokolj tako naglo buknuo, da se vrlo malo sveštenika spaslo. Poubijavši crkvene službenike stanu paliti i rušiti kršćanske crkve i svetinje nogama gaziti. Nijesu se dotle smirili, dok nije kršćanstvu u one dvije biskupije i zadnji trag zatrt. Sámo se po sebi razumije, da su i druge Nijemce (ne samo sveštenike) poubijali, koji su im pali u šake. Sada se pokazalo, kako se kršćanstvo primalo polapskijeh Slavena: svi su opet do jednoga otpali od vjere Isusove, koje srcem nijesu nigda ni primili, i počeli su opet žrtvovati i klanjati se narodnim svojim bogovima. Poslije Stodorana dignu se i Bodrići te pod svojim vojvodom Mestivojem krenu na grad Hamburg pa ga poplijene i spale, a vrativši se kući prionu sa svom žestinom, da poput Stodorana zatru u svojoj zemlji kršćanstvo. U svojoj goropadi počinili su strašnijeh nedjela s kršćanima i grozno ih poklali. U isto su vrijeme Stodorani već harali po saksonskoj zemlji. U to umre u Italiji Oton II. ostavivši nakom sebe četirgodišnjega sinčića Otona III.

Mjesto nejakoga kraljevića upravljala je državom njegova mati Teofanija, koja je bila rodom Grkinja. Ona je dala sa-

graditi njekoliko tvrdjava na njemačkoj granici, ali Bodrići su i Ljutići slabo za to marili. Oni su se smatrali za posve samostalne, pače su još držali, da im treba udarati na Nijemce. Oton je III. poslije godine 990. njekoliko puta bio usilovan izići u boj na Bodriće i na Ljutiće, ali premda su Nijemcima pomagali i Poljaci i Česi sa svojim četama (Mečislav i Boljeslav II.), opet su uspjesi Otona III. bili neznatni ili bolje govoreći: nikakvi. Zadnji put je vojevao Oton III. protiv Slavena god 997., i onda je napokon uvidio, da njemu nije sudjeno slomiti slavenski otpor. On više s njima nije ni vojevao, jer je imao drugijeh poslova, osobito u Italiji, a godine 1002. umre u najljepšijem godinama svoje mladosti. Tako su polapski Slaveni oko godine 1000. bili samostalniji i slobodniji nego su bili pred 200 godina u vrijeme Karla Velikoga.

Našljednik Otona III. Henrik II. nije ratovao na polapske Slavene, pače su Ljutići bili njegovi vjerni saveznici u ratovima protiv poljskoga kneza Boljeslava Hrabroga. Ne znamo, kako je do toga saveza došlo, ali su Ljutići svakako dokazali svoju kratkovidnost, što su se dali namamiti njemačkijem lijepijem riječima, te su išli pomagati njemačkomu kralju protiv Boljeslava. A da su bili samo nješto pametniji, ne bi im trebalo dugo smišljati, komu će pomagati: Henriku ili Boljeslavu. Da je nad sudbinom polapskijeh Slavena bdio dobar genij, oni bi svi listom pristali uz Boljeslava Hrabroga, priznali bi ga za svojega gospodara i s pomoću njegovom i njegovijeh našljednika bili bi se valjada oteli propasti, koja ih je napokon dočekala.

Još za života svojega prijatelja Otona III. osvojio je Boljeslav Hrabri istočni dio Pomorja, kako razabiramo iz riječi Martina Gala i Helmolda. Zapadni je dio Pomorja ostao i na dalje pod domaćijem knezovima ne pokoravajući se Poljacima, a Nijemaca se ne bojeći, jer su bili daleko. Boljeslav Hrabri godine 1000. osnuje u Kolobrijegu (Kolberg) biskupiju za Pomorce. Trudom i mukom prvoga kolobriješkoga biskupa Reinberna koji je bio rodom Nijemac, počelo se primati kr-

šćanstvo medju Pomorcima, koji do tad nijesu ništa čuli ni znali o vjeri Isusovoj. — Ovo njekoliko ovdje izrečenijeh riječi o Pomorcima sadržavaju u sebi jezgru najstarijih vijesti o njima, jer prije zadnjih godina X. vijeka ne zna istorija za Pomorce. A i poslije je tamna njihova istorija, samo se toliko sigurno razabira, da se istočnijem Pomorcima nikako nije svidjalo poljsko gospostvo, za to su se na Poljake dizali kadgod su mogli, a Poljaci su ih nagonili na pokornost. Tako se slavenska krv lila u ludo, jer su i Pomorci bili isto onako kratkovidni i strastveni kao i Bodrići s Ljutićima, nijesu uvidjali, da im je samo onda spas od Nijemaca, ako se što čvršće pribiju uz poljsku državu.

Vrsni njemački vladalac Konrad II. (vladao g. 1024—1039.) uharači na početku svoje vlade Ljutiće, koji su bili vjerni saveznici njegova preteče. Nije poznato, kako su i za što su Ljutići dali Konradu povod, da na njih zavojšti i da ih uharači. Kada je god. 1028. poljski knez Mečislav II. (sin Boljeslava Hrabroga) započeo bojeve protiv Konrada II., stajali su Ljutići iz početka na strani njemačkoj, ali već godine 1030. pristanu oni uz Poljake i stanu harati njemačku zemlju izmedju Sale i Labe. S Poljacima se pomiri Konrad godine 1032., a onda je njeko vrijeme ratovao sa samijem Ljutićima, dok ih nije g. 1036. posve upokorio i nagnao na plaćanje danka.

Iz vremena kralja i cara Konrada II. imamo vijest, da je njegov prijatelj silni danski kralj Knut Veliki uharačio Rance i Pomorce (po svoj prilici samo zapadne Pomorce, koji nijesu stajali pod poljskom vlašću). Ali Pomorci su plaćali Dancima danak samo dok je živio Knut, a poslije njegove smrti (god. 1035.) postali su opet samovlasni.

Kako su polapski i baltički Slaveni bili nesložni, tako [**97.** medju njima nije moglo biti znatnijeh ljudi, koji bi u narodu imali veliki ugled te bi oni narodu bili vodje i učitelji na njegovo dobro. Ako se i našao koji čovjek osobita uma i vrsnoće, slabo su ga njegovi nesložni zemljaci slušali. A kako je velik koji državnik, mjeri se svagda po njegovu uspjehu, velikijeh

uspjeha opet samo onda može državnik imati, ako za njim stoji listom njegov narod ili bar velika vojska. Da je svemu ovomu duša narodna sloga, to uvidja svatko. Za to su medju polapskijem Slavenima veoma rijetki veliki ljudi, a medju njih pripada Gotšalk, o kojem ćemo sada govoriti.

Ime je ovoga čovjeka do duše njemačko, ali je on bio pravi Slavenin bodrićskoga plemena. Njegov se otac zvao slavenskijem imenom Pribignjev, a njemačkijem Udo. Ovaj Pribignjev ili Udo bio je suknežica njegdje medju Bodrićima. On je bio kršćanin i nastojao je koliko je mogao, da i narod svojega područja privede na vjeru Isusovu. Svoga je sina Gotšalka odgojio dakako u kršćanstvu, a da bi se ne samo u vjeri, već i u naukama što više utvrdio, pošlje ga otac u namastir grada Lüneburga, da uči knjigu. Medju svojim narodom nije mogao Gotšalk dakako ništa učiti, jer su polapski Slaveni bili narod nepismen. Ono malo kulture, što bi je dobili, da su se krstili, nije se moglo kod njih primiti, kako se nije primala ni vjera Isusova. Dok je mladi Gotšalk u Lüneburgu učio, ubije njegova oca njekakav saksonski uskok. Ovo se dogodilo prvijeh godina vlade cara i kralja Konrada II.

Čuvši Gotšalk, kako je njemačka ruka ubila njegova oca, osvoji ga golema jarost i strašna želja za osvetom ne toliko ubojici, koliko čitavomu narodu saksonskomu, jer je držao, da je ubojstvo njegova oca bilo političke naravi, a ne privatne. Gotšalk odmah pogazi kršćansku vjeru, u kojoj je bio odgojen, i vrati se kao ljut neznabožac k svojim zemljacima. Oni ga odmah priznadu za svoga kneza, a onda Gotšalk prodre s vojskom u saksonsku zemlju koljući i paleći što mu je god došlo do ruku. Njekoliko tisuća Saksonaca pogine pod mačem Gotšalkove vojske. Za njeko vrijeme zarobi se Gotšalk, ali saksonski ga vojvoda ne htjede ubiti, kako je mogao, jer je u Gotšalku poštovao velikoga junaka, a njegovo bjesnilo po saksonskoj zemlji činilo mu se takodjer kao nješto plemenito, jer je potjecalo iz osvete, a osvetu ne drže svi ljudi za nemoralnost. Pošto Gotšalk zadade saksonskomu vojvodi poštenu riječ,

da više ne će vojevati na Saksonce, pusti ga vojvoda na slobodu. U njegovoj je zemlji već vladao drugi knez, koji se zvao Ratibor, a Gotšalk ne hoteći na silu otimati izabranomu knezu prijestolja i tijem uvaliti narod u nemire ode u službu danskomu kralju Knutu, kojega je pratio u njegovijem vojnama po Engleskoj. U ono su vrijeme Danci već bili kršteni, i Gotšalku se činilo njekako neobično boraviti kao neznabošcu medju kršćanima. Vrijeme je već bilo zaliječilo ranu, koju je njegovu srcu zadalo očino umorstvo, već ga je minula i ljutina i želja za osvetom, pa je stao često misliti o vjeri, koju je nogama pogazio, i promišljajući o golemijem razlikama izmedju kršćanstva i neznaboštva napokon se uvjeri, da je kršćanstvo svakako mnogo bolje od neznaboštva. Vidio je, kako su već svi znatniji evropski narodi kršteni i kako im je kršćanstvo doneslo mnogo i mnogo dobra, samo njegov narod još jednako stoji u okorjelu neznaboštvu; za to se ne može dokopati ni do kakve prosvjete, već mora propadati u neznanju i varvarstvu. Vidio je, kako drugi kršćanski narodi gledaju na polapske Slavene kao na kakvo čudo i s preziranjem. Sve bi to prestalo, kada bi se polapski Slaveni krstili, ali krstili kako treba, i tijem se uhvatili u kolo ostalijeh naroda. — Ovake su i slične misli snalazile Gotšalka, kada je boravio u Daniji i Engleskoj. Za to primi na novo kršćansku vjeru, oženi se kršćanskom ženom i odluči, ako ga igda zapadne knezovanje medju njegovijem narodom, da će ga nastojati krstiti i prosvijetliti. Nije Gotšalk baš dugo čekao, da uzmogne kao knez izvoditi svoje osnove.

Knez Ratibor postane za njeko vrijeme vrhovnijem knezom bodrićskijeh plemena, a suknežice su mu bili većinom njegovi sinovi. Danski kralj Magnus navali god. 1042. na Bodriće, i u boju padne knez Ratibor. Onda njegovi sinovi dignu sva izokolna slavenska plemena na oružje, da se osvete Dancima, ali u odlučnom boju padnu junačkom smrti svi Ratiborovi sinovi. Onda se Gotšalk vrati medju Bodriće, i sva ga bodrićska plemena izaberu za svoga vrhovnog kneza. To je bilo god.

1044. Premda je narod znao, da je njihov knez kršćanin, ipak su mu bili odani, jer su i to dobro znali, da je on veliki junak. Gotšalk je mirnijem načinom gledao da se nagodi u svijem razmiricama s Nijemcima i s Dancima, jer se bojao, da narod posve ne podivlja, ako se uvijek bude klao s neprijateljima. Odmah od početka druge svoje vlade stane s pomoću bremenskoga arcibiskupa Adalberta uvoditi kršćanstvo po čitavoj svojoj kneževini. Za njeko vrijeme osnuje tri biskupije u svojoj zemlji: u Meklenburgu (danas selo blizu grada Wismara), u Oldenburgu (ili po slavenski: Stargardu) i u Ratiboru (danas Ratzeburg varošica u Meklenburg-Strelicu). Po malo se čitava zemlja napuni kršćanskijeh crkava i sveštenika, i Gotšalk se u srcu radovao, kako mu njegove osnove lijepo idu za rukom, te je mislio, da je za uvijek prošlo vrijeme, kada su se ubijali kršćanski sveštenici i palile kršćanske crkve. Ali se Gotšalk isto onako varao, kako se gdjekoji ljudi varaju misleći, da ovaj ili onaj vulkan ne će više nigda zabuktjeti, jer već mnogo godina nije buktio, nego je lijepo mirovao kao i druga bezazlena gora. God. 1066. zabukti groznijem načinom bodrićski vulkan: Bodrići se pobune, ubiju Gotšalka i sve njegove pristaše, osobito sveštenike; u divljoj svojoj goropadi, koja ih je spopala, nijesu se zadovoljili, da sveštenike običnijem načinom ubijaju, već su izmišljali najstrašnije muke i tako su ih ubijali. Uhvatili su meklenburškoga biskupa, izbičovali su ga, da se sav u krvi valjao, onda su mu odsjekli ruke pa noge, napokon glavu, koju su natakli na koplje i prikazali je svojemu bogu Radigostu. Iščupavši kršćanstvo sa zadnjom klicom po čitavoj zemlji krenu Bodrići na grad Hamburg i užasno ga poharaju. To je eto bio plod dvadesetgodišnjega rada Gotšalkova! Tijem su Bodrići dokazali, da ne žele biti kršćani, dogod su slobodni. Njih je dakle najprije trebalo podjarmiti, onda istom s uspjehom krstiti.

Dok su Bodrići življeli ujedinjeni pod Gotšalkovom vladom, Ljutići su bili područnici njemački, ali su god. 1056. izvojevali potpunu slobodu, a onda mjesto da se ujedine s Bodri-

ćima ili bar medju sobom, klala su se njihova plemena jedno s drugijem njekoliko godina.

Plemeniti a nesretni Gotšalk imao je dva sina: Budivoja i Henrika. Njih su dvojica njekako sretno umakli iz pokolja, u kojem je zaglavio njihov otac. Vrhovnijem bodrićskijem knezom postane njeki Krut, koji je bio okorjeli neznabožac. On je vladao kao posve samostalan knez, tako da nije bilo u njegovo vrijeme ni govora o kakvoj vrhovnoj vlasti njemačkoj nad Bodrićima. Neznaboštvo je pod njegovom vladom cvalo i gospodovalo kao jedina vjera u čitavoj kneževini. U svijem je bojevima Krut imao junačku sreću, i to mu je pred njegovijem narodom bila velika preporuka. Gotšalkovu sinu Budivoju nije se dalo čekati, dok se sreća okrene, nego uz pomoć Saksonaca pokuša silom sebi osvojiti očinsko prijestolje. Ali Krut sretno odbije Saksonce njekoliko puta, i napokon pade u boju i sam Budivoj. Njegov je brat Henrik bio oprezniji i mnogo godina u Daniji čekao Krutovu smrt. Ali kad Krut nikako nije hotio umrijeti, onda se stane Henrik dogovarati s mladjahnom njegovom ženom Slavinom i obeća joj, da će se njom oženiti, ako starca ukloni s ovoga svijeta. Slavina se dade nagovoriti i na njekakvoj večeri dade ubiti nedragoga muža Kruta, koji je već bio čovjek vremenit. Kada se tako ispraznilo kneževsko prijestolje, onda Henrik s velikom saksonskom vojskom osvoji prijestolje i utvrdi se u vlasti. Narod je do duše ustao na oružje, da otjera Henrika, ali Saksonci zatome ustanak u krvavom boju. Tako Henrik god. 1093. osvoji kneževsko prijestolje. Nevjernicu Slavinu uzme za ženu. Kad se već u samoj kneževini nitko nije mogao Henriku protiviti, onda dodju Ranci, da izbave Bodriće od kršćanskoga kneza. Oni doplove u ladjama do grada Ljubeka (Lübeck), ali tu ih dočeka Henrik sa svojim Saksoncima i sretno ih odbije, pače ih još prisili na plaćanje danka. Valja nam dodati, da je prijestolnica Henrikova bila u gradu Ljubeku. Odvrativši sretno ransku navalu gledao je Henrik, kako će granice svoje države što dalje protegnuti, pa njegovu ju-

naštvu i mudrosti doista podje za rukom osim Bodrića okupiti pod svoju vlast i Ljutiće i Pomorce. Tako je on vladao kao neograničeni gospodar svom zemljom izmedju Labe do poljskijeh granica. On je bio prvi, a na žalost i zadnji vladalac nad velikom većinom baltičko-polapskijeh Slavena. Ali kako je ova država bila umjetno djelo i kako nje nije na okupu držala volja onijeh plemena, koja su je sastavljala, već samo silna Henrikova desnica, tako se moralo dogoditi, da je brzo poslije njegove smrti u grob zakopana i njegova velika država. Vidjeli smo, kako su baltičko-polapski Slaveni mogli biti ujedinjeni pod žezlom Boljeslava Hrabroga, samo da su hotjeli, a sada ih je evo ujedinio njihov čovjek, pa opet je od toga korist bila vrlo kratkotrajna, jer ona plemena po svojoj hudoj sudbini nijesu bila stvorena da žive u zajednici, već da se u neslozi krvave i da propadnu.

Henrik umre oko godine 1120. Njekoliko godina prije smrti prisili opet Rance, koji su mu ubili sina Vladimira, na golem danak. Druga dva sina, koji su iza njega ostali, Svetopuk i Knut, svadjali su se medju sobom, kako će podijeliti očinu baštinu, a dok su se oni svadjali, odmetne se većina plemena. Za kratko vrijeme bi ubit Knut, i Svetopuk počne sam vladati. On počne silom odmetnuta plemena pokoravati. Bio je u tom dosta sretan, dok ne dodju stari neprijatelji njegova oca Ranci pod Ljubek. Oni oplijene grad, a kratko vrijeme iza toga bi ubit i Svetopuk, a poslije njega i njegov sin Svenik (»Zvinike« dansko ime). Tako je nestalo Gotšalkova roda, a onda je dobra sreća za uvijek ostavila nesložne Slavene.

Gotšalk i Henrik nijesu ratovali s Nijemcima, pače su nastojali s njima živjeti u miru i u prijateljstvu. To je bila njihova politika, jer su znali, da je njihov narod preslab, da odolijeva njemačkoj sili. Za to su mislili, da će za Slavene dobro biti, ako im Nijemci ne budu neprijatelji, već dobri susjedi. Ali ova politika nije bila narodna, jer je narod na Nijemce mrzio svom žestinom svoje mržnje. A u svojoj su miroljubivosti prema Nijemcima Gotšalk i Henrik po svoj pri-

lici išli predaleko, jer su dopuštali, da se po njihovijem zemljama Nijemci naseljavaju. S tijem je učinjen početak kobnoj po Slavene njemačkoj kolonizaciji, o kojoj će se još poslije reći njekoliko riječi.

Nakom smrti Henrikove došlo je brzo baltičko-polap- [99.
skijem Slavenima »pošljednje vrijeme« (kako se veli u narodnoj pjesmi). Kada je nestalo i Svetopukova sina, onda se dignu dva kneza: Pribislav i Niklot. Prvi zavlada medju Vagrima i Polabljanima, a drugi medju ostalijem Bodrićima. Pribislav i Niklot bili su tvrdi neznabošci. Danski princip Knut Laward prodre u slavensku zemlju pa Pribislava i Niklota prisili, da priznavaju njegovu vrhovnu vlast. Kada je za njeko vrijeme Knut ubit (god. 1131.), obore se na Pribislava i Niklota još mnogo veće bure. Godine 1139. osvoje Nijemci Pribislavljevu zemlju i onda se oni razliju po svoj zemlji. Nitko ih više nije mogao iz nje maknuti. Oni postanu gospodari, a Slaveni su pretvoreni u kmetove. Tako je prestala samostalnost slavenskoga naroda po Vagriji i Polablju, i samo je bilo pitanje vremena, kada će se sav slavenski narod tijeh zemalja posve ponijemčiti. Sada uvidi Niklot, da i njega prije ili poslije čeka pogibija. Za to odluči, kad se već ne da propast ukloniti, da je bar na što dulje vremena odloži. Strašna se bijeda svali na sve neznabožačke Slavene god. 1147. Te su godine kretale krstaške čete iz Njemačke i Francuske u boj na nevjernike, koji su na novo postali gospodari malo ne čitave Palestine. Praktični Saksonci pomisle: što ćemo mi ići na nevjernike u Palestinu, kad ih imamo odmah preko Labe veliko mnoštvo? Znali su Saksonci, da se iz Palestine malo tko živ vraćao, a još manje se tko vraćao s obilnijem plijenom. Nasuprot u slavenskoj zemlji bilo je dosta što se moglo zaplijeniti. Tako Saksonci brzo odluče ne ići u Palestinu, nego u slavensku zemlju. Papi je Evgeniju III. i to pravo bilo. Niklot se njeko vrijeme junački branio od krstaša, ali se ne bi bio mogao obraniti, da nijesu Saksonci sami odustali od boja i ponudili Niklotu mir. Ne treba misliti, da su se oni smilo-

vali na jadne Slavene, već su ovo promislili: ako mi sve Slavene poubijamo i svu njihovu zemlju poharamo, tko će onda nama rabotati i harač plaćati? Niklot obeća, da će se sa svojim narodom krstiti, a onda se krstaši uklone iz bodrićske i ljutićske zemlje (jer su i medju Ljutiće bili prodrli). Niklot je samo obećao krstiti se, ali obećanja nije izvršio, jer je i umr-o kao neznabožac. Zapamtit ćemo, da su se i Danci pridružili krstašima, jer su i oni bili brzi na plijen. Kako su krstaši zašli u boj na Slavene s malo kršćanskoga oduševljenja, dokazuje i ovaj slučaj: jedan je dio krstaša krenuo i na pomorske Slavene i došao pod grad Stetin, da ga osvoji. Stetinci se vrlo uplaše, ali i začude, što to hoće da čine krstaši, kad su oni već 20 godina kršćani i u njihovu gradu stoji kršćanski biskup. Istom kad stetinski biskup izidje pred krstaše i stane im dokazivati, da su Stetinci kršćani, onda se uklone ispod grada. Očevidno su Nijemci znali, da su Stetinci kršćani, ali njima se htjelo oplijeniti bogati grad, a sve u ime Isusovo!

Ovdje nam treba reći, da su Pomorci lakše primali kršćanstvo nego Bodrići i Ljutići, jer su vjeru Isusovu njima donosili ne samo Nijemci, već i Poljaci, koje su slali poljski vladaoci. Najveće je zasluge stekao oko krštenja pomorskijeh ili baltičkijeh Slavena sv. Oton, bamberški biskup, koji je u trećem deceniju XII. vijeka širio medju njima kršćanstvo. Oton je bio čovjek u istinu, kako ga traži jevandjelje, i za to je njegov trud urodio lijepijem plodovima.

Velika, možda najveća nesreća Niklotova bila je u tom, što su u njegovu susjedstvu vladala dva vrlo jaka i silovita velikaša: brandenburški markgrof Albrecht Medvjed i saksonski vojvoda Henrik Lav. Ovoj dvojici nije bilo dosta, što je već propast slavenska bila sigurna i što se Nijemcima već ništa nije trebalo bojati od Slavena, oni su hotjeli, da slavensku zemlju obrnu posve pod njemačku vlast. God. 1158. upotrebi Albrecht Medvjed njekakav ustanak Stodorana i Brežana, te provali u njihovu zemlju, Slavene pretvori u kmetove i njihove zemlje razda mnogobrojnijem Nijemcima, koji su na-

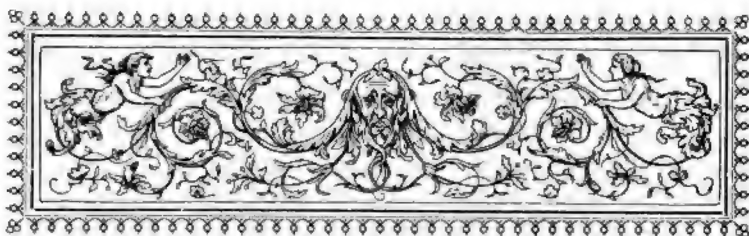
grnuli u slavensku zemlju. Dvije godine poslije toga prodre Henrik Lav u Niklotovu zemlju i učini s njom isto, što je Albrecht učinio sa stodoranskom i brežanskom zemljom. Niklot pade kao junak u boju, njegova sina Vratislava dade Henrik Lav objesiti, a drugi Niklotov sin Pribislav sretno uteče u pomorsku zemlju. Otpor bijesnijeh njegda Bodrića skršen je za uvijek; nije više nikoga bilo medju njima, da narod podiže na Nijemce, da diže zastavu narodnijeh bogova i ruši kršćanske crkve. Ni do kavge s Ljutićima nije im više stalo. Sve se to zaboravilo; od njegdašnjih junaka postali su kmetovi, od boraca za slobodu — težaci, od okorjelijeh neznabožaca — kršćani, od čistijeh Slavena — Nijemci. Što je još ostalo slavenske zemlje, sve je to za kratko vrijeme došlo u njemačke ruke. Samo je danski kralj Waldemar I. osvojio god. 1168. ostrvo Ranu i tadašnjega kneza Jaromira prisilio na plaćanje danka. Jaromir je po želji danskoga kralja primio i kršćansku vjeru, a za knezom se po malo krstio i tamošnji narod, koji je njegda bio glavni zatočnik slavenske narodne vjere.

Oko god. 1170. bila je sva bodrićska, ljutićska i po- [**100.**
lapskosrpska zemlja u njemačkoj vlasti izuzevši Ranu, koja je plaćala harač Dancima. Što je njemački mač osvojio, tu se naselio njemački vlastelin i njemački seljak kao u svojoj zemlji. Ako ovoj dvojici još dodamo njemačkoga vojnika i njemačkoga sveštenika, onda se može misliti, da je napredak germanizacije bio siguran. Mnoga slavenska vlastela videći germansku bujicu i bojeći se, da ne odnese njih i njihova imanja, ponijemčila su se odmah, čim su Nijemci osvojili zemlju. Tako je za posve kratko vrijeme narod ostao prepušten samomu sebi, jer su se od njega otudjila njegova gospoda. Kada je narod vidio, kako svi oni, koji su bolji i jači, preziru sve, što je slavensko, onda je i on počeo ostavljati svoj jezik, najprije je dakako natucao nagrdjenijem njemačkoslavenskijem jezikom, dok nije napokon iščeznula i pošljednja slavenska riječ. Najdulje se čuvao slavenski jezik u drevljanskom plemenu, dok se nije i tu izgubio na početku XVIII. vijeka. Spomenut ćemo, da je od

drevljanskoga govora sačuvano do danas nješto malo pisanijeh ostataka i na temelju tijeh ostataka napisao je njemački naučnjak XIX. vijeka (A. Schleicher) gramatiku rečenoga jezika. Još kako tako razumijemo, što su se slavenska gospoda ponjemčivala po onijem zemljama, koje su Nijemci osvojili, ali što ćemo reći o Rancima i Pomorcima, koji su se mogli oteti germanizaciji, ali su je sami prihvaćali! Rekli smo, da su Danci osvojili ostrvo Ranu godine 1168., isto su tako na početku XIII. vijeka pali pod dansku vlast Pomorci i istočni Ljutići. Znala su gospoda ovijeh plemena, da im Danci ne će i ne mogu oteti njihovu narodnost, za to su kao od njeke glupe obijesti njihovi knezovi i druge poglavice stali sami dozivati Nijemce, da se naseljuju po njihovijem zemljama, a da Nijemcima bude medju njima što ljepše, da se osjećaju kao usred Njemačke, počela su gospoda primati njemačke običaje i njemački jezik, dok nijesu za malo vremena gornji slojevi posve ponijemčeni, a onda je dakako i donje slojeve izjela germanizacija. Gotovo bi čovjek rekao, da nije nikakva šteta, da propadne narod, koji takvo što radi. Ali ne osudjujmo prostoga naroda; da je na njegovu bilo, još bi on i danas govorio i osjećao slavenski. Njegovoj su narodnosti grob iskopali do duše Nijemci, ali su je u grob bacila njegova gospoda!

Još ćemo samo dvije besjedice reći o kršćanstvu medju baltičko-polapskijem Slavenima: gdje su oni njegda življeli, tamo se danas vjeruje onako, kako je učila velika reformacija XVI. vijeka. Ne priznaje se tamo rimski papa niti se iz Vatikana primaju dogme. Kada se to pomisli, onda se kao sama sobom nameće čovjeku misao, kako su se s vremenom od katoličke crkve odmetnuli oni, koje su njegda vrijedni i nevrijedni sinovi iste crkve silom obraćali na svoju vjeru!

IX.

Rusi.

Ruski narod prije druge polovine IX. vijeka. — Izvori najstarije istorije ruske. — Pisac staroruske kronike. — Izvori staroruske kronike. — Prijegled ruskijeh plemena u IX. vijeku. — Nješto o životu i običajima ruskijeh plemena. — Put sv. Andrije po Rusiji i opis ruskijeh banja. — Priča o postanju Kijeva. — Nestorova vijest o Avarima. — Osnutak ruske države. — Normanistička teorija. — Varjaško i rusko ime. — Askold i Dir. — Prijenos kneževskoga prijestolja iz Novgoroda u Kijevo. — Olegova vojna na Carigrad i mir s Grcima. — Olegova smrt. — Knez Igor i njegova vojna na Carigrad. — Prvi počeci hrišćanstva u ruskoj državi. — Igorova smrt i Olgina osveta. — Ostala djela Olgina. — Hrišćanstvo u ruskoj državi za Olgina knezovanja. — Prvo vrijeme Svetoslavljeva knezovanja. — Olgina smrt i dogadjaji poslije toga. — Bojevi medju Svetoslavljevijem sinovima. — Prve godine Vladimirova knezovanja. — Poslanici različnijeh vjera pri Vladimiru. — Vladimirovi poslanici idu raspitivati vjere. — Vladimirov krst. — Krštenje ruskoga naroda. — Knez Vladimir poslije krštenja.

Rusi ulaze u istoriju oko god. 860. Tada je već bilo [**101.**
minulo mnogo vremena, od kako su se ostali slavenski narodi udaljili iz njegdašnje svoje pradomovine. Ali ni Rusi nijesu ostajali na istom mjestu, nego su se po malo protezali na sjever i potiskivali su pred sobom finska plemena, koja su u

doistoričko doba življela po današnjoj sjevernoj i istočnoj Rusiji. Moglo bi se pitati, za što nijesu Rusi težili na jug, gdje bi našli ljepšijeh zemalja nego li na hladnom i neprijaznom sjeveru? Težili su oni i na jug, ali je težnja bila uzaludna, kad su na jugu sjedili Kozari i nijesu puštali Rusa medju se. Kozari su bili narod turske krvi. Oni su prebivali po stepama iznad Crnoga i Kaspijskoga mora. Kozarska je sila počela rasti već u VI. vijeku, a najjači su bili u IX. vijeku sjedeći u silnoj i dosta uredjenoj državi i držeći pod svojom vlasti obližnja slavenska plemena. Medju Kozarima je prije svoga odlaska u Moravu boravio njeko vrijeme sv. Ćirilo sa svojim bratom Metodijem obraćajući ih na vjeru kršćansku. Ali samo se jedan dio naroda pokrstio, a ostali je narod primio što Muhamedovu što Mojsijevu vjeru. — Danas ima čistijeh Rusa još daleko iza rijeke Volge, ali pred 1000 godina nijesu Rusi tako daleko dopirali na istok, jer je današnja istočna polovina evropske Rusije bila naseljena finskijem i turskijem plemenima. Može se reći, da u IX. vijeku nijesu Rusi nigdje prelazili preko ravne crte, koja (dakako u našoj misli) teče upravo kroz grad Moskvu prema Crnomu moru. Rusi su se na istok iza Moskve počeli širiti istom u kasnijim vijekovima, koji ne ulaze u krug našega prijegleda. Najsjevernije rusko pleme IX. vijeka bili su Sloveni oko Novgoroda*), a danas ima Rusa još daleko i daleko iza Novgoroda na sjeveru i sjeveroistoku. Na jugu nijesu Rusi nigdje dopirali daleko ispod linije, koja teče kroz grad Kijevo. Na zapadu su bili Rusi u IX. vijeku i prije rašireni onako, kako su i danas

Ako sve ovo, što smo rekli, hoćemo sabiti u njekoliko riječi, onda ćemo reći: kada su Rusi u IX. vijeku uljezli u istoriju, oni su bili rasprostranjeni samo u zapadnoj polovini današnje evropske Rusije i to ne do skrajnjega joj sjevera ni do skrajnjega juga.

---

*) Gdjegod u ovom našem prijegledu dolazi ime Novgorod, nigdje se nema misliti Nižnjij Novgorod, nego Novgorod, koji stoji još i danas uz ilmensko jezero i rječicu Volhov.

Premda su stari Rusi bili vrlo udaljeni od zapadne [**102.** Evrope, gdje su se pisale kronike i drugi istorički izvori, opet se o najstarijoj njihovoj istoriji nalazi u zapadnoevropskijem izvorima njekoliko bilježaka. U malo tješnjoj svezi nego li s evropskijem zapadom stajali su Rusi s Carigradom, otkle su primili i vjeru Isusovu. Za to i u vizantijskijeh pisaca nalazimo gdjekoju bilješku, koja se tiče najstarije ruske istorije. Ali vrlo bi malo pomoći bilo današnjim ljubopitnim istoricima iz zapadnoevropskijeh i vizantijskijeh izvora, da se nije na početku XII. vijeka u samoj Rusiji našao čovjek, koji je svoje vrijeme obilno, a starije, koliko mu je bilo poznato, opisao i svoj trud ostavio potomstvu. Taj je izvor poznat pod imenom Nestorove kronike, jer se misli, da ju je napisao kaludjer Nestor. Ovaj izvor ima veliku i apsolutnu i relativnu vrijednost, jer da nam on nije sačuvan, mi bismo o starijem Rusima od prilike onako malo znali, kako znamo o starijem Poljacima prije vlade Boljeslava Hrabroga. U tom stoji apsolutna vrijednost Nestorove kronike, a da je taj izvor i relativno velike cijene, to ćemo razumjeti, ako rečemo, da se od slavenskijeh ljetopisaca starijega vremena s Nestorovijem djelom može porediti samo kronika Kuzmana Pražanina, ali ako i jest Kuzman čestit pisac, opet on, kako smo vidjeli, o najstarijoj istoriji svojega naroda umije vrlo malo pripovijedati, a Nestorova kronika ne pripovijeda samo o vremenu, kada joj je pisac živio, već i o vremenima davno prošavšima. Tko bi poredio dičnoga Nestora s poljskijem piscem Martinom Galom, malo bi časti učinio Nestoru, a tko bi ga istom poredio s Kadłubekom i njegovijem društvom, taj bi Nestorovu uspomenu tako uvrijedio, kako bi tko uvrijedio književnu reputaciju Račkoga, kad bi ga išao porediti sa starijem Švearom!

Nestorova je kronika pisana staroruskijem jezikom, ali ne čistijem, t. j. onako, kako je onda narod govorio, već je ruski jezik XII. vijeka dosta pomiješan s crkvenoslavenskijem jezikom. Premda nije dakle ruski jezik u Nestorovoj kronici posve čist, za to je ono ipak narodno rusko djelo u mnogo većem

smislu, nego li je n. pr. Kuzmanova kronika narodno češko djelo, jer je Kuzman kao i drugi evropski pisci pisao posve tudjim jezikom, na ime latinskim.

O vremenu, kada je pisana, i o mjestu, gdje je pisana Nestorova kronika, ne može biti nikakve sumnje. Na koncu kronike stoji posve jasno zabilježeno, da je pisana u jednom kijevskom namastiru i to godine od stvorenja svijeta 6624. ili godine 1116. poslije poroda Hristova.*)

Nestorova je kronika do danas sačuvana u 53 rukopisa, a to je doista veliki broj i po tom se može zaključivati, da su stari Rusi Nestorovu kroniku mnogo čitali, dok su je mnogo prepisivali. Nama bi danas najdraže bilo, da je sačuvan onaj rukopis, koji je izišao ispod pera samoga ljetopisca, pa onda za druge rukopise ne bismo ni pitali. Ali rukopis samoga pisca izgubljen je već pred njekoliko stotina godina. Kad je tako, onda se pita, koji je od sačuvanijeh rukopisa najstariji jer je za taj najveća prilika, da je u svem najsličniji ljetopiščevu rukopisu. Kada bi svi sačuvani rukopisi bili posve jednaki, kako je danas n. pr. jedan eksemplar koje štampane knjige posve jednak svijem drugijem eksemplarima iste knjige, onda bismo mogli misliti, da je baš onakav, kakvi su sačuvani rukopisi, bio i iskonski rukopis. Ali nema nijednoga rukopisa, koji bi od prvoga do zadnjega slova bio posve jednak s ikojim drugim rukopisom. Razlike su medju rukopisima ne samo u tom, da je gdjekoja riječ ili ime drukčije zabilježeno u jednome nego li u drugome, već su čitava mjesta u jednijem rukopisima izostavljena, koja se u drugima nalaze. Gdjekoji su rukopisi na njekijem mjestima tako rdjavo prepisani, da im se može smisao razumjeti samo uz pomoć drugijeh rukopisa, u kojima su ona mjesta bolje prepisana. Na malo prije postav-

*) U Nestorovoj se kronici broje godine samo po stvorenju svijeta, a mi smo ih u ovom prijegledu sve okrenuli u godine poroda Hristova. Razliku medju jednijem i drugijem godinama čini broj 5508. Rusi su sve do vremena Petra Velikoga brojili godine po stvorenju svijeta, a svaka se nova godina počinjala prvoga Rujna.

ljeno pitanje, koje je najstariji rukopis Nestorove kronike, odgovaramo, da je to lavrentijevski rukopis, koji je prozvan po kaludjeru Lavrentiju, koji ga je prepisao god. 1377. — dakle potpunijeh 260 godina poslije vremena, kada je napisan vlastoručni ljetopiščev rukopis. Premda je lavrentijevski rukopis od svijeh ne samo najstariji, već i najbolji, opet se može sumnjati, je li u njemu sve onako baš napisano, kako je bilo u iskonskom rukopisu, jer nitko ne zna, je li Lavrentije pred sobom imao baš taj rukopis ili je i on prepisivao iz prijepisa. Sada svatko razumije, kako učeni istorici i filolozi imaju mnogo posla s Nestorom, jer često nastaje pitanje: je li ovo ili ono mjesto Lavrentije pravo prepisao, nije li moguće, da je u iskonskom rukopisu bilo što drukčije zapisano? Ovakve se sumnje osobito onda radjaju, kada je i u samoga Lavrentija štogod nerazumljivo ili očevidno pogrješno. U takvijem zgodama muče se naučnjaci, da uz pomoć drugijeh rukopisa i kritike odrede, kako misle da je pravo. — Drugi vrlo znatan rukopis Nestorove kronike zove se ipatjevski. On je pisan po svoj prilici u XV. vijeku (godina nije zabilježena, ali se tako sudi po pismu), a prozvan je po namastiru sv. Ipatija u gradu Kostromi, gdje se taj rukopis našao.

Po našim dojakošnjim riječima mislilo bi se, da je [**103.** posve sigurno, e je starorusku kroniku napisao kaludjer Nestor. Ali sada moramo reći, da Nestor po svoj prilici nije pisac kronike, premda je u dva rukopisa njegovo ime zabilježeno, ali nijedan drugi rukopis nema zabilježena Nestorova imena, dakle se može s pravom misliti, da je u ona dva rukopisa uneseno Nestorovo ime istom u kasnije vrijeme, kada se već nije pravo znalo, tko je kroniku napisao, ali se mislilo, da je to učinio kaludjer Nestor.

U glasovitom pećerskom namastiru u Kijevu živio je u drugoj polovini XI. vijeka doista kaludjer, koji je još za svoga života, a još više poslije smrti izišao na glas kao božji ugodnik i kao pisac. Taj je Nestor doista napisao dva djelca, koja su i do danas sačuvana, a govore o svetoj braći Borisu i Glebu

(koje su bili sinovi velikoga kneza Vladimira pa ih je poslije očine smrti dao ubiti Svetopuk, — o kojem vidi br. 86.) i o pećerskom igumanu Teodosiju. Da su ta dva djelca doista izišla iz pera Nestorova, to je posve sigurno, jer je u njima Nestorovo ime zabilježeno kao ime pisca s takvom jasnoćom, koja ne dopušta nikakve sumnje. Kad bi Nestor bio pisac takodjer staroruske kronike, onda bi se ona dva spisa u svem slagala s kronikom, gdjegod govore o istijem dogadjajima, a mi nasuprot vidimo, da na njekijem mjestima kronika protivno govori nego li oni spisi. Dok se te protivnosti drukčije kako ne protumače (a to ne će valjada nigda biti), dotle nam treba veoma sumnjati, je li doista Nestor napisao kroniku, koja je poznata pod njegovijem imenom.

Ljudi obično nijesu zadovoljni sa samom sumnjom, nego traže positivan odgovor u onom, što žele znati. Tako je i u ovom pitanju; svatko hoće da zna: ako nije Nestor pisac staroruske kronike, da tko je drugi? Obično se danas na to pitanje odgovara: nije pisac Nestor, već S i l v e s t a r, takodjer kijevski kaludjer, ali ne pećerskoga, nego mihajlovskoga namastira. Valja znati, da u najstarijem i najznatnijem rukopisu t. j. lavrentijevskom, stoji na kraju napisano: »ja iguman Silvestar svetoga Mihajla napisah ovaj ljetopis .... godine 6624. (= 1116)«. — Ovo je svjedočanstvo istina važno, ali se opet ne može posve sigurno reći, da je upravo Silvestar pisac kronike, jer nije nemoguće, da na onom mjestu riječca n a p i s a h (написахъ) znači isto što p r e p i s a h (прѣписахъ). Osim toga na početku drugijeh znatnijeh rukopisa stoji, da je ljetopis napisao kaludjer pećerskoga (dakle ne mihajlovskoga) namastira. Ipak su neprilike mnogo manje, ako se reče, da je kronici pisac Silvestar nego li da je Nestor, i za to se danas ta čast više daje Silvestru nego Nestoru, ali pored svega se toga staroruska kronika u Rusiji i izvan Rusije zove jednako Nestorova, jer tako donosi običaj od davnina. I mi ćemo se držati toga običaja.

Još nam treba spomenuti jedno ime, pod kojim je staro-

ruska kronika poznata u Rusiji. Rusi je na ime zgodno zovu: prvonačelni ljetopis (**первоначальная лѣтопись**), a pisca: prvonačelni ljetopisac (**первоначальный лѣтописецъ**). Ova su imena za to zgodna, jer se njima ni malo ne dira u pomučno pitanje o autoru kronike, a opet svatko odmah zna, koja se kronika misli. Poslije vremena, kada je napisana kronika, o kojoj govorimo, stali su književni ljudi u različnijem krajevima velike Rusije nastavljati započeto djelo i bilježiti osobito dogadjaje, koji su se ticali onoga kraja. Budući da su svi ti ljetopisi mladji od ljetopisa, što ga je napisao Nestor ili Silvestar, za to je posve u redu, što se Nestorovo djelo zove: prvonačelni ljetopis.

Kako ne mogu danas ljudi onoga znati, što se dogo- [**104.**
dilo prije njihova poroda i u vrijeme njihova djetinjstva, ako im toga ne reknu oni, koji su onda življeli, tako nije ni prvonačelni ruski ljetopisac mogao sam po sebi znati onijeh dogadjaja, koji su se dogodili prije godine 1050. Oko te se godine na ime rodio ljetopisac, kako je s velikom vjerojatnošću dokazao ruski naučnjak E. Golubinski na osnovi jednoga mjesta u kronici.

Mnogo je koješta, što se dogodilo poslije godine 1050., ljetopisac sam doživio, ili ako nije svojim očima vidio, a ono su bile stvari tako općeno poznate, da mu za to i nije trebalo osobitijeh svjedoka, jer je o tom svatko pripovijedao. (Tako n. pr. da je g. 1880. bio u Zagrebu veliki potres, to znadu ljudi, koji su vrlo daleko bili onda od Zagreba, i ovi bi, da pišu kroniku, mogli mirne duše zabilježiti taj dogadjaj, pa bi im svatko već kao suvremenicima vjerovao). Ali što se dogodilo prije g. 1050., tu je prvonačelnomu ljetopiscu trebalo pouzdanijeh svjedoka. U tom su mu vrlo dobro mogla poslužiti kazivanja staraca. Pod god. 1074. spominje ljetopisac nekoliko najznatnijih kaludjera pećerskoga namastira i hvali svakoga pojedince. Medju ostalima spominje kaludjera Jeremiju, o kojem veli, da je toliku starost dočekao, te je pamtio, kada se ruska zemlja krstila pod Vladimirom Svetoslavićem godine

988. Bez sumnje je taj Jeremija našemu ljetopiscu koješta priopćio, što je on unio u svoje djelo. Pod godinom 1106. spominje ljetopisac kaludjera Jana, za kojega veli, da je živio 90 godina i dodaje: »od njega sam i ja slušao mnoge riječi, koje sam zapisao u ovom ljetopisu«. Osim te dvojice staraca za cijelo je ljetopisac ispitivao i druge starce, kojih ne navodi u kronici. Osim toga za dogadjaje poslije god. 988. imao je naš ljetopisac u rukama i pisane bilješke, koje su se bilježile po namastirima. On do duše ne spominje pisanih svojih izvora, ali su Pogodin i Sreznjevski lijepo dokazali, da ih je doista upotrebljavao, pa ne samo za dogadjaje poslije znamenite godine 988., nego i prije nje. Golema je šteta, da su ti Nestorovi izvori bez traga propali, ali je veoma lako razumjeti, za što su propali: Prvonačelni je ljetopisac iz svijeh prije svoga vremena pisanijeh izvora upotrebio sve, što mu se činilo ikoliko znatno, a onda su ljudi imajući u rukama oveliko djelo Nestorovo (ili Silvestrovo) slabo marili za one kratke bilješke, što su se kojegdje nalazile, i tako su one propale.

Ruski pisci vele, da je Nestorova kronika sastavak ili svod (сводъ) iz različnijeh izvora. Ali osim pisanijeh izvora upotrebljavao je Nestor i narodne tradicije, koje su se do njegova vremena sačuvale o starijem dogadjajima. On je u svoju kroniku unio njekoliko tradicija, kojima ne možemo vjerovati, jer pripovijedaju nevjerojatne stvari. Ipak su nam i takve tradicije drage; premda istorija nema od njih koristi, ali su one odjek iz vrlo staroga vremena. U drugijem je opet tradicijama jezgra istorična, a samo je ljuska izmišljena.

Što smo malo prije rekli, da su bez traga propali pismeni izvori Nestorove kronike, tu se imaju misliti kratke kronike i raspršane bilješke, ali su njekoji životi svetaca sačuvani, iz kojih je prvonačelni ljetopisac uzeo gdjekoju vijest. Stariji suvremenik našega ljetopisca bio je njeki kaludjer Jakov, koji je napisao: 1) život blaženoga Vladimira, 2) život Borisa i Gleba. Iz onoga prvog života uzeo je ljetopisac njekoliko bilježaka, a to se tijem dokazuje, što se gdjekoje fraze i re-

čenice Jakovljeve nalaze doslovno ponovljene u Nestorovoj kronici. A drugo djelo Jakovljevo pokratio je naš ljetopisac i tako ga unio u svoj ljetopis, a mi u tom nalazimo novu potvrdu, da Nestor nije pisac kronike, koja je sačuvana pod njegovijem imenom, jer da je nju Nestor napisao, čemu bi se pripovijedajući o Borisu i Glebu služio tudjim djelom, kada je on sam o istom predmetu napisao posebno djelo, koje se u njekijem pojedinostima protivi djelu kaludjera Jakova! Svaki pisac, kada što piše, drži se onoga, što je sam već gdjegod napisao, osim ako se nije poslije uvjerio, da mu je djelo pogrješno, a Nestor pišući o svecima Borisu i Glebu jamačno je pazio, što će napisati, tako da nije mogao ni poslije misliti, da je što zlo napisao pa da mu treba služiti se ne svojim djelom, već djelom, što ga je o istoj stvari drugi napisao.

U prvonačelnoj kronici ima dosta vijesti, koje se tiču drugijeh naroda, a ne Rusa. Posve je naravno, da je ruski ljetopisac za takve vijesti morao imati posebne izvore. O tom bi se dalo dosta govoriti, ali nama nije nužno tijem se baviti. Samo ćemo reći, da je prvonačelni ljetopisac u svojoj kronici pod godinom 898. napisao nješto o slavenskijem apostolima Ćirilu i Metodiju i u tom je poslu upotrebio živote ovijeh dvaju svetaca, koji su napisani u staroslovenskom jeziku i obično se zovu panonske legende. Mi smo već imali prilike spomenuti ta dva života. (br. 58. 72. 80.).

Kada smo malo prije spomenuli kaludjera Jakova, reći ćemo, da stara ruska literatura osim Jakova i osim Nestora, koji je napisao život Borisa i Gleba, ima još ove pisce, koji su stariji od pisca prvonačelne kronike: 1) m i t r o p o l i t I l a r i j o n, koji je oko god. 1050. napisao crkveni govor: o законѣ и благодати (do danas sačuvan), — 2) L u k a Ž i d j a t a novgorodski episkop, od kojega je takodjer sačuvan jedan govor napisan od prilike onda, kada i Ilarijonov, — 3) i g u m a n T e o d o s i j e, od kojega je ostalo njekoliko moralnijeh govora. Tako je dakle prvonačelni ljetopisac po vremenu šesti pisac staroruske literature.

Nama je poznato iz br. 19., kako ruski prvonačelni [105. ljetopisac veli, da je slavenska pradomovina u Podunavlju. Tamo smo razložili, da ne možemo pristajati uz tu Nestorovu bilješku. Osim drugoga veli Nestor, da su i ruska plemena (ne sva) došla u Rusiju iz Podunavlja. Da Nestor pripovijeda o dogadjaju, koji se dogodio 100 ili 200 godina prije njegova vremena, rado bismo mu vjerovali, ali kad se rascijep slavenskijeh naroda dogodio mnogo vijekova prije njegova vremena, onda treba više vjerovati drugim starijim izvorima. Mi znamo, da ruska plemena nijesu došla iz Podunavlja, već da su se nasuprot druga slavenska plemena iselila iz Rusije, a sada ćemo pogledati, koja nam ruska plemena poimence spominje Nestorova kronika.

1. Poljani (Поляне) su nastavali u današnjoj kijevskoj guberniji i nješto malo preko nje na jugu. Glavni je njihov grad bilo starodrevno Kijevo.

2. Drevljani (Дрѣвляне) su bili sjeverozapadni susjedi Poljanima i sjedili su u današnjoj volinskoj guberniji. Pod br. 89. rečeno je, da se Drevljani zvalo i jedno pleme polapskijeh Slavena.

3. Sjeverani (Сѣверяне, Сѣверъ) su sjedili na istočnoj strani Dnjepra, u južnom dijelu černigovske i sjevernom dijelu poltavske gubernije.

4. Dregovići (Дреговичи) su bili sjeverni susjedi Drevljanima i življeli su u današnjoj minskoj guberniji, ili kako Nestor veli: medju Pripetom i Dvinom*) (между Припетию и Двиною).

5. Krivići (Кривичи) su življeli u današnjoj smolenskoj guberniji i glavni im je grad bio Smolensk. Medju Kriviće su pripadali Poloćani (Полочане), koji su prozvani po rječici Poloti, uz koju su življeli i koja se pri gradu Polocku (t. j. Polotsku) izlijeva u Dvinu.

*) U ruskom su carstvu dvije rijeke ovoga imena: jedna je Dvina zapadnoruska rijeka, koja se kod grada Rige izlijeva u more, Nijemci je zovu Düna; druga Dvina teče u dalekom sjeveru i pri Arhangelsku utječe u Bijelo more.

6. Sloveni (Словѣне) su sjedili uz ilmensko iezero i dalje na sjever oko rijeke Volhova. Glavni im je grad bio glasoviti Novgorod.

7. Bužani (Бужане) su prozvani po rijeci Bugu, i to onome, koji utječe u Vislu. Bužani su poslije prozvani Volinjani ili Velinjani očevidno po gradu Volinu (Волынь), kojega već odavna nema, ali prvonačelni ga ljetopisac spominje pod godinama 1018. i 1077.

8. Hrvati (Хорвате) su sjedili u istočnoj Galiciji ispod Karpata; ovo se pleme rano izgubilo medju Rusima i Poljacima.

9. Radimići (Радимичи) su življeli uz rijeku Sož u mohiljevskoj guberniji. O njima veli kronika, da su starinom bili poljsko ili leško pleme, ali danas je teško odrediti, koliko vjere zaslužuje ta Nestorova bilješka.

10. Vjatići (Вятичи) gdje su upravo prebivali, teško je reći; iz Nestorove kronike izlazi, da su prebivali uz rijeku Oku, ali budući da je ovo duga rijeka, koja izvire u orelskoj guberniji, a istom se pri Nižnjem Novgorodu izlijeva u Volgu, za to se nema misliti, da su Vjatići življeli uz čitavu Oku, jer je to preveliki prostor, već samo uz njezin početak, dakle njegdje u orelskoj (možda još i kaluškoj i tulskoj) guberniji. I za Vjatiće piše Nestor, da su bili njegda Poljaci, ali ne može se znati, koliko je u tom prave istine.

11. Duljebi (Дулѣби) su življeli uz Bug, gdje su poslije prebivali Volinjani. Duljebe spominje Nestor dva put na početku kronike, a treći put pod god. 907. Poslije god. 907. nema Duljebima više ni traga u ruskoj istoriji, a to znači, da im se ime izgubilo u imenu jačega plemena volinskoga.

12. Uglići i Tiverci. Velika je muka s ova dva plemena, jer ne samo što se ne zna pravo, gdje su sjedila, već im se ne može ni oblik iménâ odrediti, jer ih različni rukopisi različno pišu. Misli se, da su jedni i drugi prebivali Poljanima na jugozapadnoj strani.

13. Srbi. O Srbima u Rusiji svojega ili predjašnjega vremena ne zna ništa prvonačelni ljetopisac, ali nam zasvjedočuje

Konstantin Porfirogenit, koji je pisao 150 godina prije Nestora, da se medju drugijem plemenima, koja kijevskijem knezovima plaćaju danak, nalaze takodjer Srbi (Σέρβιοι). Sva je prilika, da su ovi ruski Srbi stanovali njegdje oko sjevernoga Buga. Budući da Nestor o njima ništa ne zna, otud se zaključuje, da je imena ovomu plemenu nestalo već u X., najkasnije u XI. vijeku, a samo se pleme rasplinulo medju Bužanima ili Volinjanima.

Sva je prilika, da su pomenuta ruska plemena govorila svako svojim narječjem. U tijem narječjima, koja su nam danas iz sačuvanijeh spomenika više ili manje poznata, treba tražiti zametke današnjim trima glavnim ruskim govorima: velikoruskomu, bjeloruskomu i maloruskomu.

Pod br. 21. rekli smo, da stari Slaveni nijesu bili baš [**106.** ljudi onako bezazleni i krotki, kako o njima mnogi još i danas misle. Sada ćemo priopćiti, što piše prvonačelni ljetopisac u 10. poglavlju*) svoje kronike o ruskijem plemenima. Vidjet ćemo, da samo o Poljanima lijepo govori, a o drugima pripovijeda mrske stvari. Nije nemoguće, da je ljetopisac kao rodjeni Poljanin u svome plemenu nalazio sve lijepo, u drugima sve ružno. Premda su na početku XII. vijeka, kada je kronika pisana, bila ujedinjena sva ruska plemena, opet je svako pleme samo sebe najvoljelo i drugijem plemenima ako nije baš bilo neprijateljsko, a ono je o njima rado govorilo kojekakve smiješne i ružne stvari. Tako bi moglo biti, da se Nestorove riječi nemaju uzeti baš u doslovnom značenju, ali da je jezgra istinita, o tom nemamo nikakva razloga da dvojimo. Evo Nestorovijeh riječi:

»Ti su narodi (na ime slavenski po Rusiji) imali svoje običaje i zakon svojih otaca i predanja i svaki svoj način življenja. Tako Poljani imaju krotke i tihe običaje svojih otaca; u

*) Gdje mi u ovoj knjižici govorimo o poglavljima Nestorove kronike, tu svuda imamo na umu diobu, koju je lakšega prijegleda radi učinio Miklošić u svome izdanju Nestora (Beč 1860). Ni u lavrentijevskom ni u drugijem rukopisima nema diobe na poglavlja.

njih ima stida prema snahama i sestrama, prema materama i ocima; prema svekrvama i djeverima bio je u njih veliki stid. Ovaki im je bio svadbeni običaj: nije išao mladoženja po nevjestu, već su mu je u veče dovodili, a sjutra dan bi donosili, koji su joj imali što dati. Drevljani su življeli zvjerskijem načinom živeći kao stoka (**Дрѣвляне живяху звѣриньскимъ образомъ живуще скотьскы**); ubijali su jedan drugoga i jeli svaku nečistotu; u njih nije bilo ženidbe, nego su otimali djevojke pri vodi. Radimići, Vjatići i Sjeverani imali su jedne običaje, življeli su po šumama kao i zvjerinje, jeli su svaku nečistotu, govorili su sramotne riječi pred ocima i pred snahama; u njih nije bilo ženidbe, nego igrališta medju selima, pak bi se sastajali na igrališta, na plesove i na svakojake djavolske igre, i tu bi svaki ugrabio sebi ženu, s kojom bi se već dogovorio, a imali su po dvije i po tri žene. Kada bi koji umr-o, činili bi triznu nad njim, načinili bi veliku lomaču i mrtvaca na nju položili, onda bi ga spalili i nakom toga pokupili kosti pa ih spravili u malu posudu i postavili na stupu pokraj putova. To čine Vjatići i danas. Tijeh su se običaja držali i Krivići i ostali neznabošci ne znajući zakona božjega, već sami sebi gradeći zakon.«

O riječi trizna (**тризна**), koja se malo naprijed nalazi, treba znati, da u staroruskom jeziku znači isto što i »borba«, a pored toga značenja razvilo se osobito značenje: borba ili bojne igre u čast kojega pokojnika.

Što prvonačelna kronika govori u prvijeh 12 poglavlja, to ide u doistoričko doba ruskoga naroda. Najstariji medju tijem doistoričkijem dogadjajima jest put sv. Andrije po Rusiji. Mi ćemo najprije prevesti čitavo 5. poglavlje, gdje se o tom putu govori, a onda ćemo dodati što treba. Nestor piše: [**107.**

»Učeći Andrija u Sinopiji*) i došavši u Herson**) saznade, da je blizu Hersona dnjeparsko ušće. On zaželje poći u Rim, za to se zaveze u dnjeparsko ušće i otud krenu uz Dnjepar

*) Prastari grad na južnoj obali Crnoga mora. Danas turski Sinub.
**) Herson je grad pri ušću Dnjepra u Crno more.

pa slučajno dodje i stade na obali pod brdima. Sjutra dan ustavši reče učenicima oko sebe: »vidite li ova brda? na tijem će brdima sinuti blagodat Božja, nastat će veliki grad i Bog će sagraditi mnogo crkava.« Za tijem uzidje na ova brda (t. j. kijevska) i blagoslovi ih, zasadi krst, pomoli se Bogu i sidje s brda, gdje je poslije nastalo Kijevo, pa podje dalje uz Dnjepar i dodje medju Slovene, gdje je sada Novgorod. Tu vidje ljude, kakav imaju običaj, kako se peru i udaraju šibama, i začudi im se. Za tijem ode u varjašku zemlju*) i dodje u Rim i pripovjedi, što je naučio i što je vidio, veleći: »dolazeći ovamo vidjeh čudo u slovenskoj zemlji; ljudi imaju drvene banje i ugriju ih preko mjere, onda se svuku do gola, obliju se sepijom, uzmu mlade šibe i njima se dotle udaraju, da jedva izidju živi, iza toga se obliju studenom vodom i opet ožive. Tako čine svaki dan niti ih tko muči, već se muče sami, ali to je njihovo pranje, a ne mučenje.« Čujući to ljudi, čudjahu se, a Andrija boravivši u Rimu dodje opet u Sinopiju.« —

Da je sveti apostol Andrija boravio njegda u Rusiji, o tom su mnogi Rusi još i danas uvjereni, ali ozbiljni istorici navedenu Nestorovu bilješku meću onamo, kamo pripada, to jest medju legende. Sva je prilika, da je navedena legenda umetnuta u kroniku istom poslije smrti njezina pisca. To se zaključuje otud, što se u 39. poglavlju kronike pripovijeda o mučeničkoj smrti dvojice hrišćana, koje su ubili neznabožački Rusi god. 983. Iza te pripovijetke dodaje ljetopisac ove riječi: »djavo se tomu radovao i mislio je u sebi: ovdje (t. j. u Rusiji) mi je stan, jer ovdje nijesu apostoli učili ni proroci proricali« — Ako dakle apostoli nijesu učili u Rusiji, onda nije ni sv. Andrija učio niti je dolazio u Rusiju. Kako se vidi, izmedju 5. i 39. poglavlja imamo protivorječnost, koje nije mogao isti pisac napisati. Može se dodati, da ni pravi Nestor, koji je napisao život Borisa i Gleba njekoliko godina prije

*) Varjaška je zemlja Švedska.

nego je napisana prvonačelna kronika, nije ništa znao o dolasku sv. Andrije u Rusiju, dok se u rečenom Nestorovu djelcu nalaze ove riječi: »nijesu apostoli k njima (t. j. k Rusima) dolazili.«

Navedena legenda ili priča nastala je za cijelo u Kijevu, jer se jasno vidi, kako legenda ide za tijem, da proslavi Kijevo, koje je tobože sv. Andrija već unaprijed blagoslovio. S druge je strane sastavljač legende hotio narugati se malo Novgorodjanima poradi njihova neobičnoga kupanja, koje u južnoj Rusiji nije bilo poznato. Veliki se Rusi još i danas od prilike onako kupaju, kako nalazimo u kronici, i to je sastavljaču legende bilo smiješno, za to je napisao, da se i sam sv. Andrija tomu čudio. Ova šala nije bila Novgorodjanima baš najmilija, za to u novgorodskijem ljetopisima nalazimo legendu, da je sv. Andrija u Novgorodu učio vjeru hrišćansku i za uspomenu ostavio tomu gradu svoj štap, ali o banjama i o velikoruskom kupanju nema u novgorodskijem ljetopisima ni riječi.

Legenda, o kojoj govorimo, nije posve izmišljena, samo je raširena i iskićena. Onaj, koji ju je umetnuo u prvonačelnu kroniku, znao je, da se u Origena i ostalijeh crkvenijeh pisaca nalazi bilješka, e je sv. Andrija naviještao hrišćansku vjeru u Skitiji. Budući da je Skitija bila općeno ime za nepoznate krajeve iznad Crnoga mora, tako je lako moglo nastati pričanje, da je Andrija boravio u Rusiji.

Najznatniji grad stare Rusije bilo je Kijevo, ono je po **[108.** Nestorovijem riječima u 18. poglavlju »mati ruskijeh gradova«. Kako i drugi narodi o svojim gradovima pripovijedaju priče, pošto im je potamnjelo pravo značenje imena ovoga ili onoga grada (vidi br. 67. pri kraju), tako su i Rusi pripovijedali o svome Kijevu, a prvonačelni je ljetopisac narodno pričanje unio u svoje djelo. On u 6. poglavlju piše, da su njegda u kijevskom kraju življela tri brata sa sestrom, braća da su se zvala: Kij, Šček i Horiv, a sestra Libed (Лнбедь). Ljetopisac ne kaže vremena, kada su ti ljudi življeli, ali po onom, što kaže, da je najstariji brat išao jednoć u Carigrad i da ga je

tamo car lijepo dočekao, može se reći, da su življela rečena braća u vremenu od petoga do devetoga vijèka, jer prije 395. godine nije bilo cara u Carigradu. Braća su po ljetopiščevu pričanju sagradila grad i nazvala ga Kijevo (Кіевъ) po imenu najstarijega brata. Ime srednjega brata ostalo je gori Ščekovici blizu Kijeva, ime najmladjega gori Horivici, koja je takodjer blizu Kijeva. A da ni sestri ne bude krivo, prozvana je po njoj rječica Libed, koja teče u blizini Kijeva.

U ovoj je Nestorovoj vijesti sve priča od početka do kraja, u njoj je možda samo toliko pravoga istoričkoga sadržaja, što nam je sačuvala uspomenu, kako su po slavenskijem zemljama nastajali gradovi; njih nijesu zidale općine ni države, nego bi se udružilo po njekoliko porodica te su za svoju sigurnost ogradile poveće mjesto, i tako se po malo razvio grad. Da Kijevo nije prozvano po čovjeku Kiju, već je za to sigurno, što slavenskoga ličnog imena Kij nema, jer riječ k i j (staroslovenski кый) znači isto što »čekić«, pa se pita, kakav bi smisao u tom bio, da se čeljade zove ličnijem imenom Čekić? Osim toga treba znati, da je od riječi k i j izvedeno dosta mjesnijeh imena pò slavenskijem zemljama. Tako su n. pr. u Češkoj tri mjesta, koja se zovu K y j e, a jedno je K y j i c e, u Moravi se nalazi K y j o v i c e, u Galiciji K y j e i K y j o w i e c itd. Pače i u staroj se bugarskoj državi pri Dunavu nalazila varošica K i j e v a c (городище Кіевецъ), pa su Kijevljani pri Dnjepru i o toj varošici pričali, da ju je gradio pomenuti Kij, a Nestor je i tu priču unio u svoju kroniku.

O Avarima mi smo već dosta govorili, jer su [**109.** gotovo sva slavenska plemena imala više ili manje stradati od tijeh razbojnika. I jedno je rusko pleme, na ime Duljebi mnogo trpljelo od avarskoga zuluma. Ali pustimo govoriti Nestora: »U to vrijeme (misli se vrijeme grčkoga cara Heraklija) pomoliše se i O b r i (tako Nestor zove Avare), koji zavojštiše na cara Heraklija i malo ga ne uhvatiše. Obri udarahu na Slavene i potlačiše slavensko pleme Duljebe i zlostavljahu duljepske žene. Kada je trebalo kojemu Obrinu ići

na put, ne bi dao upreći konja ni vola, već bi ujarmio tri ili četiri ili pet žena, da voze Obrina. Tako Obri mučahu Duljebe, a bijahu uzrasta visoka i uma ohola, ali ih Bog istrijebi, te svi izginuše i ne ostade živ ni jedan Obrin. Ima još i danas rijek u Rusiji: izginuše kao Obri (**погыбоша акы Обре**), njima nema ni potomaka ni našljednika«.

Nama je poznato iz br. 24., da Avare ili Obre nalazi istorija istom godine 558. u krajevima izmedju Dona i Dnjepra, a godine 563. prešli su Avari iz tijeh krajeva u Ugarsku. Dok su oni boravili izmedju Dona i Dnjepra, bili su od njih daleko Duljebi, za koje znamo, da su prebivali uz Bug, koji utječe u Vislu, a i onda, kada su Avari sjedili u Ugarskoj, bili su od njih Duljebi udaljeni, osim toga još rastavljeni karpatskijem brdima. Po ovome dakle ne bi bilo vjerojatno, da su Avari gospodovali nad Duljebima ni prije ni poslije godine 563. A opet ne možemo reći, da je navedena Nestorova vijest izmišljena, jer tko takvo što veli o Nestoru bez očevidnijeh i znatnijeh razloga, pokazuje svoju lakoumnost: **съ Несторомъ шутить нельзя** — pravo je rekao jedan ruski pisac. Iz pomenute velike neprilike možemo se izvući samo ako pristanemo uz vjerojatnu i oštroumnu domisao Šafaříkovu. Veliki slavist veli: Duljebi nijesu pali pod jaram avarskoga hagana, koji je gospodario u Ugarskoj medju Dunavom i Tisom, nego se od ostale avarske mase, kada je prelazila u Ugarsku, ocijepio jedan dio, nastanio se pri Bugu i podjarmio Duljebe. Što prvonačelni ljetopisac veli, da je bog istrijebio Avare bez traga za njihova velika bezakonja, tu se valjada ima misliti kuga, koja ih je sve podavila.

Sve do druge polovine IX. vijeka življela su ruska ple- **[110.**
mena patrijarhalnijem životom ne znajući, što je država. Samo u vrijeme nužde izabrali bi kakvoga poglavicu, koji ih je vodio u boj, ali čim bi rat minuo, ne bi više nitko pitao za onoga poglavicu. Sudilo se po starijem nepisanijem običajima, a u ostalom tko je bio jači, nije pitao ni za običaje. Napokon je ovakav život dotužio ruskijem Slavenima, koji kako su god u

prosvjeti stajali vrlo nisko, ali su opet slušali i znali, kako drugi narodi imaju svoje knezove i kraljeve i kako se medju onakvijem narodima ljepše živi. Za to i njih dodje volja, da stvore državu.

Nestorova kronika veli, da su godine 859. došli preko mora iz Švedske zemlje Varjazi ili Švedi i udarili danak na Slovene i Kriviće, pa i na finska plemena, koja su tamo življela. Varjazi su tri godine ostali u sjevernoj Rusiji i po svoj prilici počeli uvoditi prve početke državnoga reda. Ali godine 862. dignu se na oružje uharačeni narodi i protjeraju Varjage preko mora. Brzo su se i Slaveni i Fini sjeverne Rusije pokajali, što su to učinili, jer su se odmah na to medju njima zavrgle kavge i ubistva i bili bi se medju sobom poklali, da se nijesu za vremena dozvali pameti. Sjetili su se, kako su Varjazi počeli uvoditi red, a sada su se opet našli u neredu. Za to Slaveni i Krivići s obližnjim finskim plemenima (Čudima i Vesima) pošlju u švedsku zemlju poslanike k švedskomu ili varjaškomu plemenu, koje se pleme zvalo Rusi. Poslanici reku Rusima ove riječi: »naša je zemlja velika i obilna, ali u njoj nema reda, nego dodjite te knezujte i vladajte nam (**земля наша велика и обилна, а наряда въ ней нѣтъ; да поидѣте княжитъ и володѣти нами**)«. Na taj se poziv dignu švedski Rusi i podju. Vodila su ih tri brata kneževskoga roda, koji su se zvali Rjurik, Sineus i Truvor. Prvi brat postane knezom u Novgorodu, drugi pri Bijelom jezeru*), a treći u gradu Izborsku**). Ostali se Varjazi raspršе kud koji po kneževinama rečene trojice braće, da im služe kao vojnici i čuvari reda. Za dvije godine umre srednji brat Sineus i najmladji Truvor, a onda najstariji brat Rjurik sjedini pod svojom vladom sve tri kneževine, i tako Novgorod postane stolica ovelike mlade kneževine. Po švedskijem Rusima, koji su Slovenima i Finima osnovali državu, prozovu se po malo sva slavenska plemena Rusi, kako Nestor izrijekom

*) Bijelo je jezero u današnjoj novgorodskoj guberniji i pri njemu je varošica Bêlozersk. **) Varošica u današnjoj pskovskoj guberniji.

veli. Ostala slavenska plemena po Rusiji osim Slovena i Krivića ostanu još njeko vrijeme u patrijarhalnom životu bez državnoga reda, dok nijesu i medju njima švedski Rusi osnovali državu. Ali o tom će se poslije govoriti, a sada ćemo se malo zabaviti pri navedenoj Nestorovoj vijesti, koja je možda u čitavoj kronici najvažnija.

Rusku su državu, kako smo vidjeli, osnovali godine [111.
862. Normani ili točnije govoreći Rusi, koji su bili švedsko ili normansko pleme. Oni pisci današnjega vremena, koji u pitanju: tko je osnovao rusku državu? — pristaju uz starca Nestora, zovu se Normanisti. Ali u Rusiji ima, a osobito je bilo pisaca, koji iz krivo shvaćenoga patriotizma misle i dokazuju, da prvonačelni ljetopisac u rečenoj bilješci nije sačuvao istoričku istinu, nego priču, jer da se već na početku XII. vijeka nije znalo, tko je rusku državu osnovao, te je Nestor napisao, što je čuo da se priča. Ovi pisci drže, da ruske države nijesu osnovali nikakvi tudjinci, nego su je slavenska plemena osnovala sama. Pisci ovoga drugoga razreda zovu se u nauci Antinormanisti. Mi se s Antinormanistima ne ćemo dugo baviti, samo ćemo ovo reći: medju njima osim jednoga jedinoga (S. Gedeonova) nema ni jednoga pravog naučnjaka, sve su drugo samo diletanti u istoričkoj nauci. Oni misle, da po ruski narod nije časno, ako se reče, da su njemu najstariju državu osnovali Normani. Medju Normaniste pripadaju veliki naučnjaci u Rusiji i izvan Rusije, naučnjaci svjetskoga imena: Schlözer, Karamzin, Zeuss, Šafařík, Pogodin, Kunik, Solovjev. Dok Antinormanisti vojuju prtenijem oružjem, koje ništa ne vrijedi, a ono Normanisti svoju teoriju utvrdjuju tako jakijem dokazima, da treba mnogo samovolje, da čovjek ne pristaje uz njih. Mi ćemo sada navesti posve u kratko najglavnije dokaze Normanista, koji su vrsni oboriti svako umovanje antinormanističko.

Da se u u IX. vijeku u Švedskoj nalazilo pleme imenom Rusi, to dokazuje izvor, koji se zove Annales Bertiniani (vidi br. 90.) Tu se pod godinom 839. čita, kako su

iz Švedske zemlje došli ljudi Rusi (»qui se, id est gentem suam R h o s vocari dicebant«) najprije na dvor grčkoga cara Teofila, a poslije i na dvor Ludovika Pobožnoga. Iz ove bibilješke, koja je od Nestorove starija za 250 godina, izlazi posve jasno, da se doista u Švedskoj nalazilo pleme Rusi. Dakle se mora dopustiti mogućnost, da su slavenski i finski poslanici iz Rusije pozvali k sebi knezove ovoga plemena, da im vladaju. Toj Nestorovoj vijesti nema istina u izvorima nigdje direktne potvrde, ali ima pȍtvȑdâ, iz kojih se vidi, da je u X. vijeku u Rusiji življelo normansko jedno pleme, koje se zvalo Rusi, koje je govorilo normanskijem jezikom, različnijem od slavenskoga.

Prvi je tomu svjedok kremonski biskup L i u d p r a n d, koji je bio ne samo učen čovjek i znatan pisac, već i vješt diplomat. Liudprand je kao poslanik tri puta boravio u Carigradu, na ime god. 949., 968 i 971. Ovaj pisac veli na dva mjesta, da Carigradu na sjeveru žive R u s i (Rusii) i l i N o r m a n i (»R u s i o s, quos alio nos nomine N o r d m a n n o s appellamus«; — »Graeci vocant R u s i o s, nos vero nominamus N o r d m a n n o s«). O Rusima još veli isti pisac, da im je knez bio Igor (»Inger«), koji je navalio na Carigrad, ali su mu Grci odoljeli i pohvatali mnoštvo njegovijeh ljudi i odsjecali im glave na očigled Liudprandova očuha Hugona, koji se onda desio u Carigradu. Liudprandovo je svjedočanstvo s tijem veće cijene, jer se u njemu izrijekom veli, da su Rusi isto što Normani, dakle da nijesu Slaveni.

U pitanju, koje nas sada zanima, veoma je važno poveće jedno mjesto iz djela »de administrando imperio«, što ga je oko godine 950. napisao poznati nam grčki car K o n s t a n t i n P o r f i r o g e n i t. To je ono mjesto, gdje se opisuje plovidba ruskijeh plemena po Dnjepru. Porfirogenit je u tom poglavlju sačuvao mnogo važnijeh bilježaka, ali je najvažnije, što navodi imena dnjeparskijeh brzica*) i to u dva jezika: u sla-

*) Iza današnjega grada Jekaterinoslava ima sedam mjesta u Dnjepru, gdje velike hridi proviruju iz vode i čine plovidbu vrlo mučnom i opa-

venskom (σκλαβινιστί) i u ruskom (ῥωσιστί). U tijem imenima nije do duše sve posve jasno, kako bismo željeli, ali toliko je ipak trudom njekijeh naučnjaka preko svake sumnje rasvijetljeno, da su slavenski i ruski jezik u Porfirogenitovo vrijeme bila dva različna jezika, i imena u ovom drugom jeziku mogu se razumjeti samo uz pomoć staroga nordičkog jezika.

Pisci dakle desetoga vijeka Liudprand i Porfirogenit javljaju nam, da se u Rusiji nalazilo normansko pleme Rusi. Sada neka svatko pomisli, ima li u tom ikakve natege, ako se reče, da je stari Nestor istinu napisao veleći, da su iz Švedske došli u IX. vijeku Rusi i osnovali u današnjoj Rusiji Slavenima i Finima državu? Ovi su tudjinci bili prema slavenskomu mnoštvu u posve neznatnu broju, i s toga nije čudo, što su se s vremenom posve pretočili u Slavene, ali u X. vijeku, kada su pisali Luidprand i Porfirogenit, još se nijesu bili poslavenili.

Vrlo znatan dokaz nalaze s potpunijem pravom Normanisti u samoga Nestora; u njegovoj se na ime kronici nalazi veliki broj normanskijeh ljudskijeh imena. Takva su n. pr. odmah imena: Rjurik, Sineus, Truvor, za tijem Igor (sin Rjurikov), Oleg (rodjak Rjurikov), Olga (žena Igorova) itd. Sva se ova imena lijepo razumiju samo uz pomoć staroga nordičkog jezika, kojim su govorili oni Rusi, koji su s Rjurikom došli ispreko mora. Kada je Nestor na početku XII. vijeka pisao svoju kroniku, onda su već normanski Rusi u Rusiji bili posve ili gotovo posve poslavenjeni, dakle ljetopisac nije imao otkle uzeti normanska imena, jer se onda već nije u Rusiji govorilo ruski t. j. normanski. A kad se mnogi ljudi starijega vremena u njegovoj kronici zovu normanskijem imenima, ljetopisac ih je jamačno našao u starijim izvorima, koji su za nas izgubljeni.

V a r j a z i (Варязи) su Nestoru općeno ime za švedske [112. Normane, a R u s i su mu jedno pleme medju Varjazima. Ime Varjazi nije bilo narodno ime, nego su se tako zvali oni Normani, koji su išli u Carigrad i tamo služili carevima za

snom, jer tu rijeka teče veoma brzo i silno se pjeni Takvo se mjesto u riječi zove b r z i c a, ruski порóгъ, grčki (u Porfirogenita) φραγμός.

novce kao osobito birana legija. Grci su te normanske plaćenike zvali Varangi (Βάραγγοι), a to su ime po svoj prilici Grci načinili od staronordičke riječi voeringjar (štićenici, jer su stajali pod carskom zaštitom). Iz Grčke je ime Βάραγγοι došlo u Rusiju i tu se pretvorilo u Varjazi i počelo služiti za oznaku svijeh Šveda.

Imenom Rusi nije se zvalo nijedno švedsko ili normansko pleme sámo, nego su tako Fini prozvali susjedne Švede, a Fini još i danas švedsku zemlju zovu Ruotsi. Otud su Slaveni u Rusiji načinili ime Rusi i njime zvali one tudjince, koji su s Rjurikom medju njih došli, a kad su ti tudjinci čuli, da ih Slaveni tako zovu, počeli su se i sami zvati Rusi. Ovomu je imenu bila namijenjena velika budućnost: pleme, koje se njim zvalo, poslavenilo se već odavna, ali sámo je ime prešlo na slavenska plemena, i tako se danas imenom Rusi ponosi jedan od najvećih naroda na svijetu. Ovomu sličnijeh primjera ima i drugdje: znamo, da je ime Bugari njegda pripadalo turskomu plemenu, koje se nastanilo medju balkanskijem Slavenima, a pošto su se pravi Bugari rasplinuli medju Slavenima, ostalo je njihovo ime do danas ujedinjenomu narodu (vidi br. 28.) Drugi primjer nalazimo u Francuskoj. Svatko zna, da su Francuzi romansko pleme i jezik da im je romanski, ali njihovo ime les Français, kojim se ponose, jest germanskoga izvora. Valja na ime znati, da je u davnini bilo jedno germansko pleme, koje se zvalo Franci. Ono je osvojilo Galiju, ali je poslije iščeznulo medju romanskijem pučanstvom ostavivši samo svoje ime.

U vrijeme, kada je poslije smrti svoje braće Rjurik sam knezovao, odvoje se od njega i od njegove družbe dva viteza i sa svojim porodicama krenu na jug prema Carigradu hoteći valjada služiti grčkijem carevima, kako su služili i drugi Normani (Varjazi). Ploveći niz Dnjepar namjere se na malen grad, za koji im se reče, da se zove Kijevo. Ovaj je grad kao i čitavo poljansko pleme plaćalo danak Kozarima. Danak nije do duše bio strašan, jer su Kozari od svake kuće tražili [113.

po vjevericu (poradi koža), a vjeverica je bilo onamo veliko mnoštvo. Askoldu se i Diru svidi Kijevo, za to njime zavladaju i ostanu u njemu knezujući. O njima dvojici pripovijeda Nestor pod god. 866. vrlo znatan dogadjaj. Piše na ime, da su te godine Askold i Dir na jednoć s velikom vojskom došli pod Carigrad, da ga osvoje. Možda se ne bi od njihove sile izbavio Carigrad, da se nije dogodilo čudo. Videći na ime car Mihajlo III. i patrijar Fotije, u kolikoj je nevolji grad, pomole se bogu i iznesu iz crkve haljinu svete Bogorodice pa je zamoče u vodu. Na to se odmah podigne strašna bura, koja uništi sve ladje Askoldove i Dirove, i jedva se njekoliko vojnika iz velike vojske zdravo vrati u Kijevo.

O ovoj ruskoj navali na Carigrad čitamo osim u Nestora takodjer u njekijem vizantijskijem izvorima, a što je osobito važno, o tom se dogadjaju nalazi bilješka u jednoj besjedi samoga patrijara Fotija. Patrijar veli, da su bezbožni Rusi navalili na Carigrad, ali da je on (patrijar) iznio iz crkve na gradske zidove Bogorodičinu haljinu i da se bog na to smilovao na Carigrad. Fotije ništa ne veli, da se digla bura, koja bi uništila ruske ladje; istom kasniji pisci pripisuju izbavljaj Carigrada čudu, kako po njima pripovijeda i Nestor.

U prvi se mah čini, da je vojna Askolda i Dira na Carigrad stvar posve sigurna, dok o njoj govore i Vizantinci. Ali učeni Golubinski dokazuje, da se ruska navala na Carigrad dogodila ne godine 866., kako hoće Nestor, već god. 860. ili 861., dakle u vrijeme, dok su još Askold i Dir zajedno s Rjurikom i njegovom družbom boravili u Skandinaviji. Imena Askoldova i Dirova ne spominje ni jedan vizantijski izvor, gdje se god govori o rečenoj vojni; svi Vizantinci na prosto vele, da su na Carigrad navalili Rusi. Golubinski drži, da je prvonačelni ljetopisac čitajući u vizantijskijem izvorima o ruskoj navali na Carigrad pomislio, da su tu vojnu za cijelo poveli Askold i Dir, koji su po njegovu mnijenju i znanju jedini mogli u ono doba povesti Ruse na Carigrad. Ali u Tavridi i na krimskom poluostrvu bilo je u devetom vijeku Rusa,

koji su bili isto onako iz Skandinavije, kako su bili i Rjurikovi Rusi. S tijem su Rusima ondje boravili i ostaci istočnijeh Gota, koji se nijesu s ostalom svojom braćom u vrijeme narodne seobe odande odselili. Poradi srodnosti Rusa s Gotima zvali su se i jedni i drugi zajedničkijem imenom Rusi i po njima je u Nestorovu kroniku došlo za Crno more ime: rusko more. U 4. poglavlju na ime nalazimo riječi: »Dnjepar se izlijeva u pontsko more, koje se zove rusko.« Ovi su dakle crnomorski Rusi udarili na Carigrad, a Nestor je griješkom prenio tu navalu na Ruse Askolda i Dira. Fotije u jednom svome pismu javlja, da su oni Rusi, koji su nedavno udarili na Carigrad, poslije toga prigrlili hrišćansku vjeru i da se medju njima već nalazi jedan episkop sa sveštenicima. Budući da nema u izvorima nikakvoga traga krštenju kijevskijeh ili novgorodskijeh Rusa u IX. vijeku, za to su za cijelo oni Fotijevi Rusi življeli ne u Kijevu ni u Novgorodu, već na obalama Crnoga mora.

Ovo je jedan primjer, kako i onako vrijedni i ozbiljni izvori, kakav je Nestorov ljetopis, mogu imati pogrješaka, a otkrivati pogrješke i ispravljati ih, to je mučan posao kritične istorije.

Prvonačelna kronika piše, da je prvi ruski knez Rjurik [**114.** umr-o g. 879., a nakom njega da je ostao nejaki sinčić Igor, koji sam dakako nije mogao vladati, nego je mjesto njega, dok poodraste, primio kneževsku vlast Oleg, koji je Rjuriku bio rodjak. Oleg je bio čovjek ne samo velike volje, već i velike snage, koja je volju u djelo obraćala. Godine 882. skupi on veliku vojsku od Slavena, Normana (Varjaga) i Fina i podje na jug. Putem osvoji gradove Smolensk i Ljubeč*) i ostavi u njima svoje namjesnike. Onda krene na Kijevo, gdje su knezovali Askold i Dir. Oleg se ne htjede s njima puštati u otvoren boj, nego ih izmami iz grada, kao na prijateljski sastanak pa ih onda ubije i sam zavlada u Kijevu u ime nejakoga Igora. Tako je kneževska stolica mlade ruske države

*) Ljubeč je danas varošica u černigovskoj guberniji pokraj Dnjepra.

prenesena u Kijevo, ali sjeverna plemena Sloveni i Kriviči pa i tamošnji Fini ostanu pokorni kijevskomu knezu.

Evo ovo je u kratko Nestorova vijest o navedenom dogadjaju. Već se odavna opazilo, da ju je Nestor napisao po narodnoj tradiciji, jer u njegovu pripovijedanju ima njekoliko čudnijeh stvari. Tako n. pr. nije vjerojatno, da bi Oleg na vjeri išao ubijati Askolda i Dira, kada je uza se imao veliku vojsku i mogao im grad oteti junačkijem načinom. Za tijem se ne može pravo vjerovati, da bi se knezovi Askold i Dir dali onako prevariti pa da bi izišli iz grada na sastanak njekakvome putniku, koji im je poručio, da je njihova roda. Zar se ne bi mnogo više dolikovalo, da putnik ode u grad i pokloni se knezovima i očituje, da im je rodjak? Još se može pitati, kako je to, da nitko od Kijevljana nije opazio dolazak Olegove vojske i to dojavio Askoldu i Diru? Vidi se dakle, da imamo pred sobom narodnu tradiciju, koju je Nestor vjerno zabilježio, a u njoj će biti samo toliko istoričke istine, da je Oleg s njekakvom lukavštinom osvojio Kijevo.

Postavši Oleg gospodarom Kijeva zavlada nad čitavijem plemenom poljanskijem, kojemu je Kijevo bilo glavni grad, osim toga obrati pod svoju vlast Drevljane, Sjeverane, Radimiće, Ugliće i Tiverce. Tako se vidi, ako je Rjurik osnovatelj ruske države, a ono je Oleg njezin raširitelj i utvrditelj.

Pošto je Oleg upokorio većinu slavenskijeh plemena [**115.** (onima, koja su pod predjašnjim brojem spomenuta, treba još dodati: Hrvate — dakako ruske — i Duljebe), onda se spremi na Carigrad, ne toliko da ga osvoji, već da ga oplijeni i od Grka da istisne veliki harač. Godine 907. krene velika vojska na Carigrad — »na konjima i u ladjama, a ladja bješe na broju 2000 i dodje pod Carigrad. Oleg uzadje na obalu i zapovjedi vojnicima izvlačiti ladje na obalu i stade vojevati oko grada i učini veliki pokolj Grka, mnoge palače razoriše, crkve popališe, a koje bi žive ulovili, jedne bi posjekli, druge izmučili, jedne postrijeljali, druge pobacali u more, i druge mnoge bijede učiniše Rusi Grcima, kako čine ljudi u ratu.

Oleg zapovjedi vojnicima, da načine točkove i na njih da metnu ladje, a kako je vjetar koso duvao, razapeše jedra i s kopna idjahu prema gradu. Vidjevši to Grci pobojaše se i poslaše poslanike k Olegu govoreći: 'ne gubi nam grada, pristat ćemo ti na danak, kakav te volja'. Tada Oleg ustavi vojnike. Grci mu donesoše jela i vina, ali Oleg ne primi, jer je bilo otrovano, a Grci se pobojaše i rekoše: 'nije to Oleg, već sveti Dimitrije poslan na nas od boga'. Oleg odredi danak za 2000 ladja po 12 grivana na čovjeka, a u svakoj je ladji bilo po 40 ljudi. Grci na to pristadoše i počeše mir moliti, da ne vojuje Oleg na grčku zemlju.« — Dalje pripovijeda kronika obilno, kako je učinjen mir medju Olegom i Grcima i izbraja pogodbe, koje su bile po Ruse povoljne, jer su im zajamčivale mnoge trgovačke povlastice u grčkom carstvu. Treba znati, da su Normani ili Varjazi, medju koje su pripadali i stari Rusi, bili ne samo hrabri vojnici, nego i okretni trgovci. Za to je sva prilika, da je uzrok vojni Olegovoj bio, što Grci nijesu puštali Rusa u carevinu da trguju, a ako su ih puštali, možda su s njima zlo postupali. Tako se brzo mogao naći casus belli.

Čudno je, što o rečenoj vojni ne nalazimo nigdje drugdje ni riječce osim u Nestora. Kod drugoga kakvog sredovječnog ljetopisca uzbudjivalo bi u nama veliku sumnju, kada bi pripovijedao o kakvom velikom boju s Vizantincima, a o tom boju ne bismo nigdje ništa našli u vizantijskijeh pisaca. Ali makar je Nestor vrlo pouzdan pisac, opet ni njegovijeh vijesti ne smijemo primati bez ikakvoga opreza. Za to ne škodi upitati dvoje: kako je to, da se u vizantijskijeh pisaca nigdje ništa ne čita o Olegovu ratu na Carigrad? — a drugo: ima li kakav positivan dokaz, da je Olegova vojna doista istorička činjenica? — Što se tiče odgovora na prvo pitanje, velimo: premda ima dosta veliko mnoštvo vizantijskijeh pisaca od početka do kraja vizantijske istorije, za to opet ne treba misliti, da su nama sačuvana sva djela vizantijskijeh pisaca, a kada bi i bila sva sačuvana, bilo bi prosto pitati: nijesu li Vizantijci

hotimice prešutjeli dogadjaj, kada se ponosna prijestolnica istočnoga carstva morala pokoriti strašnomu varvarinu i s njim se miriti onako, kako je on hotio? — Na drugo pitanje odgovaramo: da Olegova vojna nije nikakva izmišljotina, to bjelodano dokazuje Olegov ugovor s Grcima. Kada su se Grci mirili s Olegom, nije dosta bilo kao u patrijarhalno doba, da naustice uglave mir, već je trebalo, da se sve pogodbe napišu u dva eksemplara, od kojih je jedan ostao u carskoj arhivi u Carigradu, a drugi je eksemplar ponio Oleg sa sobom u Kijevo. Moglo bi do duše nastati pitanje, nije li i ugovor Olegov s Grcima takodjer izmišljotina? Bilo je vrijeme, kada se tako pitalo, ali je Pogodin već prije 50 godina tako lijepo obranio Nestora i od najmanje sumnje, kao da je rečeni ugovor podvala ili falsifikat, da danas više ni jedan ozbiljan ni ruski ni neruski istorik ni malo ne sumnja o autentičnosti ugovora. Ako je dakle Olegov ugovor istorički dokumenat, onda je posve sigurno, da je Oleg bio pod Carigradom i na nj jurišao.

Ali ako mi i držimo Olegovu vojnu za pravu istoričku činjenicu, opet držimo, da je prvonačelni ljetopisac taj dogadjaj više zabilježio po narodnoj tradiciji nego po kakvom pismenom izvoru. Pogledat ćemo sada crte, koje su u ljetopis za cijelo ušle iz narodnoga pripovijedanja ili pjevanja.

Najprije veli Nestor, da su Rusi došavši pod Carigrad izvukli ladje na suho, metnuli ih na točkove, razapeli jedra i uz duvanje vjetra da su tako dojedrili do samijeh zidova carigradskijeh. I od drugud se zna, da su Normani pri potrebi znali svoje ladjice metnuti na točkove, ali onda ih nije vjetar gonio, već su ih vukli konji ili ljudi. Da je vjetar dognao Olegove ladje po kopnu, to je mogla izmisliti samo narodna tradicija. Dalje veli ljetopis, da su Grci počevši se s Olegom dogovarati poslali mu jela i pića, ali je sve bilo otrovano. Oleg je to njekako saznao ili slutio pa nije hotio grčkijeh ponuda ni taknuti. Takvo što pripovijedati može samo narodna tradicija, jer tko razuman može misliti, da bi se Grci u smrtnom strahu od ljutoga varvarina usudili slati mu otrova, gdje su

mogli za cijelo znati, da bi se odmah svaki dogovor s njim razbio i da razjareni Oleg ne bi mirovao, dok ne bi grada osvojio! Osim toga zar bi se našli poslanici, koji bi Olegu nosili otrovana jela, gdje ih je pamet učila, da je najmanje, što ih od Olega čeka, to, da ih same prisili jesti donesene ponude? Napokon je sumnjiv broj Olegovijeh ladja (2000) i broj momaka u svakoj (40), jer bi tako izlazila golema vojska na ime 80.000 momaka, koju je teško mogao Oleg sakupiti i oboružati. A kad bismo i dopustili, da je toliko bilo momaka u vojsci Olegovoj, ali nije moguće dopustiti, da su Grci platili Olegu danka 268,800.000 forinti, jer toliko izlazi našega novca, ako se uzme, da je svaki momak dobio 12 grivana t. j. 672 dukata ili 3360 forinti! Premda su Grci bili bogati i premda su Normani bili lakomi, ali 268 milijuna bilo je za cijelo kud i kamo previše, da zasiti lakome varvare. Možda ne ćemo pogriješiti, ako rečemo, da se Oleg zadovoljio i sa stotijem dijelom pomenute sume. Moramo dodati, da u samom ugovoru Olega s Grcima nema ni riječi o tom, da bi Grci Olegovijem vojnicima davali ikakve novce. Za to je sigurno, da je i ona golema i nemoguća suma ušla u ljetopis iz narodne tradicije.

Poslije carigradske vojne živio je Oleg njekoliko go- [116. dina mirno. Godine 912. umre veliki taj junak po svoj prilici tajnom smrti, ali je ruski narod kasnije o Olegovoj smrti pričao čudnu priču, koju je i Nestor unio u svoju kroniku. Što o toj priči mislimo, reći ćemo poslije, a sada ćemo je navesti, kako se nalazi u ljetopisu:

»Življaše Oleg držeći mir na sve strane i knezujući u Kijevu. Dodje jesen, i Oleg se sjeti svoga konja, kojega je bio dao hraniti, ali nije na nj sjedao, jer je njegda zapitao vrače i gatare: 'od čega ću umrijeti?', — a jedan mu gatar reče: 'kneže, umrijet ćeš od konja, kojega ljubiš i na kojem jašeš'. Čuvši to Oleg reče u pameti: 'ne ću više na nj sjesti niti ću ga od sad gledati' — i zapovjedi konja hraniti i ne voditi ga preda se. Tako potraja njekoliko godina, da Oleg nije pitao

za konja, i medju to podje i na grčku vojnu. Kada se vrati u Kijevo, proboravi četiri godine, a pete godine sjeti se svojega konja, od kojega su mu vračari rekli umrijeti, i dozva Oleg konjušarskoga starješinu i upita ga: 'gdje je moj konj, kojega sam dao hraniti i čuvati ga?', — a onaj mu odgovori: poginuo je.' Tada se Oleg nasmija i naruga se gataru govoreći: 'eto vračari ne govore istine, sve je laž, što govore; konj je poginuo, a ja sam živ.' Oleg dade osedlati konja veleći: 'da vidim njegove kosti.' Kada dodje na mjesto, gdje su ležale gole kosti i gola lubanja, sidje s konja i nasmija se veleći: 'dakle me od te lubanje smrt čeka!' Onda stane nogom na lubanju, a zmija iskoči i pecnu ga u nogu, a Oleg se od toga razbolje i umrije. Za njim plakahu svi ljudi plačem velikijem i ponesoše ga i sahraniše ga na gori, koja se zove Ščekovica; grob njegov stoji do danas i zove se Olegov grob. Svijeh godina njegova vladanje bijaše 33.«

Tko pročita ovu Nestorovu bilješku, ne će do duše u njoj naći ništa nemoguće. Ali da je ta bilješka uzeta doista iz narodne tradicije, o tom ne može biti ni malo sumnje, kada se zna, da ima jedna veoma stara skandinavska priča, koja je tako nalik na pomenuto Nestorovo pripovijedanje, da nam se ne da na ino već reći, da je skandinavska priča došla (možda s Normanima) u Rusiju, i onda ju je narod prenio na Olega. Evo što govori skandinavska priča: Bio je njekakav vitez. Njemu je prorekla vračara, da će sretno i slavno življeti 300 godina, ali napokon da će umrijeti od svoga konja. Vitez dade odmah konja ubiti i zakopati pa ode u svijet. Pošto se dosta navojevao i naputovao, vrati se u domovinu i podje pogledati mjesto, gdje je konj već odavna ležao zakopan i već gotovo posve istruhnuo. Junak zavrti koplje u konjsku lubanju (rugajući se možda proroštvu vračare), ali otud iskoči gušter, koji ugrize viteza i otruje mu krv, te vitez od rane umre.

Posve je moguće, da se slična priča pripovijeda i gdje drugdje po Evropi, jer narodi, kako je dobro poznato, ništa ne primaju tako lako jedan od drugoga, kako primaju priče i pri-

povijetke. Dokaz su tomu indijske pripovijetke, kojih se nebrojeno mnoštvo raširilo po svoj Aziji i Evropi. Navedenijem trima pričama temeljna je misao ova: od onoga, što je komu sudjeno, ne može se nitko ukloniti, radio on što mu drago. Tako je i veliki junak Oleg morao umrijeti od svoga konja, jer mu je to bilo sudjeno. Ovo je umovanje posve narodno, za to i ne možemo o Olegovoj smrti drugo što reći, nego da ju je izmislila narodna tradicija.

Olegova je regencija malo predugo trajala, jer ako je [117. Igoru pri smrti njegova oca Rjurika g. 879. bila samo godina dana, onda su mu u vrijeme Olegove smrti (god. 912.) bile 34 godine. Za to nije nemoguće, da je Igor bio ona zmija, koja je Olega otpravila s ovoga svijeta, jer se Igoru odavna hotjelo vladati, a tutor mu nije hotio predati vlade. Poslije je mogao narod nasilnu smrt Olegovu onako iskititi, kako smo vidjeli pod predjašnjim brojem. I to je moguće, da je Igor posve tajno dao ubiti svoga tutora, i tu je tajinstvenost narod sebi protumačio kako je znao. Po vijesti prvonačelne kronike oženio se Igor već god. 903. Žena mu je bila rodom iz grada Pskova (staroruski: Pleskova) i zvala se Olga.

Igor je prvi ruski knez, kojemu nalazimo ime i u drugijem izvorima. Od vizantijskijeh ga pisaca spominju Konstantin Porfirogenit (Igorov mladji suvremenik) i Lav Djakon (živio oko god. 1000.) Oni mu pišu ime Ἴγγωρ, a to lijepo odgovara staronordičkomu obliku Ingvarr (jer je Igor — Ingvarr isto tako staronordičko ime kao i Rjurik, Oleg itd.) Osim rečene dvojice Vizantinaca spominje Igora i poznati nam već pisac X. vijeka biskup Liudprand (vidi broj 111.), koji piše: Inger.

Knez je Igor vojevao prvijeh godina svoje vlade s Pečenezima, za koje znamo, da su oko godine 885. potisnuli Madžare iz krajeva medju Donom i Dnjeprom. Od onda nijesu od njih imali mira njihovi susjedi, jer su Pečenezi bili uvijek hajduci, koji su življeli od grabeža.

Olegova slava potakla je po svoj prilici Igora, da i on

krene na Carigrad i vrati se s obilnijem haračem. Možda je i drugi kakav uzrok, koji nama nije poznat, nagonio Igora, da se ogleda s Grcima pod carigradskijem zidinama. Ljetopisac pripovijeda ovako o njegovoj carigradskoj vojni:

»Godine 941. krenu Igor na Grke, a Bugari poslaše caru glas, da Rusi idu na Carigrad u 10.000 ladja.*) Rusi podjoše i doploviše i počeše plijeniti bitinske krajeve, vojevahu po Pontu do Heraklije i do paflagonske zemlje, sav kraj nikomedski opustošiše i čitavu obalu zaliva popališe. Koje su ulovili, od njih su jedne rezali, jedne su metali kao na biljegu i strijeljali ih, druge su trgali, naopako im ruke vezali i željezne im čavle usred glave zabijali; popališe ognjem mnogo svetijeh crkava, namastire i sela požgaše i ne malo blaga osvojiše na obje strane mora. Poslije toga dodje vojska od istoka, na ime Pamfil domestik s 40.000 momaka, Foka patrikij s Maćedoncima i Teodor stratilat s Tračanima, a s njime i plemićski velikaši, pa svi opkoliše Ruse. Rusi se dogovoriše i oružani navališe na Grke, medju njima nastade ljuta sječa, i Grci jedva odolješe; Rusi se povratiše pod večer k svojim drugovima i sjednuvši ob noć u ladje htjedoše pobjeći. Ali ih dostiže Teofan u ladjama s ognjem i poče bacati iz cijèvî oganj na ruske ladje, i bi vidjeti strašno čudo. Rusi videći plamen skakahu u morsku vodu hoteći otplivati, i tako se oni, koji ostadoše, vratiše doma. Kada dodjoše u svoju zemlju, pripovijedaše svatko svojima o onom, što se dogodilo, i o ladjenom ognju. — 'Kao munje, kaže, koje su na nebu, imaju Grci oganj, bacahu ga na nas i žežahu nas, i tako im ne mogosmo odoljeti'. Igor se vrati i poče kupiti mnogu vojsku, posla i po Varjage za more vabeći ih na Grke i hoteći opet na njih zavojštiti«. (Ovdje se ima misliti poznata grčka vatra).

Ovo, što smo sada naveli, nalazi se u Nestorovoj kronici pod godinom 941. Iza dva posve kratka umetka pripovijeda kronika dalje ovako:

»Godine 944. Igor sakupi veliku vojsku, to jest: Varjage,

*) Ovaj je broj jamačno pretjeran.

Ruse, Poljane, Slovene, Kriviće i Tiverce, najmi i Pečeneze uzevši od njih taoce pa krenu na Grke u ladjama i s konjima hoteći se osvetiti. Čuvši to Hersonci poslaše glas Romanu govoreći: 'eto idu Rusi u bezbrojnijem ladjama i njima su prekrilili more.' Tako i Bugari poslaše glas govoreći: 'idu Rusi i najmili su sebi Pečeneze.' Čuvši to car posla k Igoru najveću gospodu moleći i govoreći: 'ne idi, nego uzmi danak, što ga je imao Oleg, i još ćemo ti dodati k tomu danku.' Pečenezima posla takodjer brokata (паволокы) i mnogo zlata. A Igor došavši do Dunava sazva družinu i stade vijećati s njima javivši im carevu riječ. Družina reče Igoru: 'ako tako govori car, što ćemo onda više od toga, kada bez boja možemo imati zlata i srebra i brokata? Zar se može znati, tko će pobijediti, da li mi, da li Grci? Ili tko može biti dogovoran s morem? Ta ne hodimo po zemlji, već po pučini morskoj, i smrt je svima gotova.' Igor posluša družinu i zapovjedi Pečenezima, da pustoše bugarsku zemlju, a sam uzevši od Grka zlata i brokata na svu vojsku vrati se natrag i dodje doma u Kijevo«.

Kako su Grci s Olegom načinili pismeni mir, tako su ga načinili i s Igorom, a prvonačelni je ljetopisac i ovaj dokumenat unio u svoju kroniku. Da je i ugovor s Igorom autentičan, o tom su danas uvjereni svi, koji se bave starom ruskom istorijom.

Godine 945. kada je pisan Igorov ugovor s Grcima, [118. bilo je u ruskoj državi prilično mnoštvo hrišćana, premda se pretežni dio naroda držao dakako još neznaboštva. Dokaz nam tomu daje sam ugovor, jer u njemu pri koncu stoje znatne riječi: 'jer su mnogi Varjazi bili hrišćani.' Ali da i nema tijeh riječi, opet bi posve sigurno bilo, da se onda nalazilo hrišćana u Igorovoj državi. Ugovor na ime oštro razlikuje krštene Varjage od nekrštenijeh. Tako se na jednom mjestu u ugovoru veli: 'tko od ruske strane pomisli razbiti ljubav s Grcima, onda oni, koji su kršteni, primili kazan od Boga svedržitelja, osudu na propast u ovom vijeku i u budućem; a

koji su nekršteni, ti ne imali pomoći od boga ni od Peruna, ne zaštitili ih njihovi štitovi i posjekli ih njihovi mačevi, strijele i ostalo njihovo oružje, bili robovi čitavoga vijeka budućega.' Na drugom se opet mjestu veli, kako su se zaklinjali Rusi, da će uglavljeni ugovor držati kao svetinju: oni, koji su bili kršteni, pošli su u kijevsku crkvu sv. Ilije i prisizali su na časni krst, da ugovora ne će pogaziti; — drukčije su se i na drugom mjestu kleli neznabožački Rusi, medju koje je pripadao i knez Igor, oni su pošli na brežuljak, gdje je stajao Perunov kip, tamo su metnuli na zemlju svoje mačeve i drugo oružje i zakleli se po svome neznabožačkom običaju.

Sva je prilika, da su Varjazi spoznali i primili vjeru Isusovu u Carigradu, kamo su išli služiti kao plaćeni vojnici. Kada je koji svoje godine doslužio, ostavio je carsku službu i išao je u Kijevo k svojim srodnicima ne samo u Igorovo vrijeme, nego još i u Olegovo. Kršteni su Varjazi nagovarali svoju kijevsku braću, da se krste, jer hrišćanska vjera po svojoj naravi ide za tijem, da privuče u svoje kolo što više vjernika. Izmedju Slavena po svoj prilici nije nitko primio hrišćanstva; krstili su se samo Varjazi ili pravi (normanski) Rusi.

Knez je Igor ostao do duše neznabožac do svoje smrti, ali imamo razloga misliti, da nije hrišćane u svojoj državi samo trpio, već da im je bio i sklon. Drukčije se ne može razumjeti ravnopravnost hrišćanske vjere s neznabožačkom u Kijevu. Knez je imao dosta vlasti, a za njim bi stajao i veliki dio njegovijeh podložnika, da je hotio zatrti novu vjeru u svojoj državi, ali on toga nije učinio, nego je puštao, da se hrišćanski njegovi podložnici zaklinju po hrišćanskom zakonu, dopuštao im je, da mogu u Kijevu imati crkvu sa sveštenikom ili sveštenicima, jer gdje je crkva, ondje mora biti i sveštenika. Valjada je Igor uvidjao, da je hrišćanstvo bolje od neznaboštva. U tom ga je možda utvrdjivala i žena mu Olga, koja se poslije upravo i krstila, kako ćemo vidjeti. S obzirom na hrišćanstvo bitno se razlikuje Igorovo vrijeme od Olegova, jer kada se Oleg nakom boja god. 907. mirio s Grcima, onda

su se Grci zaklinjali po hrišćanskom običaju, — »a Olega i njegove ljude (veli ljetopisac) povedoše na zakletvu po ruskom zakonu. Oni se zakleše svojim oružjem i bogom svojim Perunom i Volosom, bogom stoke, i utvrdiše mir.« Otud se vidi: ako je u Olegovo vrijeme i bilo što hrišćana u kijevskoj državi, bilo ih je tako malo, da su mogli biti i neopaženi.

Nije Igor dugo živio, pošto se s Grcima pomirio. [119. Njegovi ga momci nagovore, neka ide harač kupiti od Drevljana, jer im se htjelo plijeniti po onoj zemlji. — »Igor ih posluša (piše kronika) i podje u drevljansku zemlju na danak. Odmah stade tražiti od njih predjašnji danak pa im poče činiti nasilje i on i njegovi ljudi. Kada se natrag vraćao, razmisli te reče družini: 'idite s dankom kući, a ja ću se vratiti i obići ću još.' Tako otpravi družinu kući i povrati se s malo družine želeći većega dobitka. Čujući Drevljani, da se Igor vraća, dogovoriše se sa svojim knezom Malom i rekoše: 'kad se vuk navadi na ovce, on će noseći po jednu poodnositi čitavo stado, ako ga ne ubiju, tako će i taj sve nas zatrti, ako ga ne ubijemo.' Tada mu poručiše govoreći: 'što ideš opet? primio si svoj danak!' Ali ih Igor ne posluša. Na to izidjoše Drevljani iz grada Iskorstena*) i ubiše Igora i njegovu družinu, jer ih je bilo malo. Ondje bi Igor sahranjen, te se njegov grob nalazi još i danas kod grada Iskorstena u drevljanskoj zemlji.«

Da je Igor zaglavio poradi svojega nasilja, to zasvjedočuje i pomenuti već Vizantinac Lav Djakon, koji piše, da su Drevljani privezali Igora uz debla dvaju drveta i onako ga rastrgali. To je do duše užasna smrt, ali zar nije i to užasno, kada knez izgoni veći danak nego što narod može smagati? Vidimo, da je X. vijek vrijeme grube sile, koja ne pita za pravdu i zakon. Ako su Drevljani žestokijem načinom ubili Igora, ali se i njima žestoko osvetila Igorova udovica **Olga**. O toj nam osveti dosta pripovijeda prvonačelni ljetopisac, ali

*) U današnjoj volinskoj guberniji, gdje su njegda sjedili Drevljani, stoji varošica **Iskorost** (Искоростъ).

tako, da se jasno razabiraju tragovi narodne tradicije u njegovu pripovijedanju. Osobito udara u oči prevelika glupost Drevljana, koji su se dali ubijati kao nijema stoka, jer nijesu mogli progledati, kako ih Olga lukavo vara i jedne za drugima ubija. Tako su se n. pr. Drevljani pokazali kao velike bene, kada su odmah poslije Igorova umorstva hotjeli, da se njihov knez Mal oženi Olgom, kao da nijesu mogli znati, da Olga misli ne na udaju, već na osvetu. Kada su došli drevljanski poslanici prositi Olgu za svoga kneza, reče im Olga: »dodjite sjutra k meni na čast, ali nemojte dolaziti ni pję̌šice ni jašući, nego neka vas moji ljudi donesu u ladji.« Sjutra dan se doista poslanici namjeste u ladji, i Kijevljani ih ponesu, ali ne na čast, kako su se nadali, već ih bace u njekakvu jamu i zatrpaju ih zemljom. Čovjek bi mislio, da će Drevljani slutiti kakvu Olginu pakost, kada su vidjeli, da se poslanici ne vraćaju, ali njih to nije ništa smetalo, oni pošalju i druge poslanike. Ove Olga dade odvesti u kupelj, da se tobože okupaju, pa ih onda dade žive spaliti. Kada i to učini Olga, onda poruči Drevljanima, da ona već dolazi k njima: 'evo već idem k vama, nego zgotovite mnogo medovine u gradu, gdje ste mi muža ubili, da proplačem nad grobom njegovijem i da učinim triznu*) svome mužu'. — »Čuvši to Drevljani (nastavlja ljetopisac) dovezoše vrlo mnogo medovine i zakuhaše. Olga povede malo družine i idući polako dodje do groba Igorova i zaplaka za svojim mužem pa dade nasuti veliku mogilu, i kad nasuše, zapovjedi, da se čini trizna. Onda sjedoše Drevljani da piju, a Olga zapovjedi svojim momcima, da ih dvore. Drevljani upitaše Olgu: 'gdje je naša družina, koju smo po te poslali?' Olga odgovori: 'ide za mnom s družinom mojega muža.' Kada se Drevljani opiše, Olga zapovjedi svojim momcima, da udare na njih, a sama se ukloni na stranu i zapovjedi družini da sijeku Drevljane, i sasjekoše ih 5000. Olga se vrati u Kijevo i stade spremati vojsku na ostatak Drevljana.«

*) Što je t r i z n a, rečeno je pod br. 106. pri koncu.

Onako, kako je Olga ubila onoliki strašan broj Drevljana, ubijaju se ljudi samo u narodnijem pjesmama i pričama, a u istinskom životu toga ne biva. Ne može se dakle sumnjati, da je Nestor Olginu osvetu pisao po narodnoj tradiciji. Ali niti je Olgi iza ovoga krvavog čina bilo dosta osvete, niti je narodnoj tradiciji bilo dosta drevljanske gluposti. Reći ćemo, što pripovijeda ljetopisac dalje o Olginoj osveti. Po njegovijem je riječima krenula Olga godine 946. na Drevljane s velikom vojskom. Povela je sa sobom takodjer svoga i Igorova sina Svetoslava (koji se po bilješci 26. poglavlja rodio godine 942.). Olgina vojska razbije na bojnom polju drevljansku, i onda se Drevljani razbježe u svoje gradove i zatvore se. — »A Olga sa svojim sinom (piše kronika) navali na grad Iskorsten, jer su tamošnji gradjani ubili njezina muža, i opkoli grad sa svojim sinom, a Drevljani se zatvoriše u gradu i borahu se krepko iz grada znajući, da su oni sami ubili kneza, i na što se imaju predati. Olga stajaše godinu dana i ne mogaše osvojiti grada te odluči ovako: poruči gradjanima govoreći: 'šta se hoćete dosjediti? svi su se vaši gradovi meni predali i pristali su na danak pa sada obradjuju svoje njive i zemlje, a vi hoćete poumirati od glada ne pristajući na danak. Drevljani odgovoriše: 'mi bismo rado pristali na danak, ali ti hoćeš svoga muža da osvetiš'. Olga reče: 'ja sam već osvetila krv svoga muža, kada dodjoše vaši ljudi u Kijevo prvi put i drugi put, a treći put, kada sam činila triznu svome mužu; više ne ću osvećivati, nego hoću imati malen danak i pošto se s vama pomirim, vratit ću se natrag.' Drevljani odgovoriše: što hoćeš od nas? rado ti dajemo meda i krzna'. Ona im reče: 'sada u vas nema meda ni krzna, i za to od vas malo tražim: dajte mi od dvora po tri goluba i po tri vrapca; ne ću vam nametnuti teškoga danka kao moj muž, to malo od vas tražim, jer ste iznemogli u opsadi, za to od vas to malo tražim. Drevljani se poveseliše i sakupiše od dvora po tri goluba i po tri vrapca i poslaše ih Olgi s poklonom. Olga im reče: 'eto već ste se pokorili meni i mojemu djetetu, nego

idite u grad, a ja ću sjutra odstupiti i vratit ću se u svoj grad.' Drevljani veselo unidjoše u grad i pripovjediše ljudima, i obradovaše se ljudi u gradu. Olga razdijeli golubove i vrapce, svakomu momku po jednoga i dade na svakoga goluba i vrapca privezati sumpora i omotati malijem krpicama i sve koncem obaviti. Kada se smrče, zapovjedi Olga vojnicima, da puste golube i vrapce. Golubi i vrapci poletješe u svoja gnijezda, oni u golubinjake, a ovi pod krovove, i tako počeše gorjeti ovdje golubinjaci, ondje klijeti, ovdje kućerci, ondje komore, i ne bješe dvora, gdje nije gorjelo, ne bješe moguće gasiti, jer su se zapalili svi dvorovi. Ljudi nagnuše bježati iz grada, a Olga zapovjedi svojim vojnicima, da ih hvataju, pošto osvoji grad i spali ga. Gradske starješine izuze izmedju drugijeh i jedne od njih poubija, druge predade svojim ljudima na robiju, a ostatak ostavi da plaćaju danak.«

Kako se iz svega vidi, narodna je kijevska tradicija, koje se držao Nestor, hotjela prikazati Drevljane kao ljude, kojima u gluposti niti ima niti može biti ravnijeh. Iz svijeh navedenijeh tradicija o Olginoj osveti (ili bolje: osvetama) izlazi kao istorička istina ovo dvoje: 1) Drevljani su krvavo platili umorstvo kneza Igora, 2) oni su morali biti ljudi do duše priprosti, ali dobra srca, svakako boljega nego su bili njihovi kijevski tlačitelji — kako je dobro opazio jedan ruski pisac našega vremena (N. Kostomarov).

Kada je Olga već dosta kaznila Drevljane, onda je po [120. svojoj državi uredila, kako se imaju danci plaćati, odijelila je državna dobra od privatnijeh i općinskijeh. Ljetopisac izrijekom veli, da je god. 947. boravila i u Novgorodu uredjujući poslove. Dakle je Novgorod pripadao pod kijevsku kneževinu, pošto je Oleg prenio u Kijevo kneževsko prijestolje. Poslije rečenijeh poslova prolazi njekoliko godina, iz kojih ljetopisac ništa ne zna javiti o kijevskoj kneginji. Istom pod god. 955. bilježi Nestor dosta obilno najznatniji Olgin čin, na ime, kako se krstila. On o tom govori ovako:

»Godine 955. podje Olga u Grčku i dodje u Carigrad. Tada

bješe car imenom Konstantin, sin Leonov. K njemu dodje Olga, i videći nju car veoma dobru licem i pametnu začudi se njezinu razumu pa stane s njom besjediti i reče joj: 'vrijedna si, da s nama caruješ u ovom gradu.' Razumjevši to Olga reče caru: 'ja sam neznaboška, nego ako me hoćeš krstiti, krsti me, ako li ne ćeš, onda se ne ću krstiti.' Na to je krsti car s patrijarom. Olga bivši prosvijetljena radovaše se dušom i tijelom, a patrijar je pouči u vjeri i reče joj: 'blagoslovena si ti medju ruskijem ženama, jer si zamilovala svjetlo, a ostavila tminu; blagosiljat će te ruski sinovi do pošljednjega traga tvojih unuka.' Patrijar je uputi u crkvenom zakonu, u molitvi i postu, u milostinji i u držanju tijela čista, a ona naklonivši glavu stajaše kao sundjer, kada se kvasi, slušajući nauke i poklonivši se patrijaru reče mu: 'sačuvale me tvoje molitve, vladiko, od mreže djavolske.' Na krstu joj dadoše ime Jelena kao i starodrevnoj carici materi velikoga Konstantina. Patrijar je blagoslovi i otpusti. Poslije krštenja pozva je car k sebi i reče joj: 'hoću te uzeti za ženu.' A ona odgovori: 'kako me hoćeš uzeti, kada si me sam krstio i nazvao me kćerom! U hrišćana nema takvoga zakona, kako sam znaš.' Car joj reče: nadmudrila si me, Olga' i dâ joj mnogo darova, zlata i srebra, brokata i različna sudja pak je otpusti nazvavši je svojom kćerom. Ona pred što će kući, dodje k patrijaru moleći blagoslov na svoju kuću i reče mu: 'moji ljudi i moj sin jesu neznabošci, da me bog sačuva od svakoga zla.' Patrijar reče: 'vjerno čedo, u Hrista si se krstila i u Hrista si se obukla, Hristos će te sačuvati, kako je sačuvao Enoha u prvo vrijeme, za tijem Noja u kovčegu, Avrama od Avimeleha, Lota od Sodomljana, Mojsija od Faraona, Davida od Saula, tri mladića od peći, Danila od zvijèrî, tako će i tebe izbaviti od djavola i njegovijeh mreža'. Patrijar je blagoslovi, i ona s mirom ode u svoju zemlju i dodje u Kijevo«.

I u ovom znamenitom dogadjaju prepleteno je Nestorovo kazivanje jednijem dodatkom iz narodne tradicije: pošto se Olga krstila, veli kronika, hotio ju je car uzeti za ženu. Ona

se u nju zagledao odmah, čim ga je pohodila u Carigradu, a još više, kada se krstila. U jednu je ruku posve nevjerojatno, a u drugu je upravo nemoguće, da bi car Konstantin Porfirogenit (jer to je onaj car Konstantin, sin Leonov, kojemu je došla Olga) hotio ženiti se Olgom. Najprije treba znati, da je Olga, kada je došla u Carigrad, bila već starica od kakvijeh 70 godina, jer smo pod br. 117. vidjeli, da se ona udala za Igora već god. 903. Teško je misliti, da bi čari sedamdesetgodišnje starice bili tako jaki, da bi čovjeka, kojemu je već pedeset godina (Porfirogenit je rodjen godine 905.) mogli osvojiti, da se u nju uljubi! A kad bismo to i dopustili, opet bi Porfirogenitova ponuda bila ružna šala, jer je Porfirogenit bio čovjek oženjen i lijepo je živio sa svojom ženom caricom Jelenom. Za tijem je Porfirogenit bio učen čovjek i jamačno je toliko poznavao hrišćanske zakone, te je znao, što i prosti ljudi znadu, na ime, da crkva ne dopušta vjenčanja medju kumom i kumčetom. Tko može vjerovati, da bi istom krštena Olga išla učenoga cara učiti, što je slobodno, što li nije? Vidi se dakle, da je prvonačelni ljetopisac mogao samo iz narodne tradicije uzeti vijest o Porfirogenitovoj ljubavnoj ponudi.

Što je Olga primila vjeru Isusovu, s tijem još nije [**121.** bio hrišćanstvu put ne znam kako prokrčen u rusku državu, jer Olga nije osjećala u sebi toliko snage, da obrati sav svoj narod na vjeru, koju je sama primila. Da je bila mladja, možda bi se bila i primila teškoga toga posla, ali starica od 70 godina nije mogla imati snage, koja je za to nužna. Nastojala je bar da sina Svetoslava obrati, ali čujmo, što o tom piše kronika:

»Olga življaše sa svojim sinom Svetoslavom i napućivaše ga, da se krsti, ali on nije hotio to ni u uši primati, a ako se tko hotio krstiti, nijesu mu branili, već su mu se rugali, jer je nevjernicima hrišćanska vjera ludost, oni i ne misle i ne razumiju hodeći u tmini, ne poznaju slave gospodnje, srca su im nabrekla, ušima teško čuju, a očima teško vide ..... Olga često govoraše: 'ja sam, sinko moj, boga poznala i radujem se; ako ga i ti zapoznaš, radovat ćeš se.' Ali on ne

*

slušaše toga govoreći: 'kako ću ja sam primiti drugi zakon? ta družina će se tomu smijati.' Olga mu govoraše: 'ako se ti krstiš, svi će isto učiniti.' Ali on ne slušaše matere i držaše se neznabožačkijeh običaja ne znajući, da pada u bijedu tko matere ne sluša ..... Olga ipak ljubljaše svoga sina Svetoslava govoreći: 'neka bude volja božja; ako bog hoće pomilovati moj rod i rusku zemlju, neka im upravi srce, da se k bogu obrate, kako je i meni udijelio.' Govoreći tako moljaše se za sina i za narod ob noć i ob dan hraneći svoga sina do muževnosti i uzrasta njegova.«

Svetoslav se dakle nije hotio krstiti, jer se bojao, da mu se ne smiju njegovi drugovi, koji su se smijali i ostalijem hrišćanima. Ne znamo, što bi se drugo neznabošcima moglo činiti u hrišćanstvu smiješno osim možda crkveni obredi, koji su im bili neobični. Što se Svetoslav nije krstio, nije to za to, jer se bojao smijeha, već se on bojao nješta drugoga, i to da bi mogao svojoj družini omrznuti, jer je družina po svoj prilici sva bila neznabožačka. U kakvom je stanju stajalo hrišćanstvo u kijevskoj državi sve do vremena velikoga kneza Vladimira, to posve dobro izriču ljetopiščeve riječi: **аще кто хотяше крестити ся, не браняху, но ругаху ся тому.**

Kada je Olga već vrlo ostarjela i oslabila, a Svetoslav [122. postao već junak od oka, onda mu mati prepusti vladu. Bilo je to po računu Nestorove kronike godine 964. Ime mladoga kneza Svetoslava svjedoči, kako su se Varjazi brzo počeli slaveniti. Svetoslav (Святославъ) je istom četvrti knez ruske države, i već je njegovo ime posve slavensko! — Pod kijevsku državu još nijesu pripadali Vjatići, koji su bili slavensko pleme, nego su plaćali danak Kozarima i priznavali nad sobom njihovu vrhovnu vlast. Nestorova kronika veli, da je godine 965. Svetostav u boju nadvladao Kozare i prisilio ih, da se odreknu vlasti nad Vjatićima, koji su od tada imali plaćati danak kijevskomu knezu. Ali je Vjatiće trebalo najprije ratom na to usilovati.

Svetoslav nije bio stvoren za kneza, koji upravlja svojim narodom, on je po svojoj vatrenoj naravi bio mejdandžija,

kojemu život stoji samo u bojevima. Za to je slabo mario za mirno Kijevo, već je poslije kratke kozarske i vjatićske vojne krenuo k Dunavu, daleko iza granica svoje države, da tamo traži boja s Bugarima i s Grcima. Prije nego o tom stanemo govoriti, priopćit ćemo Nestorovu bilješku o načinu, kako je Svetoslav živio.

»Kada knez Svetoslav odraste i postade muž, poče skupljati mnoge i hrabre vojnike. Hodeći lako kao pard tvoraše mnoge vojne. Kud je išao, nije za sobom vozio kôlâ ni kotlova, niti je meso kuhao, već odrezavši tanke komadiće konjetine ili divljači ili govedine pekao bi ih na ugljevlju i jeo. Nije imao čadora, nego bi prostr-o poda se gunj i pod glavu metnuo sedlo. Takvi su mu bili i ostali vojnici«.

Prvonačelni ljetopisac ne navodi uzroka Svetoslavljeve vojne s Bugarima; on na prosto veli, da je Svetoslav godine 967. krenuo na Bugare, svladao ih i osvojivši dunavske njihove gradove nastanio se sa svojom družinom u jednome izmedju njih (Perejaslavcu). Koji je uzrok bio Svetoslavljeve vojne s Bugarima, a poslije i s Grcima, to doznajemo iz vizantijskoga pisca Lava Djakona, koji je svu tu vojnu na tanko opisao u svojoj istoriji. On veli, da je Svetoslav (Σφενδοσθλάβος) pošao na Bugare, jer su ga Grci pozvali i ponudili mu veliko blago, ako Bugare upokori, jer sami s njima nijesu mogli dovojevati. Onakoga bojnika, kakav je bio Svetoslav, nije trebalo dugo nagovarati ni mititi. On je primio poziv i krenuo na Bugare. Ali dok je on iza sretnijeh bojeva s Bugarima boravio u gradu Perejaslavcu pri Dunavu, dodju hajdučki Pečenezi pod Kijevo s velikom silom. Ljetopisac piše o tom ovako pod godinom 968.:

»Pokazaše se Pečenezi prvi put u ruskoj zemlji, kada je Svetoslav boravio u Perejaslavcu*). Olga se sa svojim unucima Jaropukom (Ярополкомъ), Olegom i Vladimirom zatvori u gradu Kijevu. Pečenezi s velikom silom opkoliše grad, bješe

*) Ovdje se ima misliti: prvi put za knezovanja Svetoslavljeva, jer smo vidjeli pod br. 117., da je već Igor s Pečenezima morao vojevati.

ih oko grada nebrojeno mnoštvo, i ne bješe moguće izići iz grada ni glasa poslati, a ljudi već iznemagahu od glada i od žedje. S one strane Dnjepra sabraše se ljudi u ladjama i stajahu na onoj strani, a ni jedan od njih nije mogao unići u Kijevo niti je iz grada tko mogao k njima doći. Ljudi u gradu zajaukaše i rekoše: ‘nema li koga, tko bi mogao prijeći na onu stranu i reći im: “ako sjutra ne pristupite, predat ćemo se Pečenezima”. Na to reče jedan momak: ‘ja ću prijeći’. Oni mu rekoše: ‘idi’. Momak izidje iz grada s uzdom i nagnu trčati kroz vojsku pečenesku govoreći: ‘nije li mi tko vidio konja?’ jer je znao pečeneski govoriti, i Pečenezi ga držahu za svoga čovjeka. Kada se približi k rijeci, svuče haljine, baci se u Dnjepar i stane plivati, a Pečenezi vidjevši to poletješe za njim i metaše na nj strijele, ali mu ništa ne mogoše učiniti. Kada ga ljudi s one strane opaziše, priploviše u ladji k njemu i uzeše ga u ladju pa ga dovedoše k družini, a on reče: ‘ako sjutra ne dodjete pod grad, predat će se ljudi Pečenezima’. Onda reče njihov vojvoda imenom Pretić (Прѣтичь): poći ćemo sjutra u ladjama, uzet ćemo kneginju i kneževiće i povući ćemo ih na ovu stranu; ako li toga ne učinimo, Svetoslav će nas poubijati’. Kako se sjutra dan poodjutri, oni sjednuše u ladje i u osvitak dana silno zatrubiše, a ljudi u gradu kliknuše, i Pečenezi pomisliše, da je došao knez pa se razbježaše ispod grada. Olga s unucima i s narodom izidje k ladjama. Vidjevši to pečeneski knez povrati se sam k vojvodi Pretiću i upita ga: ‘tko je to došao?’ On mu odgovori: ljudi s one strane’. Knez pečeneski upita: ‘jesi li ti knez?’ On mu odgovori: ‘ja sam njegov čovjek i došao sam s prednjom stražom, a za mnom dolazi vojska s knezom, mnoštvo bez broja’. Tako reče strašeći Pečeneze. Pečeneski knez reče Pretiću: ‘budi mi prijatelj’, a onaj odgovori: ‘bit ću’. Onda se rukovaše njih dvojica, i pečeneski knez dade Pretiću konja, sablju, strijele, a onaj njemu dade oklop, štit i mač. Pečenezi se ukloniše od grada tako brzo, da nijesu mogli konje napojiti na Libedi. Kijevljani poručiše Svetoslavu govoreći: ‘ti, kneže,

tražiš i čuvaš tudje zemlje, a od svoje se uklanjaš, malo nijesu Pečenezi uzeli nas i tvoju mater i tvoju djecu; ako ne dodješ i ne obraniš nas, oni će nas uzeti. Zar ti nije žao tvoje očevine i matere, koja je već ostarjela, i djece?' Čuvši to Svetoslav brzo usjednu na konja sa svojom družinom i dodje u Kijevo; ižljubi se s materom i s djecom, i bi mu žao, što su Pečenezi učinili, pa skupi vojsku i razagna Pečeneze u polja, i tako bi mir«.

Vidjet ćemo, kako se Svetoslavu nije dalo mirno boraviti u Kijevu i kako je njegova žalost pri povratku bila časovita.

»Godine 969. reče Svetoslav svojoj materi i svojim [**123.** boljarima: 'nije mi milo boraviti u Kijevu, hoće mi se življeti u Perejaslavcu na Dunavu, jer je tamo sredina moje zemlje. Tamo se sabira svakojako blago: iz Grčke zlato, brokat, vino i različno voće, iz Češke i Ugarske srebro i konji, a iz Rusije krzna, vosak, med i kmetovi'. Olga se bila već razboljela pa mu reče: 'vidiš me bolesnu, kamo hoćeš ići od mene? pošto me sahraniš, idi, kamo te volja'. Za tri dana umrije Olga. Oplaka je njezin sin i unuci i sav narod plačem velikijem. Olga je bila zabranila činiti trizne nad sobom, a imala je presvitera i taj sahrani blaženu Olgu. Ona je bila preteklica hrišćanske zemlje kao danica pred suncem i kao zora pred osvitom, kao mjesec u noći, tako je i ona sijala medju nevjernicima kao biser u blatu, jer su svi bili blatni od grijeha i neoprani svetijem krstom. Ona se opra svetom kupelji i svuče sa sebe grješnu haljinu staroga čovjeka Adama i obuče se u novoga Adama, koji je Hristos«.

Ovako pripovijeda prvonačelni ljetopisac i dodaje, da je poslije materine smrti ostao Svetoslav još njeko vrijeme u Kijevu i najstarijega sina Jaropuka postavio za kijevskoga kneza, srednjemu sinu Olegu da je dao drevljansku kneževinu, najmladjega sina Vladimira da je namjestio za kneza u Novgorodu, jer su upravo njega Novgorodjani tražili. S Vladimirom ode u Novgorod i njegov ujak Dobrinja. Iz ove se diobe vidi, da se Svetoslav nije više mislio vratiti u Rusiju, već je mislio osnovati sebi državu u Bugarskoj i tamo knezovati. Po

svoj je prilici premalo cijenio Svetoslav vojničku grčku silu i držao je, da će mu posao s Grcima biti lak. Ali se prevario u računu, jer je poslije njegova odlaska na grčko carsko prijestolje zasjeo čovjek veoma sposoban i energičan. Bio je to Jovan Cimisk, koji se zacario god. 969. i carovao je do god. 976. O vojevanju kneza Svetoslava s carem Jovanom Cimiskom imamo dva izvješća, jedno je od Nestora, a drugo od Vizantinca Lava Djakona. Isporedimo li obadva ova izvora, naći ćemo dosta velikijeh razlika: dok Nestor pripovijeda, da je Svetoslav pobijedio i Bugare i Grke i plijenio gradove, pače da je pošao ća na Carigrad, ali brzo da je od toga odustao videći, da ima premalo vojske i da bi ga mogli Grci posve razbiti, za to da je ponudio mir grčkomu caru i poslije mira ostavio Bugarsku i vratio se u Rusiju, — a ono Lav Djakon veli, da se Svetoslav sa svojom vojskom borio do duše vrlo hrabro, ali da ipak nije mogao odoljeti Grcima, koji su ga u odlučnom boju hametice porazili, i tako je Svetoslav bio prisiljen tražiti mir i brže bolje bježati iz Bugarske. Ne možemo mnogo biti u sumnji, komu treba više vjerovati, da li Nestoru ili Lavu Djakonu? Svakako ovomu drugomu, ne samo za to, što je on kao suvremenik Svetoslava i Jovana Cimiska bolje mogao znati, kako je bilo, nego li sto godina mladji ruski ljetopisac, već još više za to, jer se iz samoga Nestora lijepo može izmedju redaka razabrati, da je Svetoslav bio strašno razbit. Kronika veli, da je u bugarskom boju Svetoslav jedva pobijedio neprijatelja, koji je iz početka bio jači. Odmah iza te s teškom mukom zadobite pobjede kreće Svetoslav na Carigrad, a to je posve nevjerojatno, jer je Svetoslav mogao dobro znati, da je to pretežak posao osobito s onako malo vojske, koliko je on tada imao. Grci izidjoše — veli Nestor — protiv Svetoslava, koji vidjevši deset puta jaču silu iz prva očajava, ali napokon ipak razbije Grke. To je svakako nevjerojatno, jer 1 protiv 10 jamačno je veliko nerazmjerje. Vrlo jak dokaz, da su Grci satrli Svetoslavljevu silu, kako javlja Lav Djakon, nalazimo u Svetoslavljevu ugovoru s Jovanom Cimiskom, što ga Nestor

u svojoj kronici priopćuje, kako priopćuje i ugovore Olegov i Igorov. U dogovoru izmedju Svetoslava i Cimiska Grci se ne obavezuju ni na što, ne daju Svetoslavu danka ni novčića, a Svetoslav se nasuprot mora zaklinjati, da više ne će vojevati na Grke, pače da će još i sam biti grčki saveznik, ako bi kakav neprijatelj navalio na carstvo. Ugovor je svakako za Svetoslava sramotan i štetan, a za Grke je dičan i koristan, dakle nema sumnje, da je Svetoslav bio nemilo razbit.

Dobro je obranio Nestora u ovom poslu veliki ruski istorik Solovjev, koji piše, da je ljetopisac zabilježio o Svetoslavu ono, što su pripovijedali vojnici, koji su se iz nesretne vojne vratili u Kijevo. Tijem je vojnicima stalo dakako do toga, da sebe prikažu u što ljepšem svjetlu, da svoj poraz što više prikriju, a svoje junaštvo što više istaknu. Tako rade svi vojniei, kada se vrate iz nesretne vojne. Pripovijedanje Svetoslavljeve družine moglo se sačuvati do XII. vijeka u kakvom rukopisu, otkud ga je Nestor uzeo i unio u svoju kroniku.

Vraćajući se Svetoslav iz grčke vojne dodje do dnjeparskijeh brzica, a tu ga dočekaju Pečenezi, koji su valjada dočuli, kako je Svetoslav u Grčkoj nastradao, pa su ga hotjeli do kraja uništiti, a nadali su se i zlata naći u njega i u njegovijeh vojnika držeći, da se Rusi ne vraćaju iz Grčke posve praznoruki. Svetoslav je hotio odmah prijeći preko brzica i pobiti se s Pečenezima, ali je bilo baš zimsko doba, koje je za prijelaz preko brzica veoma nezgodno. Za to odluči podaleko od brzica čekati proljeće, a kada ga dočeka, onda udari na Pečeneze, ali u zao čas, jer mu vojsku razbiju, i on sam pade u boju. Njegovu lubanju dade pečeneski knez u zlato okovati, pa je iz nje pio kao iz čaše. Tako je zaglavio najvratolomniji junak stare ruske istorije god. 972.

Kako je staroj ruskoj državi od Olegova vremena pri- [**124.**
jestolnica bila u Kijevu, tako se kijevski knez Jaropuk držao većim od svoje braće Olega i Vladimira, od kojih je prvi knezovao u drevljanskoj zemlji, a drugi u Novgorodu. Osim toga je Jaropuk i godinama bio najstariji. Osjećajući se Jaropuk

silnijim od svoje braće pomisli, kako bi lijepo bilo, da on bude jedini knez u čitavoj ruskoj državi t. j. da braću Olega i Vladimira ukloni s puta. Započne posao s Olegom: zavojšti na njega i otme mu kneževinu, a sam Oleg pade mrtav u boju. To se dogodilo godine 977. Onda pomisli Jaropuk udariti i na Vladimira, ali Vladimir bojeći se svojoj glavi pobjegne preko mora medju Varjage, otkle su mu stari došli, i tako Jaropuk ostane jedini vladalac čitave ruske države. Ali nije dugo Jaropuk knezovao, jer se već god. 980. digne na nj Vladimir iz varjaške zemlje i podje sa skupljenijem Varjazima najprije na Novgorod pa ga osvoji, a onda krećući na jug prema Kijevu okrene svu sjevernu polovinu ruske države na svoju stranu i tako se na jednoć stvori s velikom vojskom pred Kijevom, koje je hotio osvojiti i Jaropuku uzeti prijestolje i život. Jaropuk nije bio pripravan, da se na bojnom polju ogleda s Vladimirom, već se zatvori u Kijevu. Vladimiru se nije dalo dugo podsjedati Kijevo, za to poruči Jaropukovu doglavniku Bludu, da mu za lijepu platu preda Jaropuka. Blud se dade odmah nagovoriti i taj izdajnik preda svoga gospodara u ruke Vladimiru, a Vladimir dade odmah Jaropuka ubiti i tako zavlada iste godine (980.) Vladimir čitavom ruskom državom. U dobar čas je zavladao knez Vladimir, jer je on najznatniji vladalac stare Rusije. On možda nije bio toliki junak, koliki je bio prvi kijevski knez Oleg, ni koliki je bio njegov otac Svetoslav, ali je i Vladimir sretnijem vojnama raširio svoju državu. No veličina znatnijeh vladalaca ne stoji samo u junaštvu na bojnom polju, jer narodi ne žive samo o bojevima i osvajanjima; kad bi oni samo o tom življeli, onda bi još i danas drhtao svijet od Huna i Avara. Narodima u mnogo većoj mjeri nego sretnijeh bojeva treba prosvjete, jer je gruba fizička sila, koja dobiva i najsjajnije pobjede, od danas do sjutra, a prosvjeta daje narodu pravi život, koji traje vijekove i vijekove. Kijevski je knez Vladimir prvi prosvjetitelj ruskoga naroda, jer ga je on uveo u hrišćansku vjeru, koja je u ono doba bila jedini izvor svake prosvjete. Kada se pro-

misli golema važnost hrišćanstva za sve evropske narode, onda se lasno shvaća, da ruski pisci današnjega vremena imaju posve pravo, kada vele, da se s knezom Vladimirom, što se tiče njegovijeh zasluga za ruski narod, može mjeriti još samo jedan ruski vladalac, na ime Petar Veliki.

Dobivši Vladimir kijevsko prijestolje postavi svoga [125. ujaka Dobrinju za kneza u Novgorodu, ali je dašto Dobrinja imao priznavati nad sobom vrhovnu vlast svoga nećaka. Godine 981. osvoji Vladimir poljske gradove Premisalj i Červen, dakako s njihovijem okolicama (vidi br. 84.) Iste godine imao je boj i s Vjatićima, koji su se valjada bili pobunili, ali i god. 982. morao je vojevati na isto pleme, a onda ih konačno upokori i uharači. Godine 983. sretno je vojevao Vladimir na litavsko pleme Jatveze,*) koji su prebivali uz rijeku Njeman i niže na jug njegdje do rijeke Pripeta. I Radimići su se po svoj prilici odmetnuli ili su se bar gledali odmetnuti, dok je i na njih vojevao Vladimir godine 984. i usilovao ih na pokornost. Godine 985. vojevao je Vladimir sa svojim ujakom Dobrinjom na Bugare, pa je i njih pobijedio, ali harača od njih nije uzeo. Teško je reći, jesu li ovi Bugari bili podunavski ili povolški (o povolškijem Bugarima vidi br. 28.), jer se iz kronike ne može sa sigurnošću osjeći ni jedno ni drugo. Godine 986. i 987. nije Vladimir ratovao ni na koga. U to je došla godina 988., kada je Rusiju obasjalo svjetlo vjere Isusove.

Sada ćemo pogledati što piše Nestorova kronika o sili ruskoga neznaboštva u njegovo zadnje vrijeme.

Pod godinom 980. čitamo ove riječi: »Vladimir poče knezovati sam u Kijevu. Izvan dvora s čardakom na brežuljku postavi kumire: Peruna od drva sa srebrnom glavom i sa zlatnijem brkom, za tijem Horsa, Dažboga, Striboga, Semorgla i Mokoš. Ljudi im žrtvovahu nazivajući ih bogovima i dovo-

*) Ne može se s potpunom sigurnosti reći, da su J a t v e z i (Ятвязи) bili upravo litavsko pleme, ali je ta misao posve vjerojatna. Jatveza je nestalo u XVI. vijeku iza neprestanijeh ratova s Poljacima i s Rusima. Poljacima su Jatvezi poznati pod imenom: J a d ź w i n g i.

djahu svoje sinove i kćeri i žrtvovahu djavolima i skvrnjahu zemlju svojim žrtvama, i oskvrni se krvlju ruska zemlja i onaj brežuljak. Ali preblagi bog ne će smrti grješnika, za to na onom brežuljku stoji danas crkva svetoga Vasilija. Vladimir posadi u Novgorodu svojega ujaka Dobrinju. Došavši Dobrinja u Novgorod postavi kumira Peruna više rijeke Volhova, a ljudi mu žrtvovahu kao bogu.«

Iz Nestorova pripovijedanja pod god. 983. moglo bi se zaključivati, da su Rusi u vrijeme svoga neznaboštva prikazivali ljudske žrtve. Ljetopisac piše pod navedenom godinom, kako su neznabožački Rusi bacili ždrijeb, koga treba žrtvovati bogovima. Ždrijeb pade na mladoga jednog hrišćanina. Po nj odu poslanici, da ga dovedu, ali ga otac njegov, koji je takodjer bio hrišćanin, ne htjede predati, pače još počne grditi ruske bogove. Na to se skupi silan narod, i kad nikako otac nije hotio sina predati, ubiju ih obojicu, pa se onda razidju. — Mi ne mislimo, da je ovo bila žrtva: narod je samo hotio, da se jedan hrišćanin ubije, jer se možda mislilo, da se bogovi srde na narod poradi hrišćana. Da se ne može govoriti o pravoj žrtvi, to se vidi otud, što nijesu onoga, na koga je ždrijeb pao, odveli pred bogove i tamo ga zaklali, već su ga ubili u njegovoj kući, a što su mu i oca ubili, to je bilo za to, jer se rugao narodnijem bogovima. Ako danas gdjegod ubiju Turci kojega hrišćanina, koji se ruga njihovoj vjeri, to se ne može reći, da je žrtva, nego osveta ili kazan. Kada su pravovjerni kršćani u staro doba palili jeretike, ni to nijesu bile žrtve, već nečovječnost i fanatizam. Karakteristične su riječi Nestorove o roli, koju je imao djavo u navedenom poslu: djavo je učinio te je ždrijeb pao na pobožnoga hrišćanskog mladića, a kad ga je narod s njegovijem ocem ubio, onda se djavo tomu radovao »ne znajući, da mu je pogibao blizu bila; žuraše se pogubiti hrišćanski rod; časni ga je krst progonio u drugijem zemljama, i za to ovdje mišljaše prokletnik: ovdje mi je stan, ovdje nijesu apostoli učili ni proroci proricali.« Vidi se dakle, da je pobožni ljetopisac tvrdost ruskoga neznaboštva pripisivao sili djavolskoj.

A kakav je bio knez Vladimir prije nego se krstio? Nestor govori vrlo rdjavo o prevelikoj njegovoj požudi za ženama. Sva je prilika, da ljetopisac za to govori pretjerano o Vladimiru kao strašnom ženaru i noktašu, prije nego se krstio, samo da pokaže veliku moć milosti božje, koja je okrenula srce i takvoga požudnjaka!

U vrijeme, kada je pisana prvonačelna kronika, bilo [**126.** je prošlo istom oko 120 godina, kako je knez Vladimir primio hrišćansku vjeru, i već se taj dogadjaj u narodnoj uspomeni počeo zavijati u legendarno ruho. Nestor je osim jamačno istoričkijeh momenata unio u kroniku i njekoliko legendarnijeh dodataka, koji nemaju mjesta u istoriji, koji se pod malijem samo zarezom kritičkoga nožića raspadaju u prah, jer ne mogu podnijeti kritike. Medju legende pripada i ono mjesto u prvonačelnoj kronici, gdje se pod god. 986. pripovijeda, kako su k Vladimiru u Kijevo došli poslanici četiriju vjera i nudili mu svaki svoju vjeru. Ti su poslanici bili: muhamedovski (od povolškijeh Bugara), njemački (ili papinski), jevrejski (od Kozara) i napokon grčki (iz Carigrada). Da k Vladimiru nijesu dolazili nikakvi poslanici ni od koje vjere, to se sigurno razabira iz šutnje starijih izvora nego li je prvonačelni ljetopisac. Mitropolit Ilarijon (o kojem vidi br. 104.) veli u svojem sačuvanom govoru, da se Vladimir obratio na hrišćansku vjeru ne slušajući nikakvijeh apostola i ne gledajući nikakvijeh čudesa, već je sam svojim razumom spoznao istinu i pristao za njom. Kaludjer Jakov (vidi i o njemu br. 104.) veli, da je Vladimira obratila na hrišćansku vjeru milost sv. Duha i uspomena njegove bake Olge. Dakle Ilarijon i Jakov ništa ne znaju o kakvijem poslanicima pri Vladimiru, a ako su što znali, pa nijesu toga spomenuli, to je onda znak, da nijesu u to vjerovali, jer im se nije činilo istinito. Šutnja rečenijeh dvaju pisaca ima s tijem veću vrijednost, jer su oni obojica stariji od prvonačelnoga ljetopisca. Suvremenik našega ljetopisca kaludjer Nestor (o kojem vidi br. 103.) takodjer ništa ne zna o poslanicima, već kaže, da je Vladimir primio hrišćanstvo, jer ga

je sam Hristos na to pozvao. Sada ćemo pogledati, kako je izvještaj prvonačelnoga ljetopisca sam u sebi posve nevjerojatan.

Najprije se veli, da su došli muhamedovski poslanici od povolškijeh Bugara nuditi Vladimiru svoju vjeru. Čovjek bi mislio, da će Muhamedovci u tom poslu izabrati najljepše članke svoje vjere i tako gledati da dokažu istinitost vjere, na koju hoće Vladimira da navedu. Ali ovoj jedinoj naravnoj misli nema ni traga u govoru i preporuci muhamedovskijeh poslanika: oni govore, kako njihova vjera traži, da se čovjek okroji, da ne jede svinjetine i ne pije vina, a poslije smrti svaki će vjernik imati 70 žena. Vladimiru je do duše drago bilo, što mu se reklo o drugom svijetu, ali on je hotio i na ovom svijetu da živi kako je i do tad živio neokrojen, jedući svinjetinu i pijući vino. Za to je otpravio muhamedovske poslanike ne hoteći primiti njihove vjere.

Drugi su poslanici bili Nijemci, koje je poslao rimski papa. I oni jadno preporučuju svoju vjeru; najprije vele, kako njihova vjera uči klanjati se jedinomu bogu, koji je sav svijet stvorio, a kad ih upita Vladimir, u čem još stoji njihova vjera, oni odgovaraju: »postiti kako tko može; tko jede i pije, sve je to na slavu božju, kako reče naš učitelj sv. Pavao.« Vladimir nije zadovoljan ni s rimskom vjerom, pa otpravlja poslanike. Čovjek ne može da ne opazi u tobožnjem njemačkom odgovoru njeku ironiju grčko-pravoslavnijeh kaludjera, koji su naučeni oštro postiti, dok je katolička crkva u postovima mnogo blaža. Kaludjeri, koji su izmislili legendu o poslanicima pri Vladimiru (jer je Nestor sam nije izmislio), nijesu pomislili, da bi upravo blagost rimske crkve u postovima mogla prije navratiti Vladimira (koji je kao neznabožac mnogo ugadjao tijelu), da primi rimsku nego li grčku vjeru. Čudno je, što Nijemci navode citat sv. Pavla o tom, kako u svem treba boga slaviti, ali to je njima u usta metnula kaludjerska tradicija, da se naruga Latinima.

Poslije papinskijeh poslanika dodju jevrejski iz kozarske zemlje. Mi smo već rekli pod br. 101., da je dio kozarskoga naroda

pripadao Mojsijevoj vjeri. Kozarski poslanici vele, da su oni razapeli onoga, u kojega Nijemci vjeruju, a oni sami da se klanjaju samo bogu Avramovu, Isakovu i Jakovljevu; njihovi vjernici treba takodjer da se okroje, da ne jedu svinjetine ni zečevine i da praznuju Subotu. Vladimir se brzo uvjeri, da njihova vjera nije prava, dok iz usta samijeh kozarskijeh poslanika čuje, da je bog njegda strašno kaznio Jevreje predavši ih u ruke Rimljanima i razasuvši ih po čitavom svijetu. Tako je kaludjerska tradicija postavila jevrejske poslanike u vrlo smiješnu situaciju pred Vladimirom: najprije se hvale, kako su razapeli onoga, kojemu se hrišćani klanjaju, a za čas moraju sami priznati, da Vladimir pravo ima, kada iz kazni, koju je bog na njih pustio, zaključuje, da njihova vjera nije draga bogu. Da su doista jevrejski poslanici bili pred Vladimirom, oni bi već znali protumačiti, da to nije božja kazan, što su oni razasuti po svijetu. Ali je posve sigurno, da nikakvijeh Jevreja nije bilo pred Vladimirom, koji bi ga na svoju vjeru navraćali, jer Jevreji svoju vjeru drže samo za se, oni nijesu nigda nikoga obraćali u Mojsijev zakon niti su igda slali kamo misionare. Što je dio kozarskoga naroda primio jevrejsku vjeru, to je do sad jedini primjer u istoriji judaizma, a kako je do toga došlo, to je do danas još tamno.

Četvrti je na redu grčki poslanik. On je filosof i vrlo mu lasno podje za rukom dokazati Vladimiru, da je samo grčka vjera prava, a muhamedovska, latinska i jevrejska da su krive. Da ni grčkoga poslanika nije bilo pred Vladimirom, to je sigurno iz toga, jer je posve suvišan; Vladimir je na ime mogao posve dobro saznati od kijevskijeh hrišćana, kakva je grčka vjera i što ona uči, jer su kijevski hrišćani pripadali grčkoj crkvi. Dakle vijest o dolasku grčkoga poslanika ide medju legende, a ne u istoriju. Udara u oči, kako je grčki poslanik — filosof — pametan čovjek, dok su poslanici ostalijeh vjera ljudi smiješni i male pameti! I to ne može da ne bude legendarno. Po što grčki poslanik obilno razloži Vladimiru istinitost grčke vjere, pokaže mu sliku strašnoga suda, kako pra-

vednici idu u raj, a nevjernici u pakao. Ova slika okrene posve srce Vladimirovo, te on odluči primiti krst. Ta je bilješka o slici strašnoga suda veoma nalik na vijest vizantijskijeh pisaca, koji vele, da je grčki kaludjer Metodije pokazao bugarskomu knezu Borisu strašni sud i da je ta slika navela Borisa, da se krsti. Pod brojem 30. mi smo tu vijest spomenuli i rekli o njoj što treba.

Sada ćemo priopćiti prijevod o Vladimirovijem posla- [127. nicima, a onda ćemo reći, što imamo misliti o tom izvještaju. Evo kako Nestor piše u 41. poglavlju:

»Godine 987. sazva Vladimir svoju gospodu i gradske starješine i reče im: 'evo dolazili su k meni Bugari govoreći: "primi naš zakon". Poslije dodjoše Nijemci i hvaljahu svoj zakon. Iza njih dodjoše Jevreji. Napokon dodjoše Grci, koji su kudili sve zakone i samo svoj hvalili; mnogo su kazivali od početka svijeta i o postanju svega svijeta. Oni vješto pripovijedaju, i divno ih je slušati, svatko ih rado sluša. Vele da ima i drugi svijet, i kažu: "ako tko stupi u našu vjeru, opet će poslije smrti ustati i nigda ne će umrijeti; ako li stupi u drugi zakon, onda će u vatri gorjeti na onom svijetu". Nego što vi umom sudite i što odgovarate?' — Gospoda i starješine odgovoriše: 'ti znaš, kneže, da svoje nitko ne kudi, već hvali; ako hoćeš pravo ispitati, a ti imaš ljudi u sebe, pošalji ih i ispitaj svačiju službu, kako koji bogu služi'.

»Ta se riječ dopade knezu i svemu narodu, te odabraše deset ljudi na broju dobrijeh i pametnijeh pa im rekoše: 'idite najprije medju Bugare i ispitajte njihovu vjeru i službu'. Ljudi odoše i vidješe gadna djela i klanjanje u bogomolji pa se vratiše u svoju zemlju. Onda im reče Vladimir: 'a sada idite medju Nijemce, pregledajte takodjer i otud krenite medju Grke'. Ljudi dodjoše k Nijemcima i pregledavši crkvenu njihovu službu odoše u Carigrad i dodjoše pred cara. Car ih upita, za što su došli?, a oni mu kazaše sve što je bilo. Čuvši to car obradova se i taj dan vrlo ih počasti, a sjutradan poruči patrijáru: 'došli su Rusi, da ispitaju našu vjeru, nego ti uredi crkvu i

kliros*) i sam se obuci u svetiteljske haljine, da vide Rusi slavu našega boga'. Čuvši to patrijar dade sazvati kliros i po običaju načiniše praznik, zapališe kandila, sastaviše pjevanje i zborove. Car podje s Rusima u crkvu i tamo ih namjestiše na prostranu mjestu pokazujući im crkvenu krasotu, pjevanja i arhijerejsku službu i dvorbu djakônâ, i tako im pokazaše službu svojemu bogu. Rusi se zaniješe i začudiše i pohvališe njihovu službu. Onda ih pozvaše k sebi carevi Vasilije i Konstantin**) pa im rekoše: 'idite u svoju zemlju' i otpraviše ih s velikijem darovima i s čašću. Tako se vratiše u svoju zemlju.

»Knez sazva gospodu i starješine. Vladimir progovori: 'evo došli su ljudi, koje smo bili poslali, čujmo od njih, što je bilo', za tijem reče: 'govorite pred družinom'. Oni rekoše: 'išli smo medju Bugare i vidjeli smo, kako klanjaju u hramu, to jest u bogomolji, stojeći bez pojasa; kada se koji pokloni, onda sjedne i gleda ovamo i onamo kao bijesan; nema veselja u njih, već je tuga i veliki smrad. Nije dobar njihov zakon! Dodjosmo i medju Nijemce i vidjesmo ih gdje tvore mnoge službe u svojim crkvama, ali ne vidjesmo nikakve ljepote. Za tijem dodjosmo medju Grke, i oni nas povedoše gdje služe svojemu bogu; ne znamo, jesmo li bili na nebu ili na zemlji, jer na zemlji nema više takvoga prizora ni takve ljepote, ne umijemo ništa reći i samo to znamo, da ondje bog prebiva s ljudima; njihova je služba iznad svijeh drugijeh. Ne možemo zaboraviti te ljepote, jer kada čovjek okusi slatko, poslije mu se ne će gorko, tako ni mi ne možemo ovdje biti'. Na to gospoda odgovoriše i rekoše: 'da je grčki zakon loš, ne bi ga primila tvoja baka Olga, koja je bila mudrija od svijeh ljudi'. Vladimir odgovori i reče: 'gdje ćemo primiti krst?' Oni rekoše: 'gdje te volja'. —

Pita se, što je Vladimiru trebalo slati poslanike medju po-

*) kliros ili krilos (κλῆρος) znači: zbor dvoranika carigradskoga patrijara, koji su u crkvi pjevali. — **) Pravi je car bio samo Vasilije (II.), a njegov brat Konstantin (VIII.) bio je carski princip; istom poslije smrti Vasilijeve (god. 1025.) zacario se Konstantin.

volške Bugare, da vidi njihovo bogoslužje? Ta on je već uvidio, kako muhamedovska vjera nije ni za nj ni za njegov narod, i odlučio je nikako je ne primati. A ni latinska mu se vjera nije svidjela, dakle je suvišnje bilo i onamo slati poslanike. On je odlučio primiti grčku vjeru, ali za to mu nije trebalo slati poslanike, da vide grčko bogoslužje, jer je u Kijevu bila grčka crkva, pa se i tamo moglo vidjeti, kako se Grci klanjaju svojemu bogu. Poslanici su dakle Vladimirovi posve suvišnji, za to i pripovijest o njima ne ide u istoriju, nego medju kaludjerske legende. To se može dokazati i samijem izvještajima tobožnjih poslanika. Oni vele, da se Muhamedovci smiješno klanjaju svojemu bogu i da u njihovijem crkvama vlada tuga i veliki smrad. Što se tiče tuge, to se može do duše komu pričinjati, tko želi u crkvi slušati pjevanje i sviranje, ali što se smrada tiče, to je kaludjerska izmišljotina, koju je Nestor unio u kroniku, jer Muhamedovci paze na čistoću u svojim crkvama za cijelo toliko, koliko i kršćani. U latinskijem (ili njemačkijem) crkvama vidjeli su poslanici mnoge službe, ali nikakve ljepote. Ovo su mogli izmisliti samo grčki kaludjeri, koji nigda nijesu vidjeli latinskoga bogoslužja, jer latinskoj crkvi može prigovarati tko što hoće, ali nitko joj ne može prebaciti, da su joj cerimonije tihe i jednostavne. Jedan ruski naučnjak novijega vremena veli, da su cerimonije latinske crkve osobito uz važne zgode vrlo sjajne i paradne pa da zanose na teatralnost i u tom se razlikuju od jednostavnijih grčkih cerimonija. Da su dakle Vladimirovi poslanici doista pogledali kakvu biskupsku ili arcibiskupsku crkvu s njezinijem cerimonijama, ne bi mogli reći, da u Latina (ili u Nijemaca) nema ljepote; oni bi se i tamo imali čemu diviti, te ne bi znali »jesu li na nebu ili na zemlji«. Prekomjerna je hvala, kojom poslanici obasipaju grčko bogoslužje, tako da se čovjek teško može oteti sumnji, da su njihove riječi složili kaludjeri, kojima je u grčkoj crkvi bilo dakako sve divno i prekrasno. Još ćemo reći, kako je čudno, što Vladimir i njegova gospoda mjere vrijednost ove ili one vjere po njezinijem ceri-

monijama; ta toliko su za cijelo mogli i kao neznabošci uvidjeti, da najbolja vjera može imati najjednostavnije cerimonije i obratno. Iz svega ovoga zaključujemo: Vladimir nije slao nikakvijeh poslanika nikamo da ispituju različne vjere, i sve, što o tom pripovijeda Nestorova kronika, uzeto je iz kaludjerskijeh tradicija.

Prvonačelni nam ljetopisac pripovijeda pod godinom [128. 988., kako je knez Vladimir krenuo na grčki grad Herson i osvojio ga, a onda je poručio caru Vasiliju i bratu mu Konstantinu, da će i Carigrad osvojiti, ako mu ne pošalju svoju sestru, da se njom vjenča. Braća se do duše preplaše, ali opet odgovore Vladimiru, da mu ne mogu drukčije dati sestru, osim ako se krsti, jer »nije dostojno, da hrišćani čine ženidbe i udadbe s neznabošcima«. Dalje nastavlja ljetopisac:

»Čuvši to Vladimir reče carskijem poslanicima: ‘recite carevima (t. j. Vasiliju i Konstantinu) ovako: “krstit ću se, jer sam prije ovijeh dana ispitao vaš zakon, pa mi je mila i vaša vjera i vaša služba, koje mi kazivaše ljudi, koje smo poslali”. Kada to čuše carevi, obradovaše se i umoliše svoju sestru imenom Anu i poručiše Vladimiru govoreći: ‘krsti se, i onda ćemo sestru svoju poslati k tebi’. Vladimir odgovori: ‘koji dodju s vašom sestrom, neka me krste’. Carevi poslušaše i poslaše svoju sestru s njekijem velikašima i presviterima. Ona ne hoćaše odmah ići i reče: ‘idem kao u sužanjstvo, bolje bi mi bilo ovdje umrijeti’. Braća joj rekoše: ‘da ako bog po tebi obrati rusku zemlju na pokajanje, a grčku ćeš zemlju izbaviti od ljutoga boja; vidiš li, koliko su zla počinili Rusi Grcima, a počinit će i sada, ako ne podješ’. Tako je jedva nagovoriše. Ona sjede u ladju, plačući išljubi se sa svojim rodjacima i podje preko mora. Kada dodje do Hersona, izidjoše Hersonjani preda nju s poklonom, uvedoše je u grad i posadiše u palaču. Po božjoj odredbi zabolješe u to vrijeme Vladimira oči, te ne vidjaše ništa i tužaše vrlo. Onda mu carica poruči: ‘ako se hoćeš izbaviti te bolesti, a ti se brzo krsti; ako li se ne krstiš, ne ćeš se izbaviti’. Kada to ču Vladimir, reče: ‘ako to bude

istina, doista će biti velik bog hrišćanski'. Onda se dade krstiti. Hersonski episkop s caričinijem popovima oglasi narodu i krsti Vladimira; čim postavi ruku na nj, odmah progleda. Vidjevši Vladimir, kako je brzo izliječen, proslavi boga govoreći: 'sada istom spoznah boga istinoga'. Kada to vidje njegova družina, mnogi se krstiše. Vladimir se krsti u crkvi sv. Vasilija, koja i danas stoji u Hersonu usred grada na mjestu, gdje Hersonjani trguju; Vladimirova palača stoji kraj crkve i do danas, a caričina je palača za oltarom. Poslije krsta odvede Vladimir caricu na vjenčanje. Koji ne znaju pravo, vele, da se Vladimir krstio u Kijevu, drugi rekoše: u Vasiljevu*), a drugi opet drukčije govore«. —

Čudno se čini, za što je Vladimir odlučivši vjeru primiti od Grka krenuo na grčki grad Herson i osvojio ga, da je dakle išao ratovati na one, od kojih je mislio primiti vjeru. To nam se ne će čudno činiti, ako promislimo ovo: Vladimir je od hrišćanstva hotio imati ne samo spasenje duše, nego i korist već na ovom svijetu. Znao je, da će njegov ugled ne samo pred ruskijem narodom, već i pred drugijem evropskijem narodima vrlo ponarasti, ako mu podje za rukom oženiti se grčkom carskom princesom. Ali koliko je god Vladimir želio dobiti grčku princesu za ženu, dobro je znao, da je ne bi dobio, kad bi je išao u Carigrad ili sam prositi ili preko poslanika, jer su grčki carevi veoma nerado davali svoje kćeri ili sestre za žene varvarskijem vladaocima. Sam njemački kralj i rimski imperator Oton I. imao je velike muke, dok je njegovu poslaniku Liudprandu**) pošlo za rukom isprositi princesu Teofaniju za kraljevića Otona II. Ta je Teofanija***) bila starija sestra Ane, koju je hotio dobiti Vladimir. Da bi svoju svrhu sigurno postigao, mislio je Vladimir, da će biti najzgodniji put, ako grčkijem carevima ne izjavi svoju molbu i želju kao obični prosac, već kao osvojitelj grčkoga grada

*) To će biti današnji gradić Vasilkov u blizini Kijeva. — **) Ovo je isti onaj Liudprand, koji je spomenut pod br 111. — ***) O Teofaniji smo nješto rekli pod br. 96.

Hersona; što se moglo ukratiti običnu proscu, to je teže bilo učiniti proscu pobjeditelju. Uspjeh Vladimirove prosidbe dokazao je, da se on nije prevario u računu.

Kada je pošla za nj princesa Ana, onda je istom mogao Vladimir sigurno raditi oko krštenja ruskoga naroda, jer je znao, da će poradi Ane dolaziti u njegovu državu grčki svećenici i prosvjetitelji, koji bi se inače teško dali dozvati.

Nestor je zabilježio, kako se dogodilo čudo pri Vladimirovu krstu, veli na ime, da je Vladimir oslijepio, ali čim ga je episkop krstio, odmah je lijepo progledao. Ova se legenda može posve dobro protumačiti naravnijem putem i to ovako: za Vladimira se znalo i govorilo, da je prije krsta bio veliki grješnik t. j. da je u duševnom obziru bio slijepac, koji nije vidio svjetla vjere Isusove, ali čim se krstio, ostavila ga je duševna šljepoća i on je vidio istinu vjeru. Legenda je ovu duševnu šljepoću i duševno progledanje okrenula u tjelesnu šljepoću, i tako je tobože nastalo čudo. Ovijem su načinom nastale i druge gdjekoje pobožne legende.

Pošto se Vladimir god. 988. krstio i vjenčao u Her- [**129.**
sonu, onda se vrati u Kijevo, a što je tamo radio, o tom pripovijeda ljetopisac:

»Carice radi Ane vrati Vladimir Herson Grcima za vjenčani dar i dodje u Kijevo. Čim dodje, odmah dade porušiti kumire, jedne isjeći, a druge baciti u vatru, Peruna dade privezati konju za rep i vući po Borićevu putu k potoku. Metnu 12 ljudi, koji će Peruna šibama biti; ne bješe to s toga, kao da bi drvo osjećalo, nego na porugu djavolu, koji je tijem kipom varao ljude, neka primi osvetu od ljudi. Velik si, Gospode, i čudna su djela tvoja, jučer su ga ljudi štovali, a danas ga grde! Dok su Peruna vukli niz potok k Dnjepru, plakahu za njim nevjerni ljudi, jer još nijesu bili primili sv. krsta. Kada ga dovukoše, baciše ga u Dnjepar. Vladimir odredi ljude, kojima reče: 'ako se Perun gdje zaustavi, a vi ga odrinite od obale, dok ne prodje preko brzica, a onda ga se mahnite'. Ljudi učiniše, kako im je rečeno. Pošto ga pustiše, on prodje preko

brzica, i vjetar ga baci na prud, i od tad se prozva Perunov prud, kako se još i danas zove. Iza toga razglasi Vladimir po čitavom gradu: 'tko se sjutra ne nadje pri rijeci, bio bogat ili ubog, ništ ili sluga, bit će mi neprijatelj'. Čujući to ljudi idjahu s veseljem radujući se i govoreći: 'da ta vjera nije dobra, ne bi je primio knez ni gospoda. Sjutra dan dodje Vladimir s caričinijem i s hersonskijem popovima k Dnjepru, a naroda se sleže bez broja; udjoše u vodu i stajahu u njoj jedni do vrata, drugi do prsiju, djeca stajahu pri obali, njekoji držahu djecu, odrasliji gažahu po vodi, a popovi stojeći na okolo činjahu molitve. Bješe vidjeti radost na nebu i na zemlji, gdje se toliko duša spasavalo, a djavo uzdisaše govoreći: 'jao meni, kad me i odavde progone, mišljah, da mi je ovdje stan, jer ovdje nema apostolskijeh nauka, nema ljudi, koji boga poznaju, radovah se njihovoj službi, kojom su mi služili. A eto sada me neuki svladaše, ne apostoli ni mučenici, nema mi više carovanja na ovoj zemlji'. — Pošto se ljudi krstiše, podje svaki svojoj kući. Vladimir se obradova, što je i sam spoznao boga i njegov narod, pa pogleda na nebo i reče: 'Bože, koji si stvorio nebo i zemlju, pogledaj ove nove ljude i daj im, Gospode, da poznaju tebe, istinoga Boga, kako te poznaše hrišćanske zemlje; utvrdi u njima pravu i nekrenutu vjeru. Pomozi mi, Gospode, protiv neprijatelja djavola, da ufajući se u te odolim njegovijem pletkama'. To rekavši dade graditi crkve i na onijem ih mjestima dizati, gdje su prije stajali kumiri; crkvu sv. Vasilija podiže na brežuljku, gdje je stajao Perun i ostali kumiri, gdje je žrtve prinosio knez i narod. Poče metati po gradovima crkve i popove i po svijem gradovima i selima privoditi ljude na krštenje. Onda poče od čestitijih ljudi uzimati djecu i davati ih na knjigu, a matere plakahu za djecom, jer se još ne bjehu utvrdile u vjeri pa plakahu kao za mrtvacima«.

Vrlo je znatna bilješka prvonačelnoga ljetopisca o tom, kako je Vladimir djecu čestitijih roditelja davao na knjigu. On je znao, da će od Grka biti slabo koristi, ako ruski narod ne bude imao svojih ljudi, koji će ga prosvjetljivati i učiti u

vjeri. Čudno je, što Nestor ne veli, na kakvu je knjigu davao Vladimir ruske dječake, ali se samo po sebi razumije, da se od prvoga početka hrišćanstva zavela u Rusiji slavenska književnost. Ruskijem je crkvama odmah trebalo, čim su se otvorile, bogoslužnijeh knjiga i prijevod sv. pisma. Sve su to Rusi dobili iz Bugarske, u kojoj se zemlji bujno bila rascvala crkvena staroslovenska književnost, koju su započeli sv. Ćirilo i Metodije u Moravi i Panoniji, a u Bugarskoj je nastavili njihovi učenici. Rusi su dobili od Bugara crkvene knjige za prvu potrebu i prvo vrijeme življeli samo o tijem knjigama, ali se već oko god. 1050. započela ruska književnost s poznatijem nam mitropolitom Ilarijonom.

Primivši Vladimir godine 988. vjeru Isusovu živio je [130. po hrišćanskom zakonu' do god. 1015. U to je vrijeme vojevao jednoć s ruskijem plemenom Hrvatima, a dva puta s hajdučkijem Pečenezima. Vladimir je poslije krštenja bio pravi otac svojemu narodu, a i narod je njega vrlo milovao. Još se i danas iza 900 godina sjeća ruski narod u svojim pjesmama 'ljubaznoga' (ласковаго) kneza Vladimira. Ali je već i u Nestorovo vrijeme narod mnogo pjevao i govorio o dobrome svome knezu, a mi smo zahvalni prvonačelnomu ljetopiscu, što je po narodnoj tradiciji opisao dobrotu kneza Vladimira. U narodnoj su pameti osobito ostale velike gozbe, na koje je Vladimir pozivao ne samo gospodu, već i siromahe. Pogledajmo, što piše kronika o Vladimirovoj dobroti:

»Vladimir sagradi crkvu i učini veliku svetkovinu, dade svariti 300 kotlova medovine i pozva svoju gospodu i posadnike,*) starješine svijeh gradova i silu naroda, a ubogima razdijeli 300 grivana. Svetkovavši knez 8 dana (u Vasiljevu) vrati se u Kijevo na dan uspenija sv. Bogorodice, i tu opet priredi veliku svetkovinu i pozva bezbrojno mnoštvo naroda. Gledajući Vladimir narod kršten radovaše se dušom i tijelom i činjaše tako sve godine. Ljubio je knjigu i čuo je jednoć, gdje se u jevandjelju čita: 'blago milostivima, jer će biti po-

*) **posadnik** je kneževski namjesnik.

milovani' .... Čuvši to pusti svakoga ništa i uboga, da dolazi u kneževski dvor i uzima sve, što mu treba, davao je jesti i piti i kunovu kožu iz spremnica. Odredi i ovo govoreći: 'nemoćnici i bolesnici ne mogu dolaziti do moga dvora', — za to dade načiniti kola i natovarivši ih hljebom, mesom, ribom, različnijem voćem, medovinom u bačvicama i drugijem napitkom, dade sve to voziti po gradovima i pitati: 'gdje je kakav bolesnik i ništ, koji ne može hoditi?' i takvijem davahu, što im je trebalo. Isto tako činjaše svojim ljudima: odredi, da svake nedjelje u stražarnici njegova dvora bude gozba i da dolaze gospoda i stražari, stotinici i desetnici i čestiti ljudi. Gozba je bivala sad pred knezom, sad bez kneza; mesa je bilo od stoke i od divljih zvijeri, svega je bilo u izobilju. Kad bi se ljudi pripili, počeli bi mrmljati na kneza i govoriti: teško našijem glavama, dao nam je jesti drvenijem žlicama, a ne srebrnima.'*) Čuvši to Vladimir dade nakovati srebrnijeh žlica, neka njima družina jede, i reče: 'srebrom i zlatom ne mogu nabaviti družine, a s družinom ću nabaviti i srebra i zlata, kako su moj djed i moj otac zlata i srebra stekli s družinom.' Vladimir ljubljaše družinu i s njom vijećaše o uredbi zemaljskoj, o bojevima i redu zemaljskom.«

Možda je Vladimirovu dobrotu i ljubaznost narod, a po narodu i ljetopisac malo iskitio više nego je doista bilo, ali treba znati, da i stariji od prvonačelnoga ljetopisca izvori, na ime Ilarijon i Jakov veoma hvale Vladimirovu podatljivost. Ne može se dakle o tom sumnjati, da je Vladimir doista bio vladalac, kojega je narod poradi njegove dobrote u srcu nosio i dok je bio živ i kad je već umr-o. Može se za cijelo reći, da ni jedan ruski vladalac nije u tolikoj mjeri osvojio srca svojega naroda, u kolikoj je osvojio Vladimir.

Poradi velikijeh njegovijeh zasluga za hrišćanstvo ubrojila je ruska crkva kneza Vladimira medju svece i svetkuje njegovu uspomenu svake godine 15. Srpnja, jer se na taj dan prestavio, kako izrijekom veli Nestorova kronika. Prvoga svoga

*) Ove su riječi očevidno uzete iz narodne tradicije Nestorova vremena.

hrišćanskog kneza zove ruski narod i ruska crkva: **равноапостольный**, to jest koji je po svojim djelima ravan ili jednak apostolima.

U kakvijem je odnošajima živio Vladimir prema susjednijem državama, o tom veli kratko, ali dosta naša kronika. »Življaše u miru s izokolnijem knezovima: s Boljeslavom leškijem,*) sa Stefanom ugarskijem i s Andrihom**) češkijem. Medju njima bijaše mir i ljubav.«

Poslije smrti kneza Vladimira malo je ruska država vidjela dobrijeh dana. Dosta je stradala od navala varvarskijeh naroda: Pečeneza, a poslije i od Polovaca (koji su bili srodnici Pečenezima), ali još su joj ljuće rane zadavali gotovo neprestani bojevi medju pojedinijem knezovima. Vladimir je ostavio 10 sinova, i medju njih je još za života razdijelio rusku zemlju. Poznato nam je iz onoga, što je rečeno pod br. 86., da je nakom Vladimirove smrti ugrabio kneževsko kijevsko prijestolje Jaropukov sin Svetopuk, ali da je već za kratko vrijeme Svetopuk izgubio i prijestolje i glavu, te je kijevskijem knezom postao Jaroslav Vladimirović, koji je prije toga bio knez u Novgorodu. Od toga je vremena kijevski knez bio kao prvi medju ostalijem knezovima. Kako su svi ruski knezovi medju sobom bili rodjaci (svi su bili Rjurikovići), tako se veoma često dogadjalo, da je nakom smrti jednoga kneza po nekoliko rodjaka hotjelo dobiti ispražnjenu kneževinu i to oni, koji do tad nijesu nikakve imali ili su imali slabiju. Da je takvo stanje bilo izvor udiljnijem razmiricama i bojevima, to se lako samo po sebi razumije. — Kako se narodi u teškijem vremenima tješe ne samo boljom budućnosti, koju očekuju, već se razdragavaju i lijepijem danima prošlosti, tako je ruski narod uspomenu slavnoga kneza Vladimira obavio u čarobno svjetlo,***) koje mu još i danas svijetli, premda mu više nije nužna utjeha iz tako daleke prošlosti.

*) Ovdje se misli poljski knez (kralj) Boljeslav I. ili Hrabri. — **) Ovo je knez Oldrih, koji je spomenut pod br. 86. — ***) Narodne ruske pjesme zovu Vladimira: красное солнышко (lijepo sunašce).

Kazalo imena.*

(Sastavio slušač filologije Ant. Radić.)

---

* Brojevi znače strane.

